

ille pater & pastor & ubi ad pias eius aures peruenissent execrabilia
 uestra flagitia, immanissima sacrificia, tyrannica seruitus, uestri misere
 B ricordia ductus, percipiens ut ad ueri Dei notitiam uos conferretis
 quem nos colimus, commendauit uos eximio cuidam Principi Im-
 peratori, Regi & domino nostro Monarchæ totius orbis, qui uos in
 clientelam & patrociniū suum susciperet. Ut etiam in sequenti stē-
 mate uideret licet. Nam super cunctas humanas temporalesq; digni-
 tates, & sublimes eminentias, Imperialis & Regalis status culmen
 & excelentiam obtinet. Quid enim gloriouus, quid felicius, quā
 vnum intueri mortalem hominem cæteris hominibus imperantem,
 cunctos regentem, & adlibitum ferentem? Illi equidem sunt qui
 (teste Iob nono cap.) portant orbem. Huius certe eminentissimi
 C status honor laus, gloria, & excelentia, ex eo etiam maximè patet,
 quoniam (teste Scriptura) illis tanquam sublimioribus potestatibus
 omnis anima subdita est. Quare (iuxta Christi præceptum) Cæsari-
 bus, atq; regibus, à cunctis fidelibus, honor exhibendus est, subsidia
 præstanda, & quibus uectigal, uectigal: & quibus tributum tribu-
 tum. Illis deniq; tāquā præcelsis, & à Deo missis (teste Apосто-
 lo) parèdum est: Quia non sine causa super eminentem, terrentēq;
 gladium portat ad coercionē malorū; laudem uero bonorum: cuius
 auctoritas nullis est circumscripta limitibus: qui caeleste habet arbi-
 trium, & iura præceptaq; ab eo tradita diuinitus emanari creduntur:
 D cui est pro lege uolūtas: pro libito sanctio pro arbitrio ratio. Ille igitur,
 uobis quoque agnoscendus est, is, nos amicè & per humaniter
 moderatur ad præscriptū diuini mandati atq; tuetur personas & res
 eorum, qui illi subditi sunt. Agnoscite igitur & uos peccata uestra,
 expendite uestram calamitatem & seruitutem: nihil uobis proprium
 est, non habetis unde corpus amicitatis, nisi ex imperio regis, cuius
 os uobis expeſtare nefas est, ne proprijs quidē filijs securè gaudetis.
 Quem uobis in præſenti offerimus est præpotens dominus & ma-
 gnanimus Princeps: quem nos omnes agnoscimus & ipse nos reco-
 gnoscit. Illi fratres nostri nosq; ipsi illi sumus serui ille uicissim nos
 E amat. Illius sunt quas incolimus vrbes, illius castra atque possessiones,
 & cuncta terrena (dicente Aug.) Quo iure defendis, villas, nisi
 Imperatorum Regumq; iussu? Quis igitur non felicem, non cunctis
 prælatum hunc excellentem statum dixerit: qui omnibus subuenit.
 omnibus prodest, & omnium saluti & comoditati prouidet? In-
 qua re Reges ipsos Deo aſimilari, approximarique plurimum cer-
 nimus. Quia solus ipse uitæ necisque hominum dominus est, salu-
 tem mortalibus confert, uel dando bona si egerint, uel parcendo si
 deliquerint, uel indulgendo si supplicauerint. Qui non sibi, sed Rei
 publicæ nati sunt, dum discordias pacificant, oppressos à potentibus
 eripiunt

De Cæsare
 potestate, &
 regali dig-
 nitate, quæ cul-
 men habet
 omnium tē-
 poraliū sta-
 tuum.

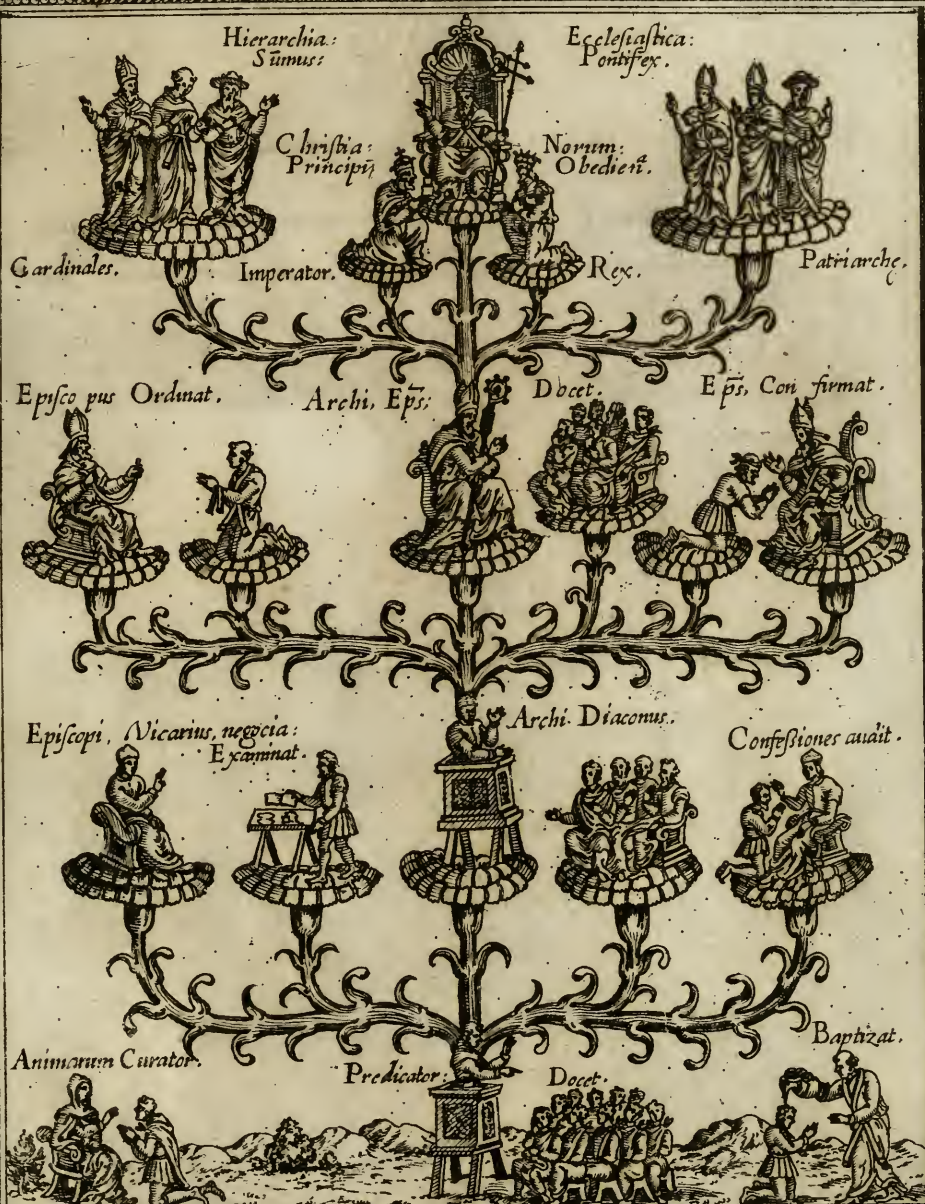
Hanc consuetudinem scenam Imperatoris & regis præ cepit non obedientibus.

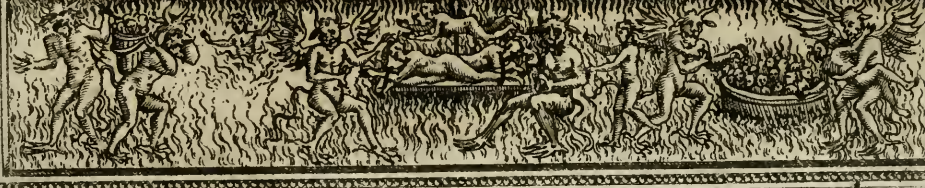

Hanc constitutionem tenent Summo Christi Vicario non obedientibus, docet.

F eripiunt, prouincias pace gaudere faciunt, violentias cohibent, iustitiam seruant, malos dissipant, & quidquid agendum est, siue ad bene beateque viuendum, siue ad res ipsas policitas foeliciter gubernandum, sinemque debitum dirigendum, legibus praeceptis ac iustis lationibus disponunt. Rex enim similitudo siue imago quaedam diuinitatis est in terris, dum id ipsum agit in limitato cum in vno quoque regno quod Deus in vniuerso. Hinc reges in Exo. 22. d. *Dij* vocantur. In his est prouinciarum quas regunt, summa potestas. Est denique rex, pater patriae, amans quos regit, protegens quos gubernat. Ideo legauit nos huc, vt vobis indicaremus, si quidem vos illi dedatis, ita leuiter se vobis imperaturum, vt vestris prolibus fruamini, nec eas trucidari sinet, vosmetipsos reddet immunes cruciatibus quibus vestra corpora afficiuntur: nullam vobis iniuriam permittet inferri, Dominia vestra & proprietates vobis decernentur: Dabit singulis peculiare domos, cum nunc incertis sedibus vobis diuagandum sit, & a nuditate hac vos liberabit. Licebit vobis ad eum & suos aulicos tuto accedere, & quærimonia vestras atque aduersitates exponere: quibus cum æquitate & iustitia eripiemi, nos enim non male, sed benefaciendi causa huc uenimus. In summa lenissimè vobis imperabitur, si modò Deo, summo Pontifici, atque imperatori istuc beneficium acceptum feratis, & exigua tributa pendatis: quæ nihil sunt, respectu eorum, quibus nunc opprimini. Eoque modo in clientelam suam vos recipiet, & tam de temporalibus quam spiritualibus vobis prouidebit. Nam ueluti cunctis hominibus naturale est in societate viuere, sic aliquem esse oportet per quem multitudo regatur. Nam iuxta Philosophum multis existentibus hominibus, & vno quoque id quod sibi congruum est prouidente, multitudo ipsa facile in diuersa dispergitur, si modo aliquis non sit qui curam multitudinis obtineat. Nec illud sapiens Salomon ignorabat, iniquus, ubi non est gubernator, dissipabitur populus. Denique illa hominibus à natura innata societas rumpetur, si non foret aliquis præsidens, cuius ope prauorum audacia arceretur. Quia à diuina dispositione (vt scriptum reliquit Aug.) regna sunt condita, reges instituti, vt malorum peruersitas castigetur, & bonorum uita & innocentia conseruetur. Et alibi, regale fastigium locus est superior, quo sine populus regi non potest. Imperatoria ergo vox, & regalis auctoritas, iniquos fugat, insolentes castigat, obrectatores despicit, bonos præmiat atque fouet, & cunctis influit vitæ & honoris alimenta. Est enim rex in regno ueluti in naturali corpore caput. Constat quidè caput ipsum membris vigorem influere, quid enim, vt ait Seneca valet corpori robur, quid ualiditas Sacerdotum, quid uelocitas pedum, nisi capitis ueluti principis sui, imperialis quædam amini-

culetur potestas: à quo uel deslituantur uniuersa, aut omnia falsiuntur? Sine capite, inquit, iacet truncus ignobilis sine honore, sine nomine. Sed nec in humanis tantum eius summa consistit felicitas. Nam præter eam exteriorem quam prædiximus super cunctos mortales excellentiam, si bene rex optimeq; regit, immortalis Deo, tanto propinquior, tantoq; acceptior est, quanto liberior. Sed & castigatior fuit in eo peccandi licentiâ, qui potuit transgredi & non est transgressus, in quo peccare noluit uoluntas: etiam si emineret peccandi impunitas. Sed de his pro nunc satis: Hac igitur ratione inductos religiosissimos principes nostros constat, non exigua tributa, non medios fructus: non integros modo, sed ipsas integras prouincias, integra regna, integra imperia Romanis Pontificibus redidisse, ut unum in terris monarcham, unum principem, & in spiritualibus, & in temporalibus recognoscerent. Recensere possem complures & publicos & priuatos uiros qui in hæc sanctam sedem seruitia, atque obsequia contulerunt summos esse successus, atque maximam gloriam consequutos, quosdam inter beatissimas illas animas & æternam potitas vitam, quam uobis proponimus relatos esse, hos imitandos esse animo concipiatis oportet, quo pro eisdem meritis ea præmia consecuturi sperare iure possitis, non sequendo eos, quos ad uersus suam matrem Ecclesiam sacrosanctam ingratos esse comperimus. Quid enim ingratius dici potest non cognoscatis tantum beneficium quod pater Deus non modo filium suum & eum quidem unigenitum miserit, sed posteaquam à se remisit cum plenissima potestate loco sui uicesgerentem ad nostram reliqueris salutem? Quid in Christum in Pontificem suum dignum præstare obsequium potestis: à quibus infiniti maius beneficiû non accipiatis? Quis Saluatoris, & Redemptoris domini nostri Iesu Christi beneficia officijs vnquam referre possit: cuius larga & copiosa elementa in salutem nostram operata sit & semper operetur: quod conseruandis & uiuificandis nobis pater filium misit: ut reparare, redimere, ac conseruare nos posset quodque filius missus esse, & hominis filius uoluit, ut nos filios Dei faceret? Humiliauit se ut uulnera nostra sanaret. Seruiuit, ut ad libertatem seruientes extraheret. Mori sustinuit, ut moriens immortalitatem mortalibus exhiberet. Sed adhuc qualis prouidentia illa, & quanta clementia Christi est, quod nobis salutari ratione prospicitur: ut homini qui redemptus est reseruando plenius consolatur. Nam cum dominus adueniens sanasset illa quæ Adam portasset uulnera, & uenena serpentis antiqui curasset legem dedit sano, & præcepit ne ultra peccaret: ne quid peccanti grauius eueniret, coarctati eramus & in angustum innocentie præscriptione conclusi: nec ha-

bebat quid fragilitatis humanæ infirmitas atq; imbecillitas faceret nisi iterum pietas diuina subueniens iustitiæ, & misericordiæ operibus ostendis uiam quandam tuendæ salutis aperiret, constituendo scilicet suum summum & vnicum vicarium in terris, cui traderet omnimodam ligandi, atq; soluendi auctoritatem.

Inconsideratam quorundam accusationem aduersus Indos, affirmando non magis eos esse Christianos quàm Mauri Granatenses, complectitur. Cap. XI.

P **N**onnulli, satis impiè, verbis asperis & acerbis, Indorum Christianismo insultant: omnibus conantes viribus illis fidem detrahere: atq; consequenter debitam gloriam religiosorum, qui tanta cum diligentia tradendæ illis doctrinæ Christianæ incubuerunt deminuere. Quamobrem, iuxta supradictos canones, primò illorum accusationem proponemus, illicò defensionem subiecturi. Arbitror equidem illum affectum maledicendi Indis illis inesse, quod rem ipsam cernens, non cominus inspexerint. Aut ut verius dicam, inde enatus est, quod oculis nequam & parum Christianis rem ipsam intueantur. Legitur Alexandrum olim per multos pictores eximios accersuisse, ad percunctandum si possent addere corpus capiti, aut vultui imperfecto, ab Apelle pictorum principe relicto. Hi singuli confisi ingenio suo atq; industria affirmare: Tum Alexander opus elaboratissimum atq; subtilissimum exere; mox illi penitus obtuiti animaduersa difficultate palinodiam canere. Illis, inquam, persimiles iudico illos, qui nituntur Indorum uirtutes eleuare, oscitanter, inquam, spectât negotium, tam arduum, & rectè fundatum, atq; est illorum conuersio. Aequius equidè ferrem, si hæc afferrentur ab ijs, quibus nunquam cum illis consuetudo fuit, sed cum illi tam iniqui sint aduersus illos, qui exercitijs illorum interfuerunt: nescio quid dicam, nisi volentes nolentes cæcutire, aut obfurduisse. Dicunt itaq; Indos non magis esse Christianos, quàm sunt Mauri in Bæthica, & quod æque veteres mores, & ritus obseruent. In summa coacti Christianos esse. Religiosos verò temere, facere, qui illis sacrosanctum sacramentum corporis domini nostri Iesu Christi, aliq; sacramenta porrigant: illos enim ignorare quid recipiant, incapaces esse, atq; planè intempestiuum esse, ut illi communicarent: Hæc itaq; rationes videntur illos potissimum inducere: quod sint æque pleni uitijs, ebriosi, latrones, rapaces vnici vnguibus: atq; cum tales sint arcendos merito à sacramentorum Communione. Item confitentes, non dicere verum, confitentur enim vno die plures centum viros, & mulieres. Quod verò acce

Notatur quidam.

Historia notanda.

dant ad sacra & conciones, vti plerunq̄ue faciunt, in eo simias imitari, aut non sponte sua id fieri, sed compulsī à fiscalibus & præfēctis: Amorem illorum seruilem esse. Nam quidquid ab illis fit non fit amore, sed formidine, nam cum, illorum opinione, perfecta Dei cognitio illis desit necnon perfecta fides, & constantia quæ faciunt non profisciscuntur ex animo aut uoluntate, sed consuetudine quadam. Postquam seruierint demonijs non esse illis iam graue facere, quod faciunt, vtpote, in quo maiorem foelicitatem experiantur: esse gentem superstitiosam atque nouitatis auidam quare sic adcurrunt ad omnia quæ vident fieri. Præterea, negotia quædam particularia referunt, nempè; sibi visos fuisse Indos, qui sacrificarēt Idolis thus, & animæ (sic enim vocant resinam quædam arboris odoratissimam & vtilissimam) in mōticulo quodam. Esse inimicos Christiani nominis, atque si quæ seditiones exorirentur, illos primum Religiosos, & ministros Dei & Regis occisuros esse. Item, si qua hæresis disseminaretur, leuissimè illos ad eam à recta fide transituros. Hoc uerò illos torquet, & male habet: & in ea importanda magna afficientur molestia. Rursus cum uideant tot tantaque ab ipsis fieri impatientes sunt, & ut ad alia transeam. Hæc ferè ab ipsis allegantur, sunt enim illorum potissimæ rationes; & eas me præsentē recensēbat quidam nobilis qui per aliquod annos in Indijs ipsis fuerat in eadibus Aulici cuiusdam præcipuè notæ Regis Catholici; Vndè ego impulsus sum vera & indubia quæ mihi explorata & perspecta sunt de rebus Indorum in medium asserre: versatus enim sum inter illos (laus Deo) plus minus triginta annos: & incubui prædicationibus, & confessionibus eorum plusquam viginti duos, in tribus illorum idiomatibus, Mexicano, Tarasco, & Otomi: nec affectu feror, aut temere ducor, sed veritatis studio.

Defensio sinceri Indorum Christianissimi contra inconsideratam accusationem prædictam.

Cap. XII.

Licet occinere istis, qui hæc tam ineptè & leuiter affirmât, Paulinum illud, Tu quis es, qui iudicas alienum seruum: & velut fur imittis falcē in mesē alienā? Deus solus est cardiognostes, qui scrutatur corda & renes, ante eius tribunal stabimus omnes: ille cum luminaribus inuestigabit & peruertet Hierusalem. Non est mihi in animo Indos inter Diuos referre, quod summi Pontificis, atque Ecclesiæ peculiare est munus, sed rationibus confutare ea in quibus notantur: vtpotè, qui non auditus sed oculatus, non modo interfuerim sed & præfuerim. Longè aliter Indi religionem christianam

Historia.

Canonizatio sanctorū est Ecclesiæ munus.

Z stianam amplexi sunt quàm mauri: nam illi primum accuratius instituti sunt, & à pluribus ministris qui linguā illorum vernaculam expeditissimè pronuntiare nossent. Secundò, erant tractabiliores mansuetiores, pacatiores, & faciliores, nec habebant circa eos, qui illis diuersum suggererent & insuffurrarent. Præterea, ex templo Indi respuerunt cognoscentes inhumanitatem atque foeditatē suæ Idololatriæ, & è diuerso iugum suauæ & leue Dei, instituta pariter comparatione inter suos ministros & sacerdotes christianos, libertatem quæ illis proponebatur simul & seruitutem quæ videbant ex diametro opposita. Mauri verò quantum ego accepi, nihil vnquā sponte sua rectè fecerūt nisi verbis & verberibus impellerētur. Necessè fuit atque etiamdum necesse est quotidie immodicam illorum vehementiam & zelum continere. Velle igitur affirmare illos nondum exuisse veteres suos ritus & cærimonias, indicium est illis non leui calumnia & iniuria affici: cum nulli prædicatores magis ad viuum demonia refecare potuerint quàm illi ipsi. Nam cum in dies singulos diabolus se illis ostenderet, adigeretque ad tantam calamitatem & pecudinam seruitutem, vt nihil proprium, nihil tutum haberent, illa omnia effecerunt vt citius intelligerent dissimilitudinē, quæ est in colendo vero Deo & suis demonijs. Nihil magis in votis fuit Apostolicis illis viris noui orbis nouæque Ecclesiæ instauratoribus, quam illos inducere ad amorem, cognitionem, atque timorē Dei, & execrationem veterū rituum, & morum. Hoc negotium tam sedulo promotum est, vt per Dei gratiam (cui hoc acceptum ferimus) nulla vestigia aut signa priscorum errorū ne in somnio quidem videantur. Quod obijcitur de priuato aliquo homine, id mirum videri non debet, postquam Christus ex duodecim discipulis vnum habuit qui illum proderet, alterum verò qui abnegaret: quorum ille sua culpa damnatus, hic verò lachrymis & dolore ad mentis sanitatem redijt. Philosophus præterea dicit, ex singularibus aut particularibus nihil colligi. Admirabilius istuc foret inter nos, qui cum profiteamur nos christianos veteres, grauiter tamen sæpe hallucinamur. Deus nos infinita sua bonitate conseruet. Vero verius est Indos etiam si aër ventis & pluuijs infestiuissimus sit, venire duo, uel tria milliaria: sed quid? volebam dicere decem, aut quindecim, oneratos suis prolibus & edulijs ad audiendum sacrū vel cionem domosque suas passim ieiunos & impransos repetere. Sed heu nos (horresco referens) cum habitemus inter media templa nescio quas capitis grauedines & morbos, prætexentes domi delitescimus. Sed videntur illi aliquid dicere, ad hoc eos cogi per fiscales, & præfectos eius rei curam habentes & de schedulis nomina sibi commissorum recitantes. Verum age. Quis illos compellit diebus pro-

Religiosorū
præcipua cura
in Indis.

Indi quantā
auditate ad
audiendum
sacrum ueniant.

fanis

Indi in sua-
rū actionum
principio di-
uinū implor-
rāt auxiliū.

Indi qualiter
assistāt fe-
stivitatibus
D. m. &
B. Virginis.

Nostrorum
quorūdi ne-
gligentia.

Cōfiteādi ze-
lus.

fanis, vt sacris intersint ijs locis, in quibus est copia sacerdotū aut
ni viculis & pagis vbi degunt vt suas præces in templis fundant, Deo
que se commendent liberis suis comitati antequam operis quid aus-
picentur? nam persuasum habent, nisi ita fecissent nihil toto die fe-
liciter euenturum. Item quis cogit illos ad vesperras, quo tam fre-
quentes confluunt, vt nostra templa alioquin amplissima compleā-
tur, & alium vultum & deuotionem præ se ferunt quam nostri, fle-
xis genibus vel toto corpore erecto? Aut quis eos adigit festis domi-
ni nostri, aut Beatæ Virginis cæterisque festis solemnioribus ad ac-
cedendum, vt faciunt, singuli portantes propriam candelam, quæ
constat quatuor regalibus, & à principio ad finem usque in vespere-
ris permanendum? Certè non possumus eos in hoc negotio simijs af-
similare, quoniam videmus nostros domi considerare (quibus autem
rebus occupati conscius est Deus) Indi verò templis intersunt. Cer-
tè quod si essent simiæ quæ mali sunt imitatrices ille an ignauā exē-
plo nostratum sequerentur: à quo tantum absunt, vt accusentur po-
tius & reprehendant. Quis vnquam audiuit de al qua gente referri, F
quod conficerent ex deuotione & zelo iter duorum aut trium mil-
liarium, vel etiam decem aut quindecim ad confitendum suā pec-
cata? sed parum est quod dico, atque maneat biduum vel triduum
sub diō expositi intemperiei aëris aut cœli, pro ut illis nonnunquā
euenit? In causa autem est illorum multitudo præ frequentia sacer-
dotum, vt illis commodè vacare nequeant, licet illi manibus pedi-
busque, vt nihil supra, illis conentur satisfacere. Sed illi ea in re piè
importuni sunt ad eò, vt plerunque religiosi dolorem ex illorum in-
commodis fuscipientes (nam vt illorum in Christo patres sunt, ita G
paterno quoque animo illos prosequuntur, vt non dubitent sine
cessitas requireret sanguinem pro illis fundere aut victima fieri) il-
los intra suas porticus recipiant, & verbis ex cōposito atrocioribus
illinc se abigere simulent, at ne quicquam faciunt: nam illi simpli-
citate quadam columbina aut agnina ad pedes illorum aduoluti, non
animaduersis illorum increpationibus, his aut similibus verbis illo-
rum animos leniunt: Pater scimus te iam lassitudine & defatigatio-
ne correptum, da te quieti, nobis molestum non est præstolari, ca-
ue tibi ab intēpestate cœli & accuro illo calore (eiusmodi enim ver-
bis ferè vtuntur) si verò fuerint valetudinarij ad confitendum cu-
rant se deferri confestim hamacis (quæ sunt gestationes in quo gesta H
bantur homines valetudinis aut voluptatis gratia) iter duorum, vel
trium milliarium per notos & amicos, qui aliquando etiam illos hu-
meris accipiunt. Vnde constans fides infirmi, & charitas proximo-
rum qui eum baiulant, manifestò percipitur. Nam peragrant colles
& valles tanta cum iucunditate ita baiulantes, vt & iuuenis & por-

tationis redium fallant; dum sacerdotem inueniant. Prætermitto autem studio, quãram accuratorem conficiendis testamentis & vltimis voluntatibus adhibeant, appellando aliquẽ ex cantoribus aut fiscalibus ecclesiæ quales eiusmodi negotijs delegantur à religiosis viri fideles, qui non solum exhortantur valetudinarios ad præparationem ad mortem; inhiunt ad rectè confitendum, & præfunt baptizandis quibusdam tempore necessitatis, verum etiam ad testamenta rectè conficienda illis adiumento, quã in re peropus erat illis certas leges à religiosis præscribi: quoniam propter fidem quam collocabant in orationibus suffragijs & sacrificijs vniuersam substantiam ad pias causas legabant ecclesijs, & eas dispositiones hæredes etiam si perpetuò se futuros pauperes præscirent maiori tamen sollicitudine exequébantur, quã nos obligationes grauissimas quæ maiorũ nostrorum conscientias distinguunt adimplemus. Postea si iuxta Augustini sententiã ser. de vita cle. & canonizatur 17. q. vlti. c. quicũque, ex hæredato filio hæredem vult facere ecclesiam, conamur hæredibus restituere ea, quæ uel pater, uel mater, vel filius sic reliquerit, quantumcunque religiosi cum illis agant, vt recipiant, recusant tamen, dicentes: absit vt quod consecratum est ministerijs diuinis in nostros vsus conuertamus. Id planè alienum foret. Tantus eã in re fuit excessus, vt necesse esset aliquando immo semper ferè, vti religiosos quibusdam quasi circumuentionibus, vt eos inducerent ad receptionem quarundam rerum etiam tenuissimarum, quæ testamento relicta essent: Est præterea celebratissimum, siquidem imponatur illis restitutio faciendã in ipso mortis agone vt suos hæredes conuocent, orando ut uellent debitum illud dissoluere. Idquẽ elemosynæ loco sibi morientibus præstetur, quod amici etiam si alienum graue sit satisfaciunt, uel ad ministeria se se obstringunt, dum creditoribus factum sit satis, si aliter soluendo non fuerint: dicentes nolite se animam cognati ea de causa cruciari, ne mihi uidentur homines id factitantes, intelligentes, sicquẽ sentientes fide præditi esse, & quidem tanta, ut eam eximiam uocare possimus. Sed quid dicam de tempore Iubilei: postquã indulgentiã ab Ecclesia Romanã fidelibus impertiuntur ad quas obtinendas confessione & comunione opus sit. Sanxerunt Pontifices piæ memoriæ, vt propter defectum sacerdotum apud Indos totus mēsis illis deputaretur. Quo tempore tantus est confluxus virorum mulierumquẽ ad nostras aras expectantium oportunitatem confitendi, vt quamuis religiosi schedulis huic rei consulere existimarent designãdo singulis diem & ordinem suum ad accedendum, nequidquam tamen ea ratione proficiatur, nec impediri potest illorum concursus. Habent præterea consuetudinem quandam memorabilem in pacificationibus, concilia-

Indorã cura
in cõficiendis
testamentis.

Testamento
rũ diligẽtes
esecutores
sunt indi.

Restitutio-
nis modus
singularis
apud Indos
& notandus.

Iubilei tẽpo
re quomodo
se hab. ac
Indi.

Iuriarũ re
mittẽdi mo-
dus.

tionibus

tionibus atque iniuriarum expiationibus, quippè ad offensum accedunt humilimè veniam deprecantes & arctissimè sibi inuicem coniunguntur: atque si alienum quid habent ante confessionem reddunt. Faxit Deus, vt totidem angeli animam meam ex hoc corpore digredientem deducant, quoties ad me dictum est; Pater nolo me tua benedictione consecres (ita enim aiunt) priusquam ego mandatum Dei perfecero. Cupio enim accersire illum à quo iniuria affectus sum, vt inuicem, te præsentem, remittamus, quo dignior reddar gratia sacramenti. Denique ad explicandum poenitentiam, lachrymas dolores, & deuotionem, quibus vacant ante simul & post confessionem plusquam centum linguis, centumque oribus opus fuerit, sufficit itaque recensere exemplum quoddam quod mihi Mexici vsu venit. Plerique desiderio recitandæ mihi suæ confessiones accesserant: qui videntes me præpeditum audiendis Indis, & animaduertentes me ipsis uacare malle quàm sibi (quod omnibus religiosis prudentioribus moris est) conuersi ad me dixerunt: quare illos audirem confitentes, quibus incognitus esset Iubileus, vt se potius admitterem, qui vim & efficaciam sacramentorum intelligerent, tum ego illos mitibus verbis non nihil cohibui orans atque persuadens simul, vt mihi gratificari vellent die dominico proximo quo mihi distribuendum erat pluribus quàm bis mille personis sacrosantum corporis dominici sacramentum, quos ego omnes & alij nonnulli religiosi confitentes audiueramus. Petij, inquam, vt tunc præsto esse vellent, atque ad obstringendum illos ego vicissim mihi confitentes audiui, gesserunt illi mihi morem atque accesserunt comitati multis viris matronisque nobilissimis. Hi uiderunt Indos magna acuratione præparatos venire (nam tanta reuerentia sanctissimum sacramentum prosequuntur, vt singularia vestimenta diebus communicationum destinata habeant quibus extra illos dies nunquam vtuntur, eosque egentibus ex mera charitate gratis vtendos concedunt) singulos ordine suo qui constat numero quadragenario flexis genibus rosaria manibus tenentes, summa cum deuotione, donec sacrum celebratur, orationes, gemitus & lachrymas fundere. Tanta autem adhibetur solemnitas & modulatio in sacrificio Missæ, vt etiam sacella Regalia, vel Pontificalia equare possit obeuntibus canendi minus Indigenis Musicæ artis peritissimis, vt postea declarabitur: Impendente autem tempore communicandi (non in morem nostratum qui temere concurrunt obliti planè sumptionis venerabilis sacramenti quasi dies illis non suffecturus sit) ordinatim magna cum reuerentia & humilitate sine vilo strepitu vel tumultu accedunt, ad utramque partem altaris constitutis pueris angelorum modo exornatis (nam est nobis hoc in primis studio ut sacramenta tanta cum solē-

Contritio
maxima apud
Indos.

Notabile
quid.

Missæ quæta
solēnitas ce-
lebrentur.

Comunicandi
modus.

nitate

S
 nitate & reuerentia administremus quanta unquam in Ecclesia Dei
 ex quo eius maiestate fundata est obseruatum fuit) & recipiunt san-
 ctissimum sacramentum, quo recepto (religiosorum instar oculis
 terræ defixis) recedunt nec expuunt aut excreant tota hora sequen-
 ti: finitaque missa illi etiamdū orationibus intenti permanēt. Qui-
 bus uisis à supradictis nobilibus, usque adeo commoti atque com-
 puncti fuerunt, ut lachrymis profusis. mihi dicerent, se nolle non
 interfuisse isti spectaculo propter totius mundi lucrū, & quod nun-
 quam tantum christianismi specimē animaduertissent. Hoc ego eo
 proposito feci, ut tam illi, quam alius quiuis cognoscerēt nos religio-
 sos non exhibere sanctissimum corporis & sanguinis domini sacra-
 mentum sine magna examinatione & consideratione præuia. Quā-
 uis enim à nobis religiosus eo iubilei tempore septem vel octo milia
 hominum ad confessionem admissi essent cæteris tamen omnibus ex-
 clusis duobus illis millibus ut prædictum est communicare fuit per-
 missum. Neque enim sanctissimum sacramentum exhibetur alijs,
 quam quorū fides ante diligenter spectata atque explorata sit, quiq;
 re etè intelligant quid ab illis recipiatur: & hoc illis traditur in col-
 loquijs ad quæ conueniunt vel per scripta quædam peculiariter in
 eum usum quæ à lectoribus quibusdam alijs recitantur, quales exer-
 citatissimos religiosi habent, qui etiam totam ante septimanam illis
 rationem confitendi constitutis horis ostendant: eaq; est causa qua-
 re, tantam multitudinem confitentium Indorum absoluamus. Acce-
 dimus enim ad confitendi loca hora secunda post mediam noctem,
 cum ea acceleratione opus est, neque enim sinunt nos in Indorum
 quarimonia & suspiria diutius expectare, nec digredimur nisi ad
 sacrificandum & edendum, & illico sine uila quiete ad laborem re-
 currimus, usque ad intempestam noctem. Instruati uerò ipsi Indi
 ea qua diximus ratione nullis fucis, pigmentis, excusationibus, aut
 coloribus quibus ueritas obscurari solet utuntur, sed confestim cri-
 mina sua teterrima produnt, præhabita iam confessione generali,
 quoniam receptum est, ut quando sacerdotes ad audiendum confes-
 siones exeunt, ante omnia flexis genibus, magno animi dolore, ver-
 bisque humilissimis confessionem generalem pronuntiare, quo circa,
 non est necesse eam postea à singulis iterari: sed ut ad rem pertinencia
 propriasque concernendo conscientias exponant: quod postquā
 illi absoluerunt ac tutum sacerdos minutim inuestigat quæ pro illo-
 rum statu uidentur idonea, uidelicet, quoties & quando contra man-
 data & in peccata mortalia inciderint tam diligenter illorum confes-
 siones peraguntur, ut leui brachio aut in transitu hoc illos facere ab-
 surdum sit dicere. Vero enim simile nō est uelle aliquem ob peccata
 aliena sese gehēnæ reū facere. Accedit huc quod Indorū cōfessiones

Eucharistiæ
 sacramentū
 quibus exhi-
 beatur.

Ad cōfessio-
 nes audiēdos
 qua sollicitu-
 dine religio-
 si accedant.

Cōfessiones
 Indorum nu-
 dæ.

Indi à qui-
 bus peccata
 cauant.

Peccata com-
munia Indo-
rum.

Ioan. 8.

Indi in lar-
giendis Elee-
mosynis libe-
rales
Monasteria
& hospitalia
Indi ædificaf-
se.

Religiosi quã-
rã æstimatio-
nis sint apud
Indos.

Saluatio par-
uulorũ ad re-
ligiosos.

audire non ualde est onerosum, utpote, qui ab usuris, commercijs, & contractibus, quibus Hispani dant operam sint alieni; frequentiora autem illorum peccata sunt lubricitas, libido, temulentia, & furta sed momentanea, nunquam enim Indi grauius furta admittunt nec mirum est: immo verò memorabile potius gentem quæ nuper admodum diabolico iugo soluta est usque adeò Deo, suis ministris, summo pontifici, suoque Regi deditos esse, ut iniecta nominis diuini, Ecclesiæ, vel regis mentione se se in terram prosternant, nec mutire audeant. Sed quænam est aut vnquam fuit natio quæso in qua non fuerint boni malis permixti? Non possum non obijcere illis qui criminantur Indorum pietatem, quod Christus adulteræ acusatoribus olim dicebat: quisquis ex uobis sine peccato est prius mitrat lapidẽ. Non sequitur si quis existat peccator quod propterea excidat corpore Ecclesiæ, quamuis sit membrum putrefactum, nec si gratiam amiserit idcirco fidem quoque perdere, præterquã si deciscat à fide, cuius contrarium asseuerare hæreticum est. Quando vnquam in elemosynis dandis Mauri liberales fuerunt? Quis contra Indos coëgit, ut si plantent vel ferant Ecclesiæ suam portionem designent? Quando auditum est mauros emulatione quadam suis expensis exedificasse monasteria aut nosocomia quemadmodum Indi fecerunt in quibus ipsi ægrotos per vices curant? Quondam in cõuersionis initio in motibus errabant, atque ita non facile erat illos doctrina Christiana perseuere imbuerere, quia propter, non est mirandum tunc temporis inuentos esse aliquos, qui Idololatriã commiserint. At, postquam in vicos & ciuitates ad vite societatem ineundam redacti sunt, politicè admodum & Christianè victitant, usque adeo, ut vel capitis grauedinem leuiter sentiant non modo ad confitendum: sed & ad consecrationem à religiosis impetrandam se se deferri curant. Tantam fidem illis habent, ut vel manu religiosi se contrectari sentiant, existiment inde suam ualetudinem confirmare. Et quando transitus per uiam & prædia rustica vix possumus nos ab illorum concursu vindicare. Nam simul atque viderint religiosum, liberis suis arreptis, illi occurrunt, ad obtinendam benedictionem. In qua re plerique tam blanda & comi salutatione vtuntur, ut omnem molestiam ipsis religiosis eximant, præsertim, si aliquam præ se ferant mæstitiam. Præterea docent parentes filiolos dicere lingua uernacula, benedictus sit Dominus noster Iesus Christus. His argumentis liquido conuincitur, illos synceriores esse Christianos, quàm mauri: Faxit tamen Deus Opt. Max. ne illis accidat quod Christus dicebat: & S. Matt. recenset animaduersa ingratitude sacerdotum & scribarũ, suarq; eminentissimæ & diuinæ doctrinæ despicientia, qua illis tãquã in speculo clarissimo illorum peccata & execrabilem cõscientiã ob oculos ponebat.

De genere deliberatio.

Cap. XIII.

Y **P**ostquam satis superque de genere demonstratio eiusque partibus: necnon de ratione modo atque opportunitate utendi egimus: reliquum est, ut pari compendio genus deliberativum perstringamus, quod nomen, ab excellentiore parte suo munere traxit: nempe, à deliberatione persuadendi, videlicet, aut dissuadendi quod cupimus causa. Plurimus est illius usus apud concionatores, atque comprehendit omnis generis admonitiones, exhortationes, consolationes, atque petitiones. Ut latius inferius suo in loco patebit.

Z **Q**uare in hoc maxime studium & diligentiam ponat, ut à vitijs auocans populum Dei, ad veram pietatem, Christianasque omnes virtutes accendat, atque inflammet, ea verò quæ Christianus orator populo suadere debet ad quinque fortasse capita facilioris doctrinæ causæ, redigi possunt. Nam perfecta hominis Christiani institutio consistit in verbis illis quinque quibus D. Pau. fidelē Dei populū in Ecclesia instituendum esse suo docet exemplo. Sed in Ecclesia, inquit, volo quinque verba sensu meo loqui, ut & alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. Hoc est, malo pauca verba loqui, cum à me, tum ab alijs rectè intellecta, quam multa sine vero eorum sensu & intellectu. Quinque autē illa, hæc sunt. Credenda. Ad Titum. 3. Hæc loquere, & exortare. Agenda. Euntes prædicate Euāgelium docentes eos seruare. Vitanda scilicet peccata. Quasi à facie colubri fuge peccatum. Annuntia populo meo scelera. Speranda, scilicet, merces æterna. De qua salute exquisierunt. Timenda, pœnæ videlicet æternæ. Ite maledicti in ignem æternum. Horum alia pertinent ad fidem ut credenda: alia reliqua quatuor ad mores. virtutes, vitia, gloriam, & pœnam.

A **C**redenda sunt, quæcunque ad fidem pertinent Catholicam, in eorum verò cognitionem ducit præcipue notitia verbi Dei, Symboli apostolorum, orationis dominicæ Sacramentorum. Sacrificiorum. Horum expositiones vidè apud Georgium Ederum tabula 71. vsque ad 91. De Agendis hoc est, benè beateque viuendi formula, de Augusta illa via, quæ ad vitā ducit immortalē, in quorū numero cōtinentur. Virtutes, potētias disponētes, quibus benè operamur. Præcepta Dei, Ecclesiæ, Consilia Euangelica. Nā præcepta & cōsilia opera respiciūt. Donis expedite. Bona opera, & eorū fructus. Nam dona operibus perfectionem addunt. Beatitudinibus perfectè. Dona spiritus Sancti: quæ fructus facultatem spiritui apponunt. Grādus beatitudinis. Beatitudines ipsis virtutibus præmium siue uitæ, siue patriæ coniungunt. Sed fructibus fruimur Deo. De fugiē-

De recta hominis Christiani Institutione.

1. Cor. 14.

Glo:bi.

Matt. 6.
Ecc. 21.
Ila. 58.

1. Pet. 1.
Matt. 25.

De credēdis siue de reg. s. dei Catholicæ.
Geor. eder.
Tab. 71. vsque ad 91.

Lib. de duabus animabus. c. 11.
Lib. 22. cōtra Faust. c. 27.

Lib. de Parad. c. 8.

Rom. 6.

Sap. 1.

Ioan. 1.

Aug. lib. 83. q. 9. 26.

dis seu uitandis, hoc est, de vitiorum cautione, siue de spatiosa via quæ ducit ad perditionem. Aug. teste; Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod Iustitia vetat, & vnde liberum est abstinere. Et alibi docet. Peccatum esse dictum uel factum, vel concupitum contra legem Dei. Amb. verò; Quid est peccatum, inquit, nisi legis diuinæ præuaricatio, & cælestium inobedientia præceptorum? Est autem peccatum triplex. Originale, quod à primo humani generis parente Adam transfusum, nobisque in ipsa conceptione contractum, per baptismum in Christo tollitur. De quo Pau. in hunc modum: per hominem, inquit, peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Mortale, quod vitam spiritualem eripit, ac mortem adfert animæ peccantis: quæ mors & à Deo, Deiq; regno separat, & supplicio æterno dignum facit. Vnde scriptum est. Stipendia peccati mors. Et in Iustitia, mortis est adquisitio: impij autem manibus & verbis accersierunt illam: Veniale, quod est actuale quidem, sed quod Dei inimicum hominem non efficit, cuiusq; à Deo venia fidelibus facile impetratur. Vnde, D. Ioan dixit: si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Vt mentis euagatio, verbum ociosum, risus immoderatus, & consimilia, quæ quotidiana dicuntur, & sine quibus hæc vita non ducitur. Alia sunt peccata infirmitatis, alia imperitiæ, alia malitiæ. Infirmitas enim & imperitia, contraria sunt virtuti & sapientiæ: malitia verò contraria est bonitati. Quisquis igitur nouit quid sit virtus & sapientia Dei, potest existimare, quæ sint peccata venialia. Et quisquis nouit quid bonitas Dei, potest existimare, quibus peccatis certa pœna debeatur, & hic & in futuro sæculo. Quibus bonè tractatis, probabiliter iudicari potest qui non sunt cogendi ad penitentiam luætuosam & lamentabilem, quamuis peccata fateantur: & quibus nulla omnino salus speranda sit, nisi sacrificium obtulerint Deo, spiritum contribulatum per penitentiam. De sperandis, hoc est, de rerum sperandarum conditionibus, siue de præmijs bonorum præmium Christiani certaminis, est æternæ gloriæ corona. 1. Stellarum, quarum prima est Memoria sine obliuione. 2. Ratio sine errore. 3. Voluntas sine omni perturbatione. 4. Impassibilitas, in quam corpus nostrum surget sine corruptione. 5. Claritas, qua configurabitur claritati corporis Christi. 6. Agilitas, vt secundum mobilitatem cogitationum nostrarum sit agile. 7. Subtilitas, qua, quantumlibet spissum, vel solidum erit impenetrabile. 8. Diligere proximum in omni veritate tanquam se ipsum. 9. videre proximum suum in puritate diligentem se, sicut diligit semetipsum. 10. Deum perfectè diligere, sed plusquam seipsum.

17. Diligere seipsum tantummodo propter Deum. 12. videre Deum diligentem se supra quam diligit seipsum. Hæc Ber. Ideo Pau. Oculi non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus his qui diligunt illum. Item. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus; & habitabit in eis: & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus, & absterget omnem lachrymā ab oculis eorum: & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quæ prima abierunt. De timendis, siue de pennis malorum. Tria sunt, quæ vnum quæque maximè à peccato abstrahere, & possunt. & debent: videlicet Mors, quæ nihil est miserabilis: hæc dicitur ab emerita iam vita, hoc est, acta & absoluta vnde etiam mortui, quasi emeriti appellantur. Definitur ab Aug. Priuatio vitæ, nomen tantum habens, non essentiam. Et est quadruplex, corporis, quæ fit cum ab eo tollitur anima. Animæ, cum ab ea auferitur gratia Dei. Hanc mortem, quæ prima uocatur, sequitur mors gehennæ & æternæ dominationis, quam Ioan. In Apoc. 20. vocat secundam. Est & alia mors propria Christianis & pijs hominibus, quæ spiritualis dicitur siue transformatoria, qua homo moritur peccato, & viuit Deo, & ob id dicitur spiritualis. Eius causa est peccatum & origo Diabolus vt optimè traditur à Ioan. Car. ten. de 4. nouissimis. Secundum quod abstrahit à peccato est, Iudicium; quo nihil est terribilius, præsertim filijs huius sæculi obstinate peccantibus. Est autem secundum Richar. Iudicium triplex. Primum est vniforme, hoc est iudicium præsentis Ecclesiæ, quæ non iudicat nisi de sola qualitate retributionis & in genere tantum, secundum quod bona bonis, & malis mala redduntur: sed numerum, & quantitatem retributionum nescit. Secundum dicitur multiforme, quod quilibet experitur in morte, accipiendo sententiam de omnibus bonis & malis, quæ gessit: sed non omnia bona vel mala, statim recipit, quia recipit in anima tantum, & non in corpore. Tertium dicitur omniforme, id est, vltimū Iudiciū; quādo recipit vnusquisq; secundū numerū & quantitatem, siue bona, siue mala, in corpore & in anima. Quod quidē fiet cū omnes ante tribunal veri iudicis, Christi. s. astabimus in cōspectu orbis terrarū, vt reddat vnusquisq; rationē eorū quæ fecit. Vltimum quod abstrahit est infernus, cuius pœna nihil intollerabilius ac infelicius potest excogitari. Vbi scriptura teste, fletus est & stridor dentium. Porrò Infernus. Est lacus sine mensura, profundus sine profundo, plenus ardore in comparabili, plenus fetore intollerabili, plenus dolore innumerabili. Ibi miseria, ibi tenebræ, ibi ordo nullus, ibi horror æternus; ibi nulla spes boni, nulla desperatio mali. In quo quidem Iuxta modum culpæ pœna distinguitur, & secundum modum criminis, vnusquisque damnatus

1. Cor. 2.

Apo. 21.

Iudicium triplex.

Compe n. Theo.

Matt. 8. 13. 22
28. 25.
Luc. 13.

Hugo. lib. 4.
de anima. c.
13.

Deliberati-
uum genus
uocatur &
suasorium.

Psal. 50.

Consideranda
in suasio-
ne uel dissuasio-
ne.

in Inferni igne cruciabitur. Erit frigus intolerabile, ignis in extingui-
guibilis, verinis immortalis, fetor intollerabilis, tenebrae palpabiles,
flagella cedentium, horrida visio Dæmonum, confusio peccatorum,
desperatio omnium bonorum. Erit enim miseris mors sine morte,
defectus sine defectu: quia mors ibi semper incipit, & deficere non
scit. Greg. Hæc sunt quæ semper inculcanda sunt. Vocatur alio
nomine suasorium quia id quod in controuersia vel consultatione
positum est, suasionem vel dissuasionem complectitur. Tria potis-
simum in eo consideranda. Nempe. Quis, cui, & de quo. Quis, id
est, qui deliberat, de quo, & cui consilium datur. Aliter enim con-
sultandum, & loquendum apud viros bonos, claros, & doctos, ali-
ter apud rusticos & populum. Apud illos enim præponderant ho-
nestas, liberalitas, veritas, æquitas, & iustitia. Apud hosce verò, uti-
litas & lucrum prævalent metusque contrariorum. Ideoque ab il-
lis ducenda sunt argumenta pro auditorum conditione ad persuadend-
um vel dissuadendum. Animaduertendum præterea an istuc de
quo agitur sit, Possibile, Difficile, & utile. Alioquin enim frustra
omnis labor sumitur. In hoc genere infrequens est usus exordiorum:
eo quod auditores suapte sponte attentionem præbent. Verum si-
quidem libitum fuerit uti ducendum erit à sua Persona, & officio.
À sua persona cum moderatâ sui ipsius demissione: Ab officio verò,
si obligationem qua obstrictus est, exponat. Aut licebit incipere à
persona eius cum quo instituitur deliberatio, recitando causas qui-
bus instigetur ad agendum de aliquo negotio. Narrationi hinc nul-
lus est locus: Vicem autem eius supplet generalis propositio, qua
summam rei explicamus: quam in progressu orationis vel scripti fu-
sus & minutius explicemus. Cæterum diuisio iudicio consultoris
pro oportunitate & faciliori perceptione formanda relinquitur.
Confirmatio deducitur vel ab honesto, id est ab ipsa virtute, vel à fa-
cili, vel à possibili, vel à tuto prout magis visum fuerit expedire: à
laudabili, glorioso, & delectabili. Velut cum dicimus Gustate & ui-
dete quam suavis est Dominus. Exempla in hac parte summam vim
habent, & inter ea maiorem recentia, & si vetusta auctoritatem gra-
uiorem habeant. Initium itaque capitur à persona quam rogamus:
dicendo cum psalmista Regio, cui per familiaris est ille modus. Mife-
rere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Subsequi-
tur statim narratio quæ in hoc genere semper cū extenuatione & de-
pressionem faciēda est. Vt in eodē propheta apparet. Ecce. n. in iniquita-
tibus cōceptus sum. Præcipuè autē in persuasionem obseruandū an sit
Possibile est, quod accedente voluntate fieri potest. Impossibi-
le contra, quod fieri nequit. Sic homines mundani & carnales, ad

excusandum sua crimina in blasphemiam & hæresim labuntur dicentes. Egeri non posse vt adolescentes abidine se se immunes custodiant quod exemplo multorum sanctorum vtriusque sexus qui casti permanferunt & coronam virginitalis promeruerunt: falsitatis conuincitur. Nam si esset impossibile, tolleretur liberum arbitriū: quod cū ueritate pugnat. Posuit. n. Deus animam nostram in manibus nostris. Quia facultate accedete diuina ope multum ualemus quemadmodum ea destituti nehilum quidem possumus. Vnde cōgratulatio illa Dauidis, sæpe expugnauerunt me à iuuetute mea. etenim non potuerunt mihi. Vtile est, quod opes & honores, & id genus alia coniuncta habet. Honestum est quod bonum, iustum, licitum, piū, pulchrum, & in summa omnem virtutem complectitur. Quam autem omnis virtus laudetur omneque vitium reprehendatur, videmus vnam virtutem pluris fieri quam aliam & vitia non æqualiter vituperari. Maiori plerumque laude effertur misericordia quam iustitia licet inter virtutes primas obtineat, atque è diuerso infamior est fur adultero, cum tamen adulteriū grauius sit peccatum. Necessarium dicitur, vis illa vrgens quæ nos ad faciendum cogit. Eius duæ sunt species, Absolutum quod simpliciter euitari nequit, in eo quo casu persuasio est superuacanea, nisi exempli gratia propositum fuerit hortari avarum vt rectè sitis, vtatur quoniã necessè est relinquere. Conditionale est quod necessario fieri debet ad fugiendum maius incommodum, vel maius bonum obtinendum. Idque genus in frequentiori est vsu. Verum omnes hæc qualitates nō semper concurrūt in omnibus orationibus aut negotijs, at satis est vnam locum habere, quæ iuxta regulas tam præcedentes quã sequētes exaggerari poterit.

No. delibe-
ro arbitrio.

Pfal. 178.

Definitionem & vsum generis deliberatiui continet. Cap. XIV.

Genus deliberatiuum est, quo bonum & malum utile & inutile, necessarium & contingens discriminamus, instigamus, suademus, dissuademus, petimus, hortamur, dehortamur. Multiplicem in vita humana habet vsum tam in iudicio quã extra iudicium, vt in scriptis, proposita utilitate & commodo; ad quæ omnia de quibus agitur passim referri solent. Considerandum autem præcipuè in hoc genere an fieri possit nec ne. Quoniã & si utilissimum sit negotium, ne quicquam tamen consiliū capitur si factu impossibile sit. Præterea vbi constiterit fieri posse, superest vt videatur an tutum sit & facile, vt in sequenti exemplo manifestum fiet.

*Prædicta exemplis illustrat, cum documentis viris equestribus obseruati-
ssimis, qui ultra modum in aliquo exercitio & vita genere labo-
rarent quamuis fuerit militare. Cap. XV.*

Exordio ab
officio paren-
tum erga fi-
lios.

Fili mi, nullus est, ad quem tuarum foelicitatum maior gloria
redundet, quam ad me, partim ob affectum naturalem paren-
tum erga filios, partim quod tua indoles meam refert. Vnde
ab vno quoque laudem & amplum honorem consequatur. Præterea,
quæ ego tibi disturrio eò tendunt, vt possis uitam securiorem & trā-
quilliozem ducere. Nam si ego tuæ ætati conuenientia filerem, me-
tus esset, ne inde tibi maxima discrimina cum incredibili tuorum
amicorum dolore impenderent. Nam rationi congruum est, eum,
qui vnum solum habet speculum in quo se contueatur, vnamque
candelam, quæ illi lucem suppeditet, illud cautissimè ne rumpatur,
hæc autem ne crebra emundatione deficiat, prouidere: maximè, si nō
sit postea spes alterius speculi vel lucernæ recuperandæ, tunc enim
opus est maiori vigilantia ad euitandum periculum. Nam prouiden-
tiam foelicitas non pœnitentia sequitur. Certè nisi & ego & alij tui
amici præsentem salubribus consilijs imbueremus, minus id officiũ
præstaremus absenti. Quanto ego iam grauior sum annis, moriq;
certior quàm viuere, tanto me impensius æquũ est te præmonere
quod fortasse neutri in posterum integrum erit, neque enim tibi suc-
cedet meo loco alius pater quem consulere possis, neque mihi nouus
filius nascetur quem consilio adiuuem. Quo circa, non oportet pa-
rentes consilijs dandis esse negligētes, neque plenos rimarum esse fi-
lios in monitis parentum auscultandis. Non in eum finem hæc dico
quod in tuis actionibus honestatem desiderem: & si mea dignitas
ad altiora te vocet: sed vt prouideam ingens periculum quod ex ni-
mio studio militaris & equestris exercitij tibi accidere possit. Vnde
tantam corporis debilitationem tenera hac ætate contraxeris, vt cum
opus erit uiribus deficias. Videris enim mihi non tantum equis do-
mitis gaudere, verum etiam infrænis & ferocibus: nec in metis solũ
constitutis cum alijs equitibus concurrere: sed & instar militis gre-
garij designare belli simulacra atque ijs te immiscere nimia cupidita-
te militaris & equestris disciplinæ: quod quidem non tam male me
habet quam non placet. Quandoquidem a prudentia alienum est,
ultra modum vacare periculoso alicui studio. Vltimum est, fili mi,
si quis multum diuque per abruptas valles perambulet, vt aliquan-
do cadat, postque illè casus incidere in horam tam infaustam atque
esse eiusmodi, vt corpus luxetur & contorqueatur, nec vnquam re-
medium adhiberi possit. Quia assiduitas periculosorum studiorũ

Propositio
orationis.

A poenas minatur & multam exigit. Pauci leguntur in veteribus monumentis fuisse egregij bellatores qui non in bello occumbant. Vrsus quotidie magistro suo exitium intentat. Qui frequenter cum tauris depugnant tandem in arena cadunt. Ultima linea nauarum ferè est fluctibus obrui. Qui rationem oppugnat à ratione superatur. Eodem pacto, mi fili, siquidem animum adpellas ad labores tuæ ætati impares necesse est sero cito pericliteris. Rectè quidem facis quod te in armis exerces, nolim autem te propterea dum contūdantur ea ferre sic non improbo equis vti sed fatigari. Præterea si contingat te humanitus in aliquod crimen incidere noli in eo diabolicè perseuerare & immori. Nam qui in tempore non opponit se vitijs, condemnat se ipsum: & qui non redit ad vitam frugi ei necessario male moriendum. Dico itaque, mi fili, vt recreationes tuæ honestæ sint, & tuæ, non temerariæ vti sunt choreæ, tripudia, cantationes, fides, lectiones historiarum in quibus maiorum gesta conspiciuntur. Quotiam tamen magnum vitæ commodum existimes præsentibus frui: attamen inferius non est antea cta cognoscere, vt proponendo aliorum bona & aliorum exempla, partim ea imiteris partim ijs cautior euadas, tã in strenuis actis, quã orationis elegãtia.

Principijs
obstare quã
vtile sit.

Responsum filij ad patrem memorabile & notatu dignissimum. Cap. XVI.

C **A** Vdita salubri hortatione & fructuosa oratione patris: filius in hunc modum respondit: quod tam ratione pietatis & obedientiæ, quam spe futuræ vtilitatis perciperet eius voluntati morem gerere, deserto militari studio, ad quod natus erat, & suscepta ea vita quam pater præscribebat: quamuis ob vtriusque discrimen, hoc minus esset cordi. Alterum enim est lepidorum iuuenum, alterum verò strenuorum virorum quibus studio est armis inclarescere: tam ob gloriam, quàm ob vtilitatem quæ ijs comparatur. Consideret itaque pater quod ex ea professione vitæ quam demandabat innumera vitia profiscantur, & ex altera cui uale dicere iubebat præclara facinora, minori cum periculo, tum ad nominis famã, tum ad animæ salutem redundarent. Nullum enim est exercitium maioribus expositum periculis, quàm id ex quo tanquam equo Troiano vitia carnis procedunt. Sed ex tripudijs & cantibus amores nascuntur, ex amoribus dissidia, ex dissidijs verò cædes, ex cædibus perniciës animæ. Itaque ex illa permutatione vitæ militaris cū ea quam pater iniungebat exiguam frugem nascituram. Quod ad historias attineret videri sibi dicebat fructuosissimū vetusta monumenta, nocturna atque diurna manu uersare, vt ueteres laudare, atq; laudatos eorum mores imitandos proponamus. Res enim præclaræ

Vitiarum
connexio.

in illis contentæ prudentiam augent, vecordes reddunt cordatiores, præcipitantes circumspectiores, elatos modestiores, stolidos solerti- E
 ores, eaque de causa libenter se ad historias animum adiunctorum. Ne tamen erret pater sibi confesum eiusmodi studia nauseam paritura quàm ex armorum assiduo vsu nūquam contraheret, quoniam sibi fructuosior & iucundior videretur. Quamuis autem discrimina maiora suæ propriæ personæ ex vsu bellicarum rerum impenderent molestus nihilominus suo iudicio esse Musicæ operâ dare quâ armis, quibus victoriæ reportarentur, & per eas amores contraherentur. Verum posteaquam vellet pater sectari eum vitam otiosam & desinere currere in suo puluere libenter se obsequuturum. Et hoc quidem perelegans exemplum ad supradictorum demonstrationem faciat satis.

De genere iudiciali. Cap. XVII.

Tertium est iudiciale genus causarū habet in se accusationem, F
 & defensionem. Quamuis autem defensio maiori digna sit laude quàm accusatio non tamen hæc sua laude caret vsūq; interdum habet pernecessarium. Est hoc genus laboriosissimum & difficilimum; versatur enim circa totam Iuris prudentiam, necessūq; est eum qui tractare istuc velit Iuris legum ciuiliū, vitæque humanæ esse expertissimum. Præterea, vsus venit in hoc genere vt in tria verba orator contrahat quidquid tam actor quàm reus magna circūtionem proposuerint, replicauerint, narrauerint, concesserint, confirmauerint, confutauerint, vel concluderint; quemadmodum in orationibus Ciceronis Catilinarijs & Miloniana cernere est. G
 Genus autem iudiciale est, quod positum in iudicio habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. Ad procuratores autem & litigatores potiùs, quàm verbi diuini concionatores pertinet, vt ex superioribus apparet. Licet D. Pau. in epist. ad Hebræos hoc vsus fuerit genere. Tota enim in contentione versatur: eò quòd Apostolus intendit principaliter Hebræos in puritate fidei Christianæ confirmare, & à legalibus obseruantijs, quibus adhuc detinebantur, profusus auellere. Timuit enim eis, ne superationibus, ad infidelitatem relaberentur. Nulla enim gens obstinationibus animis repugnabat euangelio Christi quàm Iudæorū, H
 qui Pau'o erant insensissimi, quod se gentium Apostolum profiteretur &c. Vide Amb.

De tribus laudandi aut vituperandi modis. Cap. XVIII.

Expositis abundè tribus causarū generibus reliquum videtur vt earum vim, & vsū declaremus in laude, vel vituperatione.

ne alicuius rei. Qua de causa aduertendum laudis aut vituperij argumenta sumi ex bonis externis, corporis, & animæ, à quibus ferè laus omnis constat. In bonis externis numerantur genealogia, si quis clara vel abiecta familia sit oriundus, natio, educatio, existimatio, amicitia, ætas, facultates, fortuna aduersa, & prospera, conditio, status, orbitas vel proles. Huc pertinet illud exemplum. Cum Nephtalon archistractenus Sineorum linea recta originem duxerit à tribu Nephtalin, non potuit non magna stratagemata edere. Nam præter generis claritatem, virtutes naturales, bellique peritiam eloquentia multum pollebat, par in eo sapientia & liberalitas, modestiæ studiosior, quàm superbiæ, paratior dare quàm accipere, propria sua opinione iustior, ad misericordiam procliuor quàm ad libidinem, compluribus fauorabilis, inuidiosus paucis & quoniam viri nobiles & generosi amant consuetudinem eorum, qui onori potius in illis quàm vitio sint, studebat sibi adgregare viros tam virtutibus, quàm stemmatibus illustres à quibus nihil præter bonum redundare potest. Quamobrem solemus cum Dauide vulgo dicere, cū sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris. Talis audies quales sunt cum quibus versaris. Vndè familiarium sapius mores quàm educatorum imbibimus. Nam vt ait Philosophus inditis nobis virtutum seminibus, tales reddimur cum quilibet sumus familiares: nec minus rectè dixit Seneca, à bonis bona, à malis mala disci. Qua propter maxima est adhibenda cura vt à teneris iuuenes bene assuescant, & cum probis habeant commercium. Nam vt arbores quæ dum sobolescunt diriguntur & eriguntur excrescunt & amplissimum fructuum prouentum reddunt, sic iuuenes à pueritia ad optimam vitam admoti prosperum finem consequuntur, & vt ait sapiens; Adolescens iuxta viam suam etiam cum senuerit non recedet ab ea; nam vt etas temporis successu ita boni mores consuetudine firmantur. Similia exempla omnibus circumstantijs bene euolutis multa adduci possunt.

Laus vel vituperij argumenta vnde summantur.

Nota.

De laude, quæ sumitur à bonis mundanis. Cap. XV III.

A Bonis corporis duplici modo laudem instituiimus. Alia enim sunt naturalia, vt forma, robur, sanitas, agilitas, dexteritas, celeritas, vires, firmitas, habilitas. Alia acquisita quæ pariter bifariam distribuuntur: aut enim permanentia sunt, vt dominia, possessiones, arces, domus: aut transeuntia, vt ornatus corporis vel ædiu cultus & vestimenta. Loco exempli poterit haberi commendatio equitum in orbe nouo educatorum qui quidem forma, & vultu adeò sunt modesto, adeò vcnusto, vt nihil supra, & magnis præstan

Laus equitum in orbe. Historia.

ti in corpore viribus tam in equestri quàm militari exercitati. Deinde vocem habent ad cantandum & mollia brachia ad saltandum vt incredibile putem in toto mundo ciuitatem esse in qua reperiantur iuuenes tanta multitudine, tam politi & destri atque uirtutibus naturæ dotati, immo ne in regia quidem aula neque hæc tanquam ex affectu & fauore dicta accipi uelim quod eius terræ sim ferè alumnus: est enim consentiens, grauissimorum virorum, qui multorum hominum mores & vrbes viderunt, opinio. Vno vitio vrgentur, quia omnium rerum copia affluentes nec quærere nec parta tueri quidquam pensi habent: sed vestium & corporis cultu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem aut omnino nullam sunt relicturi.

Hominis in India notantur.

A bonis corporis laus sumitur.

Modus laudandi aliquem à bonis corporis debet fieri, per Hypotyposin, quam Cicero vocat illustrem explanationem, rerumque, quasi geratur sub aspectum penè subiectionem à capite usque ad calcem corporis figuram describendo vt in illo Regum, Absalon filius Dauid quo non erat pulchrior in omni Israël decorus nimis à vestigio pedis usque ad verticem non erat in eo macula, capillo non minus flauo quàm aurum, ore aquilino & purpureo, oculis decoris & rutilantibus, corpore tam bene constituto & tam bono habitu prædito, vt cuncti eius infortunium deplorarent. Natura enim propensiori animo sumus erga formosos quam deformes nam coniecturam quãdam bonitatem affert tacita corporis venustas, & vultus animi est sedes. Quamuis re uera in pulchritudine & agilitate nullum sit momentum, minusque in planetarum conuersionibus, modo adsit mens conscia recti, & Dei timore ornata. Pietas enim de corporalibus parum sollicita est spiritualibus contenta, Celeritas autem & habitas corporis vel eorum contraria non impellunt nos ad bene, beateque, vel impiè & scelestè viuendum, Alioquin obstipi, gibbosi, asthmatici, alijque mutili cum natura iure expostularent quod tales eos natura formarit. Non abs re hæc inserui, vulgaria enim sunt hæc dicta non diuina testimonia, quæ formam aliquid momenti ad virtutem afferre existimant. Nam in spiritualibus animæ, puritas spectanda. Virtutes enim superant speciem.

De commendatione quæ ducitur à bonis animæ. Cap. XX.

In bonis animæ sunt virtutes Ethicæ Prudentia, Iustitia, Fortitudo, Temperantia, Mansuetudo, Benignitas Magnanimitas, Patientia, & in summa æqualitas inter omnes temporis & locorū opportunitate obseruata. Hic etiam inuestigandum de eius qui prædicatur ortu, educatione, institutione, habitatione, consuetudine

dine

R dine, & amicitijs. Deinde considerandum quid viderit, didicerit, fecerit, aut dixerit. Præterea, vtile erit obseruare rationem victus eorū quos accusare, laudare, vel reprehendere est animus. Si quis homicidij reus agitur, inspiciendum quomodo mors illata sit, quid consecutum fuerit, quæ fuerit ante aetæ vitæ ratio. Summa summarū appellatur hoc genus demonstratiuum, quia in eo demonstrabat quid sit in alicuius personæ laudem vel vituperium: Ideoque ad historiographos potissimum spectat. Raro enim contingit vt expresso laudem aut vituperationem alicuius rei tractemus, nisi aliquod negotiū de quo agitur id ipsum postulet. Vti cum hortamur S quempiam vt se commorandi causa aliquo recipiat, necesse erit mores, ritus locique circumstantias describere, quæ sunt, altus, humilis, amplus, angustus opacus, luci peruius, publicus, priuatus, frequens, vmbra-tilis, sacer, profanus, permissus, prohibitus. Veluti si alicui in animo sit inducere amicum vt causa ministerij tam Diuini quàm Regis in Copalam quam vocant nouam, aut Cantabriam nouam se conferat, eiusmodi stylo istuc fieri potest.

Loci alicuius descriptio à quibus potissime sumitur.

Quod pro tua erga me beneuolentia expetis meum consiliū: an tibi suscipienda sit expeditio in nouam Cantabriam ad gratificandū & Deo, & regi: mea fert opinio, etsi negotiū ipsum non esset per se satis fauorabile quia tamen coniunctum habet Dei Opt. Max. & Regis Catholici obsequium non indignum esse quod aggrediaris. Tuae sortis homines, æquum est, sua promptitudine & obedientia alijs quasi facem præferre. Quales enim in Rep. sunt primores tales etiam solent esse plebei. Certe meus erga te animus extimulat me ad scribendum non esse tibi prætermittendum eiusmodi occasionem cum detrimento cultus diuini, Regiæ maiestatis, tuæque ipsius tranquillitatis quæ post res præclare gestas, actosque labores iucundissima obtingit. Accedit loci opportunitas quæ facilem victoriam parumque laboriosam promittit cum summa famæ amplificatione. V Quod autem vita in discrimen adduci videtur, inter medios barbaros, aio summam esse laudem & præconium equestris dignitatis virorum, proprio sudore & sanguine sibi gloriā peperisse. Nihil enim sine magno vitæ labore dedit mortalibus, & qui vitat molam vitat farinam. Quisquis eam regionem perambulare cupit ei cauto & prouiso opus est Ianumque esse oportet: sed nihilominus mediocri prouidentia & industria magnum honorem comparabis, existimationem videlicet fidelis ministri, & militis Dei & Regis. Laus bonorum quæ nobis adquiruntur successione illis peculiaris est qui ea pepererunt. Quæ verò nostro Marte nobis obueniunt, ea nostro merito nobis uendicare possumus, eorumque memoria dum viuimus nos recreat, illaque posteris nostris nepotibus & ignotis

Exemplum.

etiam

etiam exponere gaudemus Quamuis itaque omnibus necessarijs affluus, at tamen ratione maiorum, & honoris quem illi quasi hære ditarium tibi reliquerunt teneris ad curandum ne ab illorum virtutibus degeneris sed illorum vestigia sequaris. Pater tuus pater patriæ audiuit quo honore ne tu excidas hoc opus hic labor est, maximè cum in ijs partibus pater tuus rem familiarem auxerit conuenit vt ibidem tu eroges in patris locum succedendo, cum tam certa sit spes egregiæ laudis & magnæ vtilitatis referendæ maximè cum plura & maiora nunc sint commoditates quàm initio erant illis, qui primum eo appelliebant. Sunt enim in præsentem multa facta domicilia, arces, & itinera tutiora. Vltra certiore te facio nõ fuisse Indos tam audentes & agiles atque iam sunt, neque tam alienos à metu & uerecundia vt apparuit ex strage quarumlibet personarum ab illis edita & ipsorum facinoribus. Cuius rei causa est quod non fuerint collocati homines pacifici tam Indi quam Hispani in ijs locis, quæ plurimum frequentantur etiam à Chichimecis. Quemadmodum factum est à religiosis nostris in Ciuitate quæ vocatur Nomen Dei vbi pacate inter se hispani & Indi morantur. Nam quidquid præter id ipsum tentatur est laterem lauare, vt animaduersum est per milites & antesignanos in ea regione versatissimos. Numerorum xiiij. & xiiii. recensetur inissos fuisse à Moyse ex Dei præcepto exploratores ad considerandum terram Chanaan; inter quos primarij erant Caleb de tribu Iuda, & Iosue de tribu Pharam, & pergit scriptura dicere quod terram illam peragrauerint & ad indicium fertilitatis reportauerint botrum vuarum, ficus, granata, exponentes populo vberitatem soli, & gigantum immanitatem cum quibus depugnandum erat aliasque difficultates, nihilominus & vtilitatibus & periculis trutinatis præponderauit vtilitas eoque modo ad expeditionem se accinxerunt. Pari modo quamuis eximium sit quod permissu diuino occupatum est hætenus, persuasum tamen habeo restare adhuc terram promissionis subiugandam, eumque in finem in singulos dies speculatores Deus transmittit, qui sunt Religiosi studio propagandæ gloriæ diuinæ vltro citroque commeantes qui lætos & veraces nuncios referunt & de fœcunditate regionis quæ deberet merito calcar addere, & de hominum ingenijs qui exterrefacere minimè debent. In eorum exploratorum numero per Dei gratiam ego quoque fui nec possum quidquam de ea regione prædicare nisi videri mihi omnium quas sol videt maximam, quæ nec propter æstû nec frigus inhabitabilis sit multis camporum patentium æquoribus, fluminibus, & fontibus plena, quæ paruo labore & sumptu ad irriganda prata & agros deduci possunt atque ita melius triticum & mahiz ibi colligitur quàm vel in Hispania vel in cæteris partibus no

13 & 14.

Cui orbis hæctenus deuictis. Quod videre est in hortis ab Hispanis cõ
 ditis in ijs partibus apud Sacathecos, vbi ego in ciu tite Nominis
 Dei in valle Huadiana, quam excoluit bonus ille frater Petrus de
 Spinareda, & sanctus ille Frater Cindos tantæ magnitudinis cydo-
 nia, granata, persica, & cotonea, vt nisi hic adessent qui conspexerunt
 ipse vereretur dicere. Sunt cydonia parua capitibus puerorum. Persi-
 ca magnis aurantijs æqualia sunt, cæpæ amplitudine patellarum aliæ
 magnitudine aurantium, Colliculi argento maximè abundant.
 Cuius rei argumentum est, quod tota illa vis argenti quæ Regi ex
 suis prouentibus affertur alijsque mercatoribus in regione Chichi-
 mecarum effossum est, maiorque copia perueniret si tuto nostratibus
 istic habitare liceret, atque eruere quod obtineri posset, eo quo di-
 ctum est consilio, cuius rei per schedulas Præsidem quoque admo-
 nuui, siquidem Cæsari tantummodo in mentem venissent pericula,
 nunquam cum Pompeio cõgressus, nunquam etiam imperatoriam
 dignitatem consequutus apud Romanos fuisset. Si Marchio de
 Valle periculis deterritus fuisset in aditu Nouæ Hispaniæ ille gloria
 & posterio opibus carerent. Idem in compluribus ante signanis vi-
 sum est. Vtranque enim partem examinare oportet maximè in de-
 bellandis infidelibus quibus ipse Deus tam infensus est cuius fidu-
 cia & ope trophæa facile acquiruntur, vt patet ex illo Dauidis; Hi in
 curribus & in equis, nos autem in nomine domini.

Regulam & adnotationem animaduersu dignam continet. Cap. XXI.

E **A**D excellendum tam in hoc quam in alijs generibus causarum
 ante omnia enitendum est oratori, vt benevolentiam comi-
 tet & modeste sibi comparet, & animos auditorum sua blan-
 diloquentia premolliatur. Deinde, vt exordia bene conueniant ma-
 teriæ, narrationes perspicue sint, confutationes autem euidentes, Ac-
 cedit, vt curet rationes ita deuinctas esse vt una ex altera quasi efflo-
 rescat: ornamentis etiam Rhetoricis & Schematibus conuenienter
 insertis. Pronunciatio autem sit articulata & distincta, ad quæ om-
 nia memoriæ vsus, & exercitatio in primis requiritur: accusando, de-
 fendendo, exaggerando, extenuando, laudando, vituperando de-
 scribendo, narrando, quo labore ars consummatur, & sine eo inanis
 est. Quod præceptum ad omnia consequentia referendum est. Quo-
 niam propositi nostri haudquaquam est verbosa commentaria ede-
 re, sed ipsam artis medullam breuibus enucleare. Itaque si non om-
 nia specialiter alicui satisque diffuse explicata videbuntur, is hoc sci-
 at instituti nostri fuisse summa capita, & mnemoneumata quæ me-
 moriam obliuiosam, & infirmam iuuant conserbere, non sinuosa

Pronunciatio
qualis debet
esse.

volumina quæ inuisa magis fructuosa exsunt.

*Predicæ illustrantur percensendis exemplis aduentus & vitæ
Religiosorum qui fidem Domini nostri Iesu Christi a-
apud Indos propagarunt. Cap. XXII.*

Scatet Historia nouæ Hispaniæ totiusq; noui orbis multis erro- G
ribus & mendis, quemadmodum, volente Deo, breui mani-
festū fiet ex mea, quā diuinis auspicijs in lucē dabo, præfertim
in re tā memorabili atq; præclara cōuersionis illorū per aduentū &
indefessos labores religiosorū nostri ordinis qui summos fructus pro-
duxerunt in illa noua Ecclesia cuius ipsi fuerunt institutores. No-
lim deprimere magnanimitatem Romanorum qui aperto Marte &
virtute bellica tot prouincias, & potentia regna in ordinem redege-
runt seque domiti orbis, principes & monarchas reddiderunt. Sed H
maioribus præconijs nouaq; maiestate verborum efferenda est in-
audita fortitudo Ferdinandi Cortesij & religiosorū qui nouos illos
orbes adierunt. Certum nanq; est, neminem fuisse animo tam ex-
celso, qui tam arduum negotium subiret aut cui integrū fuisset ead-
dem celeritate perficere. Adde magna commoda quę per quoslibet
dies per religiosos ibi æduntur. Fuit autem id actum, siue magni-
tudinem spectes, siue celeritatem, maximè heroicum. Notum est
ex historijs multis annis, & quasi sæculis interpositis & cum euitati-
one periculorum tandem prouincias & regna inuasisse. Verum il-
li viri Apostolici ductu Almi spiritus à quo gubernabantur non re-
gna dumtaxat & prouincias, verum nouos orbes in potestatem no-
uam redegisse. Deindè facta collatione eorū, quæ Romani posse-
derunt, cum ea parte Indiarum, quæ in nostras manus venit: hæc I
infinitis partibus amplior est. Cæterum, nolo hîc verba facere de
priuatis illorum laudibus quas meruerunt, si animum aduertere ve-
limus, vt æquum est fieri, quod quasi extra se positi, & ònino rapti
ad spiritualia & diuina, patriā, parentes, amicos, cognatos, fra-
tres, & omnia quæ in vita chara sunt deferentes, cruce, sua volun-
tate suscepta, per mare, per terras, cum summis periculis cucurre-
runt, deuoti pēnitus & consecrati diuino cultui & publicæ utilitati,
quod opus, si recognoscatur intentius apparebit sine dubio à Deo
profectum, examinatis effectibus prodigijs, qui consequuti sunt. K
Nūquam enim auditum lectumque est à tam paucis tantam multi-
tudinem pari constantia ad fidem Christianā esse pellectam, vt cle-
mentia Dei apud Indos factum est. Quotquot exercitus duces an-
te hac fuerunt (pro ut scriptis proditum est) fiducia numerosi mili-
tes cruentas strages ediderunt. Sed optimus hic Cortesius spem in

Deo

Cortesij laus
& religiosorū
nouis or-
bis.

Vera Christi
sequela.

Deo tantum fixam habuit, vt manifestū fuit cū nauem egressus in portu S. Ioānis de Lua, cui tūc temporis nomen erat, Cēpuala, vbi ob præmonitus oraculorum, & fatorum: de amissione imperii erāt assidui plures quām tercentum millia Indi in præsidii. Cum verò nostrates tam exiguo numero essent deffecti incommoditatibus & longitudine itineris præ tanta multitudine Indorū quis nō iudicauerit esse hominū inconsideratorū non solū conferere manus cū illis, sed vel audire illa tantū. Hic itaq; suā virtutē exercuit bonus ille Cortesius vnaq; religiosi, per illos in interiorē partē Regionis intrantes dirutis illorū fanis, & sacerdotibus expulsis, sacrificiisq; illorum diabolicis posita omni fortitudine prohibitis. Videtur historicus ille parū æquus fuisse religiosi & studiosior præmii temporalis quām diuini præmittendo mentionem & cōmendationem tantæ sanctitatis, humilitatis, nuditatis, vt etiā discalceati venirēt contemptus rerum mundanarū quibus rebus præcipuè cōmoti fuerūt

Indorū animi: recognoscentes viros tam demissos, in tanta reuerentia & exultatione haberi à filiis solis (ita enim Hispanos vocabāt) illos autem & sui ipsius, & rerū mundanarum admirationem, & curam abiicisse. Nam cū illis offerrent & dono darent opes immensas & thesauros significarunt illis nihil eiusmodi à se expeti sed liberationem animarum, quæ sanguine filii Dei redemptæ erāt, quas illi habebant perditas & m̄cipatas adorationi Diabolorū. Quæ nō idcirco in mediū attuli vt Ferdinādi Cortesii Marchionis de Valle aliorumq; antesignanorū gloriā deminuerē; sed vt ostendā secundū Deū præcipuè in Religiosos reiiciendā causam religionis, Christianismi, conseruationis, & retentionis Indorum, quodq; in præsentia vel illi vel sui hæredes securè potiuntur quæsitis rebus. Sed ne longius digrediar, omisissis illis, ad rem propositam reuertar.

De die & anno, quo Mexica occupata est & de aduentu religiosorum. Cap. XXIII.

ANno itaque redemptionis humanæ M. D. XXI. ipso die S. Hypolyti XIII. Augusti Mexicana ciuitas superata est in cuius facti facticisque victoriæ memoriā ciues anniuersariū festū solemnesq; supplicationes celebrant, in quibus ferunt vexillum quo vrbs capta est egrediēs ex curia vsq; ad splendidū quoddā templū quod est extra mœnia ciuitatis Mexicanæ prope hortos suburbanos, & in honorē dicti sancti constructū vbi nunc Xenodochiū quoque extruitur. Eoq; die tot spectacula & ludi proponuntur vt nihil supra in agitandis tauris, & vibrandis longuriis quo cōferuntur omnium nobilium Mexicanorum ornamenta, quæ sunt totius mundi

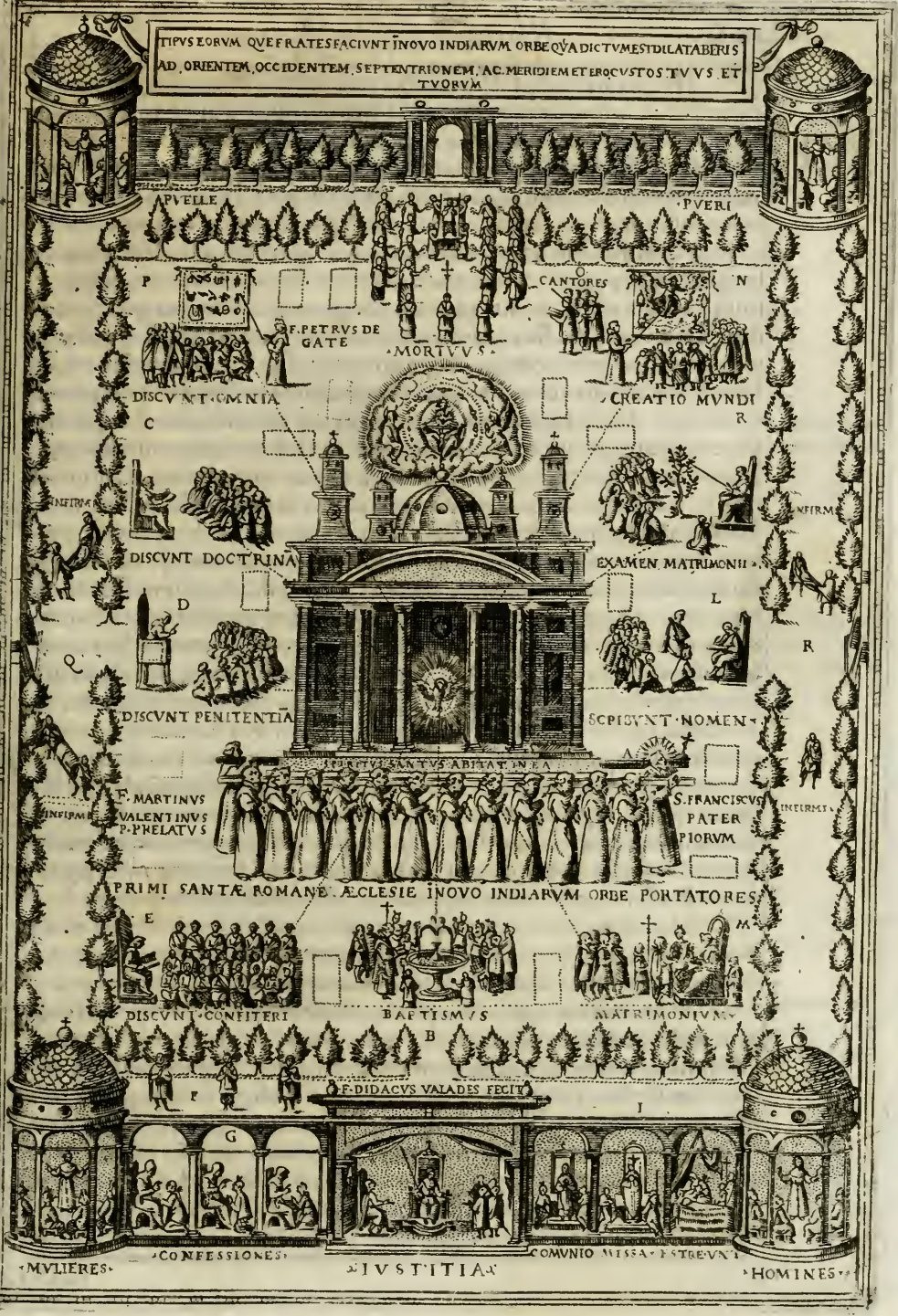
Qualiter Indi commoti sunt ad fidē amplectendam.

Sancti Hypolyti solemnitatio.

pretiosissima tam in re vestiaria virorum, & mulierum, quam in auleis & tapetibus quibus viæ & domus insternuntur. Nam primum omnium annuatim Senator vnus de Republica electus, ex his, quibus Respublica commissa est, ad quorumque arbitrium omnia ordinantur: vt dictum vexillum ferat: vice rex à dextro, præses vero à sinistro lateribus, committantibus omnibus aliis senatoribus, præfectis, pratoribus, ædilibus ac prope totius ciuitatis nobilibus: optimis tam ipse, quam equus à capite vsque ad pedes corruscantibus armis ornatus, ac cataphractus ad curiam procedit. Vbi accepto vexillo, præcedentibus omnibus aliis pretiosissimis ornatis vestimentis, ad dictam S. Hypoliti Ecclesiam procedunt. eoque peruentum. Archiepiscopus ad altare stipatus procedit ac vespas solemniter incipit, subsequentesque cantores, tubis, fistulis, citharis, & omnibus aliis musicorum generibus persoluunt. Quibus finitis, eo ordine, quo venerant ad curiam reuertuntur. Relicto vice Regis gerente & gubernatore in proprio palatio, ac vexillo loco suo, senatorem ipsum ad propriam omnes alii committantur domum. Vbi, lautissime volentibus, confectioes, quibus patria illa maxime abundat, egregie præparata subministrantur. Sequenti verò die, eodem ordine continuato, ad dictam Ecclesiam reuertuntur. Archiepiscopus verò Mexicanus ritè indutus paramentis, quibus in magnis festiuitatibus rem diuinam facere consuevit, ad altare stipatus procedit diacono à dextro subdiacono à sinistro lateribus cæroferariusque & vno cum thuribulo suffumigante præcedentibus: eo peruentum missæ sacrificiū suis ceremoniis prosequitur. Hora vero consueta, in laudē & gratiarū actionē, & pro victoriā habita tali die, & maxime in ipsomet loco, vbi cedes maxima & sanguinis effusio facta fuerat, ac quia ibi multi virorū decubere populo proponitur verbū Dei. Post quæ ad curiam reuertitur, prout factū fuerat vespere. Ac in ipsius senatoris domo, volentibus lautissime prandium proponitur. Demum tota dies in supradictis ludis expenditur. Ideo nos secularia secularibus relinquentes, ad firmiora, ad quæ potissimum attēto mentis conatu intēdere cupimus, accedamus. Magna planè opera domini, singula & omnia, exquisita in oēs voluntates eius: cum indigetes illi per tot annos in suis nephandis peccatis, ac crudelissimis & nunquam, nec visis, nec auditis sacrificiis persisterēt. Vicesimo autē quarto anno salutiferi partus F. Martinus Valētinus eo profectus est, qui multo ante instinctu diuino motus nihil aliud in votis habebat vna cum duodecim viris animo apostolico præditis & ad id inunus peridoneis cum speciali mādato & auctoritate summi Pontificis, & pię memorię Imp. Caroli V. à quo istud officiū apostolatus illis iniunctū erat, vt in presenti stemmate videre licet. cuius declaratio talis est.

TIPVS EORVM QUE FRATES FACIUNT INOVO INDIARVM ORBE QVA DICTVMEST DILATABERIS
 AD ORIENTEM, OCCIDENTEM, SEPTENTRIONEM, AC MERIDIEM ET ERQVOSTOS TVVS ET
 TVORVM

P VELLE

PVERI

P

CANTORES

N

F. PETRVS DE GATE

MORTVVS

CREATIO MVNDI

DISCVNT QM NIA

NEIRA

NEIRA

DISCVNT DOCTRINA

EXAMEN MATRIMONII

D

L

DISCVNT PENITENTIA

SCIPVNT NOMEN

F. MARTINVS
 VALENTINVS
 P. PRELATVS

S. FRANCISCVS
 PATER
 PIORVM

PRIMI SANTE ROMANE ACLESIE INOVO INDIARVM ORBE PORTATORES

E

BAPTISMVS

MATRIMONIUM

DISCVNT CONITERI

B

F. DIDACVS VALADES FECIT

F

I

G

CONFESIONES

IUSTITIA

COMVNIO MISSA STEVA

HOMINES

MVLIERES

Stematis de-
claratio.

A. Hic primas tenet Patriarcha pauperum Franciscus, qui ve-
lut origo, & antesignanus est huius felicissimæ, propagationis fidei
Christianæ, eique non infima laus hinc debetur, quod per suos fi-
lios, fides & Euangelium Christi, ab oriente in occidente & à meri-
die ad septentrionem vsque adeò amplificatur, vt illi longe ante re-
uelatum fuerat: ac scriptum reliquit. Posteriorem locum obtinet
optimus ille pater Frater Martinus de Valentia vir sanctissimus &
frugalissimus, qui ob admirabilem prudentiam primus illarum parti-
tium prælatus fuit, & ob animi etiam promptitudinem qua profe-
ctionem in Indiam suscipit cum duodecim aliis Religiosis, qui pri-
mi in regnis illis inauditis, & anphissimis Ecclesiam stabiliuere &
Euangelium Christi annunciauere; qua de re in sequentibus plura.

Z

Baptismi ad-
ministratio.

B. Hic videre est quanta cum religione sanctissimum baptismi
sacramentum aliq; diuina sacramenta celebrant atque ministrant.
Primū enim progreditur Religiosus accuratissime exornatus (quod
etiam in vnus tantum baptizatiōe obseruatur) indutus candida
stola & epomide. Præit autem illum Acolythus vnus crucem, al-
ter verò chrysuma gestans, repositum in elegantissima & affabrè fa-
cta capsula, quæ in mantili nitissimo collocatur. Alii verò cereos &
candelas. Omittuntur autem hæ ceremoniæ, cum necessitas acce-
lerationem desiderat; cum ob imminens mortis periculū sola aqua
paptismus peragitur: quæ semper ad eum vsus in promptu est.
Nam vesperi antequam cubitum concedat, vas aqua plenum, ea
de causa, in vestibulo monasterii deponunt, vt illico eius copia sit
quando campanula pulsatur. Hoc enim indicio est personam ali-
quam de vita grauer perichrantem baptismi suscipiendi causa;
prout ipsis diligenter inculcatur apportari. Faxit autem Deus, vt
totidem Angeli animam meā posteaquam è corpore excesserit in
paradysum deferant, quoties mihi accidit, vt simulatq; aqua ægro-
tos lultraffem exspirarent repente atq; in calum concederent.

A

B

C. Hic subiicitur oculis quonam illis modo sacra doctrina vt co-
piofus in ferus demonstrabitur, vna cum eius decalogi interpreta-
tione proponatur, idq; vbiq; loco vna eademq; sit ratione.

Sacramenti
pœnitentiæ
administra-
tio & ritus.

D. Pœnitentiæ leges, hic præscribuntur & inuitantur ad ante-
actæ vitæ detestationē; atq; ita informantur ac præmonentur qui
ad confessionem accedere cupiunt vt sic instructi doleant & ordi-
nate sua scelera proponant. Et si centum Religiosi vna præsentis
sint ita se gerunt veluti hic oculis subiecimur: etsi vel vnus fuerit
solus nihil aliter facit quam omnes facturi essent tanta est inter eos
concordia vt admirabile sit. Et hoc non solum apud nostros, sed
& apud aliarum religionum patres, qui in hoc semper vniformes
sumus. Vt superius inculcatum est.

C

Indorum reipublica descriptio.

Postquam Religiosi non sine magno labore per mōtes & deserta dissipatos Indos congregauerunt & ad vitæ societatem conuocauerunt mores & instituta vitæ rerum familiarium ac domesticarum rationem illis sollicitè tradiderunt. Primùm autem, locorum futuris ædificiis viis & itineribus metatio condecens facta est: necnon agrorum distributio ex præscripto Regiæ maiestatis & senatus facta est. Antequam enim quidquam tentaretur, primū consulto opus fuit, ad eiusmodi consilia cœtusque incultorum hominū instituendum ad salutem illorum tam corporalem quam spiritalem & commodum eorum, qui cum illis commercia tractaturi in posterum essent. Areæ illis assignabantur amplissimæ quæ exstruendis ædibus, conferendis vineis & faciendis viridariis sufficerent, idque cum aliquo additamento semper fiebat, vt iis locus in quo herbas hortenses & quotidiani vsus plantarent. Videlicet, piper, cucurbitas, Maguei, ficus indicus, & tabacū, atque etiam diuersi generis fructiferas arbores ex Hispania allatas, quas Religiosorum auctoritate posuerunt. Vnde, tantus est ibi fructuum proventus, vt infinitis partibus minoris veneat, quam vsquam gentium. Huc accedunt olera etiam Hispanica ita vt pro facultate vel arbitratu cuique suas possessiones colere liceat, sed in distributione æqualitas obseruata est. Et ne haberent quod conquererentur dimensio analogica prædiorum fiebat, etsi forte vsu veniret, vt alicui de sua parte aliquid diminueretur, quod in tanta diuisione aliter fieri nequit, illis pro votis & desiderijs alio in loco compensatio fiebat, vt omnium esset paritas. Habebatur autem ratio nobilium quibus ampliores portiones pro conditione vniuscuiusque tribuebantur in agrorum diuisionibus, propterea, quòd illis maioribus spatiis ad equestrem dignitatem tuendam opus sit. In metationibus istis, campus aliquis medius relinquebatur vbi commercia & nundinationes exercerentur & ædificia publica locantur, videlicet, curia quam domum ciuicam vocant, in qua permulta sunt atria & conclauias in quibus as publicum reponitur & hospites accipiuntur. In frontispiciis templum forinque versus erant porticus tam supra, quam infra. In superioribus & excelsis habebatur senatus & cōsilium & ius reddebatur, In inferioribus & humilioribus existunt multæ habitationes & carceres; nam fiunt eiusmodi ædificia in opidis excalce & immensis saxis fabricata eadem forma cum structuris Hispanicis. Templum dehinc intermedium locum occupat mirifico artificio & excellentia elaboratum. Supplent autem in templa nostra scholarum etiam

Areæ Indorum quales, & quod mensuris plantatur.

Fructus propter abundantiam vili venduntur pretio.

Populi descriptio.

Templorum nostrorum in India descriptio.

locum nec redbibus aut pensionibus annuis dotantur sed gratis & Christiana charitatis erga trium predictorum ordinum fratres omnia officia Ecclesiastica & politica edocent. Sunt autem edes sacre ab aliis separatae in modum insularum vicos vndique habentes, & altos parietes saxeos & calce interlitos, nullis connexae aedificiis cohaerentibus. In singulis autem viculis quibus cinguntur existunt singulae aedificatae ad quas diebus sollempnioribus, quibus publica supplicationes decretae sunt accedunt, videlicet, in festo corporis Christi: nec sacrosanctum sacramentum longius circumferunt per alias plateas, propter summam reuerentiam & sumptuositatem, qua tunc vias exornant: itaque, si per alias etiam plateas iretur fierent immodici sumptus. praeterea, in feriis resurrectionis & sanctorum tutelarium vel ciuitatis patronorum necnon D. Patris Francisci, idque ea religione quam suo loco declarabimus. Ad sinistrae templorum partem sunt ludi literarii quadrilateri quos plerumque mille iuuentuli plus minus frequentant pro frequentia locorum quibus rectae loquelae rectaque scripturae scientia traditur: praeterea, docentur canere voce, fidibus, & neruis habentque plura instrumenta musica quam apud nostrates reperuntur. Ad ea autem exercitia certae diei horae matutinae & vespertinae constitutae sunt conuocantur vero & dimittuntur ad pulsam campanularum. Quando ad eundem est ad rem sacram ordine ducuntur & in templis magna cum elegantia versantur. Discunt etiam pingere, rerum imagines coloribus delineare, & acute pingere. Initio maxime pietatis vir Petrus Gandensis, de quo alibi opportunius dicitur, omnes artes mechanicas quae apud nos in usu habentur illos docebat, quas illi propter assiduitatem & feruorem quo ipse proponebat facile & breui percipiebant. Iam alter alterum sine spe lucri vel quaestus easdem docet. In areis scaturiunt amoenissimi fontes in quibus pueri sordes corporis abluunt quia in primis illis praescribuntur leges munditiae, scholis continua solent esse sacella affabre facta in quibus diebus feriatis & dominicis conciones ad Indos habentur & missae celebrantur: nulli enim sunt hominum coetus quibus quidem nos praesimus apud quos tam ingentia sint templa, ut omnem turbam capere possint etiam si duplo maiori essent magnitudine. Quocirca moris est illis praedicari in areis, quae sunt spatiosissimae, non solum in ciuitatibus vbi nostram communem habemus habitationem, sed etiam in omnibus aliis ad quae praedicationis causa accedimus. Nam ubicunque sumus semper operi animarum sumus intenti.

Et sequenti stemmate manifestum fiet, quod per elementa etiam alphabetica explicare conabimur.

Informatio
Indorum.
Religiosis in
Indis nulla-
quies.

H

I

K

L

Ad sensus aptat coelestia dona magister,
Ardaq; eloquij pectora fonte rigat.

A. Est verbi Dei buccinator, qui in proprio Idiomate ad sensum aptat celestium dona. B. Quoniam vt literis carentes necesse fuit demonstratione aliqua ipsos docere: Ideo virga illis nostre redemptionis mysteria ostendit. Vt postmodum illa discurrerentes melius memorię hereant. C. Sic sedentes virgas in manibus tenentes sunt Iudices apud indigetes nostros, quibus commissa est totius reipublicę gubernatio. Reliqui sunt auditores verbi Dei calcibus insidentes. Simpliciter & mulieres nam etsi commixti videantur, nihilominus ordine se locant, hinc fœmine, illinc viri, quorum quarumque vestitus, & ornatus est pulcher.

Sequuntur deinde templa primaria, quę intus & extra magna arte extructa sunt & quidem plurimū tota saxeā atque omnia eiusdem penē figurę. Dehinc monasteria & ad alterum latus pomaria. Ea latera ad quę sunt portę cinguntur amplis spatiosis, & apricissimis porticibus in quibus religiosi confessionibus audiendis omnibusque sacramentis palam ministrandis, vacant. In vestibus etiam sunt areolę iucundissimis arbusculis ordinatę, videlicet, amarice, cypressus, mali punicę, & platani.

Areę nunquam confluenti populo vacuę sunt, quod ad conuersionem & directionem illorum ad veritatem instar magni est momenti: nulla enim dies præterit, quę non suas Religiosis adferat occupationes. Postquam enim abę parochiales Ecclesię defunt, vel audiendis cõfessionibus, vel matrimoniõrum coniunctionibus, vel aliis Ecclesiasticis exercitiis vacandum est. In singulis quatuor angulis huius areę sunt totidē sacella, quorū primū docendis puellis, alterum pueris, tertium feminis, quartum viris erudiendis deseruit.

Fuerunt & quidem potissimū tredecim illa luminaria quę doctrix vitęque splendore primū induxerunt barbaras illas nationes ad cognitionem Dei, necnon sacrosanctę matris Ecclesię Romanę eiusque præfecti Vicarii Pontificis Romani, & ad Regis obedientiam, adeo alieni ab honoris cupiditate, dum totis viribus merita sanguinis Domini Nostri I E S V C H R I S T I propagare studēt Religiosi ordinis nostri, qui primi in Indiam traiecerūt, vt quamuis complura opera prodigiosa & miraculosa ederent, quod omnibus noui orbis incolis certissimo constat, ad solum æternum Deum qui omnium bonorum est largitor omnem rerum gestarū actionumque suarum gloriam referentes: nunquam tamen literis ipsi, vel subsequentes illa mādarent, quia præ negotiorum pondere non suppetebat illis otium ad describendum stupenda illa facta, quę Deus per illos tanquam organa quædam exercuit. Verum quidem est fuisse nonnullos Religiosos fide dignissimos aliosque bonos viros, qui corpori naturalem quietē suffurantes oblectamenti causa quæ-

quales fuerunt primi fratresque; ad cognitionem Dei Indos induxerunt.

dam scriptis prodiderunt quos postea nominabimus. Sed necessum est ex professo alicuius studio in monumenta referri omnia scitu digna, ut ut vnuerſi intelligant miracula stupendissima quæ pro immensa bonitate sua operatus & adhuc in singulos dies operatur per nostri ordinis aliorumque mendicantium fratres in eum finem, ut qui zelo diuino præditi sunt excitentur ad suscipiendam professionem versus illos nouos orbes, & ut illi quibus incumbit eos mittere omnem oscuritatem excutiant prætexentes ministris opus non esse, quoniam etsi omnes quotquot sunt in Hispania sacerdotes eo se conferrent non deesset illis in quo vtilem Ecclesiæ operam nauare possent. Neque mihi culpa vacare videntur qui affirmant postquam Episcopi ibi constituti sunt superuacaneos esse foreque in posterum tam Religiosos quam alios ministros, nam & Reuerendissimi Episcopi soli partibus suis satisfacere non possent: nec tempus fert, ut Indi religiosorum præsentia destituantur, illi enim pondus diei & æstus perferunt: neque verò hæc à me factiosè dicuntur, sed asseueranter profiteor quod (excepto eo quod nos primi fuimus) Religiosos vtriusque ordinis Sancti Dominici & Augustini, pro viribus, magnos fructus producere. Multi enim inter eos extiterunt vitæ, morumque probitate, & sanctimonia cõspicui. Præterea, est res iucundissima animaduertere animorum cõsensum & mutuam amorem, quò illi tres ordines mutuo se complectuntur haud secus quam si essent vnus patris filii quæ res & Indis & Hispanis optimo exemplo fuit. Nullæ enim viget inter eos discordiæ immo verò nullo discrimine se mutuo inuisunt aliquæ aliorum monasteria frequentant ut suo loco narrabitur.

Sed lubet interrogare quinam primum extirparunt ex animis Indorum naturalem illorum feritatem? nisi religiosi qui tot labores & ærumnas pro Indis exantlarunt atque religiosi? Quis mentibus illorum fidem inseruit nisi Religiosi? quemadmodum expressimus hac figura quotidianam consuetudinem quæ nobis cum illis intercedit, nam ordine se locant hinc femina, illinc viri, quorum singulis præbentur schedulæ memoriales, ut cõstituto die sese ad cõfessionem sistant nam subducta ratione certum numerum singulis diebus per totam hebdomadam attribuunt ne tædiose illis cunctandum sit, nec admittuntur sequentes nisi præcedentibus omnibus ante auditis. Verum enimvero tam vehemètes existunt ut obstupefaciat nos quotidiana illorum assiduitas & frequètia & quod magis est admirandum feruor nulla aeris intemperie elanguescit.

E. Consuetudine apud illos receptum est, ut postquam catholicam doctrinam cuius facta est mentio perceperint omnes vnà magna cum attentione confessionem recitent generalem, qua fini-

Miracula sũt
in India.

Religiosi pò
dus diei, &
æstus portat.

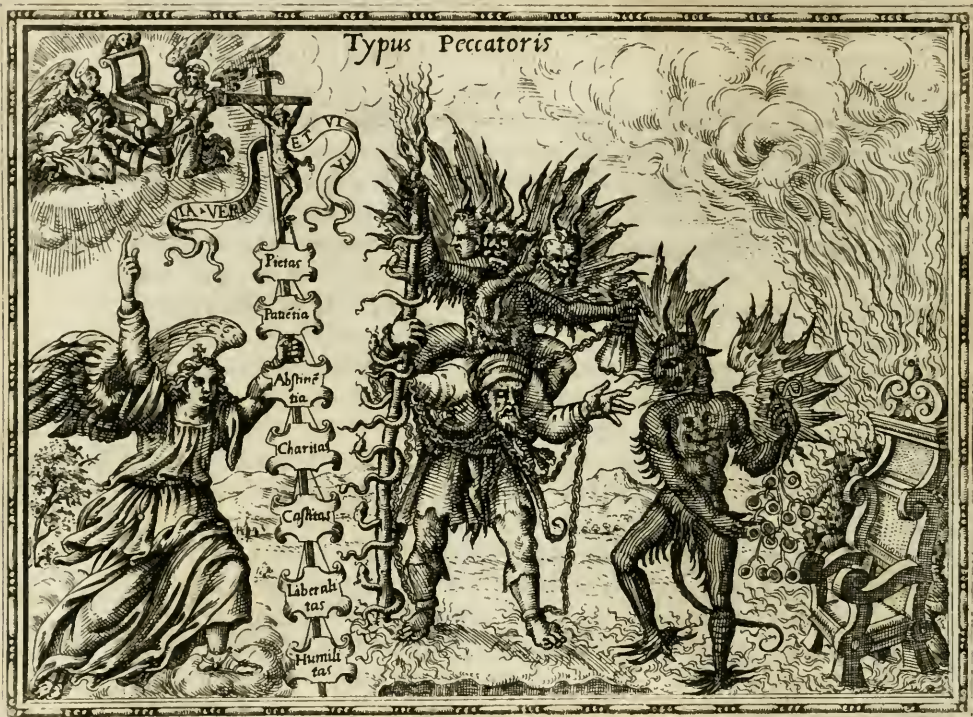
Mutuus a-
mor fratrum
in Indis quã
tum ualeat.

Quomodo
ad confessio-
nes preparè-
tur Indi.

ta prælegitur illis modus cōfiteñdi iuxta ordinem præceptorū decalogi, quod arrectis auribus auscultant & inter auscultandum grani tritici illius Indici vel calculis peccata eorumque iterationes & circumstantias notant aut figuras, & imagines suas exerunt atque eo modo benè, clarè & facilè confitentur. Vndè fit, vt peccatorum feditas, grauitas ac pondus illis inculcetur, vt sequentibus figuris ac itematibus manifestum fiet.

A

Peccatoris
typi expositio.

Aug lib. 65.
quæst. q. 79.

Sed quoniam demones quæ suis præstant, ad miranda videntur, & magna, cum reuera parua, vilia nulliusque pretii sint, si cum illis, quæ Sancti angeli suis præstant, comparentur. Ideo quæ indigetis nostris præponere volumus, vt prætulimus, recuramus quoniam obiecta fortius potentiam mouent, id figuris depinctis. Ideo hic in parua hac figura peccatorem, laqueis peccatorum irretitum, ac inuolutum ostendimus. Et qualiter tueatur ab Angelis licet insultetur à demone, cuius vires, debilissimæ sunt, si attento mentis oculo rescipiscere volumus. Qui enim ad mundi ornatum varios & di-

stinctos

stinctos rerum ordines instituit, hominē lege creationis talem esse
 voluit, qui peccare, & non peccare posset. Quare, nec Angelus, nec
 demon ipsum peccatorem tangunt. Voluntarium sibi militē eligit
 Christus, voluntariū seruū sibi diabolus auctionatur. Neminē iugo
 seruitutis astrictum possidet. nisi se ei prius peccatorum ēre vendi-
 derit. Vnusquisque, siquidem vt inquit, Iacobus Apostolus, tenta-
 tur à cōcupiscentia sua abstractus, & illectus. Nec ad virtutes, nec
 ad vitia necessitate trahimur. Alioquin vbi necessitas est, nec dam-
 natio, nec corona est. Vndē, id verum iuxta Christianā fidē, & scri-
 pturas sanctas cogitandū est, pugnam quam patimur, ex appetitu
 sensitiuo, non eius naturā, sed corruptionē causam habere, quā nisi
 obstaret, summa esset interioris appetitus cum superiore, sensusq;
 cū ratione cōcordia. Quam ob rē Paulus dicens, carnē aduersus spi-
 ritū cōcupiscere, nō ipsam carnis naturā, nec appetitū sensitiuū, seu
 eius substantiā, nomine carnis accepit, sed totā hominis corruptio-
 nē, & vetustatē, siue rationē ipsam, ac sensitiuū appetitū, quatenus
 sūt deprauata, & corrupta. Et quia libero prēditi sumus arbitrio de-
 mon suadere potest vincere autē nō nisi volentē Vnde quia aduer-
 sarius generis nostri, effectus est inuētor mortis, superbię institutor,
 Radix malitię, scelerū, caput, princeps omnū vitiorum, persuasor
 turpium voluptatum, ideo tot ocularia pendentia ē manu habet.

Quomodo
 ad virtutes,
 vel vitia tra-
 hamur.

Angeli vero Sancti, piis supernarū immisionū suggestionibus
 semper, & vbiq; apud suos agunt, vt viam Iustitię capessant, & ius-
 titiā operibus vacent. Ostenduntq; nihil prauius, nihil malignius,
 nihilq; nostro aduersario nequius. Qui posuit in celo bellū, in para-
 diso fraudem, odiū inter primos fratres, & in omni nostro opere zi-
 zania seminavit. Nam in comestione posuit Gulam, In generatio-
 ne luxuriā, in exercitatione ignauiam, in cōuersatione Inediam. In
 gubernatione auaritiā, in correctione Iram, in domino superbiā.
 In corde cogitationes malas, in ore locutiones falsas, posuit ac in
 membris operationes iniquas, in vigilando mouet ad praua opera,
 in dormiēdo ad somnia turpia, letos mouet ad dissolutiones, tristes
 autem ad desperationē. Et quia minime contra nos inualesceret,
 nisi ei vires ex vitiis nostris prēberemus catenam in se habet. Et vt
 peccatoris omnem miserā ostēdat, onus graue portat, scilicet, de-
 monium, carnem, & concupiscentiā vitę: cuius baculus est omnium
 vitiorū cumulus: ob hoc serpentibus plenus est. Econtrario Ange-
 lus viam veritatis, & vitę ostendere conatur proponens baculum
 longe aliter ornatum, scilicet humilitate, contra superbiā, libe-
 ralitate, contra Auaritiā, Castitate, contra Luxuriā, Charitate,
 contra Iram, Abstinētiā, contra Gulam, Patientia, contra Iram,
 Pietate, contra Auaritiā.

Aug. ser. 4.

Inter nefanda, horrenda & immania crimina Indorum erant Magicę artes, quę docēt pacta & societates cum dęmonibus inire, vt vel in vocetur, vel ei etiam sacrificetur, & tanquam Deo supplicetur, ad pręteritorum, aut futurorum cognitionem, vel ad mira quędam efficienda, aut ad nocumenta inferenda. Ideo in prima huius stemmatis diuisione ipsum dęmoniũ. Et sibi sacrificantes ponimus, qui ob eius facta, & sacrificia ei similes efficiuntur, & quia Infandorum eorum cultura omnis mali causa est, initiũ & finis, ideo caput coronatum serpentibus, & brachia ad mala extensa ipsumq; sic sedentem depingimus. In 2. Quoniam quoties loquimur, aut non oportuno tempore, aut non in oportuno loco, aut non vt conuenit audientibus, totiens quasi serpentes, & alia pestilentia animalia procedunt de ore nostro, ad destructionem nostram, & audientium. Et vt grauius terreantur, quia blasphemii sunt non solum in filium Dei, sed & in Spiritum sanctum sedent tanquam indigni venia In 3. Ostēditur qualiter, eò quòd falsa dixerint, Iurauerint, vel turpiter ac procaciter loquuti fuerint, mors per os ingrediatur. Et qualiter corripientes protegant Angeli, nam vnus violēter, propter inherentem auctoritatem compescit, propria manu serpentem accipientem, vt projiciat. alter obturat aures suas ne audiat. In 4. Qualiter vbi duo in nomine domini congregati sunt veluti columna immobilis Christus adest. Et Angeli custodia, ad quos dęmon nisi à longe vix audet accedere. In 5. quomodo eò quòd principiis nō obstamus, in maximos deuenimus peccatorum anfractus, ideo in principio paruulus cum cane ludente pingitur, Postea eidē inueni serpens per consuetudinem assuetus inuadit. postea assuetus, vndiq; serpentes habet. vt latius in nostro Catechismo explicatum est. In 6. Sicut tribus gradibus ad peccatum peruenitur, suggestionē, cōsensu & delectatione, ita ipsius peccatũ tres sunt differentię in corde, in factō, & consuetudinē, inest peccatũ cum delectamur, regnat cū cōsentimus, ideo omnia inuadunt. Deinde quia primum peccatum est cogitasse, quę mala sunt: secundũ cogitationibus acquieuisse peruerlis: tertium quod est deterius opere compleisse. Quartum post peccatum non facere penitentiam, ideo moleuare conuenit. terrore, & consilio Angeli. In fine est Infernus, vbi vnusquisq; prout operatus fuerit accipiet pœnas in corpore & anima, in quo varia tormentorum genera illis, vt cautiore fiant proponuntur. Verum enim verò cum liberum sit ante peccatum obsequi serpenti antiquo, ac eius suggestioni, resistere: vel nō. At si semel prauaricando eius serui sumus effecti, iam nostro Marte euadere nequimus, nec nostra apte virtute eius capistrum excutere valeamus, ideo in secunda hac figura Indos ipsos. In compedi-

Idolorũ cultura omnis mali causa.

Aug. ser. domini in mon. & canonizatur. de pęn. d. 2. c. sicut.

bus & manicis ferreis, ac velut suspensos (ponimus, & per demones tanquam Inferorum ministros adduci, habent enim ipsi huiusmodi vincula, & compedes pro male factoribus, & ideo per talia vincula eorum alliciuntur animi, ne adeo libere in peccato prolabantur, sed quia de his Deo Optimo Maximo annuente in nostro Catechismo latius: pro nunc satis id dixisse visum est.

X F. Et quia modus est in rebus omnibus, ideo hunc in modum consistunt, qui præstolantur vt absolutis prioribus pro ordine schedulerarum ad ipsos redeat confitendi officium; semper enim alii alios excipiunt atque sibi inuicem succedunt. Qua in re maxima ciuilitas, reuerentia, atque demissio cernitur absque omni tumultuatione & perturbatione. **G.** Hoc loco sua crimina cõfitentur, ita vt vicissim femine viris succedant præterquam si valedudarius aliquis vel mulier grauida accesserit, eiusmodi enim personis ab aliis cõceditur ad cõsulendum eorum imbecillitati. Cedunt autem **Y** ipsi vltro & perlibenter etiam si nobiles forent. Quia docentur ea in re nullum esse prærogatiuæ locum. **H.** Hæc est forma loci in quo ius redditur. Nos enim Religiosi, præter auctoritatem à sede Apostolica nobis indultam, omnes Indorum cõtrouersias rerum spiritalium audimus: & pro eorum in nos beneuolentia, absque strepitu iudicii, finimus. Nam quod nos existimauimus (oraculi instar) amplectuntur: animo enim paterno, quod æquum est iudicamus, nam illis benè volumus, vt potè à nobis in Christo productis, atque ideo nulla ipsi exceptione vel appellatione vtuntur, sed quid **Z** quid ordinauerit Religiosus nõ secus, quàm si à Deo profectum sit accipiunt, vt reuera fit. Idque mouet religiosos prudenter & mature veritatem rei exquirere & vtramque partem equissimè & patientissimè audire, qua re, nihil Indis antiquius priusque habetur.

I. Hic sacratissimum Missæ officium celebratur, & synaxis nec non extrema vnctio ea veneratione, sollempnitate, & maiestate vt suo loco atque tempore dicetur. **K.** Ita instituitur examen eorum qui matrimonium contrahere volunt: circumstantes illi sunt loco testium, qui genus vtriusque recensent per lineam tam ascendentem quàm descendentem in arbore cognationis vel affinitatis quam suis moribus factam habent, estque ea res spectatu digna.

A **L.** Iste est locus quæstoris ærarii qui cognita illorum cognatione nomina illorum in libros publicos refert. Habemus enim catalogos nominum eorum qui baptizantur, aut sponsalia ineunt ne idem sacramentum repetant. Adscribuntur etiam nomina parentum & testium, vt si postea apparuerit dolum malum esse commissum in eos animaduertatur. **M.** Hic à Religioso cū ceremoniis tali tantoque sacramento dignis sponsi sponseque coniunguntur,

Principalis
figuræ con-
tinuatio.

Qualiter fra-
tres Indorū
cõtrouersias
audiūt, & de-
finiant.

Indi qualiter
matrimonio
coniungantur

Stemmatum
declaratio.

Mechi quo-
modo punie-
bantur.

Indi plures
habebã vxo-
res, tempore
sue infideli-
tatis.

habita primùm oratiuncula qua admonetur, quæ sit efficacia sacra-
menti, significatio institutioque eius, qua fide, quo amore sibi in-
uicẽ obstringuntur. vt subsequẽtib; stẽmatibus videre licet. Nam
prima arbor denotat, quod coniugium bonũ est, vt cuius auctor sit
Deus. Hinc Paulus coniugiũ honorabile in omnibus, & thorus im-
maculatus. Cuius virtus est indissolubilitas vinculi coniugalis, in-
star coniunctionis Christi & Ecclesiæ, qua Deus interna operatione
copulat marem & femina, arctissimo, prorsusq; indissolubili vinculo,
sic vt à se inuicem nulla vnquam de causa, nisi alterius morte
interueniente dissolui queant. Econtrariò in secunda Arbore deno-
tatur, Infidelitas conjugatorum qualiter puniatur, & in Infernum
detrudat. Nam eorum fides exigit, vt coniuges fidem sibi inuicem
semel præstitam in matrimonio, seruent inuiolatam, ita vt nec ma-
ritus, suprestite vxore, cum alia commertium habeat, nec vxor, vi-
uente marito, cum alio viro se contamineat: contrarium vero facien-
tes non solum apud nos Christianos, sed & apud paganos puniuntur:
vt hic intueri licet. Nam Indi Mechum in adulterio deprehẽsum
impunẽ necari volebant: nec vllum grauius flagitium, quàm adul-
terium vindicabant. Ideo in adulterio deprehensus cum adulte-
ra absq;e misericordia, absque mora ab omnibus lapidabatur: &
ad maiorem timorem excutiendum depinguntur veluti dẽmones
Iustitiam exercentes, ideo nigri & teterrimi depinguntur: vt ma-
iorem eis terrorem incutiant. Nam Indi mirum in modum timent
Aethiopes, eò quòd nigri sint coloris, ideo quãdo dẽmoniũ signifi-
care volunt teterrimũ, & armis ornatũ, ipsum depingunt in eorum
forma, vt videre est in ipsa figura, quare ipsos veluti Iustitiã admi-
nistrãtes & interfectionẽ depingunt. Fuit enim hoc maximẽ neces-
sariũ propter fidẽ matrimonii. Erant siquidẽ assueti tẽpore sue idõ-
latrię plures assumere vxores, nũc opus est illis persuadere quali-
ter fidẽ illibatã cũ vna custodiant, alias nõ solum irent in indigna-
tionẽ omnipotentis Dei. sed & tẽporaliter puniendos. Docentur
etiã vt quein ad modũ Ecclesia est sine ruga, ac columba infellica
innocens, & immaculata Inimicis parcens & cibãs, vestita byssino
candido & splendenti, idest operibus Iustitiæ: sic ipsi in suo matri-
monio sint splendẽtes propter honestatem cõuersationis, & cãdidi
propter puritatẽ intentionis. Tuetur pudica castã generationẽ facit
cũ claritate. vna vnus, sicut vnus vnus vxoris vir. Et tũc erit si-
cut Regina vestita sapiẽtia & amoris, assistẽs vestita varietate vir-
tutum. Erit fons signatus de aqua sapiẽtię salutaris. Erit hortus cõ-
clusus virtutibus propositis. Cõclusus quasi de alio nõ sit bibendũ:
nec aliter quã Ecclesia intelligit. Semper enim cõplura paria simul
contrahunt, ideoq;e certi huic negotio constituti sunt dies.

B

C

D

E

F.D.ualades. *Vulnificum fuso tepescit sanguine ferrum, Quo Deus humanum perluit omne genus*

Finita itaque à sacerdote iiii oratiuncula iubentur cōfessionem generalem proferre cui Minister absolutionem à censuris quibus obnoxii sunt subiicit, ea tamen conditione, vt antea confessione auriculari eos vfos fuisse oporteat: sed aliquando fieri nequit, vt omnes seorsum audiantur, quod cum accidit ad contritionem incitantur atque coniunctis manibus sponsalia ab iis contrahuntur. Habent autem manus elegantissimè lautas, & verticem fertis coronatum, cereosque tenent, atque ita aqua lustrali aspersi fundendis precibus in templum concedunt: nam præ sponforum, & sponsarum multitudine necesse est missam coniugalem in proximum diē differre: interea verò temporis, à commiscendis corporibus reuerentia sacramenti abstinēt. Interdum verò omnia simul perficiuntur, sed non sine magna sacerdotis defatigatione. Simul atque finis est sacri quæstor erarius perfert indicem nominum ad Ministrū, vt, nomina illorum inscribat ad euidētius veritatis testimonium.

G N. Hic per figuras & formas intextas amplissimis peristromatis conuenientissima dispositione illis inculcatur doctrina Christiana, initio ducto, ab articulis fidei, decem præceptis domini, & peccatis mortalibus idque magna solertia, & sollicitudine fit & in sacris concionibus ex illis perpetuo aliquid recolitur. Extenduntur autem ista aula in sacellis, & ipsis demonstrantur, quo factō illi ipsi propius accedunt & penitus introspiciunt, atque ita facilius hæret in eorum memoria, tum propter literarum penuriam, tum quod ipsi eo docendi genere capiuntur. O. Ista est cantatorum in sepeliendis mortuis canendi ratio funebris, imponuntur autem cadauera libitinis pannoque pretiosissimo cōteguntur, & crucis insigne heteromallo per ambitum exornatur. Si verò fuerit equestris ordinis veste holoserico palla insternitur, & crux etiam serica est blattea. Tanta est autem apud illos pomparum funebrium obseruatio, vt multò honoratior ibi sit pauperrimi alicuius tumulatio, quam apud alios splendidissimorum equitum. Habent enim certas horas ad sepulturam præstitutas, videlicet, mane post sacrificiū missæ peractum, & vesperi post absolutas preces vespertinas.

I Vnum est & commune omnium cēmiterium, in cuius medio perelegans caluariarum repositorium habetur. Cum autem signum datur campanula quadam obeunde sepulture omnis generis, atque ordinis homines cum rosariis & candelis accensis magna frequentia concurrunt orantes, & cantores Gregoriano quem vocant & harmonico cantu funus prosequuntur, qua res omnium animi vehementissime flectuntur. Religiosus autem sentiens funus appropinquare ei obuiam, venit cum sanctæ crucis imagine & vexillo serico blatteo & purpureo, aut ex tenuissimo & subtilissimo linteo, Cū

Catechistica doctrina qua liter illis inculcatur.

Mortuorum sepeliendi modus

Nota ualde.

reconditur mortuus terræ omnes certatim terra operiunt, & postea ordine religiosum ad templum vsquē deducunt: qui sine cessatione Psalmum illum penitentialem Miserere mei, & orationem Fidelium Deus, magna cum deuotione recitat. Si mortuus fuerit aliquis religiosus cum quo familiaritas, aut amicitia illis intercesserit omnes gregatim confluunt, & exequias illi celebrare curant amplasq; oblationes conferunt, adeo vt maximo principi maior honos exuberari non possit, & editum illi sepulcrum extruunt ingensque multitudo fundendis pro illo precibus conuenit. **P.** Representatur hoc loco Frater Petrus Gandauus vir singularis religionis & pietatis, qui omnes artes illis ostendit nullius enim nescius erat. Tantæ enim erat modestiæ & frugalitatis, vt oblatum sibi ab Imperatore piæ memoriæ Carolo V. Archiepiscopatum Mexicanum renueret, Cuius rei certissimus testis esse possum, vtpote, qui multas responsiones eius nomine cōscripserim, & epistolas Cæsaris plenas beniuolentiæ & propensionis viderim. **Q.** Altera est illa Ianua qua deserunt lecticis, vel trahis ægrotos cōstitendi causa, duo enim illorum gestandorum recepti sunt modi. **R.** Aliæ duæ rationes quibus languentes portant in quibus excellentia charitatis & misericordiæ exempla edunt. In more habent, vt simulatque morbū fenserint: curent se deferri per vicinos aut cognatos ad templum, qui hoc officium promptissimè & libentissimè præstant, sine vlla cunctatione aut tergiversatione, postpositis etiam grauissimis occupationibus: necnon aquam ad gargarizationem illi suppeditant, & lautum quid ad refocillandum ora & fauces. In eoque nostras partes ducimus, vt prebeamus aliquid gratum cibarium infirmo, qui ad confitendum accedit se recreet idque à nobis porrectum illi tanto cum zelo & propensione suscipiunt; vt vitæ salutisque remediū existiment. Deditissimi sunt oleo & allis & cœpis, & quacunque infirmitate opprimantur illa duo à nobis efflagitât hisce propemodum verbis, Pater impertire nobis aliquid ex tuis rebus consecratis, habent enim omnia pro sacris sanctisue quæcunque illis à religiosis porriguntur. Et profectò incertus equidem sum, vtum hoc fiat efficacia fidei recipientium, aut charitate dantium, an verò ipsarum rerum vi naturali, hoc vnum saltem scio, quod admirandi sæpe effectus cōsequuti sunt. Siquidem contingat illos venire dum apparantur nostra edulia semper illis aliquid subministramus: aut si alieno tempore nihilominus aliquid in eorum gratiam reconditum asseruamus: certi non desuturos, qui petituri sint & recipiunt illi vicissim tanquam reliquias. Nunquam verò dimittuntur prius quam aliqua iis ratione succurratur. Cum verò in pagis fortè non est copia religiosorum curant se per tria, quatuor, aut octo millaria

Infirmorum
portandi mo-
dus.

Nota languē-
tium fidem.

Religiosorū
cura in In-
diis.

defer-

deferri, aut si hoc fieri non potest proximū templum adeunt ibiq; se Deo vouent, dicant & precibus committunt.

O Denique optimus Cortesius humanissime illos excepit comitatus Hispanis simul & indigenis, quia cū supplicationibus publicis illis obuiam iuit, presentibus omnibus & plebei, & equestris ordinis hominibus & dimidiū penē milliare in genibus iter fecit, quod Indos maximē obstupesciebat. Quotiescūq; in illos incidebat maximo honore & reuerentia illos afficiebat, nec verbo quidē illos salutabat nisi aperto capite & genibus in terram vsq; deflexis & vestibus illorum deosculatis ad exemplum Indorum, qui ad religionem conuertendi erant, & ex iugenta sua pietate & humilitate, qua de causa Indi valde incitati fuerunt ad obsequendum & obsecundandum Religiosis & etiam dum Religiosos magno honore prosequuntur, quippe instituti à viris, tam probis non possunt nō eos in oculis ferre quibus, vt aiunt, vitam debent non minus ratione temporalium, quàm spiritalium.

P Non defuerunt magnæ auctoritatis historiographi, qui inter cæteras cogitationes hoc obseruarunt, quòd eodem anno quo Martinus Lutherus Archihæreticus maledictus in Germania suum virus emittere cœpit. Frater Martinus Valentinus in Hispania exortus est, qui Indis Christianam doctrinam inculcaret, nec id immeritò, quia Martinus Lutherus cœpit anno xvii. quo eodem anno fama rerum Indicarum percrebuit quos Christophorus Columbus primus explorauerat, eodē tempore benedictus hic Martinus adiunxit animum ad peregrinationē in illas regiones suscipiendā, quod illi denegatum fuit vsq; ad annu. xxiiii. vt iam dictum est. Interea temporis alios fratres eiusdem notæ in suam sententiam pellexit. Vndè tandem, (disponente Deo) ab Imp. Carolo V. piæ memoriæ huic vocationi præfectus est. Quare nō iniuria possumus dicere, si impius ille Martinus peruersis dogmatibus suis totas prouincias & ciuitates euertit, totos vicissim orbes à pio illi cognomine Martino ad suam fidem reuocatos, cum professione humilitatis, paupertatis, & diuinæ doctrinæ quæ etiamdum ibi viget (bene fortunante Deo) longissimo tempore integra atq; incontaminata fulgebit.

Capitis cōtinuatio. Nota

Eodē anno quo maledictus Martinus Lutherus suum virus emittere cœpit. Beatus hic Martinus se ad fidem Christi dilatandam accingit.

Quomodo Religiosi primum appulerint, & quæ fuerint in initio eorum gesta. Cap. X X I I I.

E Xorhi sunt illico heroici illi vici conuertendis animis vacare, coniungentes Mariæ, Marthæ quæ officia, videlicet, orationem & labores: atq; ita plus utilitatis produxit vnus, quàm in præsen-

Perfectio re-
ligioforum
in Indis.

tia viginti: Nam post orationes illico transibant ad labores, & nulla interpolata quiete, à laboribus vicissim ad orationes. Erant lacri, pannosi, discalceati, quiescentes humi, Herbae & turundæ ex Indico tritico quod Mayzium nos, ipsi verò tlahuli vocant, illorum cibus erat: montes & valles pedestribus itineribus peragrabant, quam consuetudinem Religiosi adhuc observant, nisi valetudo aut magna aliqua ratio diuersum postulet. Vt præns stemma demonstrat.

S

A. Religiosum armis, sed Christi crucifixi signo munitum. Præter breuiarium nihil vult. B. Sunt pueri, quos secum tanquam coadiutores ad docendam doctrinam ducit sunt enim valde instructi ad hoc munus ita, ut ipsi maximam curam, vna cum hominibus grauibus, quos etiam tanquam coadiutores secum assumit habent. C. Est interpres religiosi Hispanicam linguam calens, ideo munitus CHRISTI IESU signo barbaros, & indomitos ad præsentiam religiosi ducit. Ideo sunt nudi, ut eorum, est mos. D. Feritatem, Arma & barbarorum incedendi modum demonstrat.

E. Fide-

E. Fideles & fratres euntes per montes, rupes, saxa. In via ad quærenda Idola vana, & conducendos Infideles ad fidem Christi subministrat. F. Est locus vbi noctu lapidibus calefactis fenum super ponunt ac sonū capiunt. G. Denotat fideles, qui cōmuniter religiosos comitantur tanquam coadiutores, & vt puerorum, ac rerum sacrarum quas semper in manibus deferunt curam habeant. Y. Communiter enim deferunt Chrisma Sanctum & oleum, calicem & alia cultui diuino conuenientia paramenta. H. Modum excipiendi fratres, & quomodo mulieres ipsę suos doceant fetus, vt flexis Gembis ipsos recipiant, ac ab eis benedictionem impetrent.

Z. I. Nunquam vacuę in conspectu religiosi apparent: Nam semper aliquid Charitatis enxenium impendunt, videlicet fructus vel quid simile. Nullo metu vltro citroquę commeabant centum, aut ducenta milliaria prædicâtes delubra diruentes vna cum Idolis catechizando, baptizando, nec despondebāt animum propter minas vel vnus vel alterius sociorū interfectionem, sed inde animum viresquę maiores concipiebant, vt præsens stemma demonstrat.

Capitis continuatio.

Stematis
declaratio.

Lingua In-
dorum quo-
modo perce-
perunt fra-
tres.

Nam ex his tenuibus principiis vsque adeo in immensum res cre-
uit, vt nomen Domini nostri I E S V C H R I S T I illorum euange-
lizatione per omnes illas regiones diulgaretur, quod illis plane
inauditum erat, ita, vt abiurato diabolo eorumque delubris, fidem
susceperent. Cum audito verbo Dei, ipso cooperante. Cumque
verum ac certissimum sit quod vt ait Paulus, neque qui plantat, neque
qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus, mansuescunt
& ferilem deponentes animum insignium susceptionis fidei arma
pharetram, & arcum scilicet daponunt, & inter catholicos colloca-
tur: quos religiosus alacri vultu hilarique animo excipit, atque con-
fortat. Horum Indorum terra repleta est argento & auro, de quo
ipsi parum aut nihil curant. Et repleta est etiam terra eorum Ido-
lis: opus manuum suarum adorabant, quod fecerunt digiti eorum
alii. Alii autem ad libitum, vt superius tactum est. Superfedebo
hic recitare prodigia & miracula, quae ediderunt ea suo loco refer-
uantes. Sufficiet hoc in transitu dicere, quod confestim sua beni-
gnitate linguae facultatem illis Deus participauit, tam copiose, vt
praedmiratione Indi vicini hinc inde confluerent ad illos, praecan-
tes: vt suas regiones inuisere dignarentur, profitentes in simul fidei
susceptionem. Certè, qui in hac meditatione animum aduertere
velit, fateatur necesse est, in praesentia non posse maius prodigium
edi, quam tantillo temporis spatio, innumeras animas baptismo lu-
strari, eo loco, vbi, demon suam dominationem & truculentiam
exercebat. Summa summarum, Apostolici illi viri vitae exemplo
Indis prodigiosi & miraculosi videbantur. Quamobrem eorum fa-
cta digna sunt, quae victoriis, & triumphis Alexandri, Caesaris, Pom-
pei, Camilli, & aliorum; quorum in mundo tanta est celebritas pra-
ponantur, quorum neque singuli deinde, vel omnes coniunctim
suis armis longo annorum interuallo tantum subiugarunt, quantum
Augusti illi triumphatores mundi vita & doctrina celerrime fece-
runt. Denique, omnia officia illis tradiderunt, quae illos exactissi-
me nosse etiam dum videre est, necnon recte loquendi scribendi ca-
nendique artem illos edocuerunt.

De modo celebrandorum festorum apud Indos. Cap. XXV.

F Actum est industria & vigilantia, quae erudiendis Indis adhibi-
ta est quo bene legerent, scriberent, & cantarent, vt nusquam
terrarum sacrificium missae aliaque diuina officia diebus feriatis sol-
lemniter peragantur: adeo, vt nulla cathedralium Hispaniae Eccle-
siarum illam aequet magnificentiam: velut viri fide digni, qui vtro-
bique fuerunt affirmant: vt ego ipse, postquam Europaeorum vidi

G cęremonias cognoui. Incipit illa celebratio à primis vesperis vsq̃ue
 ad sequentis diei crepusculum quādo salutationis Angelicę signū
 datur, conscendunt turres campanarias cum tympanis, tubis, tibiis,
 fistulis, vicissim nunc tibias inflantes, nunc campanas pulsantes, at-
 que sic non iniucundam reddunt Symphoniam; mox iterum tym-
 pana tundunt, aut sonum campanarum cum sono tympanorum mi-
 scent continuantes istuc iubilū vnā horā ante preces vespertinas,
 & salutationem Angelicam, & horam post, idque tantuudem tem-
 poris fit in crepusculo matutino, quod spiritale gaudium & atten-
 tionem ad officia diuina in animis illorum parit: omnes musicę te-
 nores & accentus norunt. Sed alienum est à proposito comparare
 voces illorum cum Hispanorum, aut aliarum nationum vocibus,
 sufficit in præsentī, quod argutissimē cantant pariter, nam seorsum
 pauci bene canunt, sed ex illorum concentu iucundissima harmo-
 H nia resultat. Habent instrumenta musica permulta in quibus amu-
 latione quadam se exercent vt sunt cornua, tubæ, tibiæ, fistulæ, lyre
 fides, organa, & tympana. Non est exigua gloria Dei, ordinis Frā-
 ciscanorum aliorumque, videlicet Dominicānorum & Augustinia-
 norum tanta reuerentia Dei sanctorumque ferias celebrari, iis lo-
 cis, quibus diabolus tantam dominationē & tyrannidem exercue-
 rat. Pectora infidelium apprime commouentur eiusmodi ritibus,
 animique recentium Christianorum valde confirmantur & capiun-
 tur iis externis, cum adhuc sint paruuli & quibus lacte opus sit non
 solido cibo. Tempļa & foris & extra pulcherrimē exornant, vt
 I multo plus admirationis esse in ornāmētis vnus tēpli Indici, quā
 in omnibus Basilicis totius Hispaniæ. Ex iisdem floribus cōtexunt
 amplissimos tapetes eosque cōglutināt in mattis, aut stercis, atque
 ibi expriment quaslibet formas, figuras, & historias nō aliter, quā
 in belluatis Flandricis videre est, iisq; insternunt gradus & parietes
 sacrarū edīū & edicularum, quas exornant variis figuris ad viuū
 effectis ex florū cōtextu, nec non operibus arcuatis & cōcameratis
 ex eorundē florū atque ramusculorum coniunctiōe. Nec sunt cer-
 te personę ad hoc designatæ, sed omnes volūtate sua cōfluunt, pen-
 K nasq; pretiosas cōferunt quas à dominis vtendas postulant. Sed vo-
 lens prætermittā solemnē celebrationē festorū, quæ patronis loco-
 rū sunt pecuniaria. Id enim separata explicatione indiget, ideoq; in
 cōmodiorem locum differemus. Vbi etiā narrabimus quanta reue-
 rentia quatuor ferias principales obseruant; quę sunt Feria quinta
 sancta, processio resurrectionis Christi, festū Sanctissimi sacramen-
 ti, & Seraphici patris nostri Francisci. Et hæc de quarta operis par-
 te dixisse pro nunc sit satis.

Festorū cele-
 bratio apud
 Indos.

Instrumenta
 musica apud
 Indos.

Templorum
 exornatio.

Quartę partis finis, sit laus Deo.

RHETHORICAE CHRISTIANAE

QVINTA PARS,

CONTINENS PARTES INVENTIONIS,
Magnumque lumen accipit ab exemplorum Hi-
storiarum antiquarum adiunctione,
quibus res elucescit.

De partibus orationis, quæ inuentionem perficiunt. Cap. I.

VPIENTIBVS nobis iuxta quod exi-
git opus assumptū, inuestigare, quot sint
partes orationis, quæ inuentionem perfici-
unt: quæ cæteris aliis longe difficillima
est: duximus operæpretium ipsas sub cō-
pendio ob oculos ponere. Diximus nan-
quæ inuentionem, in sex partes orationis
consumi: quæ sunt.

} Exordium.
} Narratio.
} Eggressio.

} Partitio.
} Confirmatio, vel Confutatio.
} Et Conclusio.

Exordium
quid & quo-
modo com-
paretur.

De ratione
Exordii ge-
neralis præ-
ceptio.

Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quo-
quæ primum in ratione exordiendi præcepta dabimus. Exordium,
seu proœmium significantius à Græcis dictum, quàm à Latinis, ex
eius etymologia, est oratio animum auditoris idoneè comparans
ad reliquam dictionē cuius tria sint tempora: vnum, quando frons
causæ parum honesta est. Secundum, quando dicendum est apud
fatigatos. Tertium, cū aduersarii actio audientiū vel Iudiciū ani-
mos occupauerit. Verū enimvero quoniā non est satis demonstrare
discentibus, quæ sint in ratione proœmii, sed dicendum etiam quo-
modo perfici facillimè possint: hoc adiicio, vt dicturus intueatur,
quid, apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco,
quo rerum statu, qua vulgi fama dicendum sit: quid iudicem senti-
re credibile sit antequam incipiamus: tum quid aut desideremus,
aut deprecemur: ipsa illum natura eò ducet, vt sciat quid primum
dicendum sit, quod eueniet si tria faciamus, scilicet conciliando.

Bene-

Benevolentiam. Et, Docilitatem.
 Attentionem.

Beneuolētia, quatuor ex locis cōparatur: à nostra, ab aduersario-
 rum, ab auditorū persona, & ab ipsa re. A nostra, si de nostris factis
 & officiis sine arrogantia dicamus: si prece & obsecratione humili,
 ac simplici utamur, Exempli loco sit: Christianissimus animus tuus
 & ingenita propensio ad sustinendā veritatem & iustitiā, maximè,
 in defendendis pauperibus induxerūt me ad cōueniendum te oran-
 dumquē, vt mihi, licet, nihil tale merito, in præsentī causa adsis.

Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos, aut
 in odium, aut in inuidiam, aut in contemptum adducemus veluti
 dicendo. Cum id quod conatur facere aut fecit, adeò sit atrox cru-
 dele & intolerabile, vt omni fauore sit indignus: non contentus illi
 facultates adimere, sed vitam quæquē & famam, via tam iniqua,
 vt facile arguant illum esse hominem abiectum. Ab auditorum

Q persona beneuolentia colligitur, si res ab his fortiter, sapiēter, man-
 suctè gestæ proferentur, & si de his, quàm honesta existimatio quā-
 taquē eorum Iudicii, & auctoritatis expectatio sit, ostendatur. Non
 parui facio verba, quæ ille mihi dixit coram tantis viris, immo ve-
 rò maximè inhonestatis loco habeo, quod præsentibus viris amplif-
 simis & summè existimationis & auctoritatis mihi maledixit. Itē,

R memor officiorum quibus deuinctus sum, & meritorum qui-
 bus me cumulastis communi sensu planè caream, si in iis negotiis,
 quæ mihi demandatis non malim vestra nixus auctoritate, etiam cū
 errore vobis obsequi, quàm stando meo proprio iudicio rectè face-
 re: tanto studio & cupiditate vestram voluntatem amplector.

Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollamus, aduersario
 rumquē causam per cōtemptionem deprimamus, hoc modo, Non
 tibi credo iniquum videri me patrimonium & legitimam partem,
 quæ mihi ex hæreditate paterna debetur expetere, sed approbare
 potius & hortari. vt persequar quemadmodum iura diuina & hu-
 mana præcipiunt. Vt attente autem audiamur: si demonstrabi-
 mus ea quæ dicturi erimus magna, noua, incredibilia esse: nequē
 diu nos moraturos, neque extra causam disturos, promittendo: &
 in his etiam optando, abominando, rogando, sollicitum agendo.

T Item, si iis qui dicturus initio paulisper subiticeat meditabundus
 quasi incertis, vnde principium ducere debeat. In gratiarum actio-
 nibus considerare necesse est status & conditiones tam dicentium,
 quàm audientium: ipsiusquē materiæ de qua est sermo circumstan-
 tiis loci tēporisquē obseruatis. Dociles auditores faciemus, vt in
 attentione, neque diu nos moraturos, neque extra causam dicturos

Quin lib. 4.
 Initi. c. 1.
 Beneuolen-
 tia vnde du-
 catur.

A persona
 aduerſariorum
 personis.

Ab auditorū
 persona.

Ab ipsis re-
 bus.

Attentio.

Docilitas.

promittendo. Et si breuiter & apertè summam causæ exponemus; quod Homerus atque Virg. operè suorum principiis faciunt hoc est, in quo consistat controuersia, diluendo primum quæ causæ nostræ afficere videbantur, aut auditores ab ea alienare animis illorū in ipso limine præoccupatis ex veritatis ignoratione. Istius rei modus est, vt propositioni similior sit, quàm expositioni: nec quomodo quicquam sit actum, sed de quibus dicturus sit orator ostendat. Si autem exordium, aut principium fuerit multiplex, præcipuè cōstituitur à personis, aut causis, vtendo locis quibusdam communibus, quibus tanquam basi oratio, aut sermo innitatur: obseruato, vultus decore vocisque moderatione. Quæ omnia quemadmodū in vna oratione nonnunquam præstanda sunt: ita in omnibus locū non habere: cum sint quæ beneuolentiam, alia quæ doctilitatem, & attentionem desiderent. Quocirca genera causarum, pro quorum varietate aliud, atque aliud præstandum est, esse cognoscenda, quæ plurimi, quinque fecerunt: vt inferius patebit.

De exordiorum bimembri diuisione. Cap. II.

Principiū vsū
& officia.

Causarū genera diuersa
ac prouide
exordiendi
rationes per
principium,
vel insinua-
tionem.

NON erit importunum notare, exordium in duas partes diuidi, in principium & insinuationem. Principium est, oratio perspicuè & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est, oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscurè subiens auditoris animum; vtrumquæ autē certis temporibus conuenit. Quare, qui bene exordiri causam uolet, cum necesse est, genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera verò causarum, vt ex superioribus notum est, sunt tria: Demonstratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale: quorum singula in quinque noua genera subdiuidi possunt.

}	Honestum.	}	Humile.
	Turpe.		Obscurum.
	Anceps vel dubium.		

Honestū genus est, cū aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur, aut id oppugnamus quod ab omnibus videtur oppugnari debere, vt sunt laus castitatis, persuasio pacis, defensio parentum, cognatorum, accusatio furis. Si tale genus causæ est, licebit vel rectè, vel non rectè vti principio, etsi vti principio placebit beniuolentiæ partibus vtendum est, vt id quod est augeatur.

Turpe genus intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Sin turpæ causæ genus erit, insinuatione utemur, ingrediendo pederentim in defensionem & dicemus, ea quæ indignantur aduersarii, nobis quoque indigna videri: sed in processu patefactū iri multo aliter rem habere. Dubium genus est,

cum

cum habet in se causa, & honestatis & turpitudinis partem. Exem-
pli gratia, fauere patri cognato, aut amico latroni, aut scelerato Ho-
nestū enim est fauere patri, cognato, vel amico: turpe verò malefi-
ci studiofum esse; si genus causæ dubium habebimus à beneuolen-
tia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis
obesse possit. Humile est, quod negligitur ab auditore & non ma-
gnopere attendendum videtur. In hoc genere causæ contemptio-
nis tollendæ causa, necesse erit, attentum efficere auditorem.

A

Obscurū in quo difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa
nostra simplicita est. Hic per principium dociles auditores efficere
oportebit. Insinuationibus præterea vtendum est, si ab iis quem
ante dixerunt iam quiddam auditori persuasum videtur, aut cum
iam illi quos audire oportet defessi sunt audiendo, atque tunc nō
inutile est ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, videlicet, apo-
logo, vel fabula, quomodo animus defessus audiendo integrabitur,

B

& renouabitur. Nec refert, quod cum grauitate pugnare videatur:
nemo enim tam grauis est, qui non saepe hoc faciat. Quædā sunt
causæ in quibus præteriri principiū poterit ad comparisonem be-
nevolentia, attentionem, vel docilitatem: quemadmodum vsu
venit in iis, quæ ex sacra scriptura à concionatoribus in medium affe-
runtur, quæ per se continent auctoritatem, gratiam, fidem, & cōmo-
dum, quo circa purgatissimis auribus à quolibet Christiano exci-
piuntur. Hæc de exordio, quoties erit eius vsus. Non semper au-
tem est. Nam & superuacuum aliquando est, vt si sint præparati si-
ne hoc auditores, aut si res præparatione nō egeat. Et quia de exor-
dio satis dictum est, deinceps ad narrationem transeamus.

C

De Narratione eiusque diuisione.

Cap. III.

Naturalis ordo postulat, vt paratis auditorū animis beneficio
exordii, narratio consequatur, quæ est, rerum gestarum, aut
vt gestarum expositio, idque voce clara, & diserta fieri oportet,
quod scitu opus est declarando. Plerique semper narrandum pu-
tauerunt: quod falsum esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante
omnia quædam tam breues cause, vt propositionem potius habeāt,
quàm narrationem. Id accidit aliquando vtrique parti, cum vel
nulla expositio est, vel de re constat. Ea duplex est, simplex, quā-
do aliquid nudè sine ratione profertur. Altera quando rei gestæ
narrationi rationes subiunguntur. Eam plerique scriptores, maxi-
mè qui sunt ab Isocrate, volunt esse lucidam, breuem verisimilem,
nec enim refert an pro lucida perspicuam, & verisimilem probabilem
credibilem uè dicamus. Eadem nobis placet diuisione. Ideo oportet

D

Insinuatio-
nis præcepta

Exordii non
semper locus.

An semper
narrandum.

Narrationū
species dua.

eas tres habere res, quæ idem significant, Vt efficacius quidquid cupimus consequamur, scilicet.

} Claritatem. Et Suauitatem.
 } Probabilitatem.

Narrandi ratio: cuique tria propria Claritas, Probabilitas, & Suauitas.

Quo diligentius distinguantur singula, vt quid quoque loco profit, ostendā. Narratio est, aut tota pro nobis, aut tota pro aduersario, aut mixta ex vtrisque. Si erit tota pro nobis, contenti simus iis tribus partibus, per quas efficitur quò Iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Qua res claritas breuitatem complectitur, vt, rem manifestè exponat verbis communibus & vsitatis, temporis ratione obseruata absque interruptione lacunis & haitu. Exempli causa. Hiero. & Canonizatur de p̄m. dist. i. c. Importuna. Importuna in Euangelio mulier tandem meruit audiri: & clauso cum feris Ostio: medra licet nocte: ab amico: amicus panes tres accepit: Deus ipse qui nullus intra se superari viribus potest: publicani precibus vincitur vel superatur. Niniue ciuitas, quæ peccato perit: fletibus stetit. Quorum, illa tam longo repetita principio. Vnde licet, vt paruum magnus aspicias: vt diues pastor morbidam ouem non contempnas. Christus in paradysum de Cruce etiam latronem tulit: & nequis aliquando seram conuersionē putaret, facit homicidii pœnam martyrium. Christus, inquam, prodigum filium reuertentem letus amplectitur: & nonaginta nouem pecudibus derelictis, vna ouicula quæ remansit humeris boni pastoris aduehitur: Vbi vero peccator intelligens vulnus suum tradet medico securandum: Vbi non est virga necessaria: sed spiritus lenitatis. Vide quam breuiter, & clare longanimitatem & bonitatē Dei erga nos exponit. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea quæ solent apparere in veritate: si personarum dignitates seruabuntur, si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus ad eam rem qua de re narrabitur fuisse ostendetur. Probabilem satis narrationem adducit Greg. Hom. 25. dicens: Immensam clementiam conditoris nostri debemus aspicere: quæ nobis insignum penitentia exemplum posuit: eos quos per penitentiam post lapsum viuere facit. Perpendo enim Petrum. Considero latronem. Aspicio Zachæum. Intueor Mariam Magdalenam, & nihil in eis aliud inuenio nisi ante oculos nostros posita spei, & penitentia exempla, fortasse enim ex fide lapsus est aliquis. Aspiciat Petrum, qui amarè fleuit, quod timidus negauit. Alius supra proximū suum Immania crudelitatis exarsit. Aspiciat latronem, quia in ipso mortis articulo ad vitæ præmia penitendo peruenit. Alius auaritiæ estibus alte aliena dirupit: Aspiciat: Zachæum: qui quæ alicui abstulit:

Probabilis.

Exempla penitentium.

quadruplum ei reddidit. Alius igne libidinis succensus carnis munditiam perdidit. Aspiciat Mariam, quæ in se amorem carnis igne diuini amoris ex coxit. Suavis erit, si recenseat res admirabiles, & expetendas, successus inopinatos, animorum dissimilitudinem, dolorem, spem, metum, suspicionem, desiderium, fortunæ cōmutationem, insperata incōmoda, iucundos exitus rerum ad viuum quoad fieri potest omnia oculis subiiciendo. Quæ omnia, mirum dictu est, quam eleganter D. Hiero. tractauerit, & Canonizatur de penit. dist. 1. c. Quia diuinitatis. vbi ait. Quia diuinitatis natura est clemens: & pia magisque ad indulgentiam: quàm ad vindicta prona: quia non vult mortē peccatoris: sed vt conuertatur & viuat: si quis post lapsum peccatorum ad veram penitentiam se conuertit: cito à misericorde Iudice veniam impetrabit. Item Hiero. 7. Ibidem, & Canonizatur dist. 3. c. Septies, Septies in die cadit Iustus: & resurgit: Si cadit, quomodo Iustus? Si Iustus quomodo cadit? Sed Iusti vocabulum non amittit, qui per penitentiam semper resurgit: & non solum septies, sed etiam septuagies septies delinquenti: si conuertatur ad penitentiam peccata donantur: cui plus donatur, plus diligit. Daud per penitentiam adulterii simul, & homicidii veniam impetrauit.

Suavis.

Nota.

De egressione, aut digressione.

Cap. IIII.

Egressio est in qua tractatur de re aliqua à nostro proposito aliena, quæ tamen cum eo conueniat, & affinitatem aliquam habeat. Estque multifaria, omnibusque orationis partibus admisceri potest. Nam quidquid ad aliquam cæterarum partium propriè non pertinet egressionis, vel digressionis nomen sortitur. Exempli gratia, quando in ipso orationis filo ad descriptionem ciuitatis vel laudum alicuius accedimus, quod vel ad exornationem sermonis, vel ad delectationem auditoris faciendum est, explicando vim & naturam cuiuspiam rei auditoribus fortasse incognitam. In temperato dicendi genere, digressiones magnam copiam & venustatem afferunt orationi, vt videre est apud Nazianz. in oratione, quam habuit de amandis pauperibus: cum dixisset, eos nos præcipuo quodam miserationis affectu, per mouere debere, quæ sacro morbo labefacti, atque infecti sunt, & ad carnes usque ad ossa, & medullas exesi, consumptique; atque ab hoc flagitioso, & in fido corpore prodi: ibi, corporis mentione facta, locum digrediendi nactus: cui (inquit) quomodo coniunctus sum, haud equidem scio: & quo pacto simul, & imago Dei sum, & cum cæno voluter: quod, & cum incolumi valetudine est, bello me infectatur: & cum bello premitur, excruciat, merores afficit, quod, & vt conferum amo, charumque habeo, & vt inimicum,

Multis modis fit egressio.

infe-

infestumquē detestor, quod, & vt vinculum fugio, & vt eiusdem hæreditatis particeps reuereor. Si macerare, & debilitare contendam, iam non habeo quo scio, & ad ministro, ad res præclarissimas obeundas utar: nimirum haud ignorans: cuius rei causa procreatus sum, quodquē mihi faciendum est, vt per actiones ad Deum ascendā, sin contra, vt cum adiutore, & ministro, mitius, indulgentiusquē agere mediter, nulla iam ratio occurit, qua, rebellantis impetum fugiam, & omnino à Deo excidam necesse est, corporis compedibus degrauiatus in terram detrahentibus: hostis est blandus, & facilis, infidiosus amicus: prohi Deū immortalem, quæ isthæc coniunctio est, quæ inimicitiarum, desidiique ratio? quod vereor amplector, quod amo perhorresco, antequam bellum geri ceptum sit, in gratia cum eo redeo: antequam sit pax constituta, ab eo diffideo: qua præclarissima digressione absoluta, ita ad propositum reddit. Locus autem præcipuè est digressionibus in proœmio, vel in epilogo, nam si cōcinnè & eleganter inferentur commodabunt plurimum: sed in medio cursu orationis illis multum diuquē insistendum non est, quia distrahunt animum, tam audiētium, quàm dicentis, aut saltem materiæ de qua tractatur obsunt. Deniquē semper debet haberi ratio argumenti ipsius, vt ad illud in tempore redeatur.

De partitione, seu diuisione.

Cap. V.

Partitio est, quæ ostendit quid cum aduersariis conueniat, & quid in controuersia relinquatur, prætereà, de quibus erimus dicaturi breuiter exponit. Hoc modo. Omnis creatura quum bona sit: & benè amari potest, & malè. Bene, scilicet, ordine constituto: Malè ordine perturbato. Diuisio est utilis: nam partitione animū legentis incitat, mentem intelligentis præparat, memoriã artificiosè reformat: dat plenius capere: dat plenius atque videre, legentis animum, & mentem probat. Hæc nunquam prætermittenda est: nam ea certū quiddam auditori designatur in quo animum debeat habere occupatum. Sanctus Greg. Nazianz. quem Demosthenè Christianum dixerimus ostendens Episcopalis muneris difficultatem: ita diuisione est vsus. Difficile est, eiusmodi orationem inuenire, quæ omnes conciliare, & scientiæ lumine collustrare possit: huius rei ea causa est, quod cum in tribus his rebus, periculum versetur, mente, sermone, atque auditu: vix aliter fieri potest, quin si minus ad omnia, ad horum vnum impingamus: aut enim mens, superno splendore minimè persuasa est: aut sermo languet, aut denique auris, quia nequaquam purgata est, doctrinam excipere nequit: quorum si vnum acciderit non minus quàm si omnia concur-

Episcopalis
numeris dif-
ficultas.

runt, veritas claudicet, necesse est. Præcepta partitionum certis regulis comprehendi nequeunt. Præcipuè tamen meminisse oportebit eam minus vel plus quam trium partiù numero esse non oportere. Quod si quod in genus plures inciderint partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositù distribuetur eo tempore cõmodissimè cum ad ipsum ventù erit explicandù in causæ dictione post partitionè, laudatur in ea maximè breuitas & cõpendiù. Nam qui rectè diuiserit, nunquam poterit in rerum ordine errare. Certa sunt enim non solum indigerendis quæstionibus, sed etiã in exequendis, si modò rectè dicimus, prima ac secunda, & deinceps: coheretquè omnis rerum copulatio, vt ei nihil nequè subtrahi sine manifestu intellectu, nequè inferi possit. Item illustria & perspicua verba, genera ipsa rerù digitis enumerando, cù decora manus, & brachii extensione. Quæ autè partitio rerù distributam continet expositionem, hæc tria habere debet, vt fiat.

Partitionum præcepta, nequeunt certis regulis cõprehendi.

Summarie. Nudè & simpliciter.
De Re principali.

Summarie cum nisi necessarium nullum assumitur verbù. Principaliter quando omnia quæ incidunt causam, genera, de quibus dicendum est amplectimur. Nude & simpliciter, cum nequè verbis, nequè extraneis ornamentis animus detinetur.

De confirmatione & confutatione. Cap. VI:

Confirmatio est, per quam argumentando, nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Hæc in ratiocinandi facultate maximè consistit, ad probationem causæ nostræ per argumentationem, vnde, illi argumentationis quoquè nomen à plerisque inditum est. Diuiditur in duo genera confirmationem, & reprehensionè vel confutationè. Sed quoniam rationes contrariæ dilui nequeunt nisi nostras ante adstruamus, & vicissim hæc asseuerari nequeunt, nisi illis confutatis, ideo propter naturalem coniunctionem, & doctrinæ compendiù atquè vtilitatem conglutinantur. Tota autem spes victoriæ, & persuasionis huic parti immititur, nostris enim argumentis firmatis, & aduersariorum reprobatis satis superquè toti causæ satisfactum est. Vtrumquè ita facile consequemur, si constitutionem & statum controuersiæ diligenter exploremus & inueniamus, & ad maiorem energiam eo dirigi debent historiæ, & testimonio ex sacra scriptura, & vetustis patribus, collecta necnon ex philosophis infidelibus, sed sobriè & opportunè, vt præmonuimus, adductis in principio rationibus bonis, in me-

Cõfirmationis diuisio.

Nota.

Confutatio
quid sit.

dio tolerabilibus, in fine verò optimis. Firmius enim infidet memoria, quod initio dicitur. Confutatio penè vna est cū cōfirmatione & ex iisdem fontibus petitur. Est autem confutatio per quā argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut eleuatur. Quocirca notandū est, interdū propositiones falsas esse, vt potè quibus affirmatur quid factum esse, quod infectum sit aliquando rationes, vel falsas, vel dubias, vel ad rem non pertinentes videri.

De conclusione.

Cap. VII.

Hom. 33. super
Euang.

Conclusio
quibus parti-
bus ornatur.

Quæ præsta-
re debeat
orator.

EXtrema pars orationis est conclusio, quando breuissimè repetimus prædicta, & quasi per capita decurrimus vt afficiantur, recreentur, & recolligantur auditorum animi, in qua elaborādum vt auditorem dicendi cupidum etiamdum relinquamus quod breuitate & suauitate orationis fiet. D. Basilius in Orat. ad diuites, Expositam rationē concludens: pulchrum adducit huius partis exemplum, dicens: Quid igitur tempus expectas, cū ne mentis quidē tuæ compos es futurus? ita Christianus orator: Esto huius, & omnium meorū sermonū, concionū, & hortationū mearum conclusio: vt sitis vos populus Dei, hēreditas Christi, gaudiū meū, & corona mea, humana contemnentis, huius exilii obliti, ad cęlestē patriam aspiretis, quę dicendi forma, ruri maximè adhiberi posse videtur, atquē etiam crebro. Item Greg. Quot habuit in se oblecta menta, tot de se inuenit holocausta: conuertit ad numerum virtutū criminum numerum: vt totum seruiret Deo in pænitentia: quidquid ex se Deum contempserat in culpa. Debet hic oratio & insurgere cum voce aperta, distincta, & pleno spiritu elata, imponendo finē & restringendo cum maximè efferbuert. Diuisa est in tres partes Epilogum, amplificationem, & affectus. Epilogus etiā enumerationis nomine vocatur. Aliæ autem duæ hic præcipuè suam sedem habent. Nam hic, si vsquam, totos eloquentiæ fontes aperire licet, aptisquē excitanda sententiis & figuris varianda oratio, nec non animi auditororū languentes affectibus permouendi, qui sunt misericordia, atrocitas, amor, odium, lætitia, mœror; aliaquē perturbationum genera, prout causa postulare, videbitur.

De officio oratoris.

Cap. VIII.

Postquam industrius orator prædicta exactè perceperit, consideret necesse est, officii sui esse tria facere, quorum primum est docere; adferendo res nouas, & incognitas, & gratiosas, quas testimo-

nus, & dictis sapientū approbet. Idquē maximè locum habet in narratione, diuisione, confirmatione, & aliquando in conclusione. Nam si deficiat omnia ne quicquam sunt. Ignoti enim, vt ait poëta nulla cupido. Alterū est mouere, adhibendo rebus quoddam pondus & efficaciam. Quæ contrahuntur amplificatione & affectibus, qui in omnibus orationis partibus sedem habent, nec refert, quod aliquando non commouentur animi auditorum, si modo ea fuerint ab oratore adhibita, quibus id præstari solet; quemadmodū enim non est in medico semper curetur vt æger, nec in nauita optatum portū contingere; sic motus animorum non semper est in manu prædicatoris, sed plurimū ex instinctu diuino, pectorumquē præparatione efficitur. Tertium est delectare, polliciendo animum verborū illecebris, & exquisito sermonis genere, ad cōsensum quod sententiis appositè dictis & vrbanis. Sunt itaque oratoris officia.

{ Docere. Est { Necessitatis.
{ Mouere. } Victoriæ.
{ Delectare. } Suauitatis.

Sed hæc ratio perceptionis ad exercitationē accōmodari debet nam ars sine assiduitate dicendi non multum iuuant. Eloquentia enim comparatur.

{ Arte. Et Imitatione.
{ Exercitatione.

Ars, est collectio præceptorū ex notatione nature, atquē animaduersione. Exercitatio est, ipse vsus, & assiduitas dicendi. Imitatio est, quando ita dicere consuescimus, vt oratores, qui maximè excellerunt. Considerandū autē ante omnia, vt in omni sermone, & cōmunicatione persequamur exornationes Rhetoricas, & selectas sententias, phrasas & verba. Deindè, ne sit vacua testimoniis celebrium auctorum, euitata omni diligentia affectatione. Ille enim perfectus est orator, qui ita secundū artem loquitur vt nō appareat artificium. Proderit etiam plurimum subinde, sententias, vocem, verba, & ornamenta mutare propter diuersitatē personarū, locorū, temporum, & occasionum, atquē talis mutatio reficit auditorū animos, nouasquē vires oratori suppeditat, ipsamquē orationem quasi nouam facit. Non decet itaque religiosum, vel aliquem virū grauem loqui, vt aliquis è plebe loqueretur, nec patritios vt vulgares, nec virum in auctoritate constitutum concedet vti sententiis friuolis. In materia hilari debemus euitare tristitia & lugubria, atquē è diuerso in tristi Iocosa. Orationem tenuē non debemus cū vehementi copiosa & graui temere confundere. Sed gestus diuersas quoquē formas postulant, aliter enim in rebus turpibus, aliter in

Orator perfectus quis.

Nota.

honestis & pulchris, aliter in laudatione, aliter in vituperatione, aliter in cōminatione, aliter in benevolentia cōmonstratione voce gestuque vtendum est. Itaque materia diligenter ante animo verlanda est, atque non solum toti orationi, sed singulis partibus conuenientia verba, & gestus adhiberi debent. Absurdū enim foret, virum doctum eodem genere loquendi vti, quo idiota aliquis: atque ineptum esset stylo vili, & sordido mysteria scientiarū omnium rerum pretiosissima tradi. Quapropter opus fuit non solum oratione recondita & secreta verum etiam inuolucris fabularum, apologorum, figurarum, troporum, allegoriarum, vnde fabulosarum narrationum & ratiocinationū varietas profluxit. Huc similiter pertinet animaduersio loci, temporis solacismorū syntaxis verborum, figurarum verborum, & sententiarū & vt semel dicā omnium eorum, quæ ad ornamenta & elegantiam pertinent. Cuius quidem ratio in sequentibus explicatur.

De affectibus & eorum excitandi modo. Cap. IX.

ETiam si quarta huius operis pars, quid in affectibus mouendis fieri oporteat exequatur: hoc capite, quo id modo consequi possimus demonstrare visum est. Primum omnium affectuum commouendorum laudes simpliciter, & comparate predicabimus: iisque eloquentiam verè regi, & suas vires omnes diffundere demonstrare conati sumus. Cum igitur, huius negotii difficultas à pronuntiatione dependeat: quanquam certè sunt, semperque fuerint non parum nulli qui sese huic negotio opponant, nihilominus cum magna ex parte traditum sit: affectus partim magnitudine rerum, partim earundem præsentia oculis subiecta concitari. Nunc altius omnis rei repetenda est ratio. Nam & per totam prædicationem, & orationem locus est affectibus: & eorum non simplex natura, nec in transitu tractanda, quo nihil maius asferre vis orandi potest. Nam cætera forsitan tenuis quoque & angusta si modo, vel doctrina vel vsu generare, atque ad frugē aliquā perducere queat. Affectus igitur concitados, atque compositos esse dicimus. Atqui quāuis rhetor per totius causæ corpus aspergi affectus, vbi cunquē rei magnitudo postulauerit, præcipiat: hoc tamen singulari ratione ad verbi Dei buccinatorem, & rhetorem Christianum pertinet: cuius præcipuum munus potius in mouendis, quam docendis auditorem animis positum est. Cum homines magis peccent affectu corrupto, quàm ignorantia veri. Affectus itaque est animi perturbatio atque passio, quæ rerum qualitatem & naturam sequitur, vt potè mœror, gaudium, misericordia, ira, amor, odium.

Tota oratio affectibus spargenda.

Quid sit affectus.

Affectus

Affectus naturaliter omnibus hominibus inditi sunt, nam si cum ratione excitentur sunt virtutes, si præter rationem vitia. Quintilianus in arte commouendorum affectuum veluti spiritum, atque animum orationis inesse dicit. Quamuis autem Aristoteles affectus Iudiciis excludendos putabat, quia Iudicem à veritate depelli misericordia vel ira similibusque non oporteret, non tamen est ipsius opinio tam probata, ut idcirco mouendi animos vsus prætermisus fuerit. Quamuis enim in iudiciis sedem non habere concedamus, est tamen pernecessarius. Facilius enim est populum ad odium vel amorem cuiuspiam rei inducere, quam per euentia argumeta ad consensum. Summa summarum ratio excitandorum affectuum est quasi caput in Rhetorica proptereaque altius eius ratio ab omnibus Rhetoribus repetitur. Requiritur autem præcipue vt ea quæ proponit ea ratione, via, modoque tractet, eiusmodi verbis & gestibus peragat, prout materia exigit, si atrox crimen in controuersia sit, atrociter necesse est orare, aut cum commiseratione spectando circumstantiis.

Affectus naturaliter omnibus insunt.

Requisita in commouendis affectibus

}	Quid.	}	Quomodo.
	Quis.		Quando.
	Contra quem.		Vbi.

Quemadmodum ex hac responsione ad alicuius rogationem patet. Percuperem equidem posse me petitioni tuæ satisfacere, sed crimen adeo atrox quale illi pro quibus deprecatorum agis commiserunt nullam commiserationem nullam clementiam patitur. Si fortuito, aut inopinato accidisset deprecationi tuæ annuere liceret verum cum præmeditato, & de industria tanta iniuria illata sic nullus est ignoscendi locus. Si in duello, aut monomachia quemadmodum cum nobilis alter alterum lacepsit, nam eo casu parentes, & cognati eius qui perij, non habent iustam causam accusandi superstitem, cum idem aduersario inferri potuerit veluti, si quis ducentos vel trecentos aureos in ludo alex commiserit, nam si fors valet possum aut perdere aut lucrari: sic in congressu duorum, qui se in mutuam pugnam prouocarunt: alterutro victo & caeso secundum leges sæculi, non cadit in eo iudicio in victorem accusatio, qui eidem periculo subiacebat. Sed tantum scelus, atque contra fratrem meum perpetratum est conniuentiam, & dissimulationem non merentur: nam cum ille nihil minus cogitaret illi data opera tres quatuorue simul in eum irruerunt ad interficiendum eum. Quantum ad fratrem meum attinet nulla infamia illum notarunt, sed factio suo fortitudinem eius testificati sunt: qui aperto Marte non auderent illum adori: vnde ad illum plus redit honoris quam ignominia. Sed quod tam in pium facinus viri infamæ turpissimæque notæ contra tantum

iuuenem, quantus erat frater meus, qui de nemine unquam male meritus est, ne de fele quidem sed erga omnes obsequiosus & amicus extitit, ut tam clarum est atque lux meridiana ausi sunt, nihil cause excogitari potest, quam scelerata maleficia, & improba illorum voluntas. Nec parum auget illorum impietatem, quod iuuenem in ipso flore ætatis, & iam primum excedentem ex ephabis interimere veriti non sunt. Quodque grauissimum est in limine suarum ædium, & in matris præsentia, quæ licet pro affectu materno cupidissimè illi opem ferre conaretur, ab illis repulsa est, miserumque punctim petierunt & occiderunt. Hæc singula quæso tecum cogita, ut æquum & non dubito quin eiusmodi deprecationem sis prætermisurus. Has circumstantias omnes in illa cæde per diligentem examinamus, quia maximè ad rem faciunt, præcipuè in explicatione Passionis Domini nostri IESU CHRISTI, & martyrum in qua diligenti prædicatori inuestigandum est.

De re ipsa.

Ad commiserationem.

Summa eorum, quæ requiruntur ad commiserationem mouendum.

{	Si erat iuuenis vel senex.	{	Quid potuerit pati nec ne.	P
	Si habebat munus aliquod nec ne.		Condemnatio aut Iustitia.	
	Si erat probus.		Quibus conditionibus.	
	Si dignus aliquo bono.		Vbi finiendum.	

Superiora ostenduntur oratione cuiusdam patris, qui filio suadet ducere uxorem, & egregia documenta connubialia complectitur. Cap. X.

AD superiorum cõfirmationem visum est adducere orationem quandam patris ad filium, ex antiqua historia depromptam, suadētis ut matrimonium contraheret, quam filii responsio subsequetur: vnde multa in vita communi vtilia edisci & obseruari possunt. Fili mi postquã ego & mater tua connubio iuncti fuimus, diutissimè vna viximus antequam illa foetum cõciperet. Vnde ingens tristitia nos consequuta est, quòd non gigneretur nobis familia nostræ successor & hæres. Deindè, recognoscētes eiusmodi beneficia à Deo Opt. Max. omnium bonorum datore & auctore, proficisci animum recepimus in eo omni spe & fiducia nostra locata, supplicantes; ut dignaretur nobis prolem cõcedere. Itaque illas supplicationes in orbitate nostra viginti septem annos cõtinuauimus interea temporis puellas orphanas, & viduas pauperes maritabamus, multosque eleemosynas erogabamus. Tandem Deus volens infinite suæ misericordiae argumentum ostendere, ætate nostra defecta, & spe prolis abiecta effecit, ut mater tua de te grauida fieret. Postquã autè peperit te omnè sollicitudinè & pietatè quantã parētes præstare possunt

Optima pro
lis habendæ
medicina.

ad nutricandū te adhibuimus, donec ad eam ætatem peruenisses, in qua habere posses vitæ tuæ modum. Iam, vt poëtę verbis vtar in te domus inclinata recumbit. Nos enim alterū pedē modo in sepulchro habemus, iam annis obfiti sumus, vt nobis integrū nō sit regere, quod tu facillimē administraturus es: Incidisti enim in ætatē nostrā defectā & nobis quasi decedentibus ex hac vita tute in ipso ingressu versaris, ita finit Deus aliquando vnū alterius causa superuivere, & aliis ex hac vita in aliorū cōmodum hinc egredi, quemadmodum iuxta naturalē rerū humanarū conuersionē, & nos tibi cōcedemus, & tu vicissim tuis hēredibus propter nostræ vitæ fragilitatem, atquē tuę florē. Postquam itaquē diuina & humana iura patrem ad nutricandi, filiū verò ad obsecundi munus obstringunt, est quod tibi indicē quid ego parēsq; tua in extremo vitę nostrę tuęq; initio te facere velimus. Ne vel tu in vita decipiaris, vel nos in morte deplorandi occasionem habeamus. nam in his negotiis mora irreparabile damnum parit, etsi adolescentulis certius detrimentum immineat quàm adolescentibus. Nam illę famę & nominis dispendium, hi verò rei familiaris iacturam solum faciunt. Nec verò metuimus, etsi in hoc vitæ statu perseuerares deterius te facturū absq; nobis. Sed fortuna interdū cum minimū suspiceris mala sua emittit & dusterō abijcit, & nauitā in scopulos detrudit vectoremq; perdit vti scis accidisse Priamo Regi Troiano, & magno illi Olopherni cui Iudith verticē præcidit magnisq; regibus & principibus, quē admodū historię produnt, qui fortuna maximē illis blandiente ab ea euerfi sunt. Fortunæ enim peculiare est inuidios constringere vt superentur, & infirmis vires animumq; dare vt superent, & parentibus incumbit in tempore filijs prouidere ad euitanda illorum pericula. Qua in re filiorum partes sunt parentibus morem gerere, & parentum filijs probe consulere. Ne nostra negligentia, & tua oscitantia magnum detrimentum tibi ingruat, quod nos perpetuò angat, & in paupertatem inexplicabilem te conijciat quemadmodum solet accidere iuuenibus, qui præter voluntatem patris vxorem ducunt, & iuenculis quę cęco amore captæ viris nubunt. Qui si rectē saperent diu deliberarent antequam eo capistro se constringerent. Sed melle lite gladio falluntur non considerantes temerarios amores plus aloes quàm mellis habere. Ad cauendum itaq; ne hoc malū te opprimat & nos contristet, Volumus te vxori tradere: nē tu temerē tibi coniugem deligas nostrę familię & profapię inaequalem. Certiorem itaquē te facio existere, tres præstantissimas adolescentulas, quæ nuptias tecum iniire percipiunt forma, vultu, nobilitate, dote, opibus, fama, & cognationibus præstantissimas. Verum ennuero, vna earum pulchriorem

Mutua patris
& filij obligatio.

Pudicitia, &
castitas maxi-
ma mulieris
dos.

formam habet quàm caterę duæ, altera plus præstat nobilitate, ter-
tia opibus. Concedimus itaque tibi optionem, vt, quam malis eli-
gas, aut primam ob venustatem, secundam ob generositatem, aut
tertiam propter opulentiam. Omnes sunt speciosę, præclaro ge-
nere orthę, integrę famę & diuitijs affluentes. Sed cum vna for-
tasse duces vitam magis voluptuosam & iucundiorẽ, in gaudio,
iucunditate, & oblectatione vbi alioquin si aliquam inuitus duxeris
in perpetuis ærumnis, & grauissimis doloribus viues. Quocirca de-
liberandum est diu, quod statuendum est semel. Ducere primam
volupe est, secundam splendidum, tertiam commodum. Nam in-
ter præcipuas dotes mulierum post pudicitiam & castitatem, quę
sunt caput omnium & ornamentum virtutum, primaria est pulchri-
tudo, secundaria generositas, tertia opulentia. Postquã itaque om-
nes præditę sunt ipsę naturę & fortunę donis, quorum tamen vt
à me tibi enarratum est, alia in alijs maiora sunt poteris sine paruo
discrimine vnã ex tribus eligere; nam etsi non contingat tibi om-
nium optima certum tamen est bonam te habiturã, cum omnibus
bonitas insit, eademquę ratio est formę & census. Præterea, post-
quam ætas tua postulat, vt breui tibi suscipiendum sit, quod in præ-
senti nos te monemus, fac rem ipsam etiã atquę etiã cogites, vt
potè ex qua & nostra tranquillitas & salus tua dependeat. Consi-
dera matrimonij dignitatem, & quanti ab ipso Deo fiat præter ne-
cessitatem ipsam, quę te impellere debet vt possis succedere in do-
minationem, quę tibi post mortem nostram cedit. Nam metus est
nisi modereris eum adiumento coniugis malè tibi euenturum, at si
uxorem habueris benè. Nam & tu ad comparandum celebritatem
exultationis, & coniux ad accumulandas opes, ambo studebitis fa-
cultates vestras conseruare. Iterum igitur (mi fili) te rogo vt rupta
omni mora, meę parentisque tuę auctoritati, & consilio quamprimum
obsequaris, ea ratione præter vtilitatem tuam propriam, nobis
magnam afferes voluptatem.

Celebrem filii responsionem complectitur.

Cap. XI.

Absoluta patris oratione, filius hunc in modum subiecit. Certè
(mi domine & pater) recognosco equidem summam Dei erga
me benignitatem, quod præter omnes huius ætatis homines tali pa-
tre, nec non matre dignatus est, quod quidem addidit mihi calcar vt
voluntati tuę libentissimè semper ad quiescam, cui oppugnare, nõ
modo iniquum, sed impium foret: postquam ingenita omnibus pie-
tas erga parentes & obedientia istuc postulat: verũ in præsentem de-
liberatione non possum prætermittere, quin paucis animi mei sen-

tentiam

tentiam expliceni, iussus, videlicet, ingenium naturamque ducem
 in proposito negotio sequi quemadmodum, rationi consentaneum
 est. Paucis ab hinc diebus, euolui historiam quandam Persicam,
 quæ ad me allata erat: vbi incidi, in quoddam caput, in quo Mo-
 narcha pater consilium dabat Petronio filio suo, ne quam vxorem
 duceret, nisi quæ & generis splendore illum æquaret, eamque quan-
 tum maximum & quantum minimum venustam. Percunctatus est
 filius cur sibi quatuor eiusmodi consilia subministraret cum tria illo-
 rum à ratione videantur alienissima, nani quærere vxorem genero-
 sio-riorem non est valde incommodum, verisimile enim est, illam nihil
 attentaturam, quod cum generositate sua pugnet. Videri præerea
 sibi absurdum, si obtingat benè dotata indotatam potius diligere.
 Absurdissimum autem, si offeratur puella vultu adeo venusto, vt ni-
 hil supra, deformem capere: cum nulla sit maius oblectamentum,
 quam foeminam pulchram sibi habere coniunctam. Adque pater
 replicauit. O fili, fili quantopere tuum ingenium excæcas, lumina
 obtenebras, mentem falsam habes, & adiungis animum ad res, quæ
 omnino à ratione & veritate longè abhorrent. Cum neque in volu-
 ptate, neque in diuitijs, neque in honoribus, neque de nunc in pro-
 prijs virtutibus (vt quidam philosophi putauerunt) collocandam esse
 felicitatem: sola sunt bona, quæ bonos homines efficiunt: bona
 corporis, valetudinè pura, pulchritudinè, & bona externa, diuitias
 honores, quæ omnia, eatenus esse bona, quatenus illis rectè scimus
 vti. Nam ad euitandum illa quatuor incommoda, de quibus verba
 feci, in syluas, nemora, eremos, & montes potius tibi aufugiendum
 esset, quàm vt coniugem sumeres, quæ te in aliquo istorum supradic-
 torum ex superet. Nam propter illas eminentias, vel etiam vnam
 illarum, mulier insolescit, linguam habet effrenaram, & viro suo in-
 surgit: nam si fuerit nobilior efferet sese, si prædita est pulchritudi-
 ne, affectibus & opinionibus erit obnoxia: si autem fortunis te vin-
 cat volet sibi tantum honorem à te & reuerentiam exhiberi, vt co-
 gas demissius & vilius te gerere. Quatuor vxores duxi antequàm pa-
 rentem tuam nactus sum, cum quibus magno studio pacificè viuere
 proposueram, sed continuè discordiæ mihi cum illi: intercesserunt.
 Prima appellabatur Alcibia, quæ mea uerba flocci faciebat, quia pa-
 tre Theodosio Rege nata erat omnibus meis actionibus aduersa
 erat. Testis est calumniarum quibus meum nomen clam traducebat,
 & rumorum quos de me in vulgus spargebat. Defuncta itaque ea,
 memor prioris vxoris insolentiæ quoniam regio genere arta erat: se-
 cundò inui matrimonium cum Tribuna filia, Tribuni Hierosoly-
 mitani, quæ tam opimam dotem attulit, vt maudicum sit vniquam
 cum pari dote adolescentulam aliquam in his regionibus alicuius ca-

Historiæ nar-
ratio.

Bona sunt,
quæ homi-
nes bonos
constituunt.

lamo desponsam fuisse, cum qua sperans tranquille me victurum propter æqualitatem vtriusque perpetua Iurgia mihi cum illa fuerunt. Semper enim exprobat mihi quod in spectaculis publicis, amoribus, & epulis pecunias profunderem, atque ea ratione mihi publice pudore iniiciebat & priuatim minabatur. Quapropter quanto mihi optatior erat quies atque tranquillitas, tanto magis affligi me odys sentiebam. Supplicando itaque Dijs immortalibus, vt meæ contumeliæ vendicandæ causa in eam animaduertent factum est, vt ex ea filium procrearem, quo mortuo, ad me bona redierunt. Deinde, priores meas arumnas rememorans ex præcedentibus nuptijs, quod alteram nobiliorem, alteram ditio rem vxorem habui, in animum induxi tertio, in matrimoniũ accipere Laucanã quãdam Laurei consulis natã, quæ & generis splendore, & conditionibus, & opulentiã me inferior erat, nisi quod esset forma præstantissima. Hanc ea de causa mihi sponsam delegi, vt quoniam pauperula, & ignobilis erat non tam imperiosam haberem atque præmortuas. Verum aliter multò euenire intellexi, nã si alia morosa fuerant, hæc me omnino enecabat, elata enim sua forma, & vultu & me rugosum, canum, somnolentum, & edentulum, animaduertens incredibilia dictu patri suo improperebat, quod se adẽ formosam seni deformi nuptui dedisset, quod se non collocasset in matrimonium digniori alicui, & iuniori ad indulgendũ oblectationibus quas fert adolescentia. Affirmo tibi pro certo, mi Patroni, quod simulans me altum stertere quodam mane his illam verbis in meam faciem debacchantem sensi. Imprecor diras meis parentibus, & infelices euentus in omnibus, quæ vnquam conabuntur postquam commiserunt, vt flore iuuentutis meæ & tempore monstruosis hic senex potiretur, qui me suis opibus capi existimat animumque ad suam blandiloquentiam adijciat, verum nescit, quam mihi turdo cauat fabulam, si enim conscius esset quã illum paruifaciam, ne parum diu communem vitam mecum ageret. Male sit puellis, quæ nubunt viro incognito, vnde in eas miseras incidant, quibus ego immersa sum. Vtinam nunquam sinisset Deus me innubere in familiã huius capularis senis, qui Endymionis somnum dormit: nec expergiscitur aliquando, aut exsurgit, immo ne mihi quidem dormit, sed sibi soli, in malefaciendo expeditissimus, in benefaciendo nullus. Scilicet, persuasum erat patri optimè sese de me mereri, quod me illi desponderet. Maiori ductus est studio priuatæ utilitatis, quã misericordiã meæ infelicitatis. Nam si mei commodi rationem habuisset non me coniecisset in hos dolores. Credo quod me illi tradiderit, vt in posterum benè beateque viuerem. Sed ego contra perij. Nam quisquis Endymionis somnũ

dormit

dormit & semper à labore feriat, quid ab eo aliud expectari potest, quàm, vt me miseram sua socordia enecet, seqúe ipsum sua securitate seruet? Ille dormiendo & dormitando vitam transigit, interea ego curis conficior. Infortunatam me, quæ nō negaui in promissione futurarum nuptiarum cum temere aiebam vir enim viuus me interimet, nec est quod à mortuo vitam exspectē, etsi mihi persuasum habeam eodem exitio me perituram quo piores vxores, Faxit Deus, vt somnus hic illi sit perpetuus ne vnquā illum experge factum oculis meis cernam. Vbi hæc maledicta in me euomet excitatus sum ne peiora subiungeret. Illa verò, animaduertens me experredum à me decessit animo exulcerato, magis quam patato, in hæc verba iterum erumpens. Siccine tandem è lecto prodis, qui bonam temporis partem in aurem vtramuis veterinosus dormis & meliorem aleis & caris fallis? Deindè, cœpimus obiurgare inuicem verbis, tandemquē in verbera res desijt, in ea excandescencia vitam finit, atquē mors eius non minus mihi acerba fuit, quàm vita exstiterat. Cogitans itaquē mecum, huius mulierculæ morositate memorquē intolerabilium morum dearum priorum consilium iniui sine muliere viuendi. Verum enimuero, inuida fortuna necdum contenta immisis antea afflictionibus Cardonam genitricem tuam mihi coniunxit vxorem, quæ prædita erat forma stata, oriunda genere mediocri, fortunis tenuibus quàm lautis potius dotata, ne verò me existimes voluptate impulsus è desiderio vel amore priorum coniugum hanc in torum meum recepisse, Immo nobis procreandæ causa & hæredis relinquendi illam accepi. Accedunt aliæ iustæ causæ, quæ me huc inclinabant. Præterea, certissimo confidebam cariturum me perturbationibus quas priores mihi pepererant, quia in omnibus suis actionibus præter cæteras quas sol conspicit modeltè & honestè se gerebat & omnibus, quæ cæteras ferociores reddebant carebat. Sed est quod intelligas si prima insurgebat mihi propter generositate, secunda propter opulentiam, tertia propter venustatem, Cardona mater tua arrepta ansa probitatis suæ cœpit me exercere dicendo nec tu meo toro dignus eras, nec defunctæ consortes thalami tui mecum sunt cōferendæ etsi prima nobilitate, secunda opum abundantia, tertia verò pulchritudine me antecesserit: nam ego morū probitate & virtute illas ante co. Prima te habuit in nullo honore, ego verò in summo, secunda exigebat rationis expensarum suarum facultatū, at ego susquē dequē tero tuas te dissipare. Tertia verbis indignis te excipiebat, mihi curæ est omnia officiorum genera in te conferre. Sic mihi difficile fiebat comiter illam resalutare quæ tam inmodeltè me salutabat, videlicet, his me verbis obtundendo. Dignum patella operculum

istis moribus tuis eiusmodi vxores conueniebant quibus contumelijs ego exacerbatus aliquoties in illam animaduvertebam, adeò, vt res tandem in tam graues inimicitias erumperet, vt mihi eius consuetudo intolerabilior videretur, quàm præcedentiũ. Adhæc postquam tui conceptionem ingrauescebat in dies malum: nam partim propter ipsius vterum, partim propter nimiam existimationem bonitatis suæ, ne hiscere quidem audebam ne crabrones, quod aiunt irritarem: iamquæ conclamatum esset de me, nisi illa prior è viuus excessisset. Nulla enim dies, quod meminim, præterijt, in qua me non perturbaret, neque vlla nox qua animum meum non raderet. Itaque semper frustratus sum adeò, vt viuus in terram defodim malim quàm nouas inire nuptias, fortior enim est meo arbitratu, qui quatuor mulieres, quàm qui quatuor millia virorum vincit. Hoc tibi pro certo assero Patroni difficilius esse viro bonæ foeminae, quàm foeminae mali viri mores perferre. Nullus enim vir tam malus est, qui non semel interdum mitescat & vxori ignoscat, nulla mulier tam proba quæ remittat viri offensam. Nemo vnquam prudentius faciãt quiddam Vidalio Gario Hierosolymitano, qui molestatus à tribunis vt Palestinam sibi matrimonio copularet maluit omnes suas facultates concremare, quàm animum ad eam adicere. Cuius rei causam rogatus: Respondit quia sibi optatius esset cælibem viuere & pauperem, quàm diuitem & infeliciter nuptũ. Aliud fecit Lanteus ille infidelis græcus, qui ad euitandum vxoris morositatem excelsum cuiusdam montis verticem conscendit seqũe ipsum igni consumpsit Sulphocatulus Asiaticus, qui à Parthis originem ducebat pertaxus iniquitæ vitæ quàm cum sua coniuge ducebat ascendit cum ea altissimam totius arcis suæ turrim vbi his verbis ipsam allocutus. Deosquæ Deasquæ deprecor ne vel tu alterius cuiusquam mariti vitam contristes, aut alia quæpiam vxor meam oblectet (quibus absolutis) illam de turri præcipitauit, nec verò ille resistit, sed vna se præcipitem dedit. Memini complura me ad hanc materiam exempla obseruasse, quæ tamen in præsentia de memoria exponere non est integrum, sufficit omnes cum prædictis conuenire. Quocirca iudico mihi adhuc abstinendum connubijs, quæ nunc mihi offeruntur: Idquæ multis de causis: Prima est lubricum ætatis, Secunda ignorantia, Tertia ne libertatem vendam, Quarta quia me ipsum noui, Quinta metus, Sextus ne me pessum eam, Septima ne serò penitendum sit, Octaua ne libertatem vendam. Quæ quidem cause non minus peculiare sunt iuuenibus, quàm senibus exitiosa, vt & hi sese mulieribus liberent & illi isdem abhorreant & refugiant. Si memoria recolisset Monarcha primæ vxoris contumaciam abstinuisset à secunda. Si in animum reuocasset lites &

Infidelis nõ
 Christiani factum.

iurgia fecundæ, nunquam cogitasset de tertia. Similiter si remanisset illi mente fixa morositas tertiæ, non adiunxisset animū ad quartam, atque sic est progressus in infinitum. Quater ille Hymenæos petijt, & plusquam centies millies penijtuit. Non temere Vidalus Garius quidquid habebat bonorum igni, & Vulcano tradidit, non credibile est sine magna ratione Gentilium Lanteū semetipsum in rogam proiecisse vt mulieris iracundiam fugeret. Similiter Sulpho catulum animo valde perturbato fuisse necesse est cū sibi quoque ipse mortem conscisceret ad interimendum vxorē. Itaque cum ille suas facultates concretauerit. Alii verò vitam pro nihilo haberint: ita ne ego vxorem ducam, vt in eadem conditione sim qua illi fuerunt? præcipuè ineunte ætate qua erumnas potissimum reformidamus. Certo certius est nullam actionē humanā æquè prudentiam desiderare viri quam nuptias, tunc enim homini est negotium cum muliere, quæ subtilitate ingenij omnia penetrat. Veli misero homini ignorantia, qui callidæ mulieri fidem dat, & contra veli pauperi cui nupta est femina diues, scdo qui pulchrā, & humili qui splendidam vxorē ducit: nam loco tranquillitatis, cauta indocto, opulenta inopi, pulchra turpi, & generose humili perpetuas inimicitias habebit, quemadmodū expertus est Monarcha in omnibus quas lecti socias habuit, & mihi persuasum habeo si crebrius cōnubia iterasset noua semper illi mala exoritura fuisse. Narras mihi à tribus puellis me sponsum expeti, quarū singulæ peculiare dotes habeant qui bus alias duplo superent, atq; ita primā venustate, secundā generis splendore, tertiam opum vi ratione dupli præstare, & nihilominus vnamquamque seorsum formosam, nobilē, & probā esse omnesq; virtutibus ornatas. Miror equidē te verbis legatorū fidem adhibere qui suę utilitatis respectu, inuenustę venustę, vili generosę, pauperuleq; diuitis nomen dare solent, maximè, si fuerint legati longinqui, & alienigenę: nam fama, vt aiunt, vires acquirit eundo semper illi vitia supprimunt & occultāt: vndē post matrimoniū vtrumque suę fortis penitet, Viri enim de suo infortunio conqueruntur, vxores verò in iudicandis suis, vtilitatibus cęcutiunt. Hinc discordię Monarchę, exitiū Vidalij Garij, & Gentilij Lantei, & Sulpho catuli aliorumq; de quibus historie mentionē faciūt prodire. Ituc equidē pro certo assero me ita alienatū esse à proposito maritandi euoluendi bonis libris: vt nolim mihi vxorē dari etiam si omnium quas sol videt formosissima, ditissima, aut clarissima mihi offerretur: ne cum formosissima cor roderē & exederem, cum generosa curis estuarem, à diuite verò iniuriosē & calumniosē exciperer maximè cum ætas mea non ferat, nec ignorantia permittat, neque cū libertate conueniat, nec animus eo fertur, vt vxorem ducā, & erum.

nosè viam, aut me vinculis constringam ob splendore. Recordor sententiam quandam Ventinoli Aegypti, qui nuptus Danuciae & impatiens muliebris imperii optabat licere sibi commutare decennale spatium vite conjugatis cum vna hora vite liberae & solutae: nam eiusmodi vitā nemo vitiosa nuce emerit, cum libertas non bene pro toto auro vendatur. Legem quandam scriptam barbarorum alias adnotavi, quae pro me militat, ea est, ne quis iuuenis minor triginta annis nuptias contraheret; aut mulier quinquagenaria maiore nuptui collocaret. Cuius quidē legis ratio haec erat: quia masculus vsque ad decimum quintū annum, est puer impubes, postquam excessit ex ephēbis quoad fiat vicenarius sumit vires & incrementum agitque etatem indomitam & impatientē: deinceps vsque ad annum trigessimū anteaetorum malorum praesentiam agit. Exactis autem triginta annis inter vitam pacificam quietamque & periculofam turbulentamque discrimen animaduertit, capax est artis economicæ quomodo sibi dispensanda domus habenda mulier. Quas ob causas inconsultum mihi videtur hac aetate, quae ad alia quauis potius rapitur nuptias inire: nam est haec aetas lasciuia & intractabilis, ideoque si tam graue onus humeris meis imponatur, nec ego ferre possem & ita vxori fierem iniustus, vnde duorum alterutrum metuendum esset, vt vel mea vel coniugis culpa, actiones meae, nec non fama & existimatio in discrimen veniret. Supplico itaque tibi mi pater, & matri meae, vt meo me modo adhuc paulisper viuere sinatis, nec in praesentiarum tantam mihi molestiam contrahatis. Est enim coniugium potius cōmentatio quaedam mortis, quam vite portus. Hoc exemplum mihi visum fuit adducere quia historicis & eutymematibus elegantissimis exornatum est, vt vnusquisque hinc intelligat viam, rationem & artem scribendi, quod in calce operis pluribus manifestabitur. Nolim autem haec argumēta ab adolescente in mediū allata pro necessarijs & peremptorijs haberi, vt videantur matrimonij sacramentū eleuare: Sunt enim aestimanda quasi cōtortē & ingeniosè dicta ad parentum importunitatem eludendam à nuene ignaro utilitatis: quae ex matrimonio secundum diuinam & sanctae matris Ecclesiae ordinationē inter veros Christianos contractum, animae conciliatur. D. enim Paulus 1. Cor 7. praefert coniugio virginitatem, suoque exemplo hortatur alios ad amplectendū celibatum. Et quam bonum esset homini, mulierem non tangere: si qui tamen sint, qui sese continere nequeant, illis matrimonium non tantum licitum, sed commodum etiam esse atque consultum docet Sc. Haecenus de quinta operis parte.

Sit laus Deo, Amen.

RHETORICAE CHRISTIANAE
SEXTA PARS,

Exornationes Rhetorices quanta fieri potuit
breuitate continens.

De coloribus vel schematibus & tropis. Cap. I.

V M proximis præcedentibus duabus partibus de generibus causarum, de officio oratoris, de quæ partibus inuentionis substantialibus pertractatū sit: reliquū est, vt de coloribus (ita enim apud Rhetores dicuntur ornamenta orationis, quæ à Græcis schemata vocantur & tropi) agamus, quibus oratio ipsa quodammodo pingitur, vt ait Cicero, & exornatur. Orthodoxi quoquæ patres præter varium scriptu-

rarum sensum, quem notauimus, sacram scripturam Tropis & figuris ornarunt, tum propter ornatum sermonis, cum mysticum intellectum. Ornamus aliquem sermonem, sicut corpus annulo vel catenis, & id genus clenodij, Sicut & Christus & Sancti vsi sunt similibus. Sic Ioan. Baptista Luc. 3. nominat Iudæos genimina viperarum, & Paulus pseudopphetas canes Coloss. 3. & Christus discipulos sal terræ Matth. 5. & se vitem Ioan. 15. Quæ omnia licet propter simplices notantur, qui mysteria nō capiunt Tropi tamen sunt & schēmata. Operæpretium autem est ante omnia earum affinitatem, & similitudinem, atquæ è diuerso discrimen & distinctionem explicare. In qua re tanta est obscuritas, vt multi ob affinitatem earum multam diuersas crebrò confuderint, & vnam in plures disperserint. Sortiuntur autem varias appellationes, adeo, vt vna, eademquæ figura multifariam sæpe efferatur: prout visum fuit primis nominum institutoribus diuersis nominibus earū vires & substantiam significare. Sed laboris esset infiniti, fructus autem exigui, omnes earum significationes & nomina curiosè per censere. Quocirca, visum est, celebriores & selectiores tradere, nomenclaturis tam Græcis quam Latinis huc additis, exordio ab earum definitio-

ne sumpto. Figura est quasi cultus & ornamentum orationis. Hinc schemata lexeos & stemata dioncas, hoc est figuræ verborū & sententiarum. Estque conformatio quædam orationis remota à communi & primum se offerente ratione. Tropus est verbi vel sermonis à propria significatione ad aliam cum virtute mutatio, vel (vti grammatici plerique finiunt) dictio ab eo loco in quo propria est translata in eum in quo propria non est. Plerique figuras tropos esse existimauerunt: quorū sententiam nihil moror. Tropus enim trāsfert verbum, aut aliam orationis partem à suo loco in alienum: Horum autem nihil in figuras cadit: nam & proprijs verbis & ordine collocatis figura fieri potest, vt suo loco, vbi seorsum de tropis sermo instituetur videre erit. Figurarum autem utilitas, cum magna, tum multiplex in nullo non orationis opere vel clarissimè elucet. Nam etsi minime videtur pertinere ad probationem, qua figura quidquæ dicatur, facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos iudicum qua non obseruatur irrepit. Nam vt in armorum certamine aduersos ictus, & rectas ac simplices manus cum videre, tū etiam cauere ac propulsare facile est: aduersæ te & equæ minus sunt obseruabiles: & aliud ostendisse quā putas, artis est: Sic oratio quæ actu caret, pondere, mole, & impulsu præliatur: simulanti, variantique conatus, in latera atque integra incurrere datur, & arma aduocare, & velut nutu fallere. Iam verò affectus nihil magis ducit. Nam si frons, oculi, manus, multum ad motum animorum valent, quanto plus orationis ipsius vultus ad id, quod intendimus efficere compositus? Plurimum tamen ad commendationem facit, siue in conciliandis agentis moribus, siue ad promerendum actioni fauorem, siue ad leuandum varietate fastidium, siue ad quædam vel decentius indicanda vel tutius Figurarum variatio? Quæ triplex est.

{ Dictionis.   Et Orationis.
 { Sententiæ.

Figuræ dictionis, quibus hoc nomen propriè attribui possit enumerantur xij. quas definitionibus, seu descriptionibus atque subiectis declarare exemplis propositum est. Sunt autem hæ.

{ Repetitio. { Conuersio. { Complexio. { Conduplicatio.	{ Traductio. { Articulus. { Similiter cadens. { Similiter desinens.	{ Hypallage. { Agnominatio. { Defectio. { Retentia.
--	--	--

Petr. Rauc.
in ser. cle. 5.
ser.

1. Repetitio quæ & Anaphora à Græcis dicitur est, cum in principio orationis idem repetimus verbum, velut Cicero describit, est eiusdem verbi crebra à primo repetitio; veluti nil durum, nil amarum, nil graue computat verus amor. Quod ferrum? Quæ vulne-

ra? Quæ pœna? Quæ mortes: amorem perualent separare perfectum? Amor impenetrabilis, est lorica: Respuit iacula: gladium excutit: periculis insultat: mortem irridet. Si igitur amor est, vincit omnia. Item, quod erat in Veteri testamento figura, est nunc in Ecclesia veritas. Quod illis erat solū litera, nobis est spiritus, quod ipsi velut in somnis videbant, nos liquido videmus & experimur.

M Quod autem ipsi spectabant, nos habemus: Itaque in Veteris testamenti mysterijs non solum ad literam attendendum est, sed quod spiritus exposcit altè considerandum. Nam vt D. Paulus ait, litera occidit, spiritus autem viuificat. Item Prosper loquens de diuitijs, sic ait, Diuitijs flores, & maiorum nobilitate te iactas, & exultas de patria, & pulchritudine corporis, & honoribus, qui tibi ab hominibus deferuntur: respice te ipsū quia mortalis es, & quia terra es, & in terram ibis. Circumspice eos, qui ante te similibus splendoribus fulsere. Vbi sunt quos ambiebant ciuium potentatus? vbi insuperabiles imperatores? vbi qui conuentus disponebant, & festa? vbi equorum splendidi nutritores? exercituum duces? Satrape? Tyranni? non omnia puluis? non omnia fauilla? non in paucis ossibus eorum vitæ memoria est? respice sepulcra, & vide quis seruus, quis dominus, quis pauper, quis diues. Discerne si potes vincētum à rege, sortem à debili pulcrum à deformi. Memor itaque naturæ, non extollaris aliquando: Memor autem eris, si te ipsum respexeris. Eiusdem figure, hoc etiam est, exemplum: qua ratione redimi possunt peccata? Eleemosyna: qua ratione foeneramur Deo? Eleemosyna: quod est aurum ignitum, quo, locupletes fieri possumus? Eleemosyna: quare: Eleemosynis propriæ nostræ salutis consulamus, & dominum inuitemus, vt misereatur nostri. Item, Christiani membra Christi auersamus & fugimus; Christiani, aciem Christi deserimus; Christiani iterum, quantum in nobis est, Christum peccatis nostris crucifigimus. Vide Cic. ad Herenn. similiterque in Catil. Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo audiam, sed etiam videam planeque perferentiam.

O 2. Conuersio quæ & à Græcis Anastrophe est, cum in idem verbum coniecitur sepius oratio, vt, Christus vicit mundum, illuminauit mundum, redemit mundum, & vram cœli aperuit his, qui erant in mundo. Vel Deus fecit hominem, redemit hominem, Deo reconciliauit hominem, & propter ipsum factus est homo. Tale est etiam illud Apostoli Hebræi sunt? & ego. Israelitæ sunt? & ego. Semen Abraham sunt? & ego. Ministri Christi sunt? (vt minus sapiens dico) plus ego. Sic apud Cic. in Ant. Doletis tres exercitus P. R. interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos ciues? eos quoque eripuit vobis Antonius.

Ad Heren.
lib.4.

ms afflictata est? afflixit Antonius.

3. Complexio quæ & Epanalepsis græce vocatur, est quæ vtramque complectitur exornationem, repetitionem & conuersionem: vt & repetatur idem primum verbum sapius, & crebro ad idē postremum reuertamur, hoc modo. Qui sunt veri amici Dei? humiles. Qui sunt quibus se Deus communicat? humiles. Qui sunt qui ipso summo bono fruuntur? humiles. Qui sunt velut habitaculum in quo Deus quiescit? humiles. Item, Quid eras ante creationem? nihil. Quid eras ante redemptionem? nihil. Quid esses si Deus abstraxisset à te suam gratiam? nihil. Sic apud auct. ad Herenn. Qui sunt qui forde: a sãpe ruperunt? Kartaginenses. Qui sunt qui Italiam deformauerunt? Kartaginenses. Qui sunt qui sibi postulant ignosci? Kartaginenses. Videte ergo quam conueniat eos veniam impetrare.

4. Conduplicatio est, verborum geminatio, quæ habet interdū vim, leporem alias, quæ à græcis Epizeusis dicitur. Gemmantur autem verba modis pluribus: aut enim adiungitur idem iteratū Cic. in Catil. viuis & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam: aut idem ad extremum refertur Cic. in Verr. Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi: aut continenter vnum verbum non in eadem sententiã ponitur. Cic. pro Lig. Principium dignitas erat pœna par, non par fortasse eorum, qui se quebantur: aut post aliquam intereditionem repetuntur Cic. Bona, miserum me, consumptis enim lachrymis tamen infixus animi dolor) bona inquam, Cn. Pompeij acerbissimę voci subiecta preconiis. Possunt quoquẽ media respondere vel primis Virg.

Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda.

Vel vltimis Cic. in Verr. Hæc nauis onusta præda Siciliensî cū ipsa quoquẽ esset ex præda. Interim sententiã tota repetitur. Cic. in eodem lib. Quid Cleomenes facere potuit? non enim possum quenquam insimulare falso. Quid inquam Cleomenes magnoperẽ facere potuit? Ille verò apud Cic. locus est pulcherrimus in quo & primo verbo longo interuallo redditum est vltimū, & mediã primis, & medijs vltima congruunt. Vestrum iam hic factum reprehenditur P. C. non meum: ac pulcherrimum quidem factum, verum, vt dixi, non meum sed vestrum.

5. Traductio est, quæ facit, vt cū vnum verbum crebrius ponatur non modo nō offendat animum, sed etiã conciniore orationẽ reddat, hoc modo. Prosper volens probare nullum naturæ vitium ab auctore esse ait. Dubium non est, contra naturam esse omne vitium etiam eius rei, cuius est vitium. Quapropter quoniam in quacunquẽ re non vituperatur nisi vitium, ideo vitium est, quia contra

naturam

naturam est. Nullius rei rectè vituperatur vitium, nisi cuius natura laudatur. Non enim in vitio displicet nisi, quod corrumpit, quod in natura placet. Item, qui nihil habet in vita iucundius vita, is cū virtute vitam non potest colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus: ergo inimicum sic vlcersi voluit, vt ipse sibi reperiretur inimicus? Item, Diuitias sine diuitem esse: tu verò virtutem præfer diuitijs. Nam si voles diuitias cum virtute comparare, tix satis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pedis æquæ sint. Ex eodem genere exornationis est cum idem verbum, seu nomen, modo ponitur in hac modo in altera re: de verbo hoc pacto: Cur eam rem tam studiosè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item amari iucundum est si curetur, ne quid inest amari. Item veniam ad vos si mihi senatus det veniam. Repetitur nomen primum quidem in diuersis casibus, quale est illud imprecor arma armis: pugnent ipsiquè nepotes. Litora litoribus contraria, fluctibus vndas. Eleganter etiã Ioan. Picus Mirandul. cū Deo loquens sic ait.

*Nanque tua est nostris maior clementia culpis
Et dare non dignis res magis digna Deo est,
Quamquam sat digni, si quos dignatur amare
Qui quos non dignos inuenit, ipse facit.*

Hoc autem Polypotton Græci vocant. Huc etiam pertinet epa nalepsis: hoc est à postremo ad primum uerbum regressio. Quale est illud.

Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.

Item Proper. *Multum in amore fides: multum constantia prodest,
Qui dare multa potest multa & amare potest.*

Finitima huic quoque est Anadiplosis, quæ idem uerbum in fine præcedētis, & initio sequētis orationis reperit. Quale est illud:

*Vrbs Etrusca solo sequitur pulcherrimus astur,
Astur equo fidens, & versicoloribus armis.*

Sic etiam Cic. contra Catil. ò tempora, ò mores, Senatus hoc intelligit, consul videt, hic tamen uiuit: Viuit, immo verò etiam in senatum venit &c. Et oratio etiam hoc modo iteratur, quale est illud Sedulij de prima femina loquens Heu noxia coniux.

*Noxia tu coniux magis an draco perfidus ille?
Perfidus ille draco, sed tu quoque noxia coniux.*

Simile etiam illud Ioannis Picci Miranduli.

*Sed premit heu miseros tantæ indulgentia sortis
Quos facit natos gratia, culpa reos.*

*Culpa reos facit, sed vincat gratia culpam
Et tuus in nostro crimine crescat honor.*

Lib. 2. Eleg.
27.

Articulus.

6. Articulus dicitur, cum singula verba interuallis distinguuntur cæsa oratione. Vt est illud Hieron. in Epist. ad Demetriadem. felix conscientia illa in cuius corde præter amorem Christi, quæ est sapientia, castitas, patientia, atque Iustitia: nullus alius versatur amor, nec ad recordationem hominis aliquando suspirat, nec videre desiderat: quod cum viderit nolit dimittere. Item toto corde, tota anima, tota virtute omnibus viribus diligere est: omne quod blanditur de carne propria, vel aliena Sacrosanctæ carnis Christi amore postponere. Et illud Plauti. Vbi amor aduenit in cor hominis: & is vsquæ in pectus permanuit, & cor permadescit, simul res, fides, fama, virtus, decusquæ deserunt: homo fit modo nequior. Item hoc modo: Acrimonia, voce, vultu, aduersarios perterruisti. Item inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia, sustulisti. Contrariû est hinc sechema, quod coniunctionibus abundat vt; Crebra munuscula, & sudariola, & fasciola, & vestes ori applicatas, & oblata, ac degustatos cibos: blandas dulcesquæ literas sanctus amor non habet.

Item *Tectumque laremque.*

Armique, Amycleumque canem, crebamque pharetram.

Item & inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item nec Reip. consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti

Similiter cadens.

7. Similiter cadens exornatio est, cum eadem constructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferrantur, hoc modo; Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item cuius omnis in pecunia spes est, cuius a sapientia animus est remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia cor rumpit animum: & tamen cum ita viuît neminem præ se ducit hominem.

Similiter deueniens.

8. Similiter desinens est, similis duarum sententiarum, aut pluriû finis, hoc est, cum orationis membra, vel articuli simili exitu terminantur. Vnde Cassiodorus super Psal. 41. Qui Deum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota virtute diligit locum vitij non relinquit. Non enim intrat Diabolus cum Deo totus occupatus est animus. Diabolus enim vacantem desiderat: vt nudatam perquirat. Sed vbi Deum reperit sub magna confusione recedit. Visibilia cum aliquo liquore plena sunt; superuenientium augmenta non capiunt: Ita nos diuina charitas si totos repleat: non erit quo crimen introeat. Item, Ad Deum qui vbiquæ præsens est, vbiquæ totus est: non pedibus licet ire, sed moribus peruenire: mores autem nostri non ex eo, quod quisquæ nouit, sed ex eo, quod diligit diudicari solent: nec faciunt bonos vel malos mores: nisi boni vel mali sint amores. Præterea, Qui vult veram dilectionem prægustare,

Christum

Christum discat suauiter amare. Item thesaurus indiciens est amor diuinus; quem qui habet diues est; quo quicumque caret pauper est. Cicero etiam ut eius semper voluntatibus non modo ciues assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. Non modo ad salutem eius extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Pulchrū huius figuræ exemplum est apud D. Bernardum; Mundus clamat inficiam, Dæmon clamat decipiam, Christus clamat reficiam. Item Aug. lib. de Doct. Christ. latet vltimus dies, ut obseruentur omnes dies. Timor de futura morte mentem necessario concutit: & quasi clauus carnis omnes motus superbię ligno crucis affigit. Non potest male mori, qui bene vixerit: & vix bene moritur, qui male vixit. Item Hiero. super Ioan. Non est nostrum mortem arripere: sed illatam ab alijs libenter accipere. Vndè, & in persecutionibus non licet propria manu perire. Differt hæc figura à superiori: est enim similiter cadēs tantum casus similis, etiam si dissimilia sint quæ declinantur. At similiter desinens in eodem exitu cadit, ut superiora exempla declarant. Atque eo fit, ut, similiter cadens verbis & nominibus tantum confici possit, cum similiter desinēs illis etiam, quæ declinari non possunt conticiatur: ut eiusdem nō est & facere fortiter, & viuere turpiter. Denique similiter cadens, quouis, ut dictum est loco. Similiter desinens, non nisi in membris & articulis extremis.

Quomodo
diderant si
militer ca-
dens, & simi-
liter desinēs.

9. Hypallage est cum verba per aduersum intelliguntur, cum quod patimur agere dicimur, aut contra. Cic. Alio modo si propriam arcem dixisset, & horridam Africam horribili tremere tumultu cum dicit: pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen Rhetores, quia quasi summittantur verba pro verbis. Metonymiam Grammatici vocant, quod nomina transferantur.

Hypallage

10. Agnominatio quæ & Paronomasia dicitur est, cum paululum immutata verba atque de flexa in oratione ponuntur. Basil. ille magnus in eo explicando: destruaui horrea mea, paronomasia vsus est: habes (inquit) horrea, ventres pauperum. Chry. in Epist. ad Timoth. fac (inquit) tibi debitorem Deum, & quid vis pete: primum fenerare, deinde repete, ut cum vsuris recipias, tende manus tuas non solum in cælum, sed etiam in pauperum manus, si eò manus porrexeris, verticem cæli tanges: nam qui ibi sedet, elemosynam accipit, si manus infructuosas sustuleris, nihil fructus capies. Item, B. Amb. de virginibus, de B. virgine Maria loquens, ita scripsit: neque enim comites feminas deliderabat, quæ bonas cogitationes habebat. Hac Paronomasia aptissimè vtetur Christianus orator ad consolandos pauperes: Quid creditis? multi pauperes

Agnomina-
tio.

Agnomina-
tio quos mo-
dis fiat.

sunt diuites, diuites gratia, diuites humilitate, diuites patientia: mul-
ti autem diuites sunt magis pauperes, quàm ii, qui sunt pauperes hu-
militate, misericordia, Christianis virtutibus. Sed ea multis & va-
rijs rebus cōficitur. Primo, Adiectione hoc modo, vt docet Cypri-
de habitu virg. Capilli tibi non sunt, quos Deus fecit, sed quos Dia-
bolus infecit. Item Cic. pro Cluentio. Si in hac calamitosa fama,
quasi in aliqua perniciosissima flamma, & Enni morte immortali-
tatem. Secundò detractione, sic contra eum qui se legationi im-
moriurum dixerat pater Quinctiliani. Non exigo vt immoriaris
legationi immorare. Tertio commutatione, hoc modo, Cic. in
Cat. Hanc Reip. pestem paulisper reprimi non in perpetuum com-
primi posse. Quarto translatione. Videte iudices vtrum homini
nano an vano credere malitis. Hac figura leuis alioqui sententia-
rum pondere implenda est: Merito igitur illa exempla vitandi po-
tius, quam imitandi gratia ponit. Quintal. Auium dulcedo ducit
ad auium, & non Pisonum, sed pistorum. Pessimum verò ne patres
conscripti circumscripti videantur.

Defectio.

11. Defectio est, figura qua in oratione aliquid reticemus, quod
ad perfectionem eius sit necessarium: Græcè, Eclipsis dicitur, vt
Ter. in And. verbum vnum caue de nuptijs, deest, dicas.

Reticentia.

12. Reticentia, quam Cic. præcisionem, alij Apophepesin vocât,
& vt Quint. existimauit, nonnulli interruptionem appellant cuius
officiam. est ostendere affectus vel ire, vt Virg.

Quas ego sed motos præstat componere fluctus.

Vel sollicitudinis & quasi religionis: An ille huius legis, cum
Clodius à se inuentam gloriatur, inentionem facere ausus esset vi-
uio Milone, ne dicam consule? de nostro enim omnium non au-
deo totum dicere.

De figuris sententiarum

Cap. II.

Figura sententiarum propriè sunt octo prout apud auctores ob-
seruare potui quarum definitiones, subiectis exemplis, quanta
fieri potest breuitate declarabimus. Est autem sententiarum exor-
natio, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignita-
tem. Atque ea de causa sententiarum ornamenta maiora sunt, eis-
que oratio non minus illuminatur, quam aurum encausto vti è di-
uerso ijs absentibus enteris & elumbis humi repit. Quocirca dili-
genter memoria tenenda sunt earum nomina & numerus eo ordi-
ne quo sequuntur.

Interro-

Interrogatio.	Communicatio.
Subiectio.	Permissio.
Exclamatio.	Licentia.
Apostrophe.	Auersio.
Dubitatio.	

N Interrogatio modo simplex est, modo figurata omnesque recipit affectus, & aperte dissimilem à cōmuni pronunciandi requirit modum. Simplex, Vt sic rogare. **Q**uis mortem temporalem metuat: cui æterna vita promittitur? **Q**uis labores carnis timeat: cum se in perpetua requie nouerit collocandum? Item, **Q**uid est mors? relictio corporis: depositio sarcinæ grauis: sed si alia sarcina non portetur, qua homo præcipitetur in gehennam. Tum sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris? Interrogatio figurata est quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: vt Quousque dementes erimus? non satis vobis videtur ad supplicium vobis comparandum, quod nullum opus editis: nisi damnum præterea illud vobis contrahatis, quod de alijs detrahendo fit? Item illud etiam. quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? & patere tua consilia non sentis? Quanto enim magis ardet, quam si diceretur. Diu abuteris patientia nostra, & patent tua consilia. Varijs de causis interrogatione, quæ sententiarum figura est utimur. Interrogamus enim, vel quod negari non possit: cuiusmodi exempla innumerabilia sunt apud sanctos patres: Ex quibus hoc vno erimus contenti, quod S. Amb. lib. de virginibus. de B. virgine, verba faciens, imitandam proponit: quādo (inquit) Ista vel vultu læsit parentes? quādo dissensit à propinquis? quando fastidiuit humilem? quando derisit debilem? quando vitauit inopem? eos solos cætus virorum iniuere, quos misericordia nō erubesceret, neque præteriret verecundia nihil toruum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu in verecundum: non gestus fractum non incessus solutior, non vox petulantior, vt ipsa corporis species, simulachrum fuerit mentis, figura probitatis. Item ex humanis: Dixit ne tandem causam C. Fidiculanus Falcula? Aut vbi respondendi difficilis est ratio, vt vulgo vti solemus, **Q**uomodo. **Q**uid fieri potest? Aut inuidiæ gratia, vt Medea apud Senecam. **Q**uas peti terras iubes? Aut miserationis, vt Sinon apud Virg. Heu quæ me tellus, quæ me æquora possunt accipere? Aut instandi & auferendæ dissimulationis, vt Alinius, Audisne? furiosum, inquam; non inofficiosum testamentum reprehendimus. Totum hoc plenum est varietatis, nam & indignationi cōuenit, Et quisquam numen Iunonis adoret? & admirationi. **Q**uid non mortalia pectora cogis auri sacra fames? Est interim acrius imperandi genus, Non arma expedient totaque ex vrbe sequentur?

Et ipsi nosmet interrogamus: quale est illud Terentianum, Quid igitur faciam? Hęc figura in quocunque dicendi genere, commodè adhiberi potest: sed in primis conuenit ad perspicuitatem orationis, & ad docendum. Et tunc sic ea uti licebit; cogitatis fratres, interdum vos esse homines ad imaginem, & similitudinem Dei factos? cogitatis, sanguine Domini nostri IESU CHRISTI vos esse redemptos? Cogitatis quid pro vobis in sanctissimo baptismatis sacramento, sponsores vestri polliciti sint? certè rerum omnium, quas commemorauimus, vos oblitos esse, quispiam posset existimare, cum sic viuatis, ut nec dignitatem hominis, nec beneficia, quæ à Deo accepistis, recordari videmini.

Subiectio.

Subiectio est, cum interrogamus aduersarios, aut querimus ipsi ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subiicimus id quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit, aut illis obfuturum è contrario, hoc modo: Quęro igitur vnde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium reliquū est? At patris bona venierunt. Hereditas aliqua obuēnit? non potest dici, sed etiam à necessarijs omnibus exhæredatus est, Premium aliquod ex lite, aut iudicio cœpit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est: aut isti domi nascitur aurum, aut, vnde licitum nō est pecunias accepit. Item sed ut ad vos orationem conuertam Iudæi, quid vos tam diu istis erroribus irretitos retinet, an prophetę? sed pro nobis militant. An Moyses? verum ille omnia sua scripta & dicta in Christum contulit. An verò umbrę & figurę legis? sed eę in Christo representantur. Subiectio hæc est apud S. Hierony. in epistola ad Heliodorum, Paupertatem times? Sed beatos Christus pauperes appellat. Labore terreris? at nemo athleta sine sudore coronatur. De cibo cogitas? Sed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exesa ieiunijs membra collidere? Sed Dominus tecum iacet. Squallidi capitis horret inculta Cęsaries? Sed caput tuum Christus est, Infinita æterni vastitas te terret? Sed tu paradysum mente deambula.

Exclamatio.

Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius per hominis, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoquē nomen decori est ciuitati Cic. in Anton. O miserum me consumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori hæret dolor. Idem cōtra Rullum, O perturbatam rationem, ò libidinem refrenandam, ò consilia dissoluta atquē perdita. Et in Catil. O tempora, ò mores, Senatus hoc intelligit, consul videt, hic tamen viuut. Solet ut plurimum exclamatio postponi prolixę alicuius rei probationi ad impellendū ma-

gis audientium animos . Quemadmodum Apostolus enumeratis la-
tè corporis huius vitijs subiungit. Infelix ego quis me liberabit mo-
le corporis huius, & in meditationem rerum cęlestium, & diuinarũ
raptus exclamat . O altitudo diuitiarum sapientiæ & sciētix Dei.
Exclamatione vsus est Nazianz. in Apologetico, cum dixit: Ad pec-
catum huiusquę medicos, & depulsores, frontem apertè perfica-
mus, nudo capite (vt est in prouerbio) in flagitium omne prorump-
entes (ò insignem stuporem, aut si quo alio nomine aptior huius-
modi affectus appellari potest) quosquę vt præclare de nobis meri-
tos, amore prosequi decebat, eos, vt hostes vlciscimur . Idem in lau-
dibus Heronis . Tandem à vesauo & impio magistratu correptus
(ò nobilem calamitatem, ò sacra tua vulnera) virgis quidem, egre-
gio tuo corpore laceratis, sed ita tamen, vt non tuo supplicio, sed al-
terius cuiusdam supplicijs interesse videreris. Exclamabit interdũ.
Ecclesiasticus orator, ò tempora, ò mores, ò prauas consuetudines, ò
peruersa hominum ingenia, ò miserum sæculum, ò calamitosam
Remp. Christianam . Adhibebit tamen modum in exclamationi-
bus, illasquę post reprehensiones vitiorum præsertim publicorum
collocabit . Sed suo loco adhibeantur, nam importunæ exclama-
tiones auctoritatem adimunt dicenti.

Quotiescunquę acclamatur narrationi vel confirmationi alicui-
us rei Epiphonematis nomen sibi vendicat: vt, si quis dinumera-
tis Christi passionibus addat, hoc: Tot tantisque cruciatibus pec-
cata sunt expianda: aut sic. O felix culpa, quæ talem ac tantum me
ruit habere redemptorem . Et apud Virg.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Apostrophe figura est, cum sermonem à Iudice, vel auditore ad
absentem aliquem conuertimus . Mirè nanquę cum variat oratio-
nem, tum excitat . Hac & aduersariorum cogitationis velut secum
loquentium protrahimus: quę tamen ita demum à fide non abhor-
rent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos, non sit absurdum,
& nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se credibiliter intro-
ducimus: & suadendo, obiurgando, quærendo, laudando, miseran-
do, personas idoneas damus . Quin deducere Deum, & Sanctos in
hoc genere dicendi, & inferos excitare, concessum est . Vrbes etiã
populiquę vocem accipit . Vnde cunctis affectibus seruit. Aliqui
tamen ne in proœmio ea vtamur, non quia non licet, sed quia non
putent vtile verant . Ita si vincet utilitas, propter eandem causam
facere debemus, propter quam vtamur . Et Demosthenes autem
ad Aeschinem orationem in proœmio, conuertit, & Marcus Tul-
lius cum pro alijs quibusdam, ad quos & visum est, tum pro Liga-
rio ad Tuberonem. Hac etiam vsus est Dauid: cũ ait Montes Gel-

Greg.

Apostrophe

bòè, nec ros, nec pluuia veniant super vos, neque sint Agri primitiuarum, quia ibi abiectus est clypeus fortium. Item Ber. Ecce coram tremendo Iudice peccatores assistimus: cuius manus terribilis: gladium iræ suæ vibrat, super nos. Et quis auertet eam. Nemo dominatam idoneus: vt gladio domini obijciat manu: vt tu Dei amatissima: per quam primum in terris suscepimus misericordiã de manu domini. Sic & illa, Apud Petrum Damianum. Hinc fratres: hinc ergo perpendite: quibus laudibus digna sit. Beata & gloriosa virgo Maria: quæ illum castissimis suis visceribus nobis genuit: quæ nos de tam profundo gutture auidissimi draconis eripuit. Ad eius vanque digna efferendam præconia non rhetoricorum disertæ facundia: non dialecticorum subtilia argumenta: non acutissima philosophorum apta reperiuntur ingenia. Et quid mirum? si hæc ineffabilis virgo in suis laudibus modum humanæ vocis exuperat: quum ipsum humani generis naturam excellentium meritorum dignitate transcendat.

Super. Euãg.
liber gene.

Epithone-
ma.

Epiphonemate quoque prædicatoribus interdum vtendum est post rerum expositionem: vt Grego. ille Nazian. in laudibus Athanasij post exemplum Iob, & calamitates copiosius explicatas, & iudicium Dei hoc epiphonemate concludit. Hæc vulnerum medicina, hæc certaminis corona, hoc patientiæ premium.

Dubitatio.

Dubitatio est, cum simulamus quærere nos vnde incipiendum, vbi desinendum: quid potissimum dicendum, an omnino dicendum sit: quod schema incredibilem veritatis fidem affert. Pro Cluent. equidem quod ad me attinet, quo me vertam nescio: negem fuisse infamiam iudicij corrupti? negem illam rem agitatum in concionibus iactatam in iudicijs? commemoratam in senatu? euellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus infirmam? tam vetustam? & quid agam iudices? quo accusationis meæ rationem conferam? quo me vertam? Dubitationem adhibuit Basil. in temulentos. Quomodo in his rebus me geram? si & oratio inutilis est, & silentium difficultates multas & incommoda habet? diligentiam & curam omitemus? at periculum habet negligẽtia: an in ebrios aliquid loquar? at mortuis auribus insonamus. Item D. Greg. de Magdal. Quid igitur miramur fratres? Mariam venientem, an dominum suscipientem? suscipientem dicam, an trahentẽ? Dicam melius trahentem, & suscipientem. Ita oratorio quodam modo adhiberi potest hæc figura, & valet ad docendum, atque ad delectandum.

Communi-
catio.

Communicatio est, cum aut ipsos aduersarios consulimus, vt Domitius Afer pro Cloantilla. At illa nescit trepida quid liceat fornicari, quid coniugem deceat: forte vos in illa sollicitudine obuios

casus

casus miseræ mulieri obtulit tu frater, vos paterni amici quod con-
 filium datis? aut cū iudicibus quasi deliberamus quod est frequen-
 tissimum & Quid suaderis? & vos interrogo quid tandē fieri oportuit?
 ut cato cedo vos, si in eo loco essetis quid aliud fecissetis? &
 alibi cōmunem rem agi putato te ac vos huius rei præpositos esse.
 Communicationis exemplum est in A&A. Apost. vbi legimus, Sit
 F ne magis hominibus obtemperandum quàm Deo ipsi iudicate.
 Grego. Nazianz. in orat. de moderatione seruandâ in disputando.
 Vultis igitur, inquit, ipsi contentionis huiusce causam proferre, an
 mihi potius, medici muneri fungenti eam exponendam & emen-
 dandam relinquitis?

Permissio est, cum alicui rei vehementer confidimus & ostendi-
 mus nos eam tradere atque concedere alicuius voluntati: hoc mo-
 do: Quoniam omnibus rebus ereptis solum mihi superest animus,
 & corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta est, vobis & ve-
 G strâ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videbitur, me ab-
 utraminî licebit impune: in me, quidquid libet statuite, edicite atq;
 obtemperabo. Hoc genus, tamen si alias quoque nonnunquam tra-
 ctandum est, tamen ad misericordiam commouendam vehemen-
 tissimè est accommodatum.

Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debe-
 mus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus quod eos minimè offen-
 dat, aut quos ij diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi pos-
 se videantur: hoc modo. Miramini Quirites, quod ab omnibus
 H vestræ rationes deserantur? quod causam vestram nemo suscipiat,
 quod se nemo vestri defensorem profiteatur? id tribuite vestræ cul-
 pæ atque desinite mirari. Quid enim est, quare non omnes istam
 rem fugere ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defen-
 sores, studia eorum vobis ante oculos proponite, deindè exitus om-
 nium considerate tum vobis veniet in mētem, ut vere dicam, negli-
 gentia vestra siue ignauia potius, illos omnes ante oculos vestros tru-
 cidatos esse, inimicos eorum vestris suffragijs in amplissimum lo-
 cum peruenisse. Licentiam adhibuit Gregor. Nazianz. in laudi-
 I bus Cæsarii cum dixit, Meum munus est oratio, quam etiam for-
 tasse posteritas exceptura est, nunquam inter morientem, nec eum,
 qui ex hac vita migrarit, prorsus abire sinentem, verum in auribus,
 animisque hominum quem ornandum susceperit, semper cōseruan-
 tem, eiusque, qui desideratur imaginem expressius quàm in tabu-
 la, proponentem. Adhunc modum liberam interdum vocem pro-
 ferre poterit Ecclesiasticus orator, raro tamen admodum verbi cau-
 sa: Quid potui facere fratres, & non feci? nunquam diu à vobis
 abfui, vobis sanctissima sacramenta ministravi, verbum Dei expli-

caui, pauperibus, quātum potui, opem tui, paterno vos omnes amore dilexi: pro quibus rebus quam gratiam mihi habetis fratres? nihil profuit mea diligentia, obtuit potius quibusdam, qui me monentem ferre non possunt, & veluti phrenetici, animarum suarum me dicum auersantur. Sed adhibenda est maxima cautio, ne hac figura nimium delectari videatur ecclesiasticus orator.

Auerfio est quando absquē sententiæ immutatione ad alia quodammodo deflectimus vt si dicamus Decios, Marios, Camillos, & te Cæsar, persequeretur. Auersione etiam Nazianz. in funere Cæsarii fratris vsus est, cum ad eum ita orationem conuertit. Habes à me Cæsari, funebre munus, habes orationum mearum primitias, habes à me ornamentum omnium ornamentorum. Idem in prima orat. in Iulianum. Constantium Imperatorem vita iam functum, & aliquando infra ad Iulianum orationem conuertit S. Leo Papa, in serm. 4. in Epiphaniam Domini superfluo. Herodes timore turbaris, & frustra in suspectum tibi puerum sequere moliris, non capit Christum regio tua, nec mundi Dominus potestatis tuæ sceptri est contentus angustijs.

De figuris orationis quibus oratio augetur & amplificatur.

C A P. I I I.

PER NECESSARIAM sunt huius generis figuræ quibus non modo pingitur, verum etiam dilatatur oratio per amplificationem, quæ quidē definitur: Ampla & copiosa alicuius rei exornatio: vbi argumenta ipsa cum verbis, tum rebus amplissimè dilatantur ad ipsos magis afficiendos auditores. Cuius tria commodissima exempla apud Ezechielem reperiuntur. Amplificaturus enim casum, & ruinam Tyri, primum eius gloriam, immensas opes, &emporij celebritatem longa & magnifica oratione amplificat. Similiratione regni Assyriorum vastationem prænuntiaturus, primū quidem gloriam extollit: similique ordine Aegyptij euerfionem amplificat. Eademque ratione, verbisque splendidissimis Israelitici populi ingratum animum & scelera exagerat, diuinis beneficijs primum longa oratione enumeratis. Sic enim populum suum dominus sub mulieris nomine alloquitur. Transiens per te, vi di te conculcari in sanguine tuo: & dixi tibi cum esses in sanguine tuo, vive. Multiplicatam quasi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta &c. Simili quoque Nathan propheta Davidis adulterium accusauit, diuinis beneficijs quæ in illum Dominus contulerat primum expositis. Amplificationis contrarium est Tapinositas latine humiliatio dicitur. Est autem figura cum rei magnæ expositio humilis adijcitur, vt apud Virg. Dulichias vexasse rates: vexasse per Tapinosin dictum est, nam non vexauit sed euertit, vt no

Amplificationis definitio c. 27.

Cap. 3.

Cap. 16.

Amplificationis contrarium.

tat Seruius. De his alij diffusè tractarunt, vt Quintilianus, & Cic. in part. & auctor ad Herennium nos eorum latè sparsequè dicta quantum ad rem facere videbitur contrahemus earum definitionibus & exēplis ob oculos positis. Nomina autē earū sunt hæc.

Lib.3.c.4.

Lib.3.

}	Interpretatio.	}	Effectio.	}	Contentio.
	Definitio.		Gradatio.		Circuitio.
	Demonstratio.		Transitio.		Expolitio.
	Significatio.		Correctio.		Sententia.
	Prosopopeia.		Interpositio.		

Interpretatio est quæ non iterans idem reintegrat verbum, sed id commutat quod positum est alio verbo quod idem valeat. Græci synonymiam vocant & definiunt eam esse cum verba idem significantia congregantur. Vt quæ cum ita sint Catilina, perge quo cœpisti, egredere aliquando ex vrbe, patent portæ proficiscere: & alio loco, Abijt, excessit, erupit, euasit, Item populatus est regionem, prouinciam vastauit nihil reliqui fecit. Non te pudet mentiri? non vereris contra solem loqui? non erubescis palam falsa proferre? nec verba modo, sed sensus quoque idem facientes aceruantur. Perturbatio ista mentis & quedam scelerum offusa caligo, & ardentis furiarum faces excitarunt.

Definitio est, rei propositæ propria & dilucida & breuiter comprehensa verbis enunciatio, quæ cōstat maximè genere, specie, differentibus, & proprijs vt patet in illa Viguerij in Instit. Euchariſtia est cibus & potus spiritalis, veri corporis & sanguinis Domini nostri I E S V C H R I S T I, sub speciebus panis & vini consecratis ad bonam, & optimam consequendam gratiam. Item virtus est vitium fugere, & sapientia prima stultitia caruisse. Item oratio est animi ad Deum eleuatio. Item patientia est suas, & suorum iniurias: ac cætera mala æquanimiter ferre.

23. q. 1. §. 1.

Demōstratio, quā descriptione Cic. appellat, est proposita forma quædā rerū ita expressa verbis, vt cerni potius videatur quàm audiri, vel est rerū quæ geruntur sub aspectū pene subiectio, vt Act. in Verr. 7. Ipse inflāmarus scelere ac furore in forū venit ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat: Pertinet maxime ad genus demonstratiuum: valet interdū ad docendū, & ad cōmouendū. Ea tamē vratur, nō vt sibi ea in re placere videatur, sed vt res potius ante oculos ponat. Huius præclarū est exemplū apud B. Basilū, cum diuiti auaro terrorem extremi incutit iudicij. Nunquā ne (inquit) ista temulentia sobrius es futurus? non Christi iudiciū ante oculos pones? quam defensionē afferes cum ij qui à te sint iniurijs, & contumelijs violati te circumſistent, & ad iustum iudicē, qui decipi nequeat, in errorem impelles? nullus ibi orator, nullum verborum lenocinium,

Cic. 7.

quod veritatem iudici possit eripere : adultores non sequuntur, nō pecuniā, non dignitatis amplitudo, desertus ab amicis, ab auditoribus, à patronis, defensionis erepta facultate, probris & ignominia affectus arriperis, mēstus, tristis, demissus, destitutus, sine vlla vel musitandi libertate, quocunq̄e enim oculos conuerteris, perspicuæ malorum imagines tibi obseruabuntur. Hinc orborum lachrymā, hinc viduę gemitus, ex parte altera pauperes à te pugnis percussis, serui lacerati, irritati vicini, & ad iracundiam inflammati omnia in te irruent, triste agmen circumstabit facinorum tuorum, atque scelerum. D. Ambrosius de S. Tecla virgine sic etiam scribit, cernere erat lingentem pedes bestiam, cubitare humi, mutuo testificantem sono, quod sacrum virginis corpus violare non posset, ergo adorabat prædam suam bestia, & propriæ oblita naturā, naturā induerat, quam homines amiserant. Videres quadam naturæ transfusione homines feritate induros, seuitiam imperare bestię, bestiam exosculantem pedes virginis, docere quid homines facere deberēt. Tantum habet virginitas admirationis, vt eam etiam leones mirentur non impastos cibus flexit, non citatos impetus rapuit, non stimulos ira exaspirauit, non vsus decepit assuetos, nō feros natura possedit. Docuerunt religionem dum adorant martyrem, docuerunt etiam castitatē dum virgini nihil aliud nisi plantas exosculantur, demersis in terrā oculis tanquam verecundantibus, ne mas aliquis vel bestia nudam virginē videret. Illustre verò in primis illud exemplum apud B. Basilium in orat. de Martyre Gordio, Tota vrbe tu multus erat summaque rerum perturbatio à viris sanctissimis, atque integerrimis prædæ abigebantur, pecuniæ diripiebantur, hominum Christi amantium corpora lacerabantur, per mediam urbem matrone trahebantur, non pueritiæ misericordia erat, non verecundia senectutis, innoxij, & insontes homines supplicia facinorosorum sustinebant, ad recipiendos iustos carceres: angusti, domus opulentæ & copiosa deferebantur, profugorum & miserorum exulum plene solitudines. Nec solum quæ facta sunt aut fiant, sed etiam quæ futura sint, aut quæ futura fuerint dicendo exprimimus. Mirè tractat hæc Cic. pro Milone quæ futura fuerit Clodius si præturam inuassisset. Hæc translatio temporum erit verecundior si proponamus talia credite vos intueri, vt Cic. Hæc quæ non vidistis oculis animis cernere potestis. Descriptiones autem multæ reperiuntur apud sanctos patres. vide Greg. Nazianz. In laudibus Athanasij, In Cæsarij funere, & Basil. In laudem 40. martyrum.

Significatio, quæ & Emphasis dicitur, est figura cum tacita verbis subest significatio, quod Ioannes contemplator excelsus magnifice consequutus est cum dixit verbum caro factum est. Huc per-

Y tinet illud quod in Isa. 46. dicitur. Audite me domus Iacob, qui gestamini ab utero usque ad senectam, ego ipse portabo: ego feci, ego terram. Item, Hoc scandalizat vos? singula verba Emphasim quandam habent, hoc, inquit, hoc, vel quod maximè consolari debuerat: hoc, quod vel maximè amorem meum in vos ostendit: hoc vos scandalizat? Deindè, idem est ac si diceret: vos quæ tanta vidistis, tanta audistis, quæ discipulos vos profiteamini meos, vos ne in hoc scandalizamini? Eius duo sunt genera: vnum quo plus significatur, quam dicitur: vt cantando tu illum, quasi dicat, indotus peritissimum. vel cum maius dicitur sub quo etiam minus intelligere volumus. Alterum quo etiam illud significatur, quod non dicitur, vt est illud Virg. Georg. I.

--- Cum iam glandes atque arbuta sacra
Deficerent syluæ

Z hoc est non solum aliæ, sed etiam sacra: nam teste Seruio harum sterilitas aliarum denotat in fecunditatem.

Profopopeia ad verbum dicitur personæ fictio. Figura est cum persona aliqua fingitur vt quando inanimatum loquitur ad animatum, ut apud Ouid. Eleg. I. lib. I. de tristibus vel è conuerso vt Horat. in Epodo.

Quid amplius vis? ò mare, & terra, & ardeo.

A De hac Quintilianus. Illa audaciora & maiorum (vt Cicero existimat) laterum, fictiones personarum, quæ profopopeiæ dicuntur: mire nanquè tunc variant orationem, tum excitant. His etiam aduersariorum cogitationes velut secum loquentium protrahimus: quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos non sit absurdum. Et nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se credibiliter inducimus: & suadendo, obiurgando, quærendo, laudando, miserando, personas idoneas damus. Quin deducere Deus in hoc genere dicendi, & inferos excitare concessum est. Vrbes etiam populiquè voces accipiant. Ac sunt quidem, qui has demum profopopeias dicunt: in quibus & corpora & verba fingimus: sermones hominum asimulatos dicere dialogos malunt. Profopopeiæ exemplum est Sancti Ephrem, B vbi animi sui timorem explicat: oculos in celum sustulit, & stupore quodam affectus, tanquam extra me attonitus hæsi, magnaquè formidine totus horrescens cordis oculis Dominum summa in gloria vidi & animam meam sic alloquentem: Cur ò anima celestem thalamum tuum, immensa lucis, & gloriæ pulchritudine illustrem contemnis? cur sponsa mea, odio persequeris me purissimum sponsum tuum atquè immortalem? cur ea despicias bona, quæ ego tibi in lumine vitæ praparavi.

Lib. 6. c. 2.

Effectio est cum exprimitur, & effingitur verbis corporis cuiuspiam forma quo ad satis fit ad intelligendum: hoc modo. Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cęsum, cui sanę magna est in mento cicatrix si quo modo potest vobis in memoriam redire. Habet hęc exornatio cum vtilitatem, si quem velis ostendere, tum venustatem si breuiter & dilucide facta est.

Gradatio apud Rhetores dicitur cum ex prima sententia oritur secunda, & ex secunda tertia, atque ita demceps. Aust. ad Herenn. lib. 4. Gradatio est in qua non ante ad consequens verbum descenditur, quam ad superius concensum est: hoc modo: Tribulatio, inquit, Apostolus patientiam operatur, patientia probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit. Et iterum, Quos, inquit, præsciuit & prædestinavit, hos & vocavit: & quos vocavit illos & iustificavit &c. In eodem etiam capite per interrogationem & repetitionem elegantissime ait: Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt, quomodo verò credent ei quem non audierunt? Item non sensi hęc & non suasi, neque suasi & non ipse statim facere cœpi, neque facere cœpi & non perfeci, neque perfeci & non probaui. In hoc vltimo exemplo, non decus modo, sed vis etiam & acrimonia inest. Item Iacobus Christiano homini in aduersis gaudendum esse, fere tali probat gradatione. Nam renatio operatur pacientiam, patientia perfectionem, perfectio vitam æternam. Item Cic. Nam quæ reliqua spes libertatis manet, si illis, & quodlibet licet, & quod licet possunt, & quod possunt audent, & quod audent faciunt, & quod faciunt vobis molestum non est? Consimili modo Africanus aiebat: Ex innoſcentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas, ex libertate gaudium. Virg. in Alexi.

Torua leana lupum sequitur: lupus ipse capellam.

Florentem cytisum sequitur lasciuia puella.

¶ illud.

Mars videt hanc visamque cupit, positurque cupita.

3. de Orat.

Hanc figuram Cic. conuersionem quandam & verborum concinnam transgressionem vocat.

Transitio vocatur, quæ cum ostendit, breuiter quid dictum sit proponit, item breui quid consequatur, hoc modo: Consideratū est, quomodo Spiritus Sancti operatione virgo Maria genitrix pariter & casta extiterit, age nunc demonstremus id priuilegium, & singulari quodam modo ius ei soli proprium esse, nullique præter eam tribui posse. Sanctus Chrysoſt. cum orationem ostendisset expiandi peccata vim habere, sic ad aliud argumentum transijt: nec verò peccata solum purgat oratio, sed pericula etiam grauisſima depel-

lit,

lit, deinde exemplis id confirmat, & pluribus explicatis, sic ad orationem transfert. Quæ iam commemoravi, satis sunt ad vim & potestatem sanctarum præcum ostendendam: melius verò fortasse est, ad sacras literas accedentem, ex oraculis Christi intelligere, quas diuitias præces ijs concilient, qui in ijs omnem ætatē ponunt. Agens orator Ecclesiasticus de curiositate otij filia, ubi ostenderit curiosos non solum tempus conterere, rem pretiosissimam, sed discordias ferere subiunget, sibi etiam odio comparare solitos, & cum maxime soleant esse delatores, in varias plerumque calamitates incidere. Et ad Herenn. lib. 4. in patriam cuiusmodi fuerit habetis, nunc in parentes qualis existerit considerate. Proficit hæc aliquantum exoratio ad duas res; nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem.

Correctio est, quæ tollit id quod dictū est, & pro eo id quod magis idoneum videtur reponit hoc modo. Quod si ille suos hospites rogasset immo inuenisset modo, hoc facile perfici posset. Item nam postquam isti vicerunt, atque adeo victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis quam boni dederit? Correctionis exemplum extat apud B. Basilium in orat. de ieiunio. Quid facilius, inquit, & leuius ventri est, tenuitate victus non item traducere, an ciborum copia oppressum iacere? vel potius ne iacere quidem, sed crebro se versare, cum gemens disrumpitur? nisi forte dicas, gubernatores, oppressam onere nauem, quam leuiorem atque expeditam. Hac dicendi forma ad reprehendendum uti poterit Ecclesiasticus orator. Multi ita se diligunt, aut potius se non diligunt, ut adulatoribus delectentur, & monitores suos odio habeant. Commouetur hoc genere animus auditoris res enim cōmuni verbo elata tantūmodo dicta videtur ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione.

Parentheſis quam Quinctilianus interpretationem, uel interclusionem vocat est clausula orationis contextui interiecta, qua remota sensus manet integer vel est declinatio breuis à proposito, cum continuationi medius aliquis sensus interuenit Virg.

*Vare tuum nomen (superet modo Mantua nobis
Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ)*

Longior illa digressio, quæ multis pars causæ videtur inter figuras iudicio quorundam numeranda non est: verum à Cic. numeratur his verbis. Et ab re non longa digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debet. Exemplum est apud Cic. de situ & ornatu Syracusarum aliaque permulta.

Quatenus autem oratori Ecclesiastico liceat digredi, non facile est præscribere, videat quid proposuerit, meminerit illad, quod in

primis eo die docere sibi in animum induxit, ita digredietur, ut redeat semper unde deflexit oratio. Quanquam S. Chrysoſt. in Homilijs de vitando iuramento, & alijs etiam in locis interdum ita digressus est, ut illud quod antea proposuerat, in aliud tempus reiecerit: quod Spiritu Sancto ita dictante, sanctissimum virum fecisse credendum est. Hi autem erunt loci ad digrediendum valde accommodati: contra peruersum morem spectaculorum, contra choreas sathanae, contra libidinum magistras horum temporum insulas comedias, commodè autem digredietur ijs diebus quibus caro ita insultat ut plerique homines insanire videantur, ut belli tempore, in caritate annonae. In primis autem omni tempore, cum tot tamque graua peccata à lingua proficiantur, digredietur saepe contra blasphe-mos. Poterit etiam saepe per digressionem commemorare maximum esse peccatum periurium. Necessè est etiam calamitosiſ his temporibus, quibus hi qui habentur boni viri à Detractionis vitio non sunt liberi, reprehendere maximè detractatores. Verum cum maledicorum plena sint omnia, ita ut nec subditi principibus, nec discipuli magistris, nec sacerdotes Episcopis, nec filij parentibus: parentes etiam (quod valde miserabile est) filijs desinant maledicere. Digredietur saepe (etiam si locus postulare id minime videbitur) in huiusmodi digressionibus uersans Ecclesiasticus orator, populorum utilitati consulens pluribus verbis saepe poterit tractare magis communes locos, Christianae religioni valde accommodatos: ita tamen ut de his, quae diximus & de alijs nunquam ita digrediantur, ut unde digressi sunt non reuertantur.

Contentio, vel ut quidam uocant, contrapositum, contrarium Antitheton graecis dicitur non vno fit modo, sed uel singula singulis opponuntur: Ut uicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia; & bina binis, non nostri ingenij, ueſtri auxilij est. Nec seniper contrapositum subiungitur, ut in hoc Cic. pro Mil. Etenim haec iudices non scripta, sed nata lex. Verum sicut Cic. dicit, quod de singulis rebus propositis refertur ad singula, ut in eo quod sequitur. Quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus. Virtutem praesentem odimus absentem quamuis inuidi. Sanctus Episcopus & martyr Cyprianus in libro de patientia de Christo loquens, pulchris Antithetis usus est, his uerbis: ut insultantium sputa patienter exciperet, qui sputo suo caeci oculos ante formauerat: & cuius in nomine, nunc à seruis suis Zabulas cum Angelis suis flagellatur, flagella ipse pateret, coronaretur spinis, qui martyres floribus coronat aeternis, palmis in faciem ueberetur, qui palmas ueras uincens tribuit, spoliaretur ueste terrena, qui indumento immortalitatis ceteros

uestit,

vestit, cibaretur felle, qui cibum cælestem dedit; actò potaretur qui poculum salutare propinauit. B. Ambrosius de virginibus scribens, eleganter hanc figuram adhibuit: Non est (inquit) Christus circumforaneus. Christus enim est pax, in foro lites; Christus charitas est, in foro oblectatio. Antithesis vti poterit orator, docens spiritalis vitæ cōmoda, & sanctas oblectationes. Voluptates corporis debilitant corpus, gaudia spiritus vim animi augent: illa pænitentiam, hæ lætitiā, illæ infamiā, hæ laudem coram Deo & hominibus pariunt. Hac figura oratores utentes maximè rem ante oculos ponunt.

Periphrasis, latine circumlocutio uel circuitio figura est: teste Quintilianus, quæ fit. cum quod uno, aut certè partibus uerbis dici poterat, pluribus explicatur, Estquæ apud Poëtas frequentissima vt

*Tempus erat, quo prima quies mortalibus agris
Incipit, & dono Diuum gratisima serpit.*

Et apud oratores non rara, semper tamen astrictior: quidquid enim significari breuius potest & ornatu latius ostenditur Periphrasis est. Periphrasin adhibuit S. Greg. Nazianz. in laudibus Heron. Enimvero quando te, vt par erat, ad nos recepisti, atquæ ille, qui eos à quibus glorificatur, glorificat: & eos à quibus irritatur, irritat: qui eorum à quibus timetur voluntatem explet, & mortuis rursus rursus vitam inspirat: qui vt Lazarum quatrīduo postquam è vita migrauerat, sic te post quadriennium ad vitam reuocauit, qui iuxta Ezechielis prophetarum omnium maximè admirandi excelsiquæ visionem, ossa cum ossibus, & iuncturam cum iuncturis comedit: quando inquam ille cupientibus nobis cupientem te reddidit, fac in iisdem vitæ studiis, & sermonis libertate perseueres: ne alioquin in eam opinionem homines adducas, ut te afflictionibus fractum atquæ deiectum fuisse, Philosophiamquæ per ignauiam prodidisse arbitrentur. Hoc loco, pro nomine Dei periphrasi grauisima & splendidissima vsus est Ille idè in laudibus Athanasii, & periphrasi vsus est & nomine: Lucernam illam luci præeuntem, vocem sermoni, mediatorem mediatori, mediatorem, inquam, noui & veteris testamenti Ioannem illum egregium. Verum, ut cum decorem habet periphrasis, ita cum in vitium incidit Perissologia dicitur: obstat enim quidquid non adiuuat.

Expolitio est cum circa rem aliquam diu heremus eamquæ non tenuiter more Dialecticorum: sed copiosissime expolimus, cum rerum & verborum copia, necnon pronunciationis vicissitudine alios atquæ alios vultus sumendo, necnon voce aliter flexa ea ratione, ut qua: sparfe & proluxe dicta fuerunt contrahamus & vno spiritu cō-

Expolitio
quomodo
fiat.

plectamur: quæ sub nostra persona semel in medium allata fuerunt cum nouæ personæ productione leuiter immutare.

Duo autem sunt artificiosæ expolitionis genera. Prius cum synonymia conuenit: quando vnâ rem pluribus modis exprimimus. Posterius est argumenti quædam explicatio. Si vna res eademquæ varie profertur, pronuntiatio ipsis verbis accommodanda est conformatis gestibus & motibus corporis. Exempli loco sit. Nullum discrimen est uiro forti ad patriam defendendam reformidandum quin magno animo sese ei obiciat: Contemnenda sunt viro frugi omnia pericula, quæ ad propugnationem Reip. suscipiuntur. Posterius genus magis est varium & instructius, & magnam cum argumentatione affinitatem habet. Eius uero septem partes assignari possunt.

{	Propositio.	{	Exemplum.	{	Repugnans.
	Ratio		Comparatio.		Simile.
	Duæ sententiæ.		Conclusio.		

De penitiori Expolitionis declaratione. Cap. IIII.

AD faciliorem naturæ expolitionis perceptionem visum est eam per exempla ob aculos ponere. Omisissis in præfens partium eius descriptionibus, quarum vis in ratio cinationis explicatione satis superquæ patuit. Propositio itaquæ instituat. Syncero pioquæ religioso non debet esse molestum quælibet aperta pericula subire, quæ ad habitus, professionisque suæ ruinationem se offerunt. Ratio, Quoniam frequenter accidit, ut ex tali detractione & fuga periculorum & nobismet ipsis & uniuerso ordini exitium ingruat quæ res profecto lugubris est & extremæ ignorantie. Cum omnia nostra bona ab ipso nobis ordine obtigerint. Quocirca vicissim nos eius causa nihil non perferre & pati equum est. Hoc modo breuiter id, quod expositum est rationibus firmatum probabilius & apertius fit: Deinceps duæ sententiæ cum totidem, uel pluribus rationibus subnecti poterunt. Hoc pacto grauissimè peccant, qui aduersitates ob ordinem perpetiendas refugiunt. Huic sententiæ talis ratio accommodabitur. Quandoquidem nullam excusationem legitimam adferre possunt quin ingratitude suam prodant, consequens est altera sententiæ pars. Illi pro veris religiosi existimandi sunt, & Dei ministris qui officij sui memores nõ dubitant se presentibus malis exponere. Ratio, Quia matrem suam debito honore & obedientia prosequuntur, & cõuenientius ducunt cum paucis perferre, quàm ad multorum aggregari. Comparatio. A ratione alienum est vitam à natura nobis indultam, & quam Religionis ac-

ceptam ferimus nolle impendere Religioni inuitabili aliqua necessitate id ipsum postulante: haud secus, quam si is qui in communitate uehitur euadendi periculi studio sinat nauim submergio cuius naufragio sibi quoque pereundum sit. Ita vituperandus est, qui periclitante sua religione propriis tantum commodis intentus est maximè cum ex naufragio contingat aliquem enatare, & sibi salutem quærere, sed in exitio religionis uel nullus uel saltem vnus & alter immunis est. **Z** Quadrat huc exemplum Deciorum, qui pro patria se deuouerant & suapre spontè se hostium telis obiecerunt, & preuenientes naturæ mortalia tela sibi famam & decus perenne cõparauerunt. Eundem ad modum imitatores religiosos immortalitas manet, qui nec sanguinem pro incolumitate ordinis uerentur fundere. **A** Conclusio. Postquam abunde probatum est tam rationibus, quàm exemplis cum demum religiosi veri nomine dignum esse, qui vitam religioni impendit. Reliquum est ut omnibus persuasum sit perfecti religiosi officium, qui nullum pro salute religionis discrimen moratur. Ad similitudinem huius exempli complura excogitari poterunt, & extendi etiam pro arbitrato pro numero exemplorum & probationum.

Sententia est clausula aliqua breuiter collecta utile aliquod vite præceptum continens cuiusmodi est illa apud Terentium: Obsequium amicos veritas odium parit, Virtus est vitium fugere, & sapientia prima stultitia caruisse. Seruire Deo regnare est.

B Commoratio est cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, hoc modo. Dilexit nos Deus dulciter, sapienter, fortiter. Dulciter nempe dixerim quod carnem induit, sapienter quia culpam cauit, fortiter quia mortem sustinuit. Disce ergo Christiane à Christo, quemadmodum diligas Christum. Disce amare dulciter ne illecti, prudenter ne decepti fortiter ne compressi deficiamus. Item magna res amor si ad suum recurat principium: si suæ origini reddatur: si refusus suo fonti semper ex eo sumat, vnde iugiter fluat. Huius certum exemplum proferri nequit, dicente Cicerone, nisi in aliquo negotio graui & serio id quod caput est, & circa quod cardo vertitur, & quo totius orationis filum semper respicit, atque iterum iterumque inculcatur. Et hæc digna iudicauimus, quæ de orationis exornationibus adducerem, quæ quidem ad amplificandum seruiunt.

De Tropis, generatim & speciatim de tropis uerborum. Cap. V.

QUONIAM orationis tam ornatus quam perspicuitas, aut in singulis uerbis est, aut in coniunctis, primum quid singula ver-

ba, deinde quid coniuncta exigant, consideremus. Qua in re illud primo loco statuendum est, quoque quemadmodum perspicuitas propriis verbis, sic ornatus translatis, uel quouis alio Tropo figuratis, precipue constat. Sed cum eandem rem frequenter plura verba significant, quod synonymia vocatur, commodiora semper & meliora eligenda sunt. Constat enim inter hec ipsa verba alia aliis consonantiora, gratiora, honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora &c. Quare de Tropis iam dicere incipiamus, atque eo libentius quod in prophetarum libris frequentior eorum usus est. Omnia enim prophetarum scripta (quoniam de rebus maximis differunt, siue cum hominum scelera corripunt, siue cum vltices scelerum poenas improbis denunciant, siue cum piis hominibus, & in officio manentibus ingentia diuinæ gratiæ beneficia pollicentur metaphoris & allegorijs plena sunt: quibus illi magnarum rerum similitudinibus, quæ ipsi quoque maxima dicunt, amplificare, & ante oculos ponere solent, ut liquet in illo Isai. Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet &c. Virgæ enim nomine potentiam, floris autem, pulchritudinem Domini Saluatoris designauit. Deinde sequentia allegorijs plena sunt. Habitabit lupus cum agno. Infinita penè sunt loca scripturæ sacræ hoc attestantia. Ideo ad Tropi definitionem accedamus: Tropus est uerbi vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutatio, ut cum dicimus letas segetes, uerbum letus à propria significatione qua letos homines dicimus, ad segetes cum virtute transfertur. Tropus est duplex uerborum alter, alter orationis.

Isai. 11. a. 1.

Tropi definitio.

Verg. Aeneid. lib. 6.

Metaphora vis.

Verborū vt.	}	Metaphora.	}	Epicheton.	}	Metalepsis.
		Metonymia.		Onomatopœia.		
		Antonomasia.		Catachresis.		

Metaphora, Translatio à Cic. dicitur fitque cum nomen aut uerbum ex proprio loco in eum transfertur in quo aut propriū deest, aut translatum proprio melius est, ut clasique immitit habenas. Hæc magnum usum habet in literis, tam sacris quam profanis. Eaque non minus oratio decoratur, quam cælum stellis illustratur, ut ait Cic. Illud autem admirandum uidetur, quid sit, quod omnes translatis & alienis magis delectantur uerbis, quam propriis & suis. Quadruplex autem est omnis metaphora vis: Cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut, Luius Scipionem à Catone allatrari solitum refert. In anima pro aliis generis eiusdem sumuntur: ut, concentu virtutum nihil est suauius. Aut pro rebus animalibus inanima, ut duo fulmina belli, scipiadas aut eotra, sedet inscius alto. Accipiens sonitum saxi de vertice pastor. In translatione primum fugienda est dissimilitudo, qualis est in illo Ennij cœli inger-

tes fornicēs. Deindē, videndum est ne longe simile sit ductum. Syrtim patrimonii scopulum libentius dixerim, charibdim bonorū voraginem potius. Sunt quædam & humiles translationes, vt faxea est verruca: quædam maiores quàm res postulat, vt, Tempestas comessationis: quædam minores vt comessatio tempestatis. Metaphora vsus est S. Cyprianus in sermone de zelo, & liuore his verbis

D Porro autem Dominus prudentes esse nos iussit, & cauta sollicitudine vigilare præcepit, ne aduersarius vigilans semper, & semper insidians, quando in pectus obrepat, de scintillis consuetudine incendia, de paruis maxima exaggeret, & dum remisissis & incautis leniore aura, & flatu molliore blanditur, procellis, & turbinibus excitatis, ruinas fidei, & salutis ac vitæ: naufragia moliat. Basil. de laude Ieiunii pulchram adhibet metaphoram: Ieiunii reuerere canitiam, æquale est humanæ naturæ.

E Metonymia, latinè transnominatio dicitur, quæ fit, cum inuento rem pro re inuenta ponimus, vt est illud. Sine cerere & Baccho friget Venus. Vel cum continens pro eo quod continetur vsurpamus: Sic Ecclesiastici oratores cælum pro cælicolis & terram pro terrestribus dicunt. Cuius est insigne exemplum propheta: Terra, Terra, audi verbum Domini. Et Virg. nunc pateras libate Ioui, idest vinum contentum in pateris, aut contra contentum pro continente, vt est apud Virg. Crateras magnas statuunt & vina coronant; non vina sed crateras in quibus vinum continetur, vel cum Dominus rei, pro re ipsa ponitur; vt, hunc tibi comedendum propino, idest, eius bona deuoranda trado: uel cum ex effectu efficiens accipimus. Mestum quæ timorem mittite, idest, timorem qui mestum facit, vel cum ducem pro ijs, qui subsunt: vt, Ab Annibate cæsa sunt apud Cannas sexaginta millia: vel cum auctor pro opere sumitur, hoc modo, Platonem, Aristotelem, Demosthenem pro eorum scripturis ponimus. Quod verò corpus Domini post consecrationem vocat scriptura panem, id fit etiam per metonymiam, qua plerunque materia pro materiato ponitur; vt, inter cætera illud Ecclesiastici. Quid superbis terra & cinis. Sic corpus Domini nostri IESU

G CHRISTI panis dicitur, quòd ex pane fit, & panis qualitates retinet.

Antonomasia vocabulum, vt ait Diomedes, quod sine nomine positum loco eius fungitur: vt est, Arma virumque cano: vbi intelligitur Aeneas. Fit autem tribus modis, ab animo, vt magnanimus Anchisades, idest, Aeneas: à corpore, vt, ipse arduus, idest, Polyphemus. Extrinsicus, vt infelix puer atque impar congressus Achilli, hoc est, Troilus.

Epitheton à Quintiliano dicitur appositum, ab aliis adiectiuum,

Teren. in Eunuch.

Iere. 22. g. 30

Lib. 1 & 7. Aenei.

Verg. 1. Aen.

Ecl. 10. b.

Antonomasia quol. modis fiat.

ab eo quòd substantiuo apponatur. vt si de Paulo dicamus Doctor gentium, vel vas illud electionis. De Ioanne, discipulus ille quem diligebat I e s v s. Item qualia sunt quorundam patrum encomia, vt Origenes loquens de Dionysio ait, Magnus Dionysius Areopagita. Aug. de Cypriano. Cyprianus doctor suauissimus & martyr beatissimus. Item Damas. Athanasius ille vita & sermone circumspectus Ecclesiæ quæ Dei fundamentum &c. Epitheta tribus de causis nominibus adduntur. Discretionis: vt, Phrygiæ molitur montibus Idæ. Est enim & Ida Cretæ mons: Proprietatis, vt, Terribili implexum seta quæ & dentibus atris: Ornatus, vt alma virgo Differunt autē Epitheton & Antonomasia, quòd illud nunquã solum ponitur, sed nomini proprio adicitur: Antonomasia autē perse proprii nominis vice ponitur, Veruntamen talis est ratio huius virtutis, vt sine appositis nuda sit, & velut incompta oratio, ne oneretur tamen multis nam fit longa & impedita.

Onomatopœia, id est, fictio nominis vt, Tarantara vox tubæ ab Ennio facta, ille enim ad exprimendum tubæ sonum ait, Tarantara. At nunc raro & cum magno iudicio hoc genere vtendum est, ne noui verbi assiduitas odium pariat: sed si commode quis eo utatur, & rarò, non modo non offendet nouitate, sed etiam exornabit orationem: Græcis verò olim inter magnas habita virtutes.

Catachresis, Latine abusus est, quæ uerbo simili & propinquo, pro certo & proprio abutitur hoc modo, uires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longum in homine consilium, aut uti pauco sermone: aut cum grandem orationem pro magna, minutum animũ pro paruo dicimus: sic quoniam in piscinis natate etiam solebant, inualuit consuetudo, vt omnes in hunc usum collecta: aquæ siue frigida, siue calida, piscinæ dicantur, videntur quæ à piscibus dici, quamuis in his nihil piscium sit, & parricida matris quoquæ, aut sororis interfecto dicitur.

Metalepsis figura est, quam transumptionem latini vocant cum ab eo quod præcedit id quod sequitur paulatim insinuatur.

--- speluncis abdidit atris.

Nã ex atris intelligimus tenebrosas, ac p hoc in præceptis profundas.

Synechdoche figura locutionis qua à parte totum intelligitur vt puppis pro nauis, Annus pro hyeme. Virg.

Quam multæ glomerantur aues, ubi frigidus annus

Trans pontum fugat

frigida hyems. Contra verò & ex toto pars declaratur, vt fontem quæ ignem quæ ferebant. Christi nuntius, ac diuinæ voluntatis interpret utetur etiã interdũ synecdoche: ea præsertim, qua ex iis, qua rebus accidunt, res significantur, vt illud Isaïæ. Et constabunt gladios suos

Epitheta quo modo addantur.

Epitheton & Antonomasia qualiter differant.

Verg. i. Aen.

in vomeres & lanceas suas in falces: hoc enim paci consequens est. Superfunt Tropi orationis de quibus eodem doctrinæ compendio agamus.

De Tropis orationis. Cap. VI.

DIXIMVS ea, qua potuimus breuitate de verborum Tropis; nunc verò ad eos quos orationis vocamus admouenda est manus. Sciant autē literati modis omnibus locutionis, quos grammatici græco nomine Tropos vocāt, auctores nostros vsos fuisse & multiplicius atque copiosius, quàm possunt existimare vel credere, qui nesciunt eos & in alijs ista didicerunt. Quos quidem tropos qui nō nouerunt, agnoscunt eos in literis sanctis, eorumque scientia ad eas intelligendas aliquantum adiuuantur. Ideo & nos illos ponere curauimus tanquam aspernandos, minime.

Aug lib. 3. de doct. Chris. cap. 29.

N { Allegoria. } Ironia. }
 { Aenigma. } Astifmus. } Icon.
 { Paræmia. } Hyperbole. } Parabola uel paradigma.

Allegoria à Quint. inuersio dicitur, cum aliud uerbis, aliud sensu ostenditur. Nascitur autem hæc figura ex continuata perpetuaq; metaphora. Eiusmodi est illa apud Virg.

Claudite iam riuos pueri sat prata biberunt.

O definite iam plura canere, quia satis audiuius. Habet vsus Allegorię frequēter scriptura sacra, ut, nolite dare sanctum canibus, uel spargere margaritas ante percos. B. Basil. in quadam oratione præclarissima allegoria, ita vsus est: vnusquisq; nostrū priusquā in ultimū discrimen, & perniciē adducatur, oneris partē quam plurimam deponat, priusquā scapha fluctibus obruatur, mercium iacturā faciat, quas nullo iure collegerit, & imitandi nautas: illi enim si quid rerū necessariarū in naui uehant, ac tēpestas grauior, & periculosior excitetur, quæ nauim pōdere oppressam, se miniterur obruturā, quàm celerrimè possunt, magnā eijciunt partem, ac nihil parcendo, merces in mare exhauriunt, quò nouis subleuetur, & integris, saluisq; corporibus, periculū euadant: hoc nos multò magis quàm illos, & cōsulere oportet, & facere. Vide si placet allegorias multiplicare: **P** syluam Allegoriarum. Admodum rarò tamen ad populū putarem oratori Christiano, cōficiendā allegoriā, ne obscura reddatur oratio.

Aenigma est, obscura allegoria, vel quæstio obscura, quæ difficile intelligitur nisi aperiatur. Eiusmodi est problema illud. De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. Hoc & poëtæ utuntur Virg.

Iudicū. 14. c. 14.

Tres pateat celi spatium non amplius vnas.

Et oratores nonnunquam, ut in Triclinio coa in cubiculo nala.

Paræmia est, accommodatum rebus temporibusque prouerbiū

omnium in ore versans. Et modo est simplex, ut obsequium amicos veritas odium parit. Modo obscura & aliud significans quam verba exprimere videantur ut equus Seianus. Vide Chiliadas. Pauli Manutij.

Ironia figura est in pronuntiatione vim omnem habens, quam nos vel dissimulationem, uel irrisionem dicere possumus, cum scilicet pronuntiatione ipsa nos diuersum significamus ostendere ab eo quod verba ipsa videntur sonare. Eiusmodi est illud lamentationū. Vbi loquens ad nationes vicinas & Idumęos dicit: Gaude & lætare filia Edom, quę habitas in terra Hus: ad te quoque peruenit calix, inebriaberis atque nudaberis. Et illud Iunonis apud Virg.

Me duce Dardanius Spartam expugnauit. adulter.

Nisi enim amaritudo pronuntiationis adiuuerit confiteri videtur quod negare contendit. Cic. in Clodium Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita ante acta seruauit.

Astissinus latinę urbanitas (inquit Quint.) illa est in qua nihil absonum, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque sensu, neque verbis, neque gestu, ore uē posset deprehendi. Quint. Urbanitas opportunę reficit animos.

Hyperbole dici potest. Eminentia vel ut ait Cic. superlatio à Quint. superiectio interpretatur à quibusdam verò excessus. Hac usus est D. Aug. in auaros inuehens: terra suis limitibus terminatur, aqua suis finibus limitatur, aer suo fine concluditur, cęlum suis terminis arctatur, sola auaritia terminū nescit: ò auare si terra tibi cuncta datur, mare queris: sed si terra, & mare, aerem petis: sed si terram, mare, & aerem possideres, adhuc cęlum ambis, & ipsum penetrare affectas: & si cœcium penetraueris, adhuc non quieueris, donec te Deo aquaueris, vel fueris superior altissimo. Et ut res sit apertior, unum & alterum exemplum proferam ex sacris literis, in quibus hæc hyperbole reperitur. In Actis Apostolorum describēs illa historia aduentum Spiritus Sancti, & volens innuere multitudinem gentium, & nationum quę tunc erat Hierosolymę, ait: Erant autem in Hierusalem habitantes Iudęi viri religiosi ex omni natione, quę sub cœlo est. Quod nisi hic admittatur hyperbole, erit necessarium fateri tunc fuisse Hierosolymę Hispanos, Gallos, Anglos, Scotos, Aethiopes, Siculos, Balearicos, Sauromatas, aliasque innumeras nationes, quas vix Ninie, quę ciuitas erat magna itinere dierum trium, capere potuisset, nedum Hierosolyma, quę paruū at mediocre oppidum erat. Similiter Christus volens nobis suadere, ut quam secrete & absque omni iactantia fieri posset, eleemosyna daretur, dixit: Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. At cum eadem in utraque manu sit

anima,

anima, fieri non potest, vt sinistra nesciat quod dextera facit. Sed est ibi quædam hyperbole, siue quidam excessus ad rem magis cõmendandam. Ita etiam Christus vt nobis frequentiam orationis cõmendaret, dixit: Oportet semper orare, hyperbole quadam vsus, semper, pro frequenter accipiens. Eadem hyperbole vsus est Pãulus dicens: Sine intermissione orate. Aliàs enim fieri non posset vt semper & sine intermissione oraremus, quibus necesse est comedere, & bibere, & dormire, curam rei familiaris habere, aliaq; multa facere sine quibus in hac misera vita esse non possumus, quorum aliqua orationis attentionem minuunt, alia in vniuersum tollunt. Est verò figura cum sententia aliqua fidem excedit augendæ rei gratia vt niue candidior. Fulminis ocyor alis. Item vix ossibus hærent Virgil. 12. Aeneid. Qui candore niues anteirent cursibus auras? Hyperboles ad commouendum, & detestandum adhiberi solent, sed raro (vt diximus) adhibeantur, ne ineptus iudicetur orator

X Icon (teste Auã. ad Herenn.) est figura cum scilicet formæ ad formam cum quadam similitudine fit collatio, aut laudis aut vituperationis causa. Exemplum esse potest illud apud Virg. 4. Aeneid.

*Omnia Mercurio similis vocemque coloremque
Et flauos crines & membra decora inuenta*

Parabola (quam Cic. collationem vocat) est quæ oratio rem cū re conferens, aut vt ait Cyrillus est sententia reconditam prudentiam continens, quæ quo magis exterius apparet, eo res cõtenta est sublimior. Est hæc frequentissima in vtriusquæ testamenti libris ex quo genere sunt parabole Salomonis, & Euangelicæ Christi per multæ, vt est parabola illa de rege volente rationem ponere cum seruis suis. Parabola de seminanti zizania in medio tritici. Vnde D. Thom. dicit Parabola est sermo similitudinarius: qui aliud dicit, & aliud significat. Vel est sententia obscuram habens similitudinem secundum ipsum. Ideo hereseomastix illa Alphon. de Castro: sic de parabolis verba faciens ait. Ceterum de sensu parollarum, qui eum intra literalem circumsepire voluerit, non ab re faciet. Si autem nollet non obsto. Verum circa parabolas ipsas qua

Y rum frequens est vsus in Euangeliiis, hoc admonendum cõsui, quòd (vt Aug. dicit) sic accipiendæ sunt, non vt essent, sed vt esse possent? vt cum gratia exempli) dicitur: Simile est regnum cœlorum patrifamiliàs, qui exijt primo maue conducere operarios. Quod si fortè nusquam id contigit, vt per illas easdem temporum vicissitudines iret atque rediret paterfamiliàs, ociososque quos semper inueniebat, in vineã suam mitteret, id tamen fieri potuisset nihil prohibet: quod satis est parabolæ. formatio tamen Eux minimè parabolicè est intelligenda, vt Caetanus arbitratur.

Matth. 18.

Super Isa. 14

Tho. 1. p. 9.
1. ar. 10.

2. Reg. 12.

Paradigma exemplum vel exemplar: quod ad exhortationem, vel dehortationem proponi solet. Vt in reprehensione Dauidis, per Nathan prophetam, adhibetur comparatio diuitis & pauperis ad commouendum vehementius. Huius figuræ exempla sunt apud Isaiam: quasi parturiens dolebunt, & apud Hierem. Quia inuenti sunt in populo meo impij insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes, & pedicas, ad capiendos viros. Ita Christianus orator, ruri inquietos rusticos, appellabit crabrones, vsurarios sanguifugas: uterque frequentibus imaginibus ad rem imprimendam. Hoc multum ad probandam & ornandam causam facit.

De schematibus & eorum distinctione à figuris Rhetoricis.

C A P. VII.

SCHEMATA quædam figuræ sunt & modi loquendi rhetorice; Ea si illuminandis sententijs adhibentur sunt ornamenta Rhetorica: si verò ad probandum instituuntur in argumentationū vel ratiocinationum nomen transeunt. Adeo vt schemata & argumentationes ratione tantum differant sunt autem.

Ratiocinatio.	Complexio.	} Vera .. } Falsa.. } Simplex.
Collectio.	Oppositio.	
Inductio.	Violatio.	
Enumeratio.	Conclusio.	
Subiectio.		

Ratiocinatio est argumenti genus perfectissimum & diligentissimum ad faciendum fidem. Cuius partes sunt quique:

} Propositio.	} Propositionis probatio.	} Assumptionis probatio.	
			} Conclusio uel complexio.

Propositio est per quam breuiter locus is exponitur; ex quo omnis vis oportet emanet ratiocinationis. Propositionis vero probatio est perquam breuiter id quod expositum est rationibus firmatum probabilius & apertius fit. Assumptio per quam, id quod ex propositione ad ostendendum pertinet assumitur. Assumptionis probatio per quam id quod breuiter sumptum est rationibus firmatur. Conclusio vel complexio per quam id quod conficitur ex omni argumentatione breuiter exponitur, vt si probandum sumserimus situm Mexicanæ ciuitatis esse loco incommodo, & insalubri ideoque alio transferendum hunc in modum procedemus. Operapretium est ciuitatem Mexicanam alio trāferri. Ratio est, quia edificata est loco humido & pestilenti (quod re vera ita habet) & passim ibi homines aduersa valetudine duentur ob aëris & celi

indec.

inclementiam, vnde singulis annis contingit illam epidemicis mor-
 bis infici & homines male sani existunt. Consulto quidē illā fun-
 dauit hoc loco Motectuma, eo quod vir bellicosus esset & à mul-
 tis potentissimis aduersarijs peteretur, atque ideo ipsi erat commo-
 distima sedes & propugnantibus nequeuntibus propter stagna, la-
 cus, & paludes hostibus illum adoriri, nec illis officiebat id ipsum,
 nam vt fertur prouerbio assueti pestilentibus durant. Sed Hispani-
 nis, vtpotè salubriori cœlo educatis exhalationes & euaporationes
 humidæ & fetidæ, quæ tam mane, quam vesperi oriuntur grauissi-
 me offendunt. Quamobrem, cephalagis, catharris & rheumatibus
 nunquam non infestantur, neque verò istuc naturali imbecillitati,
 & male constitutioni Hispanorum tribui debet, quod ex ipsius soli
 & cœli intemperie procedit ob aquarum spissitudinem & aëris
 infestationem. Constat præterea neminem quamuis robusto corpore
 ibi durare posse, aut si vnum fortasse eximas, quid hoc ad tantos?
 Publicum enim multorum bonum vnius vel alterius bono longe
 præponendum est. Si itaque vectores tantopere curant equum cu-
 ius ope malum aliquod euadere possint: quanto maior habenda ra-
 tio Hispanorum, qui totam illam regionem conseruant, & quorum
 præsidia necessaria sunt ad tuendum nouam illam Ecclesiam ex
 qua confertim Deo quotidie lucro fiunt, & diaboli faucibus eri-
 piuntur? Præterea si quis gemmam aliquam tanti estimat, vt eam
 cum vniuerso orbe commutare nolit, profecto maioris facienda est
 sanitas corporis, quod est instrumentum ad ministeria Dei obeunda
 cuiusque medio ad cœlum via paratur anime. Nec est quod sperem-
 us vnquam Hispanorum naturam conformatum iri cœlo, vt inof-
 fense ibi vitam transire possint eo, quod Indos videmus firma va-
 letudine vti, nam si ferrum quoque ob humorem æruginem contra-
 hit & consumitur, quanto magis corpori humano metuendum est.
 In summa peropus est nouam Mexicam extrui in loco sicciori, ma-
 gis peruiò aëri & aprico vbi incolæ corpus exercere obambulan-
 do & expatiando possint immo hortos & viridaria conferere, &
 posteri felicius educari.

De collectione.

Cap. VIII.

INTER cæteras argumentandi formas, proximè accedit ad ra-
 tiocinationis perfectionem collectio, ad fidem faciendum. Con-
 statq; quinque partibus.

{ Propositione.

{ Ratione.

{ Confirmatione rationis.

{ Expolitione.

{ Conclusionem.

NN 2 Propositio

Fama semel
amissa diffi-
cultur resti-
tuitur.

Propositio dicitur, per quam ostendimus summam quid sit quod probare volumus. Ratio est rei dubiæ faciens fidem. Confirmatio est rationis ratio. Expolitio est, quæ appendicis vel exornationis loco adducitur. Conclusio est extrema pars, ut ex præcedentibus liquidum est. Exempli gratia. Viro sapienti pluris æstimanda est fama quam diuitiæ, uel etiam vita. Tolerabilius enim est rei vitæq; iacturam facere, quam famæ. Nam damnum acceptum vel res familiaris exinanita expleri & redintegrari potest. Fama autem semel amissa nunquam recuperatur. Vita autem quantumcunque fuerit longa finem tamen & exitum sortitur. Fama uero perennis & funeri superest. Itaque is, qui nos uita priuat, nihil aliud adimit, quam quod sero, cito natura ab omnibus reposcit. Vnde Aug. lib. de doct. Christ. Sic doctor bonam eligat vitam: ut etiam bonam non negligat famam. Opera enim salutis (teste Hiero. super illud Matth. 4. abiit opinio eius) sine fama boni ocrioris non satis relucunt auditoribus: nec fama sine opere perficit: sine quibus forma veri sacerdotis non commendatur. laborem quippe non refugit: qui uirtutis gloriam concupiscit. Inelyti animi signum famæ diligere commodum: & lucra caularum. Nam qui affectat famæ commodum pecuniæ negligit augmenta. Regnantis facultas tunc fit ditior: quæ remittit & acquirit thesauros famæ: neglecta uilitate pecuniæ. Nam cui fama periit, de eo actum est fere, ut communiter dicitur. Quibus enim honoribus non abundat is, qui ille famam habet famam? & contra Quibus rebus non indiget infamis? Id perspectum habebant belleque cognitum Prisci, qui ad nominis gloriam conseruandum non facultates modo, uerum etiam liberos & vitam in periculum adducebant. De multis proditum est, qui instar infidelium & impiorum de fama periclitantes ipsi sibi mortem consciscabant, prius ducentes mortem honorabilem sibi accersere, quam turpem vitam agere. Quinetiam, si pro rebus momentaneis usque adeo sudamus, communi sensu plane caret, qui famam omnibus aliis rebus non habet chariorem, quæ nunquam restaurari potest. Interdum hæc argumentatio absoluitur quatuor partibus ommissa expolitione vel exornatione. Interdum etiam tribus ommissa uidelicet præterea confirmatione. Sepe uero propositioni ratio præmittitur, ut si dicamus. Cum incerti sumus de crastino minime procrastinanda est emendatio vitæ, quod idem ualet, atque si quis dicat, Non est procrastinanda emendatio vitæ cum incerti sumus de crastino. Differt approbatio propositionis in ratiocinatione, & in collectione siquidem in ratiocinatione, ponimus in assumptione id quod probandum nobis est, & deinde ex utraque præmissarum inferitur conclusio hoc pacto. Quisquis adimplet præcepta diuina est Sanctus

D. Hieronymus adimpleuit. Ergo est Sanctus, postquam obseruauit, quod Deus mandauerat. In colle&ione, in propositione, ponimus quid sit, quod probare volumus, & postea rationes producimus in conclusione, ut Sanctus Hieronymus fuit Sanctus, quia perfecit mandata Diuina, Itaque si obseruatores mandatorum diuinorum sunt Sancti, certè D. Hieronymus eo numero habendus est.

N Vna propositio multis probationibus adstrui potest, & rationes aliis rationibus stabiliri, variisque modis sententiarum, prouerbiorum, exemplorum, & comparationum multitudine illuminari, nec non varix species argumentationum inter se complicari ita vt vnũ exemplũ in immensum extendatur. Sed nobis euagari non libuit vt breuioribus exemplis manifestius precepta cõprehenderentur.

Vnde hauriendæ sint propositiones & alia eo pertinentia. Cap. IX.

O INquirendum præterea est vndenã propositiones depromere, necesse sit pariterque ipsas rationes, cõfirmationes, & expolitiones; Propositiones, ex ipso statu, & vt ita dicam, ex ipsius causæ cardine eliciendæ sunt. Ea res nullo artificio tradi potest, ut auctor est Quint. sed ingenii acumen & perspicacitatem ante omnia desiderat intendendo animum in præcipuos articulos controuersix, vel quæstionis & quid potissimũ probatione indigeat cuius persuasio nobis uictoriam comparet. Rationes inueniuntur consideratis circumstantiis personarum, temporum, locorum, & aliarum rerũ quas infinitum esset percensere. Ex iisdem circumstantiis etiã confirmationes desumendæ sunt adhibitis etiam sententiis, exemplis, & comparationibus. Quæ ante in Expolitione Amplificationis specie pertractata sunt. Idem est modus inueniendarum exornationũ, quæ nihil aliud sunt quam coaceruatio quædã rationũ & comparationũ maiori cum prolixitate, quam in confirmatione factum est.

De Inductione. Cap. X.

Q INDuctio est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem auditorum, quibus assensionibus facit, vt illis dubix quædã res propter similitudinẽ earũ rerũ, quibus assenserint probetur. Exemplũ, Quod pomũ generosissimũ? puto quod optimum, & equus qui velocissimus & plura in eundẽ modũ. Deinde cuius rei causa illa proposita sunt. Ita hominũ nõ qui claritate nascẽdi, sed qui virtute maxime excellit erit generosissimus. Itẽ si velles alicui liberos tradere erudiẽdos cui cõmitteres an cognatione proximo, an ditissimo, an fortissimo, an verò doctissimo & moribus probatissimo? præcul-

dubio

dubio respondebis quod doctissimo, accumulatis in hunc modum aliis quibusdam similitudinem habentibus tandem adfers id cuius gratia illa proposita sunt. Toto igitur celo errant, qui principem creaturi, aut moderatorem magis respiciunt fedus amicitie, aut sanguinis vel facultates, quam scientiam & virtutem. In hac argumentatione propemodum equalem vim habent argumenta supposita atque vera. Supposita vocamus, quod non est neque fuit, sed fieri potest. Nonne si quis nauim perforauerit, qua submersa naufragio communi cum aliis sibi pereundum esset, summæ dementia fuerit? Item si quis domum dirueret cuius ruina ipsius obtereretur eodem loco insanie habendus? Deinde aliud, quid ad eorum similitudinem inferre licet. Possumus autem pro animi sententia vna vel pluribus comparationibus uti. Notandum denique eandem vim inesse exemplis, nihil enim a deo impellit animos in quasuis partes velut comparationes & exempla. Idcirco eorum suppellectile nos instructos esse conuenit, ut suo loco ea in promptu habeamus.

De Enumeratione.

Cap. XI.

ENUMERATIO est, cum pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto. Necessesse est, aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut amici alicuius gratia, aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum.

Subiectio est, cum orator interrogat vel seipsum, et respondet sibi. Quid huic deeat? quem misericordia custodiebat, veritas docebat, iustitia rogabat, pax fouebat. Item vel cum alium rogauerit: non exspectat responsum, hoc modo Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus, Amplum patrimonium relictum est? At patris bona venierunt? Hæreditas aliqua obuenerit? non potest dici, sed etiam à necessariis omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite aut iudicio cœpit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponione victus est. ergo si his rationibus locupletatus non est, aut isti domi nascitur aurum, aut unde licitum non est ipse pecunias accepit.

Ioan. 18.
d. 23.

Complexio græcè Dilemma est, in quo vtrum concesseris reprehenditur, vt est illud Mansuetissimi Iesv: si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: Si autem bene, quid me cedis? Item si bonus tibi sum magister, quare insectaris quem coluisse decebat? sin malus, quare imitaris? Item, si præsciebas euentum quin præmonuisti? si nesciisti? cur eos arguis qui rem ante non tetigerunt?

Oppositio est, cum postquam disputauimus in contrariam par-

tem propositionis, tandem ad ipsam propositionem redimus: vt nō graua tantum, sed leuia etiam peccata vitanda sunt. Quoniam nisi emuli & inuidi existerent ferri possent leuiora peccata, sed cum in honore (cuius indiuisa pedisequa est inuidia) non esses positus, conuiui possent ad leuiora peccata. Sequitur itaque, non graui tantum, sed leuia etiam peccata vitanda esse.

X Violatio est, cum argumentum aduersarij in ipsius caput retorquemus & ostendimus ex eo nostram potius quam suam opinionē roborari: vt, cum vita mortalibus breuis data sit, non est curandū vt res arduas tentemus. Ita inuertitur. Immo cum vita sit nobis momentanea, incumbendum est, vt aliquid magnum geramus, quo nos. vixisse testemur. Item ais, non omne mulieri ducendam vxorē propter magnitudinem luctus ex eius interitu: at contra ea coniungenda vxoris præcipua causa, vt dolores nostros. liberorum solatio leniamus.

Y Conclusio simplex est, cum ad vnius positionem vel destructionem, alterum quoque ponere vel destruere necesse est: vt, spirat? ergo viuit: Peperit? ergo desijt virgo esse. Quod tamen, in cœlorum Regina Dei mater, & omnium Domina, Virgine, scilicet Maria, locum non habet: cuius ea est eminētia, vt ante partum, in partu, & post partum virgo permanserit. Quia non tetigit eam Abimelech, & fuit porta clausa per quam præter Christum nullus egressus est Spiritus Sancti opere. Alia schemmatum, & troporum genera quam plurima, ab oratoribus vsurpari consueuerunt, quibus splendet, & illuminatur oratio: de his omittimus dicere, quoniā ad grammaticorum peritiā pertinent: neque etiam latine cum scribamus, facile esset communi, qua omnes vtimur lingua, figuras & ornamenta in medium ponere. Moneo huius libri lectorem, ut grammaticam artem valde vtilem, ac etiam oratori necessariā non contemnat: præcepta, quæ a pueritia didicit, ad vsum reuocet: Grammatica vtatur tanquam famula, ad animi sensa exprimenda: bonos grammaticos legat: imitatione, & exercitatione, stylum, qui est optimus dicendi effector, & magister, alat. De numeris etiam, longum, & superuacaneum arbitror agere: Christianus orator in minimis non est occupandus: præterquam quod in hoc satis bonū, & magnificandum est aurium iudicium: quibus est consulendum, ne eodem semper sono feriantur: & ne nimium numerosa oratione videntes oratores: canere potius cantilenas, quam ad populum dicere videantur: in quos: illa uerba accommodari possunt: si loqueris, cantas: si cantas, malè cantas.

Grammatica non contemnenda.

De argumentis & eorum definitione.

Cap. XII.

Status quid sit.

Status variis fortitur nominibus.

NEQVE argumenta nostra exponere, neque contraria commodè solvere possumus nisi causæ constitutionem cognouerimus. Itaque eius tractatio, prout feret instituta breuitas, pertractanda est. Status est quæstio, quæ ex prima causarum collisione nascitur. Status autem appellatio, dicitur ducta, ex eo, quod ibi sit primus causæ congressus, vel quod in eo causa consistat. vt sit intentio accusatoris. Occidit. N. depulsio verò defensoris. Non occidi. Ex hac prima collisione, nascitur illa quæstio. An occiderit necne? status autem à diuersis diuersa nomina fortitur. Alii quæstionem, alii summam, alii constitutionem vel argumentum appellant. A Iuris peritis causæ contestatio dicitur: Et quoniam in omni disceptatione queritur an sit, quid sit, & quale sit, tres inde oriuntur statuum differentie: quæ diligenter obseruandæ sunt, ne incerta fluctuet oratio, sed in propositum scopum mentem & orationem dirigamus. Quandoquidem rem prorsus inutilem faciunt, & ut in proverbio est scopas videntur dissoluere; qui obliuisti sunt multa hinc inde coaceruant nihil ad rem pertinentia; Status igitur triplex est.

Coniecturalis.
Finitiuus.

Qualitatis.

De statu coniecturali.

Cap. XIII.

Circumstantia personæ.

Exemplum.

CONIECTURALIS est, cum de facto controuersia est: hoc modo. Ajax in sylua postquam rescuit, quæ fecisset per infamiam gladio incubuit, Vlysses interuenit, occisum conspicatur, e corpore telum cruentum educit. Teucer interuenit, cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis accessit. Ex prima intentione, & insitiatione iudicatio oritur, hoc modo. Intentio est; occidisti Atacem, insitiatione, non occidi, Iudicatio, occiderit ne? Ratio omnis vtriusque orationis vt ante dictum est ad hanc iudicationem conferenda est. Et quoniam coniectura hic verum queritur de facto erit controuersia, & ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur. Huc potissime deseruiunt circumstantiæ ipsius personæ, necnon temporum, atque locorum accommodando orationi nostræ cum quodam delectu ea; quæ maximè quadrare videntur: interpolitis quibusdam verbis quæ suspicionum aculeos in iudicum animis relinquunt dicendo, nihil casu euenisse, & omnia de industria esse facta, vt exempli gratia. Teucer hoc modo

do accusationem cōtra Vlysem institutam exponere potest. Cum Vlysses capitali odio ab Aiace discideret (quod omnibus palam est) dolo suo malo istuc egit, vt eum semper obseruaret donec eum in loco aliquo remoto & dissito opprimeret, vbi scelus suum iam ante præmeditatum perpetraret. Quod postquam euenit, ex insidijs eum adortus est, & quod aperto Marte præ sua pusillanimitate ne cogitare quidem ausus fuisset, eū gladio transuerberauit. Defensor contra rem gestam nude enarrare debet & dissoluet suspicionem iniectam: vt si præsentem narrationem iisdem verbis referat quibus supraposita, aut etiam simplicioribus. Animaduertendum autem est patrono rei in primis vt circumstantias, quæ ei aduersabuntur diluat & reprehendat. Quæ verò iuuabunt ijs diutius iminoretur easquæ curiosè ob oculos ponat. Multa præterea sunt argumenta quibus causæ nostræ fidem contrahere possumus, aut saltem veri similitudinem. Verisimilitudinem expensis tribus temporum differentiis. In tempore præterito considerandum erit vbi visus fuerit reus, cum quo, quæ fuerint eius præparamenta, quales sermones, an vnquam minatus sit, quibus amicis, quibusquæ instrumentis ad perficiendum propositum vsus fuerit. In tempore præsentis inspicendum, si ipse apparuit alicubi dum res gereretur quæ strepitus, quæ vociferationes et tumultus et in summa numquid visu, odoratu, gustu, tactu, vel auditu perceptum fuerit quod ad intentionis nostræ confirmationem valeat. Quod ad tempus præteritum, videntur sunt, quæ consecuta fuerunt, utpote, an existant inditia quibus probetur quo instrumento mors violenta sit illata, vestes cruentæ, locus sanguine fœdatus. An reus mutauerit colorem facta cædis mentione, an titubauerit, an iuramentis leuiter vel serio factum negauerit. Ad quæ accusatori dicere licebit, eum vsquæ insueuisse sceleribus & esse tam perdita fronte, vt nulla re moueatur. Accusatus autem respondere potest, siquidem expalluit, hoc non culpa factum sed metu periculi, & suppliciorum ob falsa testimonia. Si verò non mutauit colorem, id ex animo bono sibi conscio processisse. Sunt præterea communes loci cum accusatoris, tum defensoris. Primus à testibus, Hic dicemus secundum auctoritatem & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes vitæ turpitudinem testimoniorum inconstantiam. Secundus, à questionibus. Tertius, ab argumentis & signis hoc modo, cum multa concurrant argumenta & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam videri oportere. Hæc enim eo modo exponi, quomodo re vera sunt gesta, testes corrumpi posse vel pretio, uel gratia, uel metu, uel simulate. Quartus, à rumoribus si negabimus temerè famam nasci solere.

Téporis cōsidera.

Legitima constitutio est cum ex scripto, aut ex scriptis aliquid controuersæ nascitur. Ea diuiditur in partes sex. Prima ex scripto & sententia cum videtur scriptoris voluntas cum scripto ipso dissentire. Sic Tullius nititur probare in Philippicis Seruio Sulpicio statuat esse ponendam, quia legatus contra Antonium in itinere vitam finiuit: lex autem illis hunc honorem concedebat, qui in legatione pugnando occubissent. Tullius verò contendit etiã Seruio Sulpicio deberi, eò quòd incommodis & aduersitatibus susceptæ expeditionis mortuus est; nec obstare debere, quod in armis non ceciderit. Secunda ex contrariis legibus, cum alia lex iubet aut permittit, alia uetat quippiam fieri, ita ut ambo, accusans uidelicet, & accusatus, legem pro se habeant. Sic lex iubet eum, qui occidit alium capite mulctari. Altera lex uetat sacerdotem ultimo supplicio affici. Sacerdos alium interfecit, & capitis arcessi. Sacerdos uerò capitis pœnam à se depellere studet. Constitutio hæc legitima est ex contrariis legibus. Tertia, Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptum duas aut plures res significat, hoc modo, Paterfamilias cum filium heredem faceret testamento uasa argentea uxori legauit, hoc modo, Tullius heres meus, Terentiæ uxori meæ xxx. pondo uasorum argenteorum dato. Post mortem eius uasa pretiosa, & calata magnificè illa petit. Tullius se quæ uelit ipse xxx. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Quarta ex definitione constat causa cum in controuersia est quo nomine factum appelleretur, ea est huiusmodi. Abstulit aliquis rem sacram ex loco profano; in dubio est an sacrilegus sit uocandus necne? potissimè si is qui sustulit sacram esse ignorauit. Quapropter sacrilegii ex futuri definitione ueritas inquirenda est. Quinta ex translatione controuersia nascitur cum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. In hac parte nos iuris ciuili scientia maxime adiuuabit. Sexta ex ratiocinatione controuersia constat cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur. Id ipsum quinque modis usu uenit. Primum, an id quod semel in iure probatum est in cõsequentiam trahi debeat: ut latro adiudicatus suspendio, antequàm suffocaretur fracto laqueo in terram decidit atque euasit. Quæritur utrum secundo ad patibulum rapi debet. Secundo, an id quod in uno statutum est in aliis quoque locum habeat. Leges Romanæ prosequabantur eos singulari quodam iure, qui tres liberos excitaissent, ambigitur, quid iuris

K

L

M

N

in eo qui numerum hunc duplicauit, uel triplicauit. Tertio, non quod semel obtinuit alias quoque obtinere debet: Vt, ius est, qui deflorauerit mulierem eam uxorem ducat, aut eam data dote elocet, fugit auctor stupri, interim illa viro nubit: controuersia oritur, an ea suum ius tunc exigere possit. Quarto, an idem sit ius in parte, quod in toto. Sic, veritum aratrum pignori accipere, sed quidam burim sumpsit sine qua nullus est usus aratri. Quinto, num totius eadem sit ratio que partis, utpote caurum est ne lanæ regno euehantur, in fraudem autem legis oues lanigeras aliquis educit. Cum voluntas scriptoris, cum scripto disidere uidebitur his locis utemur secundum narrationem. Primum, scriptoris collaudatione, deinde, scripti recitatione dicendo: scriptorem si aliud uouisset facile id expressurum fuisse, ad euitandum obscuritatem quemadmodum omnia diligenter perscribere solitus sit innox à nobis sententia reperietur, & causa proferetur quare id scriptor senserit quod perscripsit, & demonstrabitur scriptum illud esse dilucide, breuiter, comode, perfecte certa cum ratione. Post quod exempla proferentur, que res cum aduersariis sententia redderetur, & voluntas afferretur à scripto potius iudicate sint. Postremo, ostendetur quam periculosum sit à scripto recedere, A sententia, sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris commoditatem, atque breuitatem, quod tantum scripserit quod necesse fuerit, illud quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iudicalem reuertamur.

De statu qualitatis uel iudiciali. Cap. XV.

Iudicialis constitutio est cum factum conuenit: sed iure an iniuria factum sit, quaritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum vna absoluta altera assumptiua nominatur. Absoluta est, cum id ipsum quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. Ea est huiusmodi, Occidisti matrem? occidi: Sed iure: illa enim patrem meum occiderat. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est; sed assumpta extranea re comprobatur. Assumptiuę partes sunt quatuor: concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est cum reus postulat sibi ignosci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consultò se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam ut Cæpio ad Tribunos plebis de amissione exercitus. Imprudentiam, ut si quis aliquem occiderit, alium existimans esse, aut eum quem iure sibi occidere licuisset. Necessitatem ut prohibitum est naues armatas in portum deducere, sed maris intemperies com-

pulit. Deprecatio est cum & peccasse se, & consultò fecisse confite-
tur, & tamen postulat vt sui misereantur. Hoc in iudicium non ve-
nit: at in senatum, aut ante Imperatorem & in consilium talis cau-
sa potest venire quādo pro eo dicimus, cuius multa rectè facta esse
constat. Si plura, aut maiora officia, quam maleficia videbuntur cō-
stare, & ex aliis locis communibus quibus ignoscendum esse proba-
tur His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contradicet, cum
amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Ex transla-
tione criminis causa constat cum fecisse nos non negamus: sed alio
rum peccatis coactos fecisse dicimus. vt Orestes cum se defendit
in matrem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat,
cum à nobis non crimen, sed culpam ipsam amouemus, vt si quis se
iussu eius fecisse defendat cui non potuerit non parere. Eadem est
ratio si omitteremus aliquid nobis impositum, quod ad exequendum
impares simus. Defunctus seruim testamento liberum esse iussit,
vt statuam eius inter ceteras Romanæ ciuitatis statuas collocaret.
Voluit parere seruus: sed legibus contrariis inhibetur. Manumit-
ti postulat heredes detestant. Ex comparatione criminis causa cō-
stat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id quod fece-
rimus satius fuisse facere. Sed his, abunde expositis, (postquam om-
nis scientia in Theoricam diuiditur, quæ rationem rei tradit & Pra-
cticam, quæ vsum edocet) visum est vsum eius paucis demōstrare.

Theorica &
Practica scien-
tia.

De questionibus, & eorum singulis exemplis. Cap. XVI.

EXpositis Argumentis, consequens videtur, vt ambiguitatum
sive questionum genera ostendamus. Est autem questio senten-
tia cum nota querendi, idest, dubitandi proposita: quæ veterum
consensu Philosophorum, aut soli Deo, vel naturæ cęlesti sunt cog-
nita, aut omnibus obuia, aut solis peritis hominibus explorata.
Quæ soli naturæ cęlesti cognita, nefas indagare: quæ omnibus cer-
ta, delirum est disputādo exquirere. Sola restant igitur peritis dum-
taxat explorata, ratione & intelligentia patefacere. Vnde contem-
platio ipsa quatuor questionibus continetur, quas schemata simpli-
cia, vel Theses nocent. De quibus inferius, explicantur quæ certis
argumentis, quorum ratio est omnino quadripartita. Queritur
liquidem.

{ An sit.
{ Quid sit.

{ Quale sit.
{ Cur sit.

An sit.

An sit, coniectura explicatur hoc modo. vt cum queritur, natu-
ra ne sit ius inter homines, an opinionibus: aut cum queritur, quæ

fuerit

fuerit origo cuiusque rei, vt, quæ origo Grammaticæ aut Rhetoricæ, disciplinarum reliquarum: aut de interitu: vt non sit in homine virtus interitura. Quid sit, definitione explicatur: vt cum queritur, quid sit Iustitia, quid sit sacrilegus, quid sit ether, proprium ne sit rectè loqui Grammatici: & ornate dicere sit ne propriū oratoris, quot sint virtutum genera, aut si queritur, quæ sit natura avari, seditiosi, gloriosi, Insulti. Quale: sit ne appetenda gloria, an expectanda pecunia, laus ne an opes magis experendæ. Num fugienda paupertas. æquum ne sit vlciſci iniurias. honestum ne sit gloriæ causa mortem obire. Cur sit, finem spectat & coniectura explicatur. Idest, quadam ingenij sagacitate, qua adiuuatur doctrina locorum quorum tractatio est duplex.

Quid sit.

Quale sit.

Cur sit.

} Communis &
 } Argumentorum.

Communis, depromuntur ex generibus virtutum & vitiorum, quæ in vsu & vita communi maximè versantur. Argumentorum verò amplificuntur à toto à definitione &c. Vt inferius patebit. Quibus facillimè retineri & publicum ad vsum accommodari possunt ea, quæ ex legibus, Historiis & sacra quisque perceperit lectione. Sed quoniam est animus prædicatorem instruere & formare. Ideo primum locos ex sacra scriptura colligat communes, quæ tanquam elementa, & communia sint principia Theologicæ: quibus diligenter ascribat, quidquid vsquam vel legerit, vel audiuerit memoria dignum vt cum vsus poscat, ex iis veluti promptuario quodã vberimo iterum possit repetere. Sunt autem loci huiusmodi. Sacra scriptura: Deus, Trinitas, Creatura Angelus bonus, Angelus malus, Homo, Ecclesia, lapsus hominis, Peccatum originale, liberum Arbitrium, Voluntas hominis, lex, peccatum, Mors, damnatio eterna, Euangelium, Christi incarnatio, Passio, Mors, Resurrectio, Penitentia, Fides, Spes, Charitas, Iustificatio, bona opera, species, Sacramenta Sacrificia, Circumcisio, Agnus Paschalis, Baptismus, Eucharistia, Cereemoniæ, Traditiones diuinæ, leges Ecclesiæ, functiones Ecclesiæ, Magistratus, Resurrectio vniuersalis, Iudicium extremum, vita aterna; & alii eius generis loci complures, sine quibus egre quis ad altiora progredi, immo sine quorum aliquali cognitione, nihil vnquam certi de Theologia propositis cõstitueret poterit. Deinde vtilissima illa amplectatur scholasticæ disciplinæ exercitia, siue pro gymnasium: quorū alia publica ut sunt.

} Disputationes.
 } Declamationes.

Priuata in quibus se etiam intra parietes, quis potest exercere : inter quæ præcipua ferè hæc sunt . Epistolæ . Tractatio Thematum per causas & quæstiones, An sit, Quid sit, Quale sit, vt paulò superius dictum est . Inuestigatio Artificij, In bonis auctoribus.

{ Dialectici. } Paraphrasis. } Dialogus.
 { Rhetorici. } Epitome. } Cōmentario & sermo ex tēporalis.

De quibus omnibus, vide lib. 3. de rectè formando Theologiæ studio, restitutum per D. Laurentium à Villauicentio. Quod enim sagittariis, quorum studium est scopum ferire, directo contentoque arcu: hoc est veri inquisitio fortuita ingenijs sagacium hominum. Et vt sagittarius non semper ferit scopum, ita non semper verum in causis dubiis disputationis contentione apprehenditur. Quamobrè inuestigatio hæc ingeniosa, quæ per singulos locos, & velut mentis tela in causæ scopum dirigit, coniectura dicitur. Translatio est sumpta ab iisdem sagittariis, qui cum multa tela iniiciant, simulq; emittant, non tamen semper omnes feriunt. Sunt autem particulae quibus quærimus: an, vtrum, quid, cur, quomodo, quale, quod genus, quæsiuua nominant Grammatici. Sic quæstiones sunt: An Deus sit, qualis sit vita Dei, cur mundus sit creatus, an vtilis literæ, an reipub. noxij mercatores, an ducenda vxor studioso.

De sedibus argumentorum, pariterq; argumentis. Cap. XVII.

Posteaquam quæstionum genera Cognita sunt, vt omnis soluitur ambiguitas, opus est argumentis: quæ ut arte deprehensa teneantur, quibus de locis eruantur inspiciendum est. Et quoniam Christianorum rhetorum cognitionem habere cupimus, demonstratiuorum & sophisticorum locos missos faciemus non tanquam malos, & minus necessarios, ut hereticæ garrunt, sed quoniam eos cui libet in Dialecticorum licebit opere expetendorum, ac fugiendorum intueri: nunc demum probabilibus erimus contenti. Sunt ergo loci, vnde probabilia educuntur argumenta, argumentorum ipsorum sedes: quorum alios extra dicendi rationem ad id quod in controuersia, positum est, comprobandum accipimus, alii, quos ex causa trahimus: illos artis expertes, hos artificiales solemus appellare. Ex illo priore genere sunt, præiudicia, rumores, tormenta, tabule, iusiurandum, teste: Ex altero sunt, ex toto à definitione, vt inferius patebit.

Præiudicium itaque dicitur res, quæ cum statuta fuerit, affert Iudicaturis exemplum quod sequantur: vt à senatu aduersus Milonem. Confirmantur præcipue duobus, auctoritate eorum, qui pro-

nuncia-

Interrogandi particule.

Argumentorum diuisio.

De in artificiali probatione.

nunciauerunt, & similitudine rerum de quibus quaeritur. Erit ergo a Præiudicio.
 à præiudicio argumentum huiusmodi: senatusconsulti de hac re
 præiudicium latum est: non est ergo, quod de ea plura dicamus.
 Nam aduersus consulta senatus, de cretauè principum vel magi-
 stratum, remedium nullum est.

G Rumor ac fama publicum testimonium est, quod qui vult infrin- Rumor.
 gere sermonem vocat sine vlllo certo auctore dispersum: cui mali-
 gnitas dederit initium, incrementum credulitas: quod fraude inimi-
 corum alicui possit accidere innocentissimo. A tormentis proba- a Tormentis.
 mus, cum dicimus inuentam eiusmodi quaestionem, ob uera fatendi
 necessitatem. Contra tormenta, dicit ipsa esse plerumque causam
 falsa dicendi: quod alijs patientia facile, mendacium faciat alijs in-
 firmitas necessarium. A tabulis, aut pro tabulis, aut contra tabu- a Tabulis.
 las: quas scimus refelli ac recusari, id notius est argumentandi ge-
 nus, quam vt pluribus hoc tempore videatur explicandum. A tes-
 timonijs argumentamur, circa que patronis causarum sudor. Pro
H testimonijs & contra testimonia quo pacto argumētandum, res ip-
 sa nos admonet. A iureiurando argumentabimur, magnum mo-
 mentum videri, à viri auctoritate inductum, aut à viri improbita-
 te refellemus.

De probatione Artificiali.

Cap. XIX.

Perualgata satis hæc sunt argumentorum genera, que artis dicun-
 tur expertia: & ex ea que agitur causa facile nobis suggeren-
I tur, quare ad artificialia transeamus, sic.

A	}	Toto.	Contrario.	}	Materiali.	
		Definitione.	Adiunctis.		Efficienti.	
		Erymologia.	Antecedentibus.		Formali.	
		Coniugatis.	Causis. Scilicet.		Et Finali.	
		Genere.	Consequentibus.			
		Forma.	Repugnantibus.			
		Similibus.	Comparisonone. Scilicet.		}	Maiori.
		Differentia.	Effectis.			Minori.
						Pari.

K Et in primis à toto Initium sumentes, sicuti omnes fecere, duci-
 tur argumentum, cum quod in quaestione positum est definiendo cō-
 probamus. Definitio proprie per genus & differentiam fit: vt ho-
 mo est animal rationale. Rhetorica est benedicendi scientia. Sed
 aliquando loco definitionis vtmur descriptione: Vt homo est ani-
 mal bipes, cuius caput in cælum attollitur, & binæ ab humeris de-
 pendent manus, & eo modo reliqua, Si ergo quaestio de toto ali-
 quo, ea definiendo diluitur. Est autem definitio, vt Plato inquit

Breuis oratio, subiectæ rei naturam ostendens. Ut autem Aristoteles: Definitio est oratio, quæ id quod definitur, explicat quid sit. Hæc igitur propriè per genus & differentiam, ut diximus, id facit. Sed aliquando etiã diuidendo, ut genus in species: aliquando partiendo, ut totum in partes. Ut si fuerit quæstio de animali, quid sit, de toto animali quaeritur. Per genus ergo & differentiam definiendo diluo quæstionem: cum dico, animal est quod partim in terris, partim in aquis, partim in aëre vitam ducit. Partiendo hoc modo: animal est, quod anima constat sensibili & corpore. Aliquando definimus à contrarij remotione, ut Horatianum illud:

*Virtus est vitium fugere, & sapientia prima
Stultitia caruisse.*

Si fuerit ergo quæstio, an concha maris sit animal, à toto, nempe ab animali traho argumentum per definitionem dicendo: animal est substantia animata sensibilis: concha maris est substantia sensibilis, ergo concha maris est animal. Ex partium enumeratione trahitur argumentum: ut si quaeratur, an montis crypta sit domus, diluatur quæstio hoc modo: domus constat solo, fundamento, ac parietibus confurgit: & tecto supernæ contegitur: crypta non est huiusmodi: non ergo domus. A nota verbi, seu etymologia locus ducitur argumenti, cum quod in questione positum est; etymologia dissolvitur: ut Christianorum est pupillis necessitatè patientibus succurrere, cum Christianus dicitur à Christo: Et is dicitur Christi, quæ fidem Christi habet, qui spiritu Christi virtuosè operatur, & ad eius imitationem miseris subuenit. Item, Nulla omnino mouetur iniuria, qui alienum dolorem tanquam proprium sentit. Cum ille verus Christianus sit, quæ omnibus misericordiam facit, quia Christianus est unctus. Huius argumentandi generis exemplo, & subsequentium inuenies quam plurima in Rhetorica Ecclesiastica D. Aug. Valerii. Item si quaeratur de quopiam, an sit locuples, ab Etymologia argumentabor hoc modo: locuples est qui locis abundat: abundat autem locis ille, est ergo locuples. Potest & per negationem comprobari: ut quod ex humo non est, id non est homo: non est autem ex humo anima, non ergo anima est homo. A coniugatis. Coniugata dicuntur quæ sunt ex verbis generis eiusdem: ut prudens, prudenter: ut si quaeratur de quopiam, sit ne prudens, arguetur esse hoc modo: Prudenter agit, ergo prudens est. Ita iuste agit, ergo iustus est, ager est compascuus, ergo licet compascere. A genere sicut à toto diximus partes comprobari partiendo, ita à genere species diuidendo comprobamus. Nam cum Rhetorica in partes diuidatur, inuentionem, dispositionem; elocutionem, memoriam & pronuntiationem: si quid fuerit harum partium, ostendemus esse inter partes

Rhetoricæ

Ab etymologia.

Aconiugatis

A genere.

L

M

N

O

Rhetoricę collocandum . At cum eiusdem artis sint species, demon-
stratiua, deliberatiua, iudicialis, in quas, Rhetorica, genus diuiditur :
ostendemus si qua oratio structa in harum aliqua fuerit specie, to-
tam eò confluere Rhetoricam, & partes ipsius ibidem inueniri . Et
si quis moriens legauit argentum vxori omne suum, quaratur, num
etiam numerata domi pecunia legata sit, è genere ciuerur argumē-
tum hoc modo : **P** Omne argentum vxori legauit maritus, atqui nu-
merata domi pecunia argentum est, ergo & numerata domi pecu-
nia legata est . **A** forma siue specie est, cum sicut à partiam enume-
ratione totum comprobari diximus : ita à specie genus demonstra-
tur, quæ hoc modo distinguuntur . Si totū velimus ostendere, om-
nes nobis partes sunt ostendendę : nām si orationis partes non osto,
sed pauciores attingamus, non poterimus omnem orationem illis cō-
cludere , velut si Rhetoricam tanquam totum quoddam velis per
inventionem & dispositionem comprehendere, non possis . Contra
Q vero ipsam tanquam genus ostenderis, una dumtaxat expressa spe-
cie, uel iudiciali, vel deliberatiua, vel demonstratiua : vt Rhetori-
ca deprehenditur, vbi iudicialis fuerit oratio . Vt quoniam respu-
blica veterum ferè consensu tres habet species, quæ populi , quæ
paucorum, quæ vnus potestate regatur, ad genus quod est respubli-
ca, constituendum vna harum satis erat . **A** similibus argumentum
est : vt si continentia virtus est , & abstinentia . Si fidem debet tu-
tor, & procurator . Ac sicut in inducōne, de qua post, vbi de argu-
mentatione interrogando : vt, prudentia ne est virtus ; & iustitia
non est . Item si feræ partus suos diligunt, qua nam in liberos no-
stros indulgentia esse debemus ? **A** differentia . Non si latitia bo-
R num, & voluptas . Non quod mulieri, idem & pupillo . Si barbarum
est in diem viuere, nostra consilia sempiternum tempus specta-
re debent . Ac in vtroque genere, & similitudinis & dissimilitudi-
nis exempla ponunt oratores ex aliorum factis, aut dictis, aut euen-
tis, ficta quę narrationes plerunque ponuntur . **A** contrario . Si
Gracchus nefariè : præclare Opimus . Si frugalitas bonum, cur non
malum luxuria . Si malorum causa bellum est, erit euentio pax .
S Si veniam meretur quod imprudens nocuit, non meretur præmium
qui imprudens profuit ? per interrogationem , vt Horatianū illud .

Descriptas seruare vices plerumque colores.

Cur ego si nequeo ignoroque poeta salutor?

Et rursus, Cur nescire pudens prauæ, quàm discere malo?

Ab adiunctis . Si pietati summa tribuenda laus , debetis moueri
cum Pium I e s v m super Hierusalem, & super filias Hierusalem,
tam pie lugere videatis . Si bonum Iustitia est , rectè iudicandum .
Si malum perfidia, nō est fallendum . Quod quis non habuit, quo-

A formæ.

A similibus.

A Differen-
tia.

A contrario

Ab adiunctis

Ab antecedentibus.

A causis.

A consequentibus.

Ex repugnantibus.

Ex effectis.

modo perdit? quem quis amat, sciens non ledit. Quem quis heredem suum esse voluit, Charum habuit. Ab antecedentibus. Si veri culpa factum diuortium, & si mulier nūcium remisit, tum pro liberis manere nihil oportet. Si natum est, mouetur. Si multis cumulabat officiis: diligebat, colebat. Ex causis, vt avaritiam si tollere vultis, mater eius tollenda luxuries. Si sapientia bonum virū facit; bonus vir est vtique sapiens: ideoque boni est honestè facere, mali turpiter. Et qui honesta faciunt, boni: qui turpia, mali rectè iudicantur. Hoc genus ad exhortandum plurimum valet: virtus laudem facit, sequenda igitur. Scientia gloriā parit, discendum igitur, Imperitia rerum contemptum gignit, vitanda igitur. A consequentibus. Si ferro ille interfectus, & tu inimicus, & cum gladio cruento comprehensus in illo ipso loco, & nemo præter te visus est, & causa nemini fuit occidendi, & tu semper audax, quid est quod de facinorè possumus dubitare? Item vt pro Opio Cicero: Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit? Consequens enim est eos qui inuiti duci non poterunt, inuitos non potuisse retineri. Rursus. Si portorium Rhodiis locare honestum est, & Hermocreonti conducere, & quod dicere honestum est, & docere: Idem efficit Domitii Aphri sententia: Ego accusaui, vos damnastis. Consequensque, Natus est, ergo morietur. Ex repugnantibus: Qui sapiens est, stultus non est vt Crassus illud: Non si Opimum defendisti Carbo, idcirco te bonum ciuem putabant: simulasse te, & aliud quidem quæsisse perspicuum est: quod Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti: quod P. Africani necis socius fuisti: quod eam legem in Tribunatu tulisti: quod semper à bonis dissensisti. Et per interrogationem, vnde per acuta efferuntur enthymemata: de quibus mox, hoc modo: Paucos ciues metuis occidere: ne respublica intereat nihil al-laboras? Hunc quem non accusas, damnas: & quem de te bene mereris autumas esse, male mereri acclamitas? Item id quod scis, prodest: & id quod nescis, non obest. Ex effectis non difficile fuerit habere argumentum: nam vt causa quid sit futurum indicat, ita quod effectum fuerit causa demonstrat. Dies est, ergo sol lucet super terram. Peperit ergo cum viro concubuit. Hic locus oratoribus & poetis, & quandoque philosophis, ac eis omnino, qui ornate & copiose loqui possunt, suppeditat mirabilem copiam dicendi, cum denunciant quid ex quaque re sit futurum. Causarum nanque cognitio, cognitionem facit euentorum. suas tamen effectorum causas oportet adducere: nam sicut corpus in lumine umbram necessario facit, & vbi cumque est umbra, ibi esse corpus ostenditur: Ita necessarium non est, vt qui coloratus, à sole sit. Iter quoque pulueru-

lentum

lentum facit, sed non omne iter puluerem mouet, neque quisquis puluerulentus, ex itinere est. Ex comparatione maiorum: vt illud B. Hieronymi ad Heliodorum. filius hominis non habet, vbi caput reclinet, & tu amplas porticus, & ingentia tectorum spatia metiris? A minori ad maius, vt illud Saluatoris nostri ad Nicodemum. Si terrena quæ dixi vobis, non creditis, quo modo si dixerò cælestia credetis? A pari, vt quemadmodum pastores cōsulunt salutem sui gregis, reges suorum populorum, medici morbo affectis corporibus: ita pastores animarum prodesse debent iis, quibus præsunt. Item. A maiori aliud exemplum. Si bona existimatio diuitis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis expetenda est? Item: si quis sacrilegium facit, faciet & furtum. Si adulterum occidere licet, & loris cedere. Ex minore. Hic parue consuetudinis causa, mortem huius tam fert familiariter. Quid si ipse amasset? Quid hic mihi faciet patri? Rursus. Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Iterum; Si furem nocturnum occidere licet, quid la tronem? Ex pari, vt: Est eiusdem & eripere contra rempublicam, & largiri pecunias. Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob id dicendum falsum testimonium accipiet. Rursus: Quæ pœna aduersus patris interfectorem iusta est, eadem aduersus matricidam iuste infligitur.

Ex comparatione.

De locis sententiarum, siue argumentorum, quæ ex sacris colliguntur scripturis. Cap. XIX.

ARGUMENTORVM, quæ ex sacris colliguntur scripturis sunt alia.

}	Necessaria.	Et falsa.
	Probabilia.	

Necessaria: qualia sunt, quæ sumuntur ex Biblia, Conciliis Oecumenicis, constitutiones Pontificum, per Ecclesiam approbatis. De quorum veritate, cum à Spiritu Sancto sint dicta, nō licet dubitare.

C Probabilia, quæ ex Sanctorum patrum ducuntur opusculis, de quibus Aug. duas tradit regulas prima. Ego, inquit, solis eius scripturis & libris, quæ Canonici appellantur, didici tunc timorem honoremque referre, vt nullum eorum scribendo errasse audeam credere, aut si aliquid in eis. offendero, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud existimem, quàm mendosum esse codicem, vel non esse affectum interpretem, quod scriptum est, vel minimè intellexisse, non ambigam. Secunda Regula. Alios autem ita lego, vt quantalibet Sanctitate, quanta doctrina polleant, non idè verum

putem, quia ipsi ita senserunt. Sed quia mihi per alios auctores, aut Canonicas scripturas, vel probabiles rationes, quod à vero non abhorreant, persuadere poterunt. Falsa, quæ hereticorum, aut dictis continentur, aut scriptis: de quibus agitur. in C. quidam autem hæretici 24. q. 3. C. Sancta Romana Ecclesia. 15. D. C. Damianus extr. de summa Trin. & fide Catho. c. vnico. eod. tit. in 6. In Clemen. 1. etiam eodem tit. Item in Clemen. ad nostram de hære. in qua damnantur errores Begardorum. Et in aliis locis & conc. generalibus. Tales doctrinas publicè vel priuatim asserere non licet, nec etiam legere aut tenere libros, eas continentes, propter periculum quod qui amat, peribit in illo.

Ecclesiastici.

Qui loci quibus congruant questionibus.

Cap. XX.

Memorati hæcenus omnes loci ad quæstiones plerasque, sed alii ad alias aptiores. Ad coniecturam igitur maximè apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad distinctionem autem pertinet ratio, & scientia definiendæ, atque huic generi finitimum est illud quod à Cicerone appellatur de eodem, & de altero: quod genus forma quædam est definitionis. Nam si quætor & curator, definitionibus iudicandum est: loci autem conueniēt in definitione consequentes, antecedentes, repugnantes, & adiuncti: & præterea qui ex causis & effectis: ut si hanc rem illa sequitur, hanc non sequitur, aut si huic rei res illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic repugnat, illi non repugnat: aut si huic rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est, ex quouis horum id de quo quæritur, idem ne an aliud sit inueniri potest. Ad tertium genus quæstionis, in quo quale sit quæritur, cadunt quæ in comparatione sunt memorata, quæ expetenda, quæque fugienda, animi, corporis, & externa commoda vel incommoda. Cum de æquo & iniquo quæritur, æquitatis loci colliguntur, qui sunt & natura & instituto: natura: ut quilibet sua tueatur, instituto, aut lege, aut pacto, aut moris vetustate confirmata. Omnia suggerunt nobis argumenta. Itidem pietas, sanctitas, iustitia, aut æquitas, amantatas nobis ad inuendum certamen hastas abunde suppetunt. Quæto generi, cur sit, conueniunt omnes qui coniecturæ loci sunt à nobis dicti. Denique cum sint quæstionum genera duo præcipua: Vnū infinitum quod thesim Græci, nostri propositum: Alterum finitū, quod illi hypothésin, nostri causam vocant: ac de primo satis multa hoc tempore dictum sit: paucis secundum quoque cōcludam, quod solum temporis, personæ, lociq; complexu contrahitur.

De

De questione cause.

Cap. XXI.

Rebus itaque in omnibus argumentamur, aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotiis attributum est. Personis quidē attribuuntur, nomen, natura, uictus, fortuna, habitus, affectio, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen, quo singuli nominātur proprio ac certo vocabulo. Ab eo sepe etiam non solum poëte, & rhetores verum etiam Christiani oratores, ac verbi Dei pro clamatores aliquod sibi assumunt ad probandum improbandumue, argumentum. Ut Christianus cum sis, & nomineris à Christo, talia audes committere? Pacificus nominaris, secundum nominis claturā oportet, quod pacificē viuas. Clara re clara nomine. Item Plautinum illud in Bacchidibus.

Nomen.

*Adeon me fuisse fungum, ut qui illi crederem,
Cum mihi ipsum nomen eius Archidemidis
Clamaret, adepturum esse si quid crederem?*

I Loci quoque nomen præbet argumentum: ut idem poëta in fabula quæ Menæchimi inscribitur:

*Propterea huic urbi nomen Epidamno inditum est,
Quia nemo ferme hac sine damno diuertitur.*

Natura aut diuina, aut humana: de prima, quis enarrabit? De humana vero vna virilis, altera muliebris. Natio quoque, ut Græca, Latinaque, aut barbara. Patria ut Hispania, Italia, India. Cognatio, ut qui maiores, qui consanguinei. Aetas, Puer an adolescens, vel natu grandior, præbent argumentum. Commoda quoque & incommoda in natura considerantur, anima corporeue insignita: ut valetudo, imbecillitas, longitudo, breuitas, forma deformitas, velocitas, tarditas, acumen, hebetudo, memoria, obliuio, comitas, officium, prudentia, patientia, & contraria: & denique talia omnia quæ a natura inuehuntur. Nam similes parentibus ac maioribus suis sepe filij credantur, ut inde honestè turpiterque viuendi causæ fluant. Suis quoque nationibus & gentibus sunt mores. Patria, quoniam ciuitatum leges sunt, & instituta, & opiniones. Sexus, ut latrocinium facilius in viro, veneficium in scœnna credatur. Aetas, quia aliud alijs animis magis conuenit. Educatio & disciplina, quoniam refert plurimum, à quibus, & quo quisque sit institutus. Ducitur quoque in argumentum, species libidinis, robur perulantia. Atque inuicta habuerit artium liberalium magistros, quos viuendi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negotio, questu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna seruus an liber: locuples an pauper: priuatus an

Natura.

cum

cum potestate : & ea iure ne an iniuria : felix & clarus , an contra .
 Quales liberos habeat : & si de morte quæritur , qualiter morte de-
 cesserit . de quibus omnibus superius ubi de causarum Generibus
 egimus laus exempla adduximus : Ideo nunc breuiter transcurro .
 In habitu , vt trahi argumenta inde possint , consideratur animi aut
 corporis constans & absoluta aliqua in re perfectio : corporis quo-
 que aliqua commoditas , nõ natura data , sed studio & industria par-
 ta . In affectione animi aut corporis , ex tempore aliqua de causa
 commutatio : vt lætitia cupiditas , metus , molestia , morbus , debilitas,
 & id genus alia . In studio , quod est assidua & vehemens volun-
 tatis in re aliqua occupatio : vt Grammatica , Rhetorica , Geome-
 tria &c . In consilio , quod adhibuisse videri potuerit ex eis quæ ten-
 tauerit aut peregerit . In factis , in casu , in oratione , quid fecerit , quid ac-
 ciderit , aut quid deerit . Hæc ac talia personis deputantur : vnde
 vis argumentorum non parua erui potest .

In negotiis quid antecesserit , quid in re ostendatur , quid consecu-
 tum sit spectatur , causa quoque omnium consideratur . Capitur ar-
 gumentum à loco , à tempore , à modo , ab occasione , à facultate . Ex
 opportunitate in quam loci , ex magnitudine , ex interuallo , longin-
 quitate , propinquitate , & solitudine , celebritate : & natura loci cõ-
 moda vel incommoda ad perpetrandum , de quo est quæstio . In
 tempore interdum an noctes : præsens , præscriptum , futurum sugge-
 rit argumenta . Nam iam diu facta , in fabularum videntur numerũ
 peruenisse . Consideratur etiam quid ocysus & quid ocysime , aut
 contra : vt magnitudo negotij , multitudo uel melius colligatur . Oc-
 casio est tempus habens in se alicuius rei idoneam faciendi , aut nõ
 faciendi opportunitatem , ac sicut in tempore spatium , ita in occa-
 sione spectatur opportunitas : hæc aut publica , aut communis , aut
 singularis : Publica , vt ludi , dies festi , nundinæ , bellum . Commune
 quod statim fit tempore : vt messis , vindemia , æstus , frigus . Priuatim ,
 vt nuptiæ , funus , conuiuium , somnus . In modo : quemadmodum
 & quo animo factum sit , auguramur . Cuius partes , prudentia &
 imprudentia , inscitia , casus , necessitas : In facultatibus , quomodo fa-
 cilis confici uel non confici , de quo quæritur , potuerit . Hi ferè , &
 consimiles sunt loci , vnde educi ferè ad omnem diluendã quæstio-
 nem possunt argumenta . Sunt tamen qui quæstionum ac locorum
 vsus trifariè parciantur scilicet .

In $\left\{ \begin{array}{l} \text{Iuuenilem.} \\ \text{Dialecticum.} \end{array} \right.$ Et Rhetoricum .

Iuuenilis cum studiosus iuuenis sub certis quibusdam capitibus
 exempla & sententias ex variis & diuersis auctoribus colligit quæ

eandem

Q eandem materiam concernunt. Dialecticus, si res proposita ordine & ratione iuxta superius dictas quæstiones euoluitur. Rhetoricus paululum cum dialectico disidet quoad inuentionem vel modum tractandi, sed elocutionis & pronunciationis forma distinguitur. Hæc sunt quæ mihi dicenda de Christianæ Rhetorices arte videbantur. Nunc verò ad promissa transeundum est. Scilicet ad Magistri sententiarum collocationem. Quamobrem prius tabulam Generalem tibi ob oculos pono: deinde, eius qualemcumque explanationem: vt collocandi modum comprehendas non enim tibi imagines & signa depingimus, quoniam hæc seligenda ab vnoquoque sunt notiora & placidiora sibi. Nec mireris tibi in Theologia modum ponimus ex eo enim poteris, & tu in aliis & in vtriusque iuris scientia collocandi modum parare.

R E X P L I C A T I O B R E V I S

Et. compendiosa Totius Magistri Sententiarum locationis.

Et in primis de primo libro, quæ 48. Distinctionibus contemplatur Deum, in æternitatis abyſſo, se, & alia, intelligentem, & volentem.

S D I S T I N C T I O N I S *Prime Summa. In qua Magister tractat de Obiecto Theologiæ. Et Primum, quod Theologia sit aut de Rebus, aut de Signis. 2. Frui & Vti quomodo differant. 3. Homine non est simpliciter fruendum 4. DEVS non fruatur nobis, nec proprie vititur. 5. Virtutibus non est fruendū. Circa quam D. Tho. 1. 2. q. 1. 1. ar. 3. Bonæ. q. 2. ar. 3. & sequentibus Scotus verò querit 9. quæstiones quarum duæ sunt de obiecto fruibili: duæ de ipso frui in se & quinque de ipso fruente. Vide Fran. May. Ant. And. Ioan. Bacc. q. 1. & sequentibus. Ric. q. 3. Dur. q. 2.*

T O T I V S sacræ paginæ contentia circa res, aut signa, quasdam res importantia, qualia sunt veteris, & noui testamenti sacramenta, præcipuè versatur. Sic tamen, quod & ipsa signa res quædam sint, non autem econtra. Sed res etiam per signa discuntur. Res autem dicuntur, quæ non ad significandum aliquid adhibentur: signa verò, quorum vsus est in significando. Eorum autem aliqua sunt, quorum omnis

Quid Res,
Quid signū.
Signorū genus multiplex.

Frui, & uti
differunt.

Quid frui,
quid uti.

Aug. lib. 1. c.
3. de doct.
Christ.

usus est in significando, non in iustificando, quibus non utimur nisi aliud significandi gratia: ut sacramenta legalia: alia quæ non solum significant, sed conferunt, ut Euangelica Sacramenta. Res autem (de quibus & primo dicendum erit) aliquæ sunt, quibus fruendum, est, quæ nos beatos efficiunt, ut personarum Trinitas communis omnibus fruentibus. Aliæ quibus utendum, quæ nobis adiumento sunt ad vitam beatam consequendam, ut mundus: & item aliæ quædam quæ fruuntur, & utuntur, ut homo, & angelus. Et Sanctus, quasi inter utrasque constituti. Infruibilibus enim voluntas conquiescit. Utimur eis, quæ in aliud referimus. Frui ergo est amori inhærere rei, propter se ipsam. Vti verò amori inhærere rei, quæ in rem ordinatur, fruibilem. Vndè, nec homine fruendum est, nisi in Deo. Nec Deus nos diligendo nobis fruatur, sed vitur, aliter tamè, quàm nos rebus utimur. Ipse enim omnia propter sui ipsius diligit bonitatem. Virtutibus quoque non fruendum est: nisi instrumentaliter, scilicet ad quærendum summum, & incommutabile bonum. Primo ergo agendum erit de rebus fruibilibus, scilicet de Sancta & indiuidua Trinitate.

*Rex & signa, libri prodijt distinctio prima,
Quibus vii liceat ritè, quibusue frui.*

Dist. 2. Summa. In qua Mag. agit de Essentia Dei, & eius vnitate & personarum pluralitate Et Primò, in personarum Trinitate vna essentia deitatis. 2. In diuinæ essentia vnitate pluralitas est personarum. 3. Personarum Trinitas est sine diuersitate & singularitate. 4. Personæ nobis innotescunt attributis suis. Vide D. Thom. 1. p. q. 2. 7. 11. 27. 39. ar. 1. 3. 2. 5. & a ijs in locis Sco. per 7. quæstiones. Bona. Alexan. Alen. 1. p. q. 6. mem. 1. q. 14. mem. 25. Fran. May. q. 1. 7. Dur. d. 3. q. 3. Ric. d. 3. q. 2. ar. 1. & in alijs quam plurimis omnes de his quæstionibus. Nüssam Tract. 1. p. 1. q. 4.

Vera ac pia fide tenendum est quòd Trinitas vnus est, & solus verus Deus. Ita quod Pater, scilicet & Filius, & Spiritus Sanctus vnus eiusdemquæ substantiæ, vel Essentiæ dicuntur, creduntur & intelliguntur. Quæ est summum bonum, quod purgatis simis mentibus cernitur, & sunt vnus Deus inseparabili equalitate, & tamen non est Filius, nec Spiritus Sanctus, nec è contra, sed omnes tres personæ homouision, Græce vocantur, hoc est, vnus substantiæ, & Essentiæ. Vndè, non est aliud pater, & aliud filius, & aliud Spiritus Sanctus. sin essentia, sed alius sin persona. Hanc autem fidem primò astruere ex scripturis, & postea rationibus Catholicis, & exemplis cõtra aduersarios veritatis defendere oportet, vt aucto ritatibus utriusq; testamenti deducitur in litera.

LIBRI FINIS.

SENTENTIARVM LOCA

Dist. 3. Sūma.
De iisdē frui-
bilibus reb^o
inuestigabili-
bus per crea-
turas. D. Th.
1. p. q. 12. ar.
12. Alex. A-
len. 1. p. q. 2.
mem. 1. art. 1.
Bona. Sco.
Ric. Duran.
May. Ioan.
Bac. q. 1. Nūf-
sa. Trac. 1. p.
1. q. 1.

Dist. 4. Sūma.
De persona
rū processio-
nibus. Sco. 1.
d. 4. q. 2. Ant.
And. q. 1. Ale.
1. p. q. 65.
mem. 3.

Dist. 5. Sūma
De vtroque
generatio-
nis termino.
S. Tho. 1. p.
q. 39. art. 5.
Alex. 1. p. q.
42. mem. 3.
art. 1. Nūssa.
p. 2. por. 2. q.
3. Sco. Dur.
Ant. And. q.
1. Bona. ibi
ar. 1. Ric. q.
1. & 2. May.
q. 1. & 2. Hi-
lar. lib. 12. de
Trin.

*Splendida personis tribus est essentia simplex,
Hoc instrumentum monstrat utrumque tibi.*

Essentia diuinæ unitas, & personarum trinitas, multipliciter per creaturas innotuit: de qua & Philosophi aliqua cognouerunt, ut in litera patet. Unitas quidem Dei cognoscitur ex opere quod est mundus, quod ostendit Dei potentiam ex eo quod omnes creature sunt mutabiles. Is verò à quo hæc sunt, est immutabilis: & ex eo quòd omnia bona, & meliora ab eo procedunt, ut ab optimo, & ut à pulcherrimo omnia pulchra. Trinitas etiam personarum in creaturis inuestigari potest aliquo modo per id, quod in se ostendunt unitatem, speciem, & ordinem, quæ personis appropriantur. Expressius autem trinitatis imago deprehenditur in mente humana, quo ad illa tria, quæ sunt Intellectus, memoria, & uoluntas: uel mēs, notitia, & amor. Veruntamen in his oportet fidem suffragari, & imagines illæ multum imperfecte diuinam representant trinitatem.

*Nota creatura monstrat vestigia, trinum
Esse Deum ac unum, monstrat imago quoque.*

Concedendum est quod Deus genuit Deum. Non autem illa, Deus genuit se Deum, vel alium Deum. Ex ea enim sequeretur, idem generasse se ipsum, vel plures esse deos, quod utrumque falsum esse liquet. Neque secunda sequitur ad primam, sed quòd genuerit filium, aut alium in persona. Illa ergo, Deus pater genuit Deum, qui non est Deus pater, id est filium, qui non est pater, qui Deus est, vera est, cum solam personalem significet arietatem. Si vero exponatur, qui non est idem Deus cum Deo patre, falsa est, quia in ea arietas essentia importatur. Tres igitur personæ sunt, una deitas. Et vnus Deus est tres personæ. Et vnus Deus, ipsa trinitas. Et una substantia, tres personæ. Et è contra, Trinitas est vnus Deus, & tres personæ dicuntur esse vna essentia.

*Quòd Deus ipse Deum genuit, quod tres Deus vnus
Personæ sanxit non temerata fides.*

Essentia in diuinis, nec generat, nec generatur. Hinc neganda sunt illæ propositiones. Pater genuit diuinam essentiam, diuina essentia genuit Filium, diuina essentia genuit diuinam essentiam. Alioquin uel essentia non esset essentia: uel idem generaret se ipsum, vel haberet esse, per id quod ab eo genitum esset, quæ omnia sunt inconuenientia. Vnde, & à simili Augustinus probat, quod pater non est sapiens sapientia genita, cum idem sit ei sapere & esse. Licet autem filius sit diuina essentia, non tamen per hoc pater genuit essentiam, sed genuit hoc, ipse, id est, genuit filium, qui est idē essentialiter cum eo. Quòd autem auctores dicunt essentia filii, esse de essentia patris, intelligendum est, filius, qui est essentia. Quòd

Dist. 3. Sūma.
De iisdē fruibilibus reb^o inuestigabilibus per creaturas. D. Th. 1. p. q. 12. ar. 12. Alex. A. len. 1. p. q. 2. mem. 1. art. 1. Bona. Sco. Ric. Duran. May. Ioan. Bac. q. 1. Nūiffa. Trac. 1. p. 1. q. 1.

Dist. 4. Sūma.
De persona iū processio nibus. Sco. 1. d. 4. q. 2. Ant. And. q. 1. Ale. 1. p. q. 65. mem. 3.

Dist. 5. Sūma
De utroque generatio nis termino. S. Tho. 1. p. q. 39. art. 5. Alex. 1. p. q. 42. mem. 3. art. 1. Nūiffa. p. 2. por. 2. q. 3. Sco. Dur. Ant. And. q. 1. Bona. ibi ar. 1. Ric. q. 1. & 2. May. q. 1. & 2. Hil lar. lib. 12. de Trin.

etiam auctoritates quædam dicunt patrem genuisse filium de sua substantia, & non de nihilo, intelligendum est, idest, genuit filium, qui est eiusdem nature cum eo.

*Non genita, aut genuit diuina essentia, quamuis
Natura genitus filius ipse patris.*

Dist. 6. Sūma
De potentia
generātis S.
Tho. 1. p. q.
34. ar. 3. Ale.
1. p. 42. mē.
5. art. 1. Sco.
May. Ant.
And. Bacc. q.
1. Bona. Ric.
q. 2. ar. 1.

Pater in diuinis filium genuit non necessitate, cum in Deum nulla cadat coactio: nec voluntate, cum in eum nulla cadat mutatio. Quamuis autem in Deo idem sint realiter natura, voluntas, quia tamen ratione, seu connotatu differunt, nihil obstat aliquid posse conuenire naturæ, quod non conuenit voluntati. Hinc nec inconueniens est, dicere filium esse filium naturaliter, & non voluntate. Et est simile de voluntate Dei & eius scientia, quæ se ad plura extendit, quam voluntas. Dicitur tamen Deus volens genuisse filium; sicut & sapiens, & potens ipsum genuit, sed non voluntate præcedente uel accedente, quasi prius uoluerit, & post ea genuerit, uel e contra, ut hereticæ opponebant.

*Quamuis in Deo idem natura sit atque uoluntas,
Conuenit illi aliquid, quod tamen hic minime.*

Dist. 7. Sūma.
De proprietate
potētiae
generantis
D. Tho. 1. p.
q. 1. ar. 5. Sco.
Bona. Ric.
Ant. And. q.
1. Duran. &
& May q. 2.
Bac. d. 5. q. 1.

Ex eo quod pater potuerit, aut etiam uoluerit generare filium, non sequitur. Patrem aliquid posse, aut uelle, quod filius non possit, aut nō uelit: quia ibi posse, & uelle generare, nō arguit in eo impotētiam, cum eiusdē sint potētiae cum patre, sed pertinet ad proprietatem suæ personæ, cuius est posse, & uelle nasci, quod quidem in eo est eadem potentia, quæ in patre est potentia, qua potest & uult generare, sicut & in utrisque est eadem sapientia, & natura. In filio ergo nō est potentia generandi, si ad proprietatem referatur intelligentia: quamuis bene, si ad naturam. Tunc enim idem sunt, posse generare, & posse generari.

*Patri eadem & gnato diuina potentia, gigni
Qua potuit soboles, & generare parens.*

Dist. 8. Sūma
De ueritate,
immutabili-
tate, & sim-
plicitate esse
tiae diuinae
Tho. 1. p. 3.
ar. 2. Alex. 1.
1. p. q. 5. mē.
2. Sco. Bona.
Ric. Ant. Au.
q. 1. Dur q. 4.
Nijl. T. fac.
1. p. q. 3.

Solus Deus, seu diuina natura uere est immutabilis, ac simplicissima. Verè quidem, quia sine actualitatis admixtione. Eius enim esse, est æternum, & sine præteritione, & futuritione. Est autem immutabilis, quia est ipsum suum esse, quod impossibile est aliter disponi, quam est. Neque enim uerissima esset, si mutari posset. Neque aliqua sunt in eo accidentia secundum quæ mutetur, neque per loca uel tempora, uel affectiones variatur, ut fit in creaturis. Simplicissima uerò est, & sine omni compositione, uel multiplicatione, & sic uerè & proprie simplex, cum in ea nulla sit partiū uel accidentium, uel formarum diuersitas. Vnde nec alicui prædicamentorum subicitur, nec propriè substantia appellatur. Neque uerò simplicitati ipsius, nominum multiplicitas de ipsa dictorum

repugnat, quæ. s. omnia vnum significant: nec ipsa excludit personarum trinitatem, quia singule Deus sunt.

Est solus vere Deus immutabilis atque simplex, est solus scilicet esse suum.

Vnus Deus sunt tres diuinæ personæ, & sunt idem in natura, distinctæ tamen in personalitate. Hinc quamuis filius, alius sit à patre, cum sit ab eo genitus: non tamen fuit pater antequam filius, cum diuinæ personæ sint inuicem coeternæ. Nec valet quod maledictus ille Arius hæreticus inferre nitetur, scilicet, quia natus est, & habet principium, ergo non est æternus. Etenim æternus pater æternum genuit filium. Alioquin, & pater aliquando fuisset sine filio, & sapientia quod est absurdum. Est autem illa æterna generatio iuxta Prophetam ineffabilis. Vndè, nec præsumi debet à quoquam de plena ipsius cognitione. Ad exprimendum autem æternitatem filii, melius dicitur semper natus, quia semper generatur quam semper nasci, quamuis & illud à quibusdam dicatur.

Nate coeternum te dicimus esse parenti, dictus ab æterno te genuisse parens.

Spiritus Sanctus est amor, siue charitas, seu dilectio patris, & filii, qua scilicet se inuicè diligunt Vndè, & per modum voluntatis procedit à patre, & filio. Quamuis autem accipiendo nomē charitatis essentia liter, quælibet diuinarum personarum sit charitas, & omnes sint vna charitas, sicut & vna sapientia: tamen Spiritus Sanctus solus est charitas procedens, sicut filius solus sapientia genita. Est autem hæc charitas substantia, & Deus. Vnde & æqualis patri & filio, est Spiritus Sanctus. Quamuis etiam hoc nomen, Spiritus Sanctus, omnibus conueniat personis: nam & pater Spiritus est, & Sanctus, sic etiam filius: conuenienter tamen tertia persona eo nominatur quod ab aliis duabus, habet originem.

Spiritui Sancto quamuis tribuamus amorem, personis tribus est, attamen vnus amor.

Secundum sacræ scripturæ veritatem, & noui testamenti auctoritates, dicere oportet Spiritum Sanctum à patre & filio procedere. Nec hoc est contra id quod in conciliis determinatum est, vt Græci aliqui contendebant, dicentes Spiritum Sanctum à patre tantum procedere. Longè enim differunt, aliud docere, & idem quod determinatum est, ulterius explicare, quod est in proposito. At quia & ipsi Græci Spiritum Sanctum dicunt esse etiam spiritum filii, verbis contententes in sententia cum Latinis conuenient, si ca pere vellent. Quam etiam sententiam quidam maiores eorum satis expressè in scriptis suis posuerunt

Dist. 9. Sūma De coeternitate genitoris & geniti, ac æternitate generationis Tho. 1. p. q. 42. art. 2. Alexan. ibi. mem. 5. Sco. May. Ant. And. q. 1. Bonna q. 3. art. 1. Dur. q. 4.

D. 10. Sūma. Tho. 1. p. q. 41. ar. 4. ad 3 Alex. q. 43. mem. 3. ar. 2. Sco. May. Dur. Ric. Bonna. Ant. And. q. 1. Bacc. d. 11. q. 1. Aug. lib. 15. & 17. de Tri.

D. 11. Sūma. Tho. 1. p. q. 46. ar. 2. Ale. q. 43. mem. 4 art. 4. Sco. Ric. Duran. May. Ant. And. q. & Bonna. ibi. art. 1. Bacc. d. 12. q. 1.

*Ex patre & nato procedit spiritus almus
Quamvis diffideat nomine Græca fides.*

D. 12. Sūma.
De ordine
processionis
ab utroque
Sc. Bac. May.
Ant. Ar. d. 1.
d. 12. q. 1. &
Bon. 11. q. 2.
ar. 1. Ric. &
Dur. d. 11. q.
3. S. Tho. 1.
p. q. 36. ar. 4.
Vide etiam
Seco. q. 2.

Spiritus Sanctus, nec prius, nec posterius processit, à Patre quàm à filio, nec è contra, pro eo quod ibi nulla est temporis successio, vel duratio. Vnde nec habet locum quæstio illa, an processerit Spiritus Sanctus iam nato filio, vel adhuc nascituro. Nam omnes personæ sunt coeternæ. Hinc etiam nec maiore perfectione dignitatis, nec plenius à patre procedit quàm à filio, sed æque perfectè. Principaliter tamen & propriè à patre tanquam ab auctore processionis Spiritus Sancti mittitur per filium, eò quod pater à nullo est, filius autem hoc habet à patre.

Spiritus ex nato non manat plenius ipso,

Quàm patre, nec spirat filius ante patrem.

D. 13. Sūma.
De differen-
tia processio-
nis & genera-
tionis in di-
uinis. Scb. 1.
dist. 13. Ant.
And. q. 1. Bo-
na. & Dur. q.
2. ar. 1. Bacc.
q. vni. Th. 1.
p. q. 27. ar. 24.
Alex. q. 43.
mem. 2.

Quamquam ab utroque, scilicet à patre, & filio. Spiritus Sanctus procedat: non tamen per hoc filius eorum, quasi patris, & matris, dici potest. Hoc enim absurdissimum esset, & à fidelibus auribus alienissimum. Quamvis etiam tam filius, quàm Spiritus Sanctus à patre procedat, alio tamen modo. Nam filius procedit per modum naturæ, & ideo dicitur genitus, & procedens. Omne enim quod generatur, procedit, & non è contra. Sed Spiritus Sanctus procedit per modum voluntatis, sicut datus, non autem ut natus. Sic ergo procedens tantum dicitur & non natus. Neque tamen per hoc Spiritus Sanctus dici debet ingenus, sicut nec genitus: quia nec est pater, nec filius.

Quamvis accipiat naturam sūmen eandem

Cum nato, natus non tamen esse potest.

D. 14. Sūma.
De processio-
ne temporali
Spiritus S. In-
uisibili. Tho.
1. p. q. 43. ar.
1. 4. 5. & 7.
Alex. q. 7 r.
mem. 1. Seco.
Ant. And. 14.
Bona. d. 15.
q. 3. & 4. ar. 1.
Ric. q. 1. 2.
Durand. d. 16.
q. 1.

Gemina est Spiritus Sancti processio, æterna scilicet, & temporalis: quarum prima ineffabiliter à patre, & filio sine tempore processit: secunda verò est, qua Spiritus Sanctus mittitur ad sanctificandum creaturam rationalem. Et hac quoque processione ab utroque procedit. Est autem illa processio seu missio, gratia Spiritus Sancti collatio. Et hunc Dominus discipulis bis dedit, scilicet post Resurrectionem, quando in eos insufflauit, & post Ascensionem in die Pentecostes, ad significandum duplicem delectionem. s. Dei & proximi, quam Spiritus Sanctus in nobis operatur. Datur autem Spiritus Sanctus personaliter cum suorum donorum distributione. Vnde non ab aliqua creatura quantumcunque sancta (sed à solo Deo) datur Spiritus Sanctus, nisi instrumentaliter, quia à nulla creatura procedit.

Spiritum ab æterno pater ut cum pignore spirat,

Tempore sic placito mittere uterque solet.

D. 15. Sūma
De principio

Etiam à se ipso datur Spiritus Sanctus. Nam & ipse Deus est

& do-

& donum. Dat ergo, quia Deus: & datur, quia donum: sic quæ dat se ipsum, quia operat trinitatis (cuius ipse est persona) ad extra sunt indiuisa. Vnde quod vna facit, & alia tacit. Nam & ipse filius se ipsum in scripturis mittere dicitur: qui etiam filius, licet semel tantum in carnem missus sit, in mentes tamen castas quotidie mittitur à tota Trinitate. Patri autem qualitercumque mundo appareat, tamen mitti non conuenit: quia ipse ab alio non procedit, sed est processions auctor & principium. Per quod tamen filius, & Spiritus Sanctus minores eo non sunt, sed eiusdem cum eo dignitatis, & essentie.

*Quando creaturam sacro aspiramine mundat,
Se dat muneribus spiritus ipse suis.*

Dupliciter Spiritus Sanctus missus est, quo & creatura dupliciter sanctificatur, visibiliter, scilicet, cum apparentia alicuius visibilis signi, & quandoque cum effectu interiori, sine visibili signo. Sicut & filius dupliciter missus est, visibiliter, scilicet, in carne assumpta, & inuisibiliter in mentes castas. Fuit ergo visibilis Spiritus Sancti missio, quædam ipsius apparentia vel manifestatio in corporali creatura, tanquam in signo. Neque tamen per hoc quod mittitur Spiritus Sanctus, minor est patre qui non mittitur, cum tamen filius secundum missionem visibilem minor dicatur tota Trinitate. Filius enim assumpsit humanitatem non solum ut in ea appareret, sed etiam ut esset homo, non autem sic Spiritus Sanctus columbam. Tamen iuxta Hilarium pater maior est filio sibi coessentiali, & hoc auctoritate genitura, non tamen per hoc filius minor dici potest. Vnum enim & idem esse quod habet filio dedit.

*Quo nos diligimus, flamen putat esse Magister.
Hoc magis augeri, quo magis ardet homo.*

Spiritus Sanctus (qui tertia in Trinitate persona existens, à patre & filio à se ipso mittitur & donatur fidelibus) est amor patris & filii, quo se inuicem amant & nos. Est etiam amor, siue charitas qua nos Deum & proximum diligimus. Ita enim in nobis est, ut nos Deum, & proximum diligere faciat. Hinc qui ipsam dilectionem diligit, Deum diligit pro eo quod Deus dilectio est. Nec tamen Deus sic dicitur charitas nostra, sicut spes & patientia nostra. Hæc enim dicitur, non quod ipse sit ista, sed quia sunt ab eo. Dicitur autem charitas, quia ipse est charitas. Et hæc charitas quæ Spiritus Sanctus est, nec proficit nec deficit, quia Deus est, sed homo in ea aliquando proficit vel deficit, sicut & Deus in nobis dicitur magnificari vel exaltari. Sic etiam dicitur alicui dari non quasi locum mutet, sed quia alio modo in eo esse incipit. Quamuis etiam actum credendi & sperandi operatur, mediantibus virtutibus fide, & spe, actum ra-

temporali pro
cessions Spi
ritus S. in per
sonis increa
tis. Sco. 14 d.
Aug. lib 2. de
Trin. c. 5.

D. 16. Sūma:
De processio
ne tempora
li Spiritus S.
visibili Sco.
16 d.

D. 17. Sūma.
De processio
ne Spiritus S.
inuisibili. Sc.
Ric. May.
Ant. And. q.
1 Dur. q. 4.
Bona. d. 16.
q. 1. ar. 1.

men diligendi sine alicuius virtutis medio in nobis operatur. Hæc Magister. Sed norandū quod in hoc ultimo non tenetur, quia præter hæc doctores ponunt habitum charitatis, quo actus diligendi eliciatur, licet Deus sit charitas nostra effectivè.

Spiritus in varijs apparuit ante figuris.

Imbuit & tacito pectora sacra modo.

D. 18. Sūma.
De proprie-
tate Spiritus
Sancti secu-
dū quā pro-
cedit tempo-
raliter. Sco.
d. 16.

Spiritus Sanctus dicitur datus à temporali processione, sed donum dicitur ab æterna. Neque verò filius donum dicitur, quamvis & ipse ab æterno donabilis fuit, quemadmodum Spiritus Sanctus, quia non solum procedit ut donabilis, sed etiam ut genitus. Sicut ergo filius æternaliter nascendo à patre accipit quod sit filius: sic Spiritus Sanctus æternaliter procedendo accipit, quod sit Spiritus Sanctus. Hinc & secundum quod sempiternè donum est, refertur ad patrem & filium, secundum verò quod datum, vel donatum est, refertur ad eum qui dedit, & ad eos quibus datur.

Spiritus æterna donum est ab origine, quamquam.

Temporis elapsu dicitur esse datus.

D. 19. Sūma.
De equalita-
te persona-
rū. Ant. And.
q. 1. & 2.

Aequales sunt diuinæ personæ, nec se inuicem excedunt in æternitate, potentia, vel magnitudine: quæ licet diuersimodè sint nominatæ, sunt tamen eadem essentia. Hinc ex illa consubstantialitate vna persona dicitur esse in alia. Nulla ergo est in diuinis personis essentialis diuersitas, seu differentia, scilicet nec partium integralium, nec subiectiuarum, nec materialium qualitercunque. Nec ibi duæ personæ magis sunt quàm vna, nec numero differunt, quasi vna sit aliquid aliud ab alia: sed quia in computatione à se inuicem discernuntur, ut pater dicatur vnus pater, & pater, & filius duo, hinc & omnes tres personæ non sunt maioris deitatis, sicut nec veritatis & magnitudinis quàm vna, & vna non minoris quàm omnes, sed æqualis sunt deitatis & eadem deitas. Ex quo & pater, quod et si Deus trinus est, non tamen triplex dici debet: quia vbi triplicitas, ibi duo plus quàm vnum, & tria plus quàm duo.

Pernegat æquales personas Arrius excors,

Quamlibet & cunctis pernegat esse parem.

D. 20. Sūma.
De persona-
rū equalita-
te in operan-
di potentia.
Sco. Ric. Du-
ra. Ant. And.
Bona. 20. q.
1. art. 1. &
2. A-
lex. 1. p. q. 47
mem 5. Th.
q. 42. ar. 6.

Aequales sunt etiam diuinæ personæ potentia, ita ut non maiorem potentiam habeat pater filio, nec duo vel tres maiorem, quàm vnus. Quod ex verbo Christi primum ostenditur, vbi dicit: omnia quæ habet pater mea sunt: ergo & omnipotentiam. Nam si pater, non generasset filium in potentia sibi æqualem, hoc esset aut quia nolisset, aut non potuisset: quod vtrunque falsum est: quia sic aut inuidus, aut impotens probaretur. Nam in humanis pater filium quanto potest, generat sibi æqualem: imò & meliorem & maiorem, si posset. Deo tamen nihil esse potest maius aut melius.

Vnde

Vnde erit pater filio æqualis . Nec impedit quòd pater filium genuit, quia filius nascendo eandem naturam ab & accepit.

*Nequaquam est alijs persona potentior vna,
Quod ratio perhibet, quod pia scripta docent.*

A Verè sunt propositiones, in quibus dictio exclusiua (solus) ponitur cum termino personali, dicendo. Solus pater tantus est, quantum simul illi tres &c. Per hoc enim non vna persona ab alia, sed proprietas relatiua vnius personæ ab altera excluditur. Quòd si dictio exclusiua de termino personali prædicetur respectu termini essentialis, vt si dicatur, solus pater est Deus, vel pater est solus Deus secundum Magistrum: sic vbi tales propositiones inueniantur, exponendæ venient, nec verbis nostris sic loquendum. Quòd si etiã vna persona in scripturis exprimat cum dictione exclusiua, alia persona non expressa, tamen semper cointelligitur propter earundem cohærentiam.

*Esse Deum, solum Patrem non dicimus aptè,
Sed Patrem, solum dicimus esse Deum.*

B Sextuplicia sunt nomina, quæ Deo tribuuntur secundum substantiam. Prædicta tamen nomina non eodẽ modo de Deo, & de personis dicuntur. Nam sunt quædam, quæ exprimunt proprietates personales, & dicuntur notionalia, vt pater, filius, Spiritus Sanctus verbum donum, generans, &c. Quædam verò expriment essentialitatem, vt Deus, deitas, sapientia, bonitas, æternitas, & huiusmodi. Quædam aut transumptiuè de Deo dicuntur, vt lux, splendor, speculum, & substantia. Quædam etiam Deo solum ex tempore conueniunt cum relatione quadam extrinseca, vt Dominus Creator, Redemptor, Saluator, & sic de alijs. Quædam verò ex tempore Deo conueniunt, nec relatiue dicuntur, vt humanatus, incarnatus. Quoddam etiam est, quod dicitur non sigillatim, sed simul de omnibus personis, secundum quandam intrinsecam relationem, ut trinitas. Et hæc omnia reduci possunt ad duplex nomen. Nam omnia aut dicuntur relatiue aut absolute, vt patet intuenti. Ea tamen quæ ad essentialitatem pertinent absolute, scilicet, dicuntur, non dicuntur vel de singulis, vel de omnibus in plurali, sed in singulari tantum. Non enim dicuntur pater & filius & Spiritus Sanctus dii, bonitates uel huiusmodi, sed vnus Deus, bonitas &c.

*Nomina multa Dei communia, propria quedam,
Sunt nonnulla tropis nomina clausa suis.*

D Ab eis quæ dicta sunt, scilicet, nomina secundum substantiam de Deo dicta, singulariter de personis dici & non pluraliter, excipitur hoc nomen persona. Quòd quidem substantialiter dicitur absolute enim & non relatiue prædicatur, & tamen pluraliter de om-

nibus

D. 21. Sūma.
De modo loquedi de personis cum exclusiua dictione. Sco. Bona. Durā. May. Ant. And. d. 21. q. 1. Ric. q. 3. Tho. 1. p. q. 32. ar. 4. Alc. q. 6. mem. 3. art. 1. & 2. Nissā. p. 2. por. 2. q. 2.

D. 22. Sūma.
De multiplici nominum ac prædicationū differentiā ī diuinis. Sco. Bona. Ricar. Dur. May. Ant. And. d. 22. q. 1. Tho. 1. p. q. 13. ar. 1. Alexan. q. 48. mem. 1.

D 23. Sūma.
De hoc nomine, persona. Sco. Ant. And. q. 1. fr. May. d. 24. q. 2. Bacc. ibi. q. r.

inibus simul dicitur, & non singulariter. Vera enim est hæc, pater, & filius, & Spiritus Sanctus sunt tres personæ: nõ autem sunt vna persona. Sed hoc nomen à prædictis supra excipio oportuit, vt haberetur quo hæreticis responderi posset, cum instanter querentes quid tres in diuinis secundum scripturas dicamus. Respondendum est enim tres personas. Quod tamen magis dicitur ex penuria nominũ, quibus hæc tam altissimè res exprimuntur, quàm vocabuli propria significatione. Notandum autem quòd in diuinis non est utendum vocabulis quæ sunt, diuersus, singularis, vnicus & solitarius: per quæ, scilicet importatur contrarium aut vnitatis essentia, aut pluralitatis personarum.

Commoda personæ vox est, si quæstio fiat.

Quo natura modo fit tribus uno Dei.

Nomina numeralia non ponunt aliquid in diuinis, sed remouent. Item distinctio excludit cõsusionem in personis, similiter discretio: vt per hoc quod dico, vnus Deus, deorum excluditur pluralitas. Per illa autem quæ pluralitatem exprimunt, singularitas & solitudo excluditur: vt per hoc quod dicitur, duæ vel tres personæ, excluditur quòd non sit vna tantum. Hæc tamen à doctoribus non conceduntur, nisi intelligatur illa nomina sic remouere, quòd etiam significant seu ponant, Quod nec abnuunt auctoritates, quas Magister allegat.

Onere nil, inimo tantum remouere Magistro

Nomina quæ numeros in deitate notant.

Sed res ista purum deinceps laudata magistris

A nostris, hodie nullus est precij.

1. Personæ nomen significat essentiam in supposito. 2. Nomen personæ multipliciter dicitur. Quo ad primum, ex supradictis patet: quo ad secundum autem, ex eo quòd dicendo tres personas, significamus id quod est commune patri, & filio & Spiritui Sancto, quod utique est essentia. Hinc & querentibus quid est essentia: responderi potest, tres personæ. Capitur tamen nomen personæ quandoque pro hypostasi vel substantia, & hoc iuxta prædicta, propter vocabulorum penuriam: ita cum dicimus, pateret filius & Spiritus Sanctus sunt tres personæ, sensus est, idest, tres hypostates vel substantes. Denique & quandoque supponit proprietate personali, sub eius tamen aliqua differentia, vt ex prædictis patet.

Naturam signat, signat vel hypostasin anceps.

Nomen personæ, propria siue notat.

Loquentes de diuinarum personarum proprietatibus, in primis cautos nos esse conuenit de nomine hypostasis, propter hæreticorũ versutiam, qui eo utebantur pro persona simul & essentia, & per

hoc

D. 24. Sũma.
De nominibus numeralibus, & distinctionib.
Bona. Sco.
dur. Ant. An.
fr. May. 24.
& 25. Ric.
23. q. 1. S. Th.
1. p. q. 30. ar.
3. Alex. q. 45.
mem. 1.

D. 22. Sũma.
De significatione huius nominis Persona, cum dicitur pluraliter. Bona.
Sco. Ric. An.
And q. 1. Dur.
ran. d. 23. q. 1.
May. d. 24. q.
4. S. Tho. 1. p.
q. 29. ar. 4. A.
lexan. q. 56.
mem. 1.

D. 26. Sũma.
De proprietatibus personarũ. Sco.

hoc simplices capiebant : quod tamen modo pro persona tantum, sine periculo accipitur . Est autem proprietas personalis patris, generare: filii, generari : Spiritus Sancti , procedere uel spirari . Quæ quidem proprietates, relationes quædam sunt, quibus personæ adinuicem relatæ distinguuntur : & paternitas filiatio , & processio dicuntur : A quibus & personarum nomina , scilicet pater & filius & Spiritus Sanctus, sumuntur. Neque tamen, quia relatiua sunt, accidentaliter dicuntur, quia incommutabiliter prædicantur : solus filius in diuinis propriè filius Dei est homines autem per adoptionem. Quamuis etiam omnes communiter personæ nomine Spiritus Sancti sumpto essentialiter nominari possunt, tertiæ tamen personæ appropriatur relatiuè , & per hæc nomina. s. donum & Spiritus Sanctus, ipsius intelligitur relatio, cui nomen non est impositum.

Personam perh. bent. distingui proprietate.

Prædicat externum non tamen illa genus.

Eadem est patris proprietas, quæ his significatur nominibus : pater, paternitas, generatio actiua. Et filii quæ significatur nominibus his, quæ sunt : filius, filiatio, generatio passiuæ : & Spiritus Sancti per hæc, quæ sunt, Spiritus Sanctus, spiratio passiuæ, & procedere ab utrisque . Significantur tamen hæc proprietates per ista nomina diuersis rationibus . Nominibus enim personarum (quæ sunt, pater, filius, Spiritus Sanctus) significantur non tantum proprietates, sed etiam hypostasies : nominibus autem proprietatum, ut sunt paternitas, & filiatio, &c. significantur ipsæ proprietates secundum se, vel actus ipsarum proprietatum, ut generare, nasci, vel generari . Sunt autem & nomina quæ propriè filio conueniunt, & personalem eius proprietatem præcisè exprimunt, quæ non substantialiter, sed respectiue de eo, respectu patris dicuntur, qualia sunt, genitus, uerbum, imago. Dicitur enim genitus genitoris genitus, & sic de aliis. Essentialia etiam quandoque ponuntur pro personis, ut Deus de Deo, Deus genuit Deum, lumen de lumine, sed non è conuerso . Non enim dicimus, uerbum de uerbo, vel filius de filio, &c.

Vni personæ si multa uocabula dentur,

Res eadem multis fit manifesta modis.

Præter tres proprietates personales assignatas sunt alię non personales, quæ tamen sunt personarum . Ut ingenuus, quod ad patrem spectat, & tamen aliã, quam hoc nomen paternitas, proprietatem importat. Non enim de ratione patris est esse ingenuum, cum absque hoc aliquis esse possit pater . Est autem sensus alius illarum propositionum, patrem esse & filium esse, quia hoc idem est. Vna enim est essentia diuina, qua uterque est . Et illarum esse patrem, & esse filium, transpositus, scilicet, terminis. Non enim est eadem pro-

Ric. Dur. fr.
May. Ant.
And. q. 1. Bo-
na. q. 3. Tho.
1. p. q. 40. ar.
2.

D. 27. Sūma.
De diuersis
nominibus
proprietatū
personalium.
Sc. Frā. May.
Bac. Ant. An.
q. 1. Durā. d.
26. q. 2. S. Th.
1. p. q. 34. ar. 1.

D. 28. Sūma.
De proprie-
tatis non
personalib.
Sco. Ant. An.
q. 1. Bon. q. 3.

prietas qua ille est pater, & alter filius, vt patet. Solus filius dicitur sapientia genita uel nata. Notandum quoque quòd nomen imago relatiuè quandoque sumitur & tunc soli filio conuenit. Sumitur autem & quandoque essentialiter pro tota trinitate, ad cuius. s. imaginem homo dicitur creatus.

*Et pater, ingenitus cognomine dicitur apto,
Dicitur & natus solus, imago patris.*

Hoc nomen principium, in diuinis dicitur ad aliquid totiquè conuenit Trinitati & singulis personis ac multiplicem notat relationem. Est namque pater principium totius diuinitatis, quia principium filii & Spiritus Sancti, & sic est principium, sine principio. filius est principium: quum Pater & filius sint principium Spiritus Sancti, & Spiritus Sanctus non aliter procedat ab uno, quàm ab alio. Spiritus Sanctus autem est principium creaturæ, & principium de utroque. Nec dicuntur tres personæ esse tria, sed vnum principium ex tempore totius creaturæ. Quamuis autem & vna persona sit alterius principium, vt iam dictum est, hoc tamè non est ex tempore & essentialiter, sed notionaliter. Pater & filius sunt principium Spiritus Sancti, idquè vnicuique notione dicta à recentioribus communi spiratione.

Omnes principium personas dicimus vnum.

Principium, natum dicimus atque patrem.

Aliqua de Deo dicuntur ex tempore, idquè sine sui mutatione. Vnde nec per hoc, ei aliquid accidit, sed rei temporali: qualia sunt, creator, Dominus, refugium, & huiusmodi. Tunc enim cœpit hoc modo Deus esse creator, quando cœpit esse ipsa creatura: & sic similiter de aliis. De tempore tamen dicitur; quòd Deus non cœpit esse Dominus temporis in tempore, sed cum tempore, eo quod tempus in tempore esse non cœperit. Est ergo talis relatio realiter solum in creatura, in Deo autem solum eius appellatio, seu secundum rationem. Fit enim hoc, vt dictum est, sine ipsius mutatione sicut in simili nummus sine mutatione sui fit pretium. Hinc patet quomodo Spiritus S. puris mentibus sine sui mutatione confertur.

Sit dominus rerum quamuis in tempore factus.

Non de mutatum dicimus esse Deum.

Illà nomina æqualè & similè in diuinis relationem quidem dicunt, sed ea est solum relatio rationis. Nihil enim est sibi ipsi æquale, sicut nec simile, & tamen personarum æqualitas est secundum essentiam. Æqualitas ergo, & similitudo in diuinis nihil aliud est quàm identitas virtutis diuinarum personarum, idquè relatione rationis tantum. Aliqui dicere volebant, quibus Magister adheret, in quo non renetur, quòd illa nomina in diuinis nihil ponerent. Affirmatur autem in diuinis secundum appropriationem de patre vni-

D. 29. Sūma.
De cōmuni
spiratione,
que est alia
priprietas,
sed nō perso-
nalis. Bona.
Sco. Ric. Du-
ran. q. 1. Th.
1. p. q. 33. ar.
1. Alex. q. 70
mem. 1. ar. 1.

D. 30. Sūma.
De relatiōi-
bus que con-
ueniūt Deo
ex tempore.
Bona. Sc. Du-
rā. May. Bac.
Ant. And. q.
1. Ric. q. 3.
Tho. 1. p. q.
13. ar. 7. Ale.
q. 53. mem. 2.

D. 31. Sūma.
De appro-
priatis. Sco.
Duran. May.
Bacc. Ant.
And. q. 1. Bo-
na. & Ric. q.
2. Tho. 1. p.
q. 42. art. 1.
Alex. q. 54

tas & æternitas, quia illa pertinet ad principium, qui & innascibilis dicitur: de filio autem imago, species & pulchritudo, & equalitas, ob perfectam patris representationem: de Spiritu Sancto, amborū nexus & charitas, munus quoque & vsus: quia per ipsum & ab ipso omnia nobis donantur. Quia verò neutrum genus ad essentiali referitur, masculinum verò ad personam, seu hypostasin, ideo pater & filius & Spiritus Sanctus dicuntur quidem vnum, non autem vnus, nisi cum additione: & vnus Deus vel huiusmodi.

*Natura aequalis, non proprietate, parenti
Filius, ac vnum, non tamen vnus erit.*

Pater & filius in diuinis diligunt se Spiritu Sancto, & hoc, capiēdo diligere notionaliter, vt ponitur pro communi spiratione differente, scilicet ab essentia secundum rationem. Non autem est concedenda illa propositio, Pater sapit sapientia genita, seu per eam sapientiam quam genuit: ne filius qui est sapientia genita, videatur esse causa sapientia in patre. At dum quæritur, an filius sapiēs sit sapientia ingenita, concedi debet, eò quòd ipse eadem sapientia, sapiens est qua pater. Est enim sensus quòd filius est de sapientia ingenita. Conceditur etiam à quibusdā illa, filius sapiens est sapientia genita, vel se ipso, quod idem est, non tamen à se ipso. Est autem vna eademque sapientia patris ingenita & genita secundum rem, secundum rationem tamen differens. Hoc enim additum, patris, facit sapientiam stare pro personis. Si verò absolute ponitur, stat pro essentia, sicut & de dilectione est considerare. Vnde & sicut in deitate est dilectio, quæ est pater & filius & Spiritus Sanctus, scilicet ipsa diuina essentia, & tamen Spiritus Sanctus est dilectio, quæ non est pater nec filius, nec tamen per hoc sunt duæ dilectiones, sed vna tantum: sic est & suo modo de sapientia. Denique & diligere, si capiatur essentialiter, & idem est quod esse, tunc pater non diligit Spiritu Sancto, sed bene, si capiatur notionaliter pro passiva spiratione. Tunc enim etsi idem sit quod diuina essentia secundum rem, non tamen secundum modum significandi. Secus tamen est hic de sapere, quod semper essentialiter capitur.

*Quamuis se genitor spiramine diligit almo,
Attamen is genito, non sapiente, sapit.*

Diuiinarum personarum proprietates sunt ipsa personæ, sunt & diuina essentia: ut paternitas est pater, & est diuina essentia: sic & filiaris filius, & processio Spiritus Sanctus. Nulla enim in diuinis potest esse diuersitas, nec compositio, sed ob diuinæ naturæ simplicitatem, Deus est quicquid habet, ubi non repugnat relatiua oppositio. Fuerunt autem aliqui qui hoc negantes, dixerunt ipsas proprietates non esse personas, sed quasi extrinsecus affixas, quasi si

mem. 1. ar. 1.
Nihil. Trac.
1. p. 2. par. 3.
q. 1.

D. 3. 2. Sūma.
De intellectu
assignataru
proprietatū,
presertim de
amore & sa
pientia. Bon.
Sco. Ric. Du
rā. Ant. And.
q. 1. May. q.
1. Tho. 1. p.
q. 37. art. 2.
Alex. q. 67.
mem. 3. ar. 3.

D. 33. Sūma.
De cōpara
tione vel dif
ferentia pro
prietatis ad
personas &
essentiā Sco.
11 Reporta.
& Ant. And.
d. 2 primi.

proprietates sunt persone, ideo eas non distinguunt. Sed hoc non sequitur. Nam & se ipsa res distingui potest, seu determinari. Addunt autem dicentes si proprietates sunt diuina essentia, ergo in eis personæ conueniunt sicut & in essentia, vbi non attendunt repugnare relatiuam oppositionem. Plenum tamen horum intellectum nemo mortalium habere potest, sed standum est in his veritati fidei. Neque etiam sequitur paternitas est in essentia, ergo essentia generat, vt ipsi volebant. Non enim est ibi determinando uel distinguendo eam, sicut est in persona, cuius est generare.

*Vni personæ quod conuenit, omnibus apta
Conueniet, modo ni dempta relata sient.*

D. 34. Sūma.
De personarum cū
essentia unitate.
Sco. se remittit
ad ea quæ
in 2. d. 8. 13.
& 26.

Per hoc quod in diuinis persona est idem cum essentia, non est eadem res quæ generat & generatur, vt heretici uolebant: quia & si generans & generatum in substantia conueniant, non tamen in personalitate: quia persona & essentia secundum rationem differunt. Et si etiam vnus Deus dicatur tres personæ, siquæ vna essentia triū personarum, & tres personæ vnus essentia, non tamen potest sanè dici vnus Deus trium personarum, vel tres personæ vnus Dei. Per hoc enim significaretur Deus in aliqua habitudine principij respectu personarum, quod non valet. Neque simile est de essentia, quia hæc uox, Deus significat in ratione principij effectiui, non autem essentia. Quod autem patri attribuitur potentia, filio sapientia, & Spiritui Sancto bonitas, quamuis omnes eadem potentia sint, & sapientia & bonitas: hoc fit, ne pater impotens putetur, & filius insipiens, & Spiritus Sanctus tumidus, vt in humanis seu creaturis esse consuevit. De nomine etiam homouros, notandum quod ad tempus propter hereticos abolitum p̄fecta ipsius significatione, in consuetudinem locutionis est resumptum, valet tantum, id est vnus & eiusdem substantiæ. Nomina verò translatiue de Deo dicta, vt splendor, speculum, & huiusmodi, intelligi debent secundum rationem translationis & similitudinis eorum.

*Personis eadem fuerit natura, tametsi
Est personarum candidus ordo trium.*

D. 35. Sūma
de attributis
quæ conueniunt
Deo respectu
creaturæ. D. Th.
1. p. q. 15. Ar.
2. Sco. & An.
An. d. 35. q. 1.

Scientia Dei siue sapientia, quamuis simplex sit, & una, propter varios tamen rerum status & effectus multa fortiuntur nomina, vt scilicet iam dicatur præscientia, prout scilicet est de futuris & omnibus, tam bonis quam malis: iam dispositio, in quantum est de faciendis: iam prædestinatio, vt est de saluandis: iam prouidentia, in quantum est gubernandorum: quæ & pro dispositione accipitur, licet interdum & pro præscientia accipiatur. Sapientia verò vel scientia est de omnibus, tam bonis quam malis, presentibus & præteritis, temporalibus & æternis. Si autem nulla futura fuissent, licet tollere-

tur præscientia, dispositio uel prædeterminatio quo ad respectum & antecessionein, quam ad futura important, non tamen quo ad essentiam, quæ tali respectui subicitur. Intuetur autem Deus omne futurum, ut sibi præsens, eo quòd omnia tam præterita quàm futura, sicut & præsentia ab æterno in Dei fuerunt scientia.

*Nomina multa, Dei tenet una scientia, rerum,
Quod splendens varijs efficit ordo modis.*

A Licet omnia à Deo cognita sint in eius scientia, non tamen in ipsius essentia. Multa enim scit, quæ essentia eius non sunt. Deus etiã aliquo modo cognoscit bona, quo non cognoscit mala, quæ scilicet in eo esse non possunt, cum illa solùm in eo esse dicantur, ad quæ in ratione principii ipse se habet, qualia non sunt mala, quæ nec ipse approbat. Denique etsi omnia quæ sunt de Deo, possunt dici ex ipso, non tamen e conuerso, omnia quæ ex ipso sunt, quia ab eo facta non autem de ipso, quia non de sua substantia.

*Novit multa Deus, quæ essentia in esse negantur.
Novit non eodem, quo bona, praua modo.*

B In omnibus generaliter rebus Deus est præsentialiter, potentialiter & essentialiter, sine tamen sui definitione, est & in omni loco sine circumscriptione, in omni etiam tempore sine mutabilitate. In sanctis specialiter, & excellentius, est per gratiã suam. Excellentissimè autem est in homine Christo, in quo plenitudo diuinitatis corporaliter inhabitat. Est ergo ubique per essentiam, sed in solis bonis habitat per gratiam. Priusquam autè res aut sancti essent, Deus qui nullius eget, equè ut modò in se habitauit. Neque tamen per hoc quod Deus præsens est in rebus etiam immundis maculatur; sicut nec spiritus humanus à corpore leproso, nec à rebus fœdis radius solaris. Et quamuis Deus est ubique & in omni tempore, non tamen temporalis est, nec localis: quia nec subest motui, nec loco terminatur, nec circumscribitur. Spiritus autem creatus loco, quidem terminatur, non autem circumscribitur: qui & per tempus mouetur secundum affectiones temporis subiacentes, non autem Deus. Qui & sine sui mutatione de nouo incipit, vel desinit esse in creatura modo prædicto.

C *Solus ubique Deus multo discrimine rerum,
Mutatur nullo tempore sine loco.*

Scientia simplicis intelligentiæ in Deo non est causa rerum, nec res sunt causa scientiæ Dei, ita quòd non sequitur, Deus mala certè præsciuit, & eius præscientia falli non potest, ergo necessario euenient. Nisi fortè dicatur causa malorum sine qua non. Nam sine eo mala non essent, licet ipse nec uelit nec approbet ea, sed tantum bona. Contingentiæ enim futura secundum se contingentiæ sunt, licet

D

D. 36. Sūma. De comparatione rerum scitarum ad Dei scientiã, & quo modo res sint in Deo. Sc. An. And. Bona. q. 1. ar. 1. Dur. q. 2. Ric. 3. 5. d. q. 4. Niiffa. Trac. 1. p. 3. p. 1. q. 2.

D. 37. Sūma. De cōparatione Dei ad res, scilicet, quo modo Deo fit in rebus. Sco. Ric. May. An. An. q. 1. Bon. Duran. q. 2. D. Tho. 1. p. q. 8. ar. 3. Alex. q. 9. mem. 2. & 3.

D. 38. Sūma. De cōparatione scientiæ Dei ad res scitas. 1. p. q. 14. ar. 1. ar. 9. ar. 11. ar. 13. & 1. con. Genti. c. 66. Alex. q. 23. mem. 3. ar. 4. Seraph. d. 3. 5. & 39. d. q. finali. ar. 2. Scotus May. Ant. And. 38 & 39. Niiffa.

Tract. 1. p. 2.
por. 3. q. 4.
Dur. 35. q. 4.
34. q. 3. 38. q.
3. Vide etiã
Sco. 39. q. 5.
& Nissam.
Trac. 1. p. 3.
por. 1. q. vni-
ca.

certum sit ea euenire quantum ad Dei præscientiam. Angelicus D. varias mouet & eas quidem vtilissimas quæstiones super ea quæ in hac distinctione continentur. Vnde propositiones illæ, & similes, impossibile est euenire quod Deus præscit, possibile est non euenire futurum à Deo præscitū, coniunctim in sensu compositio falsæ sunt, in sensu autem diuiso veræ. Tunc enim simul stat, ea à deo præscita, & tamen in se fore contingentia.

Quamuis non possit diuina scientia falli,

Libera contingunt multa futura tamen.

D. 39. Súma.
De immutabi-
litate sciẽ-
tiæ Dei. Vide
Sco. & Tho.
ubi supra.

Et si aliquid subiectum esse possit scientiæ Dei, quod ante non fuit, aut etiam desinere possit aliquid subiectum esse idem scientiæ quod ante subiectum fuit: tamen ipsa Dei scientia per hoc non mutatur, sed omnino immutabilis est. Hæc enim est eius sapientia, & illa sua essentia. Vnde nec augmentari potest; nec minui, immo & absque sui mutatione, Deus scire potest, quod nescit, & potest uelle quod non uult. Et hoc si propositiones illæ diuisim intelligantur. Sic enim designant Deum habere libertatem & potentiam omnia sciendi vel non sciendi, sicut ab æterno habuit. Et hoc loquendo de scientia approbationis. Potest ergo & ad hunc sensum plura scire quam scit, sed sine sui mutatione. Prouidentia quoque Dei omnes creaturæ simul gubernantur, quamuis non æqualiter omnibus prouideat, sed cuiuslibet secundum modum suum.

*Vna manet semper diuina scientia, quando
Illam augere, nihil minuisse potest.*

D. 40. Súma.
De prædesti-
natione &
reprobatio-
ne, & eorū
effectib⁹. Sc.
Ant. And. q.
1. Bac. q. 41.
q. 1.

Prædestinatio (quæ scilicet præscientiam secundum intellectum præsupponit) est gratiæ in præsentibus, & gloriæ in futuro preparatio. Ipsa enim est solum respectu saluandorum. Præscientia autem etiã ad damnandos se extendit. Est autem certus prædestinatorum numerus eo quod nullus damnandus saluari potest, nec saluandus damnari. Vnde & illæ propositiones, præscitum potest saluari, vel prædestinatus potest damnari, in sensu composito falsæ sunt, licet in sensu diuiso concedantur. Neque etiam prædestinatus, esse potest non prædestinatus, nisi secundum distinctionem datã. Nam coniunctim hæ & similes falsæ sunt, diuisim autem veræ. Prædestinatus enim in quantum talis, nunquam potest damnari, aliã scientia Dei mutabilis esset, & prædestinatio incerta. Cuius etiam effectus est saluatio, sicut effectus approbationis, damnatio.

Saluus erit, quemcunque Deus prædestinat, idem

Quem reprobat, stygijs tristis adhibet aquas.

D. 41. Súma.
De causã præ-
destinationis
& reprobati-

Obdurationis quidem, quæ scilicet est gratiæ diuinæ subtractio, seu non collatio, meritum aliquid est. s. obdurati præcedens peccatum: nõ autem reprobationis, quæ. s. est æterna. Prædestinationis au-

tem nec quo ad æternam Dei electionem, nec quo ad temporalem ipsius gratiæ collationem, aliqua causa esse potest ex parte prædestinati, quia primam gratiam nullus meretur, aliàs gratia non diceretur, quæ scilicet gratis datur. Sic ergo non propter merita vel demerita futura Deus hunc elegit, & hunc reprobavit: sed liberè iuxta suæ beneplacitum voluntatis. Neque verò Dei reprobatio est causa peccati, sicut tamè eius prædestinatio est causa boni, cum peccanti liberum dederit arbitrium. Quamvis autem præscientia Dei, quæ est respectu futurorum, minui possit, futuris, scilicet in præsens vel præteritum transeuntibus, non tamen minui potest eius scientia, quæ videlicet est omnium præteritorum, sicut & futurorum & præsentium.

Non Deus ex meritis quemquam prædestinat, nisi Peccatis reprobos fordeat ipse suis.

Omnipotens dicitur Deus, nõ ideo quia potest omnia quæ vult, sed quia potest omnia quæ sunt factibilia, seu quæ sub activa cadunt potentia. Nam ad omnipotentiam non sufficit posse omnia, quæ quis velit: alioquin & quilibet beatus, omnipotens dici posset. Nec valet si dicatur quòd ipse nõ potest ambulare aut loqui, & sic de aliis, ergo non potest omnia. Potest enim, licet non per se, quia sibi non competit, tamen per nos & in nobis ea facit. Sic nec valet, non potest mentiri, fallere, decipi, aut peccare, ergo non potest omnia. Talia enim facere, non est potentia, sed potius infirmitatis. Quod autem quædam auctoritates dicunt eum ideo omnipotentem dici, quòd potest omnia quæ vult, intelligendæ sunt, idest Dei voluntas impediri nõ potest. Filius quoque sicut & Spiritus Sanctus, dicitur omnipotens, licet non à se, quia uterque est ab altero: tamè per se, quia eadem omnipotentia quam pater.

Sola Dei nullo constricta potentia sine est,

Qui quid enim esse potest, hoc facere ipse potest.

Errauerunt, & defecerunt in scrutinio suo, qui potentiam Dei infinitam, ad mensuram coarctare volentes, dixerunt Deum non amplius, nec aliud, nec quod facit omittere posse. Et rationes quas adducunt, insufficientes sunt. Nam quod arguunt à ratione boni & iusti quòd Deus nihil nisi tale facere possit, si referatur ad præsens tempus, nihil impedit. Nempe si Deus alia faceret, vel meliora, similiter bona & iusta essent: quamvis quo ad omne tempus, nihil facere possit nisi bonum & iustum. Quòd etiam arguunt Deum nihil facere, nisi quod debet facere, non valet, quia veri um debiti in diuinis locum non habet. Quòd etiam à rationabili arguunt, scilicet omne quod Deus facit, esse rationabile, dicimus etiam alia rationabilia esse si ea faceret. De præscientia verò quod dicunt, supra expli-

tionis. Sco. Ricar. Ant. And. q. 1. Bonna. & Dur q. 2. May. d. 42. q. 4. D. Tho. 1. p. q. 23. ar. 5. Alex. q. 28 mem. 3. ar. 10.

D. 42. Súma. De omnipotentia Dei. Bona. Ric. Dur. d. 43. q. 1. ar. 1. Sco. Ant. And. 42 q. 1. D. Th. 1. p. q. 25. ar. 1. Alex. q. 21. mem. 1. ar. 1.

D. 43. Súma. De quantitate omnipotentia Dei. Bona. Ric. Dur. d. 41. q. 3. Sco. Ant. Au. q. 1. & May. q. 2. D. Th. 1. p. q. 25. ar. 3. Alex. q. 21. mem. 5. ar. 1.

catum est. Quamuis etiam idem sint in Deo voluntas & potentia potentia, tamen plura subsunt quam voluntati. Hinc conclusiue dicitur, Deum plura posse facere quae non vult, nec facit. Potest enim omnia possibilis & non implicantia. Posset etiam omittere quae facit: quod & hinc patet, cum possit iustificare omnes: quod tamen ut constat non facit.

*Si dimissa Deus faceret, dimitteret acta,
In iustum posset dicere nemo tamen.*

D. 44. Sūma.
De qualitate
potētiæ Dei
Bona. Sco.
Ric. Duran.
Ant. Aad. q. 1
ar. 1. D. Tho.
1. p. q. 25. ar. 6

Rerum vniuersitatem Deus meliorem facere potest quam fecit. Nam nisi hoc posset, creatura aut esset summè bona, & sic creatori equalis, quod est impossibile: aut Deus ei maioris bonitati capacitatem conferre non posset, quod similiter falsum est. Nec obstat quòd sibi filium aequalem genuit, quia ille est de patris substantia, creatura autem de nihilo. Hæc tamen intelligēda sunt ex parte rerum. Dei enim sapientia qua facit, melior esse non potest, sed ipsa creatura. Non est ergo limitata diuina potentia nunc magis, quam vnquam ad faciendum quod vult, licet nō eodem modo res ad eadem se habeant, ut patet in eo quod in præteritum transit. Sic & de voluntate & scientia suo modo dicendum est.

*Longè aliter potuit, poteritque potestq; creare,
Optima quantumuis, cuncta creata Deus.*

D. 45. Sūma.
De volūtate
Dei & eius
acceptione.
D. Tho. 1. p.
q. 19. art. 2.
Sco. dur. An.
And. q. 1.
Ric. q. 4.

Voluntas quidem Dei est idem realiter, quod sua essentia; quia tamen ea differt ratione, sicut & scientia, ideo aliqua voluntati Dei attribuuntur, quae non attribuuntur eius essentiae. Non enim Deus est omnia, qui tamen vult omnia. Est autem diuina voluntas causa vniuersalis omnium, & quae naturaliter, & quae mirabiliter fiunt. Cum quae ipsa sit causa prima ipsius non est querenda alia causa, alioquin ipsa non esset simpliciter prima. Nominatur quoque voluntas multipliciter. Nam quādoque accipitur, propriè secundum quod est diuina essentia, & illa dicitur voluntas beneplaciti: alia autem dicitur voluntas signi, quae in hoc differunt, quia illa est aeterna, ista temporalis: hæc semper impletur, nō autem ista: ut est præceptio, prohibitio, consilium, permissio, & operatio, quae dicuntur voluntas Dei, quia sunt eius signa, non quasi hæc omnia fieri velit, sed quia ad modum uolentis se habet.

*Quae uel sunt, uel erant, uel quondam facta fuere,
Cunctorum ratio est vnica, uelle Dei.*

D. 46. Sūma.
De volūtate
quoad secus
effectus. Bo-
na. Ric. d. 47.
q. 1. ar. 1. Sco.

Semper impletur voluntas Dei beneplaciti, quae, scilicet facit, quaecunque vult in caelo & in terra. Nec obstat quòd dicitur vult omnes homines saluos fieri, & tamen nō omnes saluatur. Nam hoc sic habet intelligi, id est, omnes quos vult saluos fieri, saluatur: quomodo in simili dicitur, illuminat omnē hominē uenientem in hunc

mundum

mundum, omnem, scilicet qui illuminatur. Et in similibus similiter. Non etiam concedendum est Deum velle mala fieri. Nam tunc iniquus esset: Non etiam cōcedendum est Deum. Neque quod vult non fieri mala, quia sic mala nunquam fierent. Sed magis dicendum est quod non vult ea fieri, quia solum permittit. Vnde nec sic voluntati eius resistitur. Neque fieri malum, bonum est simpliciter, sed in quantum ex malis possunt elici bona. Nam bonum aliquod est tale in se, & ei cui fit, sed nō facienti. Et est aliquod bonum in se & facienti, sed nō cui fit. Et est aliquod bonum in se & facienti, & cui fit. Est autem & aliquod in se nō bonum, & facienti nocet: & tamen ad vniuersi valet decorem à Deo ordinatum. Quod etiam dicitur mala fieri verum est, sed omne verum est à Deo, ergo &c. Veritas quidem huius dicti à Deo est, sed nō res dicta, id est malum. Veruntamen nullum malum fit, nisi à Deo (vt dictum est) permittatur.

dur. Ant. An.
q. 1. D. Th. 1.
p. q. 19. ar. 6.
Alex. 1. p. q.
36. mem. 2.

A

*Vult mala simpliciter nunquam Deus ipse, tametsi
Quo minus, haud quanquam semper agantur, obest.*

Est autem & semper efficax diuina voluntas, nihilquē contra eā (quamuis præter eam) fieri potest, quin semper impleatur: & hoc aut à creatura, dum benefacit: aut de creatura dum ipse de malē faciente ordinat vt vult. Quia autem præter Dei voluntatem aliquid fieri posse dicitur, cum tamen ei nihil resistere valeat, intelligē dum est quoad ipsius permissionem: quod etiam est, dum aliquid fit cōtra eius præcepta vel prohibitiones. Hinc & obsequuntur diuinæ voluntati etiam mali: quia resistentes voluntati eius quæ præceptum, vel prohibitio dicitur, ea faciunt vnde voluntas eius, quæ ipse est semper inuicta permaneat. Neque etiam Deus omnia quæ præcepit uel prohibuit, ita fieri voluit, sed ad modum volentis se habuit, vt patet in præcepto de immolando Isaac, & decuratis leprosis.

D. 47. Sūma.
De voluntate diuinæ efficacis impletionem. Bona.
q. 3. Sco. &
Ant. And. q. 1

C

*Haud ulia in re nunquam frustra est diuina voluntas,
Quanquam sunt vulgo pessima mista bonis.*

Interest inter voluntatem Dei & hominis, adeo quod contingit quandoque aliquem mala voluntate velle id quod Deus bene vult, vt si filius malus patrem mori velit, quem & Deus mori vult. Et cōtra quandoque cōtingit quod quis vult bona voluntate quod Deus nō vult, vt si bonus filius patrem velit viuere quem Deus vult mori. Vnde bonam voluntatem nō oportet semper cōfirmari voluntate Dei in voluto. Denique & quandoque Dei bona voluntas per malam hominis voluntatem impletur, vt in crucifixione Domini I E S V patet. Non quasi actum Iudeorum malum Deus voluerit, sed Christus passionem bonā. Hinc & viris bonis Dominica passio

D 48. Sūma.
De cōformitate voluntatis humanæ ad diuinam.
Bona. Sco.
dur. Ant. An.
q. 1. Ric. q. 2.
May. d. 46. q.
5. Alex. 1. p.
q. 41. mem. 1.
& 3.

intuitu voluntatis Dei & nostræ Redemptionis placuit, non autem intuitu cruciatus sui sicque de eodem (sed non ob idem) letabantur & tristabantur. Sanctorum autem passiones quantum & ipse bona voluntate & mala appeti potuerint, tamen hoc refert, quia sola Christi passio est nostræ salutis causa. Quam nobis idem concedere dignetur, qui cū patre & Spiritu Sancto vivit & regnat Deus per omnia sæcula sæculorum.

*Velle Dei & nostrum quanto discrimine distent,
Quam variisque cupi res queat vna modis.*

LIB. I. FINIS.

SECUNDI LIBRI LOCATIONIS

*explicatio in quo de rerum, creaturarumque
creatione agitur. Habetque 44.
distinctiones.*

Postquam Magister in primo libro determinavit de Deo quantum ad rationem suæ naturalis perfectionis in hoc 2. lib. determinat de ipso in quantum eius perfectio relucet in operibus creationis. Ideo circa 1. dist. in qua determinat de emanatione creaturarum Sco. quærit sex.

Vide Ant. And. & Nicolaum de Orbellis. 2. d. 1. q. 1. & sequentes. q. solitum tamen est Scotis pro principio huius d. querere. Vtrum possibile fuerit naturam humanam vniri verbo in vnitatem suppositi. Vide D. Tho. 3. p. q. 2. ar. 3. Bona Sco. Ric Dur. Bac. 3. d. 1. q. 1. Ant. And. 2. d. 1. q. 1.

MINIMUM rerum visibilium, scilicet & invisibilium Deum esse Creatorem, & eas in temporum principio creasse, scriptura sacra in sui ostendit principio. elidens per hoc errores Platonis & Aristotelis: quorum alter Deum non Creatorem, sed quasi opificem rerum esse posuit, supponens, scilicet materiam in opere Dei, cum creatio sit ex nihilo, quo etiam modo aliquid facere soli Deo conuenit. Aristoteles autem ponens duo principia, scilicet materiam & formam, & tertiam operatorium mundum æternum dixit. Dicitur autem Deus aliquid facere vel agere, non

quia

quia operādo mutetur, sed æterna voluntate sine sui motione, cuius simile aliquod in calore solis est inuenire. Causa autem rerum creatarum est bonitas Creatoris. Qui etiam vt creatura beatitudinis ipsius particeps fieret, rationalem fecit creaturam, eam scilicet quæ summum bonum intelligeret, amaret, possideret, & per hoc ea frueretur. Quæ quidem distincta est in incorpoream seu angelum, & corpoream seu hominem. Non quasi ipse Creator his indigerit, sed vt ei seruirent, ac eo fruerentur. Denique & ipse mundus ad seruiendum vltius homini factus est, & homo ad seruiendum Deo, non ad Dei, sed totum ad hominis vtilitatem, ad Dei autem gloriam. Insuper & angeli, licet nobis superiores sint natura, nostri tamen sunt, quia ad vsum nobis sunt, & seruire nobis debent: vt in simili, res dominorum dicuntur famulorum propter vsum. Nec propter angelorum ruinam factus homo dicitur principaliter, licet illa sit vna concausa. Est autem in anima ipsa corpori vnita: primo, quia Deus ita voluit: de hinc, vt vnio hominis cum Deo per amorem possibilis ostenderetur: atque in corpore Deo deseruiens homo, maiorem mereretur coronam. Inter angelum autem & hominem alia est creatura quædam corporalis tantum, & de his tribus tractabitur in hoc libro secundo.

Prodiit ex vno rerum natura creata,

Id tamen ante sophis non placuisse ferunt.

Angelica natura (quæ in scriptura sapientia quandoque dicitur) omnium prima creata est, non quidem quasi tempore omnes præcedens, sed dignitate. Ipsa enim, & cælum Empyreum, tempus & quatuor elementorum materia: simul sunt condita. Vnde quod dicitur, in principio creauit Deus cælum & terram per cælum secundum Augustinum intelligitur spiritualis creatura, per terram autem corporalis. Quamuis autem angelum alias creaturas omnes duratione quadam præcessisse Hieronymus dicere videtur, hoc tamen non ex propria, sed ex aliorum opinione locutus putari debet. Denique sicut ex scripturæ auctoritate colligitur, in cælo Empyreico creati sunt angeli. Vnde & mali per peccatum inde corruerunt, & boni in eodem permanserunt. Quod quidem cælum tale dicitur, & quasi igneum, & est id de quo dicitur, quod in principio Deus cælum creauit, &c. Est autem angelus primo creatus informis, quo ad habitum gratiæ: postea autem secundum eandem formatus, & ad Deum conuersus. Notandum tamen extra textum, quod secundum quosdam creatus in gloria Angelus tenetur.

Nam mens spirituum quam rerum ceteræ moles

Mox à principio nuda creata fuit.

Angelis suæ creationis initio quatuor sunt distributa non tamen

D. 2. 2. lib. Sū
ma. De crea-
tione Ange-
lorū. Sco. for-
mat circa
hæc d. 13. quæ-
stiones. Videt
et D. Th. 1. p.
q. 10. ar. 5. &
6. q. 52. ar. 1.
& 2. 3. Itē. q.
53. ar. 1. 2. 3.
Vide & D.
Bon. in 2. uar-
is quæstio-
nib. & May.
2. d. 1. q. 6. 2.
d. 1. q. 3. 4. 3.
lib. d. 3. q. 2.

D. 3. 2. lib. Sū
ma. De Ange

lis secundum
suos instrumē-
tas conditio-
nes. D. Tho.
varius in lo-
cis varias
mouet ques-
tiones. 1. p.
q. 7. ar. 1. & 2.
q. 50. ar. 4. q.
54. ar. 2. q. 55
ar. 2. 3. q. 56.
ar. 3. etiā Se-
raphicus. d.
& Seco. Vide
Ant. And.

D. 4. Summa
De Angelo-
rum moral-
bonitate vel
malitia i sua
creatione.
Seco. Ric. Du-
ran. q. 1. Bon.
q. 3. ar. 1. D.
Tho. 1. p. q.
63. ar. 4.

D. 5. Summa.
De conuer-
sione & auer-
sione Ange-
lorū. D. Th.
1. p. q. 62. ar.
4. Seco. Ant.
And. q. 1. Ric.
d. 9. q. 2. Ma-
d. 4. & 5. q. 1.
Niffa. tract.
2. p. 2. por. 1.
q. 1.

æqualiter, scilicet immaterialis simplicitas, distinctiōnis eorum per-
sonalis diuersitas, intelligendi perspicacitas, & uolendi libertas. Si-
cut enim in nature gradu vnus alterum excedit, sic & in cognitione
& etiam gratiæ collatione, in arbitrii quoque libertate, prout scilicet
voluntatem sequitur. Nam quo ad id quod cogi non potest arbi-
trium omnes sunt æquales. Omnes vero boni creati sunt quantum
ad naturam attinet. Vnde inter creationem & lapsu malorum ali-
qua morula intercessit. Nihil enim mali Deus producere potest. E
Insuper & mox creati angelici spiritus, omnes naturalem cognitio-
nem sui, ac creatoris, ac cæterarum creaturarum habuerunt, intelli-
gentes quid bonum aut malum, habebant & naturalem quandam
Dei & sui amorem, licet secundum Magistrum nondum meritoriu,
& eo quod (vt dicit) gratiam tunc nondum acceperint.

Non eadem Angelicas ornabant munera mentes,

Hæc minor ingenio, promptior illa fuit.

Angeli nec beati nec miseri creati sunt, eo quod miseria non est
nisi sit peccatum, in quo ipsi creati non sunt. Neque etiam boni an-
geli status sui certitudinem habuerunt, sicut nec alii post lapsu, illius
sui lapsus pretii fuerunt. Quamuis autem beatus Augustinus bonos
precios sue confirmationis fuisse dicere videatur, hoc tamen (vt
ex verbis suis patet) non assertiuè, sed inquirendo potius dicit. Pos-
sunt autem dici angeli creati perfecti & imperfecti: perfecti qui-
dem pro illo statu & tempore, quia habebant quicquid illæ requi-
rebat status. Imperfecti autem respectu eius cuius erant capaces:
vt quod adhuc eis restabat conferendum. Quo tamen etiam acce-
pto, à perfectione diuina in infinitum distant. F

Non miser aut felix primo fuit Angelus auo,

Consciūs euentus nec fuit ille sui.

Post creationem suam angeli quidam creatori amorem adhærē-
tes per gratiam illuminati sunt: alij verò ab eo auersi, excecati: nō
quasi obsecationem Deus eis immiserit, sed quia gratiam ipsis nō
apposuit. Per dictam autem conuersionem hij facti sunt iusti, hec
per auersionem alij peccatores. In hac etiam sua conuersione bo-
ni gratiam cooperantem acceperunt, sine qua scilicet ad meritum
vitæ nemo proficit. Nam gratia iustificante nō indigebant, eo quod G
mali nunquam fuerint. Vnde quod boni conuersi sunt à bono quod
habebant ad bonum quod non habebant ex gratia ipsis peruenit. H
Hæc autem gratia licet malis collata non fuerit nō tamen per hoc
excusari poterant: quia quousque eis conferetur stare nolebant.
Aliis autem dicentibus, quod boni per gratiam eis collatam beati-
tudinem tunc meruerint, aliis verò quod non, sed magis per ea que
modò circa nos faciunt, Magister dicit, sibi hoc vltimum magis

placere. In hoc autem Magister non tenetur, sed primum amplectantur doctores.

*Mox è spiritibus malesuada superbia quosdam
Damnauit, reliquos constabiliuit amor.*

A De omnibus angelorum ordinibus aliqui ceciderunt. Inter quos & supremas omnium Lucifer, propria excellentia malè conspecta, cecidit patus. Qui & in hunc aerem caliginosam vsque ad iudicii diem detrusi sunt, quasi ad locum ob eorum tenebrositatē sibi debitam, & exercitium nostrum. Vbi nō autem ad infernum detruentur. At vsque ad iudicii diem tam inter bonos quàm malos officia prelationis & subiectionis permanent, vbi & mala à vitijs, in quibus tentant, quandoque denominantur. Est autem uerisimile, quod adie aliquos demonum ad infernum descendere, ad animas illic cruciandis, deducendum: Lucifer uerò ubi relegatus à quibusdam patatur ab eo tempore, quò à Christo victus est, circa tempora Antichristi soluendus. Quidam tamen ab initio peccati sui illic eum fuisse dicunt. Sed & alii demones cum à nobis vincuntur, tentandi potestatem amittere videntur: & hoc maximè in vitio, in cuius resistentia victi sunt.

*Obscurum quamuis habitat malus aera demon,
Attamen hunc poterit vincere castus homo.*

C Per stantes angeli in bono per gratiam sunt confirmati. ita quod iam peccare non possunt: cadentes uerò, obstinati, quòd tamen si bonum aliquando fit quod uolunt, non bene tamen: nec per hoc vel hi vel illi liberam amiserunt arbitriū, nec obstat quòd hoc ad utrunque se habet, cum boni adiuti gratia spontaneè, hoc faciant: mali etiā à gratia deserti & corrupti, surgere ad bonum nolunt, imò per hoc boni arbitrium habent liberius, quia peccato seruire non possunt, quòd ante potuerant, prout loquitur Hieronymus. Quamuis autem mali angeli per malitiā obdurati sunt, uia ei tamen sensu nō sunt penitus priuati, sed magno scientiæ acuminè vigent, tam natura quam experientia, quam etiam bonorum spirituum reuelatione, quæ eis, quandoque fit Deo id uolente. Quorum & malorum scientia magicæ artes deo permittente fiunt ad fallendū fallaces, & ad inuendū fideles & ad probandū patientes, neque uerò per hoc uisibilis rerum natura malis angelis ad nutum deseruit. Nec ipsi ex hoc creatores dici possunt, cū hoc sit solius Dei, sed per ocula quædam & latentia in rebus semina ea perficiunt: sicut nec parentes filiorum dicuntur creatores, sicut in simili homo externus docere potest licet difficilior: sed solus Deus intrinsecus iustificare. Possunt tamen & multa per naturæ subtilitatē demones, quæ à Deo facere non permittuntur, prohibentibus etiā quædam bonis angelis.

D. 5. Summa De cōsequētibz auersio nō Angelorū Sco. uero circa hanc. d. querit. Verū Angelus malus potuerit appetere equalitatem Dei. q. 1. An. And. Nissa. tract. 2. p. 2. por. 1. q. 1.

D. 7. Summa De Angelorū libero arbitrio post statim uia. & demonū uirtute quoad creaturas D. Tho. 1. p. q. 54. ar. 2. Ric. Dur. Bo. na. q. 2. ar. 1. Sco. Ant. An. q. 1. Nissa. tract. 2. p. 2. por. 1. q. 2.

*Non male conatur bonus Angelus, aut bene prauus,
Sic licet arbitrio liber uterque suo.*

D. 8. Summa.
De Angelorū
corporei-
tate. D. Th.
1. p. q. 5. 1. ar.
3. Bona. Sco.
Ant. And. q.
1. ar. 3. Ric. q.
5. & 6. Dur.
q. 2.

Corpora naturaliter sibi vnita angeli siue boni, siue mali non habent Et licet August. eos corpora aerea habere, dicere videatur: Hoc tamen non assertiuè, sed magis recitatiuè ponit. Assumunt autem corpora, vt visibiliter nobis pro voluntate aut permissione Dei appareant, & circa nos operentur: Vnde & iterum illa corpora deponunt. In quibus etiam corporibus assumptis locuti sunt quandoque ex parte totius trinitatis, quandoque autem in persona patris, quandoque filii, quandoque & Spiritus Sancti. Vtrum autē Deus aliquādo in formis corporalibus apparuerit, & vtrum angeli in corporibus apparentes aereis, in suis tantum corporibus hoc faciūt ea ingrossando, dato quod corporei sint, an grossiora quædam superinducant, sub dubio relinquit Magister: sed extra testum dicitur, quòd faciunt in corporibus assumptis. Ipsi enim corpora non habent. essentia autem Dei quia immutabilis est nunquam in se videri potuit ab aliquo. Neque verò diabolus vel etiam angelus bonus substantialiter menti humanæ illabi potest, sed solus Deus, licet demones corpora ingredi possint, & ea uexare.

*Angelus interdum commissa negotia complens,
Aere de liquido sumere membra solet.*

D. 9. Summa.
De cōsequē-
tibus confir-
mationē An-
gelorū quan-
tum ad ordi-
nū distinc-
tōnē. Scotus
elicit ex his
hæc q. An An-
gelus superi-
or possit illu-
minare inferio-
rē. Ant. And.
q. 1. D. Tho.
1. p. q. 106. ar.
4. Ric. q. 2. fr.
May. d. 12. q.
2. Dur. d. 11.
q. 3. Itē qua-
rit an Ange-
lus possit in-
tellectually
ter loqui al-
teri. Vide. D.
Tho. 1. p. q.
107. ar. 1. Bo-
na. d. 10. q. 1.
ar. 3. Ant. An.
Ric. q. 1. 9. d.
May. d. 9. 10.
& 11. q. 1.

Nouem angelorum ordines esse scriptura tradit, qui in tres distincti sunt hierarchias, vt Seraphim, Cherubin, Throni, & Dominatōnes, Virtutes, Potestates, & Principatus, Archangeli, & Angeli. Dicitur autem ordo, multitudo celestium spirituum, qui inter se in aliquo munere gratiæ assumuntur, vt Seraphim in Charitatis ardore, Cherubin scientiæ plenitudine, & sic de aliis. Hæc autem nomina ipsis conueniunt propter nos. Et ab his nominantur quæ in ipsis præcellunt, non quòd alii ordines hoc non habeant, sed quia illi in hoc excellunt, scilicet respectu inferiorum. Et hi ordines in angelis ab initio creationis eorum secundum Magistrum nō fuerunt, eo quòd à gratuiti denominantur, quæ postea secundum eundem acceperunt. Vnde nec demones cecidisse dicuntur, quia in ordinibus fuerint: sed quia postea fuissent, dum perstitissent. Neque uerò omnes eiusdem ordinis angeli sunt æquales, sed sicut in ordine apostolorum, aut martyrum, alius alio dignior est. Ad hos autem angelorum ordines, homines saluandi assumuntur, & per hoc decimū dicitur efficere chorū. Saluabuntur etiā tot ex hominibus secundum Gregorium, quod ex angelis perstiterunt. Quod nec Augustinus abnuū licet ad minus tot quot ceciderunt, saluandos putet.

*Consecrata choris cali nitet aula nouenis,
Spirituū summo qui famulantur hero.*

De Angelorum missione & assistentia opiniones sunt. Nam quidam aliquos mitti putant, alios verò nunquam, sed semper assistere, iuxta Danielis, & Dionysij auctoritatem. Alij verò omnes mitti, dicunt, eò quòd ad Esaiam de Seraphin (qui supremus ordo dicitur) aliquis missus legatur, & Apostolus omnes eos administratores spiritus esse commemorat. At his contrariū est, quòd vnus tantum ordo angelorum, idest nuntiorum dicitur. Ad quod tamen dicunt, omnes angelos dici, quando mittuntur. Nam ab officijs angeli & demones nomina fortiuntur, vt de Michaelē & Gabriele ac similibus patet. Similiter & de demonum nominibus, qualia sunt diabolus, Sathan, Belial & similia. Vnde hi auctoritates, Danielis, & Dionysij exponere nituntur. Sed extra textum, notandum quòd Neoterici primam communiter affirmant opinionem. Vnde & Magister alios esse dicit, qui omnes præter primos tres ordines mitti dicunt. Et hi Seraphin ad Esaiam missum, dicunt non de ordine supremo fuisse, sed sic dictum propter inflammandi officium. Angeli autem & administratorij spiritus omnes dicuntur, quia superiores medijs, & hi infimis denuntiant, quòd ad homines perferant. Vel per ly omnes, non nisi eos qui de inferioribus sunt, intelligitur.

Angelus ad nostris quoties delabitur oras,

Officium proprium nomen habere solet.

A natiuitate sua quisvis homo angelum habet bonum pro sui custodia, habet & malum pro exercitio. Et cum omnes angeli boni nostrā velint salutem, specialiter tamē illi quialicui deputatus est, sic & specialiter malus ille plus alijs eundem ad malum incitat. Quicquid autem sit de maiori numero angelorum vel hominum bonorum, siue malorum, tamen singuli homines actualiter existentes, singulos habere possunt angelos pro sui exercitio vel custodia. Quauis & pluribus hominibus vnus deputari possit, & eis sufficere, & vnum angelum possibile sit plures homines successiuē custodire. Proficiunt autem secundum quosdam (quod & Magister magis approbat) omnes angeli usque ad diem iudicii, tam in merito, quàm in præmio, hoc est in Dei cognitione & dilectione. Alij autem oppositum dicere volunt, quòd scilicet quoad præmium nō proficiant, habentes, pro se auctoritates Gregorij, & Isidorij, quas tamen Magister soluit. Sed solutione illa nō obstante, quòd in præmio saltem essentiali proficiant angeli, non tenetur.

Mox puerum postquam liquido caput intulit orbi.

Custodes subeunt, hic bonus, ille malus.

Elementorum materiam Deus in principio cum angelica natura produxit informem & confusam seu indistinctam, quam postea sex diebus distinxit atque formauit secundam quosdam sanctū,

D. 10. Sūma.
De missione
Angelorum.
D. Th. 1. p. q.
112. ar. 2 Sc.
cur. Ant. An.
q. 1. Bon. Ri
car. q. 2. ar. 1.

D. 11. Sūma.
De custodia
Angelorum.
Sc. Ant. An.
q. 1. D. Tho.
1. p. q. 113.
art. 4. 5. 6. 9.
Nissā. tract.
2. p. 3. q. 2.

D. 12. Sūma.
Materia in-
formis præ-
cessit tēpo-
re distinctio-
nem rerum.

hiet

Ric. quolib.
4. q. 5. ar. 1.
Tho. 1. p. q.
66. ar. 1. Bon.
q. 1. ar. 1. Sco.
May. Dur. q.
2. Ricar. q. 4.
Bacc. q. uni-
ca. Niiffa.
Tract. 2. p. 2.
por. 2. q. uni-
ca.

licet secundum alios illa materia simul creata sit & distincta. At primum magis consonum videtur literis sacris, quod & magis Magistro placet. Est autem materia illa multis & utilitatis nominibus appellata, scilicet terræ, abyssi & aquæ, ne vires tantum forma receptiua putaretur, & ut rudes (quibus loquebatur Moyfes) facilius docerentur. Tenebræ autem illæ, quæ super faciem abyssi fuisse dicuntur, iam lucis significant absentiam, & nihil sunt, iam verò aerem obscurum, & tunc sunt aliqua creatura. Nec tamen supra dictum materiam informem fuisse hoc modo accipiendum est, quasi omni forma postea distinguendam. Erat autem illa materia ubi modò mundus est & extendebatur ultra locum firmamētis, in inferius quidem grossior, supra autem rarior. Unde & aquæ illæ factæ sunt, quæ supra firmamentum esse dicuntur. Sic ergo Deus sex diebus materiã creatam distinxit, & opere perfectò, septima die quieuit, scilicet à faciendâ noua creatura. Nihilominus tamen & vsque modo operatur. Non enim soluta omnia in verbo disponendo & temporaliter creando ac distinguendo operatus est, sed & alia ex alijs producendo: quòd vsque modo facit.

*Primum materies sub inertî pondere rerum.
Condita, per seros est renouata dies.*

D. 13. Sûma.
De diebù o-
perumq; di-
stinctione, et
primo de o-
perè primæ
diei. D. Tho.
1. p. q. 67. ar.
4. Bon. May.
Bac. Ant. Au.
q. 1. Ric. q. 5.
Niiffa. tract.
2. p. 2. por. 2.
q. 1.

In opere distinctionis Deus primo cõgruenter fecit lucem, quæ alia habet manifestare. Quæ quidem lux & spiritualis intelligi potest, scilicet angelica natura præcedenter per cælum significata: hic autem per lucem, id est, per gratiam formata, potest & intelligi corporalis, scilicet pro nubecula aliqua lucida de præiacenti materia producta, in ea, parte ubi modo sol est seu mouetur cuius & vices habuit, noctem & diem illo triduo distinguens. Quæ nec ab aquis impediabatur propter earundem tunc raritatem. Potest autem dies tunc dicta, intelligi aut lux prædicta, aut ipsius illuminatio, aut spatium viginti quinque horarum. At prima dies naturalis à plena luce exordium sumens, aurora & mane caruit, & per vespertinam in mane caruit, & per vespertinam in mane sequentis diei tendens, excreuit in spatium supradictum. Postea autem in mysterio dies à vespere incepit. Dicta vero lux, solum superiores illuminabat partes: nec ita clarè vt sol modo facit. Unde nec frustra post quarta die sol formatus est. Et hoc aut de eadem luce, uel saltem eam coniunctam habet. Porò Deus pater mundum producens, nullum vocis sonitum edidit, sed verbo suo (id est filio) nõ quidem ut instrumentum, sed vno secù opifice, ex se æternaliter genito, cuncta creauit. Quod incidenter dicit Magister contra hereticos, qui in scripturarum intellectu enormiter oberrabant.

Tempora quo certis Deus intercederet horis,

Mox à luce suum nobile cepit opus.

A Secunda die Deus fecit firmamentum sic à firmitate, siue moueatur, siue non, dictū quod secundum Bedam dicitur celum sidereum, habēs secundum scripturas aquas supra & subtus se, quod qualitercunque fiat, diuinæ tamen virtuti possibile nō dubitatur. Nam etiā si moueatur secundum substantiam, tamen est firmum quod si non moueatur, possibile tamen est sidera in ipso moueri. Extra textum tamen dicendum est, ipsum vnā cum sideribus fixis moueri, planetas autem singulos suos habere orbem, cum quibus moueantur. Die verò tertia Deus aquas quę sub celo sunt, in vnum locum congregauit: aut aquis inspissatis, aut partim terre concavitates, quę & occultis meatibus sibi continuantur vbi tunc alia corpora clariora apparuerunt, herbæ & ligna fructifera producta sunt. Deinde sequentibus tribus diebus ipsum ornauit. Nam die quarta ornatum est firmamentum. Sole, Luna & stellis, vt per eas illustretur pars inferior mundi, per quorum motum, tempora, dies, & anni designantur.

B Quinta verò die aer volatilibus aqua piscibus, terra iumentis, reptilibus & bestiis ornata est, postquē vltimo homo, de terra formatus, sed ad celum possidendum ordinatus est.

Sidere os orbis lux admirata secunda est,

Tertius obstupuit facta elementa dies,

Hinc firmamentum statuit, mox dispulit vndas,

Protulit & quarto lumina magna die.

C Die quinta Deus creauit volatilia, & ea in aera sursum leuans, pisces verò in aquis relinquens. Sexto terram iumentis, reptilibus & bestiis de ea formatis ornauit. Animalia tamen nociua & uenenta, creata fuerūt innoxia: sed homine peccante, facta sunt noxia. vt per ea peccata puniantur, & bonorum probetur patientia. Ea verò quę ex putrefactione nascuntur tunc producta non fuerunt nisi materialiter. Nouissimè vero factus est homo tanquam omnium dominator animalium. De creatione autem rerum quidam dicūt per interualla sex dierum res esse formatas & distinctas, quod & scripturæ magis videtur consonum, & ab Ecclesia approbatum. Alij autem dicunt omnia simul facta esse quedam formaliter, quādā vero materialiter tantum, & postea distincta: Die autē septimo Deus quieuit opus suum, die sexto factum, sanctificandò quia creaturam novā non condidit. Vnde dies ille mystica quadam ratione dicitur sanctificatus.

Aera quinta dies, telurem sexta repleuit.

Septima completum sanctificauit opus.

In eo quod scriptura dicit faciamus vna operatio trium persona-

D. 14. In qua de operibus secundæ, tertię, & quartę dierum.
D. Tho. 1. p. q. 66. ar. ar. 2. & q. 68. ar. 1.
Bon. d. 12. q. 1. art. 2. Sco. Ant. And. q. 1 Ric. d. 12. q. 8. May. d. 12. q. 3. Dur. d. 12 q. 1. Niissa tract. 2. p. 2. por. 2. q. vnic. ca.

D. 15. De opere quintæ diei & sextę hoc est de productione rerū mixtarū & sensibilibium. Vide D. Tho. 1. p. q. 76. art. 4. Sco. May. q. 1. Bacc. 3. d. 19. q. 1.

D. 16. Sūma. De pductio

ne creaturæ
cōpositæ ex
spirituali &
corporali.

D. Th. 11. p.
q. 77. art. 1.
Bonam. Sco.
Ric. Ant. An.
q. 1. Niiffa.
Trac. 2. p. 2.
por. 3.

rum ostenditur: in eo verò quod dicit ad imaginem nostram, vna & æqualis substantia earundem monstratur. Ex persona patris hoc dicitur ad filium & Spiritum Sanctum, non (vt quidam putant) Angelis, quia Dei & Angelorum non est eadem imago & similitudo. Neque homo factus est ad imaginem vnius personæ, sed totius Trinitatis. Vnde falsum est quod quidam dixerunt per imaginem filium intelligi debere, & non hominem. Neque approbatur quod alii dicunt per imaginem intelligi filium, & per similitudinem Spiritum Sanctum. Est ergo homo factus ad Trinitatis imaginem secundum naturam, scilicet animam: & ad similitudinem, quoad superaddita, vt sunt uirtus & innocentia. Filius dicitur imago patris, non ad imaginem: quia non creatus, sed natus æqualis est patri, & in nullo dissimilis. Homo uerò, imago Dei & ad imaginem dicitur quia non æqualis & creatus: & per hoc lege distans à modo existendi imaginem, quomodo filius est.

*Optimum ad exemplar præstans homo factus, imago
Vnius & Trini dicitur esse Dei.*

D. 17. Sūma.
De pductio
ne hominis
quantum ad
principia cō
stitutiuā scilicet,
corpus
& animam.
Niiffa. Trac.
2. p. 2. por. 3.
q. 10. & Ant.
And. q. 1.

Animam hominis Deus non de sua substantia inspirauit, nec fauibus aut manibus corporis, sed eam de nihilo creando, & corpori de terra facto ad modum flatus infundendo. Quidquid sit de primi hominis anima, de aliis tamen certum est quod in corpore creatur, & sic creando infunduntur, & infundendo creantur. Est autem homo non uirtute naturæ, sed diuina in ætate virili & extra paradysum creatus, & sic positus in paradysum, vt sic quia inde pellendus erat, agnosceret ex gratia, non ex natura illic se fuisse. Qui quidem locus licet secundum quosdam sit corporalis præcise, secundum autem alios spiritualis, potest tamen dici esse vtrunque. Corporalis enim est locus à terra habitabili longè distans, altitudine vsque ad globum lunarem pertingens, gerens spiritualiter typum Ecclesiæ præsentis uel futuræ. In quo erant ligna diuersa, interquæ vnum fuerat dictum lignum vitæ, cuius fructus diuinitus acceperat uirtutem conseruandi à morte & infirmitate. Fuerat autem, & ibi lignum scientiæ boni & mali, ab euentu sic dictum dum homo de eo prohibito gustans boni & mali distantiam experimento didicit.

*Primus homo validi sub tempora conditus aui,
Delicias tenuit quas paradysus habet.*

D. 18. Sūma.
In qua, De
productione
mulieris.
Niiffa. Trac. 2.
p. 2. por. 3. q.
3. Sco. Bacc.
Ant. And. q. 1.

Intra paradysum mulier formata est à deo. Postquam enim Adā ille positus est, & animalibus ad eum adductis, nomina eis imposuerat, immisit Deus soporem in ipsum, ei ex una de costis eius dormientis ne dolorem sentiret & Deus potentiam suam non excitando eum ostenderet, vt quæ sacramentorum processus de latere Christi figurarentur Euum non de capite, aut pedibus vt nō domina aut ancilla

sed

sed focia illius haberetur, formauit. Noluit autem Deus mulierē simul cum uiro creare, & ad confundendam diaboli superbiam, qui principium aliud à deo esse voluit, & vt similitudo Dei qui est omnium rerum principium, in homine per hoc fieret manifesta. Nec ad costā illam aliqua fuit addita materia, sed (ut quinque paribus factum est) materia illa Dei virtute fuit multiplicata. Licet autem Angeli ad hoc ministrauerint, solus tamen Deus quod creationis est effecit. Neque organizatio corporis illius fuit ex aliqua ratione seminali, sicut in rebus à natura productis fieri solet, sed uirtute diuina supernaturali. Anima uerò ipsius mulieris non (ut, quidam sentiebant) de anima Adæ, cum indiuisibilis sit ac incorruptibilis, formata est, sed creando (vt cæteræ) infusa, & infundendo creata.

Olim formosi grauido de corporis esse

Scilicet enata est femina prima viri.

In innocētīæ statu homo mortalis quodammodo, & immortalis erat. Poterat enim mori, poterat & non mori. Habuit ergo tunc posse non mori, post peccatum habet necesse mori, post resurrectionem autem non poterit mori. Tunc corpus ipsius hominis animale, cibi indigens erat, vnde & mortale: sed postea factum est mortuum, necessitatem moriendi habens, post resurrectionem uerò erit spirituale, nec cibi egens; nec mori potens. Quam tamen immortalitatem, non ex conditione naturæ, sed dono gratiæ habuit homo, ex esu, scilicet ligni uitæ, de quo si non edisset, peccasset, eò quòd de hoc ædere præceptum sibi fuerat, vnde & moreretur. De hoc etiā ligno quidam dicunt, quòd nō fuit totalis causa immortalitatis, sed coadiuuans. Alii autem: quòd immortalitatem omnino habuit, homo ex vsu ligni uitæ. Sed & quibusdam viderur quòd à natura quandam habuisset immortalitatem, & perfectionem eiusdem ex usu dicti ligni assecutus fuisset. Magister autem sentit quòd ex eodem etiam primam immortalitatem habuerit.

Dum paradisi facis diuersaretur in hortis,

Nulla mortis erat lege reuinctus homo.

Etiā in innocētīæ statu homines cōtra falsam quorundam opinionem filios generassent, absque libidinosa cōcupiscentia: genita libus membris ad hoc opus, vt cæteris, pro voluntate vtendo. Quod autem nō generauerint, inde euenit, quia Deus hoc nondum præceperat, & paulò post mulieris formationem peccauerunt. An si in paradiso generassent, parentes illic relicta posteritate, statim translati fuissent ad requiem beatitudinis, vel expectassent quousque beatorum numerus compleretur, ex scripturis sacris certum non est, vt Magister dicit. Tamen extra textum communiter primum amplectuntur doctores. Generassent autem etiam in hoc statu paru-

Bon. & Dur.
q. 2. ar. 1. Ric.
q. 3.

D. 19. Sūma.
De statu hominis in natura integra.
D. Th. 1. p. q. 97. ar. 1. Bon.
q. 1. ar. 2. & 3
Sco. Ric. An.
Añd. q. 1. Duran. q. 2. Nisif.
sa. Trac. 2. p. 2. por. 3. q. 2.

D. 20. Sūma.
De statu nature per Adā ante peccatum ppagande. Et de cōseruatio-
ne nature humane p naturalē generationē in natura integra.

D.Th. 1. p. q.
100. ar. 1. Sc.
Ant. And. q.
1. Ricar. q. 3.
Duran. q. 5.
Niiffa trac. 2.
p. 2. por. 3.
q. 3.

los filios pro stricitudine uteri materni, qui filii secundum magis probabilem opinionem in statu corporis, loquela, aliisque huiusmodi per temporis successione profecissent. Nam ut supradictum est, cibus quoque in eodem statu indigebant. Sed & in pertinentibus ad animam cum tempore profecissent, neq; tamen penosa eis fuisset rerum iusticia, nec ob id ignorantia dici potuisset, eo quod respectu eorum quæ nec scire tenebantur, fuisset. Parauerat ergo Deus homini sicut bonum temporale & visibile pro natura corporis, sic inuisibile & spirituale pro anima. Unde si præceptum Dei seruando persutisset, ultimo ad requiem beatitudinis sine mortis interuentu ipse & tota posteritas sua fuisset translatus.

*Spumat perpetuo caro fæta libidinis æstu,
Quam nimium primus commandauit homo.*

D. 2. 1. Sūma.
De lapsu primi
hominis.
D. Tho. r. 2.
q. 63. ar. 3. Bo.
na. q. 3. ar. 3.
Sco. Ant. An.
q. 1. Ric. q. 2.
Duran. q. 3.
May. d. 3. 1. q.
vnica. Niiffa.
Trac. 3. p. 2.
por. 1. q. 2.

Inuidens diabolus homini quem per obedientiam ascensurum sciebat unde per superbiam ipse corruerat, in debiliori eum parte, scilicet muliere, tentando aggressus est, dolo supplantare volens, quos virtute superare non poterat, apparens eidem in specie non qua voluit, sed qua permixtus est, in qua tamē fraus eius facilè perpendi posset, per serpentem, quasi per instrumentum eidem locutus, ut Angelus bonus per asinam Balaam, quem tamen mulier loquelam a Deo accepisse credebat. Hinc ergo interrogatione sollicitauit, ut qua via tentando incederet, ex ipsius disceret responsione. Unde & cum quasi dubitando responderet mulier, statim intulit quod voluit, metum, scilicet mortis, si comederent mendaciter excludens, & dignitatis excellentiam falso promittens. Tentauit autem eam de gula, de vanagloria, & auaritia per dictam promissionem. Est nempe duplex tentatio, exterior scilicet, & interior, quæ vltima quandoque à carne: & tunc nō est sine peccato, quæ & quia difficilior est quam exterior qua homo cecidit, ideo grauius puniendus erat. At quamuis leuem habuit ad peccandum occasionē, quia tamen ad alterius suasionem peccauit, ideo remediabilis fuit: non autem diabolus, qui nullo suadente peccauit, præsertim etiam quia non tota angelica natura ceciderat, ut humana, per quam & Angelica ruina fuerat reparanda. Præceptum autem domini de non comedendo vtriq; datum, ad mulierem per virum cōuenienter peruenerat, eo quod ipsa viro subdita esse debebat: quos & Deus fecerat, ut inuicem loqui possent, & ab aliis (si essent) discere.

*Callidus accendens muliebria pectora dæmon,
Persuasit miseræ sumere poma necis.*

D. 2. 1. Sūma.
De genere
peccati primi,
quo ho

Protoparentum primi peccati origo fuit quædam præsumptionis elatio reprimenda, ex qua primo mulier, post hoc vir in peccatum consensit, non quasi illa elatio diaboli suggestionem, sed opus

peccati

peccati præcesserit. Quæ tamen aliter in animo mulieris fuit quæ serpenti credebatur, non autem vir, unde & aliter quam mulier illatus fuit. Hinc etiam & grauius peccauit mulier, tum quod serpenti contra Deum credidit, tum quod elatè nimis se æqualem Deo fieri posse putauit, quod uir non fecit: tum etiam quod nedum in se & proximum, ut uir: sed etiam in Deum peccauit. Nec obstat quod parem factum in utrisque fuisse, Augustinus dicit. Hoc enim de excusatione intelligitur, sed non quoad prædicta. Sed nec hi qui & uirum Dei æqualitatem appetiisse dicunt, mulierem in hoc magis exarsisse tacent. Denique etsi mulier peccauit ex ignorantia quoad hoc quod seducta est, uir autem seductus non est, nõ tamen ignorauit Dei præceptum: unde nec per hoc excusari potest. Non enim omnis ignorantia excusat, sed inuincibilis tantum. Vincibilis autem potius aggrauat. Porro cum hominis natura bona esset sine vitio, consensus mali ex libero voluntatis arbitrio processit, diabolo id suggerente. Unde nec voluntas mala in quantum actus, peccatum præcessit, licet in quantum quædam natura, seu naturali potentia.

*Esse Dei similis dum falsa cupiuerit uxor,
de gustanda viro noxia poma dedit.*

Quantum Deus hominem casurum præsciuerit, tentari tamen eum permisit ad dignitatem hominis ostendendam, qua potior est ille qui tentari quidem potest & non consentire, quam nec consentire, nec tentari posse. Quem & licet malum futurum sciret, creauit tamen ob bonum quod inde nouit euenturum. Nec eum impeccabilem facere voluit, licet melius esset, eò quod hoc sit sanctorum angelorum. Neque à consensu eum præseruauit, ut sic nec infructuose esset bonus, nec malus impune. Sed nec voluntatis diuinæ præter ipsam alia causa est querenda. Dedit autem homini mox cum ipsum creauit, scientiam rerum creatarum, sui ipsius, & creatoris, per quandam interiorem inspirationem, infra tamen eam quæ in patria est: qua quidam scientia quid utique deberet, satis agnouit. Et quamuis agendorum tantam habuerit scientiam, casus tamen sui præsciurus non fuit, ut supra de angelo malo dictum est.

Primum hominem ornabat numerosa scientia, quamuis

Non fuerit casus præsciurus ipse sui.

Per potentiam naturalem homo ante lapsum potuit peccatum vitare, licet non mereri: alioqui peccatum non fuisset sibi imputabile. Hinc fuit voluntas illa recta per mali carentiam. Nec sequitur, per eam malo resistere potuit, ergo & mereri, cum hoc ipsum resistere sit mereri. Hoc enim non in primo homine, sed in nobis tenet, qui ad malum incitatur, quod in innocentia statu non fuit. Fuit autem auxilium hoc, ipsum liberum arbitrium gratia adiutum,

quod

mo tentatus
lapsus est.
Bona. q. 1. ar.
2. Sco. Ric.
Ioan. Bacc.
Ant. And. q.
1. Nulla. trac.
3. p. 2. por. 1.
9. 3.

D. 23. Sūma.
De Dei per-
missione in
actu tentan-
di, & sciētia
Adē ante lap-
sum. Bona. q.
1. art. 1. Sco.
Ric. dur. Bac-
con. Ant. An.
q. 1. Nulla. &
Trac. 2. p. 2.
por. 3. q. 2.

D. 24. Sūma.
ne adiutorio
per quod ho-
mo ante la-
psum stare
potuit. D.
Tho. 1. p. q.
79. ar. 8. 9. 11
Sco. Ant. An.
q. 1. Nulla
Trac. 2. p. 2
por. 3. q. 3.

quòd quidem est facultas voluntatis & rationis, quo & bruta carēt, quæ sensum tantum habent & sensualitatis appetitū. Nam id quod cum brutis commune habemus, per rationem excedimus. Quæ & in portionem superiorem & inferiorem diuiditur, non quali duæ sint potentia, sed propter distincta potentia, vnius officia: quæ sunt intendere æternis, & disponere temporalia. Contingit autem in nobis peccatum ad instar peccati primorum parentum, vt scilicet vice serpentis habeatur sensualitas, ratio inferior vice mulieris, & superior viri. Motus ergo peccati si in sola sit sensualitate, erit venialis: quòd si ad superiorem rationem perueniat, fit mortale: & hoc est urum comedere. Si verò in inferiori sit, nec diu teneatur, sed statim repellatur, manet veniale, ac si ibi diu voluntariè teneatur, erit item mortale, etiam si perficere nolit, & hoc est comedere mulierem. Aduertendum quoque quòd ratio inferior quandoque pro ipsa sumitur sensualitate quod inter legendum auctores perpendi debet.

*Arbitrium, summæ partem rationis amenam,
Quo mala vitaret, primus habebat homo.*

D. 25. Sūma.
De conditio-
nibus liberi
arbitrii. D.
Th. 1. p. q. 77
& 1. 2. q. 9. et
3. p. q. 32. Sc.
Ant. And. q.
1. Niissa. trac.
2. p. 2. per. 3.
q. 3.

Apud philosophos liberum arbitrium dicitur esse liberū de voluntate iudicium eo. s. quod liberè ad hoc vel aliud moueri possit, & hoc respectu futurorum contingentium. Quod quidem aliter est in Deo. s. ab omni seruitute peccati liberum: & in angelis beatis. s. per gratiam confirmatum: & in nobis. s. flexibile ad bonum & malum. Nam & in nobis secundum status diuersos diuersa quoque inuenitur libertas. In statu nanque primo potuit homo peccare, & nō peccare, in beatitudine non poterit peccare. Ante reparationem nō potest non peccare mortaliter, post reparationem autem, uenialiter. Vnde patet, per peccatum vulneratum esse liberum arbitriū, quoad naturalia: & spoliatum, quoad gratuita: à quibus sine gratia reparari non potest, sicut in simili patet de occiso, quia implicat. Est autem triplex libertas, scilicet à coactione quæ manet homini semper, & à miseria, & hanc libertatem habuit in statu primo, & habebit in gloria: & à peccato, quam per gratiam assequetur in via: carentia autem iustitiæ, non libertas, sed seruitus est dicenda, Quauis autem & posse in bonum & malum, vtrunque, sit à libero arbitrio, tamen alterum habet ex se: primum autem à gratia, sine qua in bonum non nisi multum debiliter potest. Hinc & liberum arbitrium per peccatum quodammodo corruptum est & imminutū, eò quòd ante peccatum potuit sine difficultate moueri ad bonum, post autem non sic. Neque enim libertas naturæ seu à coactione sufficit ad bonum agendum, nisi gratia concurrente. Nempe non est currens, nec volentis, sed Dei per gratiam miserentis.

Arbi-

Arbitrij fædo pulcherrima munera lapsu.

Primi hominis quodam sunt temerata modo.

Duplicem Deus gratiam libero confert arbitrio, operantem, scilicet qua voluntatem præparat, vt bonum velit, & cooperantem, ne frustra, sed effectualiter velit. Hinc malè sentit hereticus, putans hominem posse & velle bonum operari ex libero arbitrio sine gratia, cum dicat Apostolus. Non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei. Neque enim, ideo Deus alicuius miseretur, quia velit, & currat: sed ideo vult & currit, quia Deus sui miseretur: ita vt totum Deo tribuatur, qui hominis voluntatem præuenit & præparat adiuuandam, & adiuuat præparatam ad efficaciter operandum: sicquæ gratiam comitatur bona voluntas, non gratia voluntatem. At eadem gratia quæ dicta est operans & cooperans, quandoque & præueniens & subsequens nominatur. Quæ operans seu præueniēs, fides cum dilectione existens, voluntatem bonam non quidem tempore, sed natura, & causalitate præcedens ab ipsa voluntate, nõ aliquo merito acquiritur, sed à deo gratis datur, habita tamen gratia, & ipsa voluntas cum eadem multa alia Dei dona præcedit. Denique, & (ut ex verbis Augustini colligitur) gratiam præuenientem & operantem, qua bona in homine voluntas præparatur, bona quædam ex Dei gratia & libero arbitrio præcedenter, quædam etiam ex solo libero arbitrio, scilicet, vt videamus bonas esse Dei iustificationes: deinde vt eas desiderare concupiscamus, & tunc tandem, faciente gratia earum deletet operatio.

Hoc opus humanum merita bonitate decorum est,

Præuia quod vestit gratia, quodque sequens.

Vna est essentialiter gratia operans, & cooperans, secundum diuersos effectus aliter & aliter nominata. In quantum enim voluntatem à malo liberat, operans dicitur: in quantum autem eandem adiuuat ad bonum vltius faciendum, cooperans appellatur. Sunt autem hominis tria bonorum genera, magna. s. vt virtus quibus nemo malè vti potest: minima, vt bona temporalia: & media, vt potentia animæ, quibus vltimis duobus & bene & male homines vti possunt. In mediis autem bonis etiam liberum arbitrium continetur, cuius etiam bonus vsus, virtus est: quæ in magnis bonis computatur, quæ omnia à Deo esse constat. Propriè tamen virtus non est actus, vel vsus, sed bona mentis qualitas, qua rectè viuatur, & qua nullus malè vtitur, quam Deus solus in homine operatur: quod secundum magistros de virtute iustitiæ & fidei apertè ex scripturis probatur, sic quòd virtus non est animi motus, vel affectus, sed qualitas seu habitus. Quod & de gratia cenferi debet, cum ipsa quoque virtus quandoque nominatur. Quanuis autem nullum sit in

D. 26. Súma.
De adiutoriiis gratuitis, quæ habuerunt primi parentes ad resistendú malo Angelo.
D. Tho. 1. p. q. 110. ar. 4.
Bona. q. 5. ar. 1.
Sco. Ant. An. q. 1. Ric. q. 4. Dur. q. 2.

D. 27. Súma.
De virtute eiusq; actib⁹
Præuia quod vestit gratia, quodq; sequens.
D. Th. 1. 2. q. 102. ar. 1.
Bona. q. 2. ar. 1. Sco. & Ant. And. Duran. q. 1. Ric. q. 5. Niiffa. Tract. 5. p. 2. por. 1. q. 2.

homine

homine meritum sine libero arbitrio, principalis tamen merendi causa est gratia gratum faciens, qua voluntas hominis sanatur & iudatur. Vnde ex gratia & libero arbitrio bonus animi motus, & meritum procedit. Vnde & per gratiam virtutes mereri rectè dicuntur, ex quarum actibus iustè viuimus. Hinc quod supra dictum est, usum liberi arbitrii virtutem esse, pro actu virtutis est accipiendum. Hinc etiam malè opinati sunt, qui fidem & charitatem & similes motus animi fore dicebant, cum sint virtutes animū ad actū mouentes: iuxta quod & uerbum Augustini accipiendum est, quo dicit fidem esse credere quod non vides: hoc est, fides est uirtus mouens ad credendum id quod non vides.

*Omne licet meritum capiat deuota voluntas,
Hoc tamen in primis gratia sola parit.*

Indubitanter tenendum est, liberum arbitrium sine gratia præueniente & adiuuante ad salutem non sufficere, nec meritis nostris gratiam aduocari, sicut tamen heresis asseruit Pelagiana: quæ adeo gratiæ Dei contrariatur, ut omnia ipsius mandata implere hominem sine ea posse dicat: nec gratiam dari uoluit, nisi ut facilius ea implerentur ipsum arbitrium per naturam illam fore gratiam asserens, sine qua nihil boni facere ualemus, Deo per legem suam nos instruente. Itaque per hæc concedebant pelagiani dari quidem gratuito scientiam, at non sic charitatem & gratiam, sed quasi ex meritis eam acquiri. Destruunt autem & per hoc Ecclesiæ orationes. Et insuper paruulos sine originalis peccati vinculo nasci contendebant. Auctoritates uero Augustini quibus erronei innitebantur, ad sanum intellectum acceptæ, nihil pro eis faciunt ut in textu. Igitur liberum (ut Hieronymus inquit) sic confitemur arbitrium, ut dicamus nos semper indigere Dei auxilio: & tam illos errare, qui cū Manicheo dicunt hominem peccatum vitare nō posse, quàm illos qui cum Iouiniano asserunt hominem non posse peccare. Quo simul & error Pelagij eliditur.

*Nemo implere potest leges, aut vincere crimen,
Cuius in arbitrio gratia nulla sedet.*

Indiguit homo primus gratia operante, nō quidem ut ea à malo seu peccato (quod non habuit) liberaretur, sed ut ad bonum uoluntas eius præpararetur. Habuit autem (opinionem contrariam non obstante) virtutes, ut iustitiam & similes, quas tamen actualiter peccando amisit. Hinc & in peccati pœnam à uoluptatis horto exclusus fuit, similiter ab esu ligni uitæ prohibitus. De quo (non quidem post peccatum, sed ante) comedens uiuere in æternum poterat. Vnde quod in Genesi legitur, uidete ne sumat de ligno uitæ &c. Accipiendum est, scilicet quo indignus nunc est, de quo dum ante peccatum

catum

Distin. 28.

D.Tho.1.2.

q.103.art.8.

Bona.art.1.

Sco.Ant.An.

q.1.Ric.q.2.

Duran.q.3.

Niissa.Trac.

5.p.2.por.3.

q.2.

D.29.Sūma.

De potestate

liberi arbitrii ante lapsum. Vide

Sco.Ant.An.

q.1.

q.1.

catum comedisset, immortalis esse poterat. Et in hunc etiam modū posita est custodia, ne ad paradysum homo rediret. Quanquam autem de ipso ligno vitæ ante peccatum manducasse probabiliter putari potest, non tamen statim immortalitatem permansivam assecutus est, quia ad hanc consequendam requirebatur sepe iterata eiusdem ligni comestio.

*Ex turbatus homo felicibus exulat hortis,
Mox vetitum cupido dum capit ore cibum.*

A Peccatum, quod per inobedientiam primi hominis in mundum intrauit, non actuale, vt quidam volebant, sed originale debet intelligi. Quod nec solum imitationis exemplo, ut Pelagiani dicebant, vt sic sit actuale cuiuslibet, sed vitio propagationis in posteros peruenit. Estque culpa quædam à primo parente in quo per feminalem propagationem eramus, per originem in posteros traducta. Et non est actus hominis, sed concupiscentia quædam vitiosa habitualis, cõcitans in ipso desideria prauitatis. Diciturque languor nature, lex membrorum, fomes peccati, lex carnis, concupiscentia, cõcupisibilitas vel tyrannus. Quod autem magister adicit de alimento in humani corporis veritatem nihil transire, & id quod de ipsius veritate est, in Adam actualiter fuisse, non tenetur.

*Vi Generis nostri primo deducta parente,
Est caro, sic primæ uulnera carnis habet.*

B Contrarium est fidei Catholicæ, quod quidam opinati sunt originale peccatum trahi, secundum animam, non solum secundum carnem: dicentes animam quoque esse ex traduce, quæ tamen secundum veritatem ex creatione est, vt superius patuit. Trahitur autem originale à parentibus secundum carnem, eò quòd in feruore libidinis concipitur, & in corpus formatur, ex cuius contactu infusa anima & ipsa polluitur fitque rea concupiscentiæ illius, quæ supra originalis vocatur. Quod quidem dicitur manere in carne non sicut in subiecto, cum ipsa culpæ subiectum esse non possit, sed sicut in causa ipsum virtualiter continente. Est itaque ipsum originale quidam carnis defectus & fræditas, quæ ipsius vitium & corruptio rectè dici potest, quam & in carne ante animæ infusionem esse, hinc patet, quòd ipsa infusa illico commaculatur. Nec mirum filios originale trahere à parentibus baptizatis quorum iam originale dimissum est, cum & ab homine circumciso, filius habens præputium nascatur, & ex grano purgato arista. Vocatur autem originale hoc peccatum, eo quòd ab origine sua proles ipsum contrahit faciente hoc carnis seminali commixtione libidiosa

*Est caro quæ miseram conspurcat origine prolem,
Nempe animam soboli non da origo sequax.*

D 30. Sãma. In qua de peccato originali & transitu eiusdem in posteros. Sco Ant. An. q. 1. & 2. Nissa, tract. 3. p. 2. por. 2. q. 1

D. 31. De peccato originali, quomodo trahatur à parentibus in posteros. D. Tho. 1. 2. q. 83. ar. 5. Sco Ric. dur. An. And. q. 1. Bon. 1. q. 2. ar. 2. Nissa. trac. 3. p. 2. por. 2. q. 2.

D. 32. Sūma.
De ablutio-
ne peccati
originalis p
baptismum.
Bona. q. 1. ar.
1. Sco. Ricar.
Daran. Ant.
And. q. 1.

Remittitur in baptismo originale, quantum ad culpam: quanuis cōcupiscentia etiam post baptismum remaneat, quæ tamen per ipsum minuitur & debilitatur, sicut in actuali peccato reatus manet actu transeunte, vt in homicidio vel consimili. An verò etiam ipsa caro à fœditate quam conceptione contraxit, baptismo liberetur quidam contraria sentiunt: vbi & Magister declinat ad partem affirmatiuam. Doctores verò alii oppositum tenent. Dixit autem cōcupiscentiæ Deum causam esse in quantum pœna est, non dubium: licet in quantum culpa est à diabolo sit & à primo peccante. Imputatur in super animæ originale, non quia in sui infusione carni maculata cōdelectetur. Etenim sic actuali peccatū esset, sed ob id quòd primi hominis anima peccatrix carnem in fecit, à qua vltèrius anima prolis inficitur. Est autem peccatum originale necessarium, pro eo quòd vitari non potest: at voluntarium est ideo, quòd ex primi hominis voluntate processit: vnde & alii ipsum contrahunt. Quo non obstante, Deus animam carni coniungit secundum suæ beneplacitum voluntatis, vt sic saluetur propagationis humanæ institutio. Ex quibus & patet animas dum corporibus infunduntur, non omnino tales manere quales à Deo creantur, cum ex mundis fiant inquinatæ. Quæ nec æquales à Deo creantur, sed aliæ alijs in naturalibus quoque potiores.

*Sit purgata sacro quanuis baptismatè culpa,
Non tamen infans fomite membra carent.*

D. 33. Sūma
De peccato
originali quò
tū ad nume-
rum. D. Th.
1. 2. q. 82. ar.
2. Dur. q. 2.
Niiffa. trac. 3
p. 2. por. 2.
q. 3.

Actualia parentum suorum vel etiam priorum, paruuli ab origine non contrahunt: alioqui non esset mitissima pœna eorū qui sine baptismo in originali decedunt, vt tamen Augustinus asserit. Quanuis autem idem in quibusdam dicere videatur, eos etiā actualia parentum contrahere, hoc non assertiuè, sed magis inquisitiuè dicit. Quod etiam in psalmo dicitur, In iniquitatibus conceptus sum, nō est in contrarium. Ibi enim plurale pro singulari iuxta morem scripturæ ponitur. Quanquam etiam priorum parentum peccatum maximum intulit nocumentum, non tamen fuit omnium grauisimū, vt patet de peccato in Spiritum Sanctū, quod nec in futuro remissibile dicitur. Denique quòd totam naturam corrumpit, non ratione grauitatis suæ prouenit, sed quia in Adam tota tunc consistebat humana natura. Quòd etiam maiora damna intulisset dicitur, non quo ad pœnam æternam, sed quo ad defectus ex eo sequentes, accipi debet. Porrò in filijs parentum peccata non puniuntur, nisi in quibus eorundem filij imitantur nequitiam. Et sic intelligi oportet scripturas, quæ dicunt in filiis parentum peccata visitari. Nam & alia scriptura dicit, Filius non portabit iniquitatem patris.

Multa

*Multa licet nostros damnent errata parentes,
Sola tamen pueris tristis origo nocet.*

A Origo & causa prima, primi peccati res bona fuit, cum ante id malum nullum extiterit, & hoc in primo angelo peccante initium cepit. Sequentium tamen peccatorum causa fuit prima voluntas mala. Ac per hoc causa peccati prima, bona est, non autem secundaria & proxima. Omne quoque malum siue pœnæ siue culpe, in bono esse oportet, nec subiectum mali esse potest nisi bonum, cum malum non sit nisi boni corruptio seu priuatio. At ubi bonum non est, ibi nec eius priuatio. Ac per hoc nec malū esse potest, sicut nec morbi aut vulnera sunt nisi in corporibus. Hinc cum homo malus dicitur, perinde est ac si dicatur bonum malum. Nec habet ibi locū dialecticorum regula de cōtrariis, quæ in eodem non simul existūt, quanuis in aliis contrariis tenere comperiantur. Neque etiam cōtrā est quod propheta imprecatur, Vē dicentibus bonum esse malū.

B Hoc enim intelligitur de eo, qui causam qua bonus malus efficitur, vt fornicationem, bonam diceret: non autem, qui dicat hominem natura bonum ex vitio malum esse.

*Hæc mala quæ primum nimis inficere parentem,
Non nisi principio desiliere bono.*

C Definitur peccatum, esse dictum vel factum vel concupitum cōtra legem Dei. Vel, est voluntas volendi vel retinendi quod iustitia vetat. Vel est præuancatio legis & cœlestium inobedientia præceptorum. Quarum definitionum prima & vltima actus tam interior quàm exterior, secunda autem interior ostenditur peccatum esse. Et cum peccatum sit in actu tam interiori quàm exteriori, non obstantibus opinionibus extraneis quorundam, principaliter tamē est in actu interiori, procedens vt fructus malus ex arbore mala. sc. praua voluntate. Quantuis autem voluntas & ipsius actus, mala quædam dicuntur, in quantum sunt contra legem Dei, quia tunc nihil sunt: bona tamen quædam in quantum sunt à Deo, à quo nihil mali esse potest. Adeo autem eos esse patet, alioqui ad ipsius non pertinerēt prouidentiam. Adulterium ergo homicidium, & huiusmodi, actum quidem nominant, insuper & actus deformitatem, & secundū hanc a Deo non sunt. In peccatis quoque omissionis licet negationes im portare videantur, tamen aliquid posituum in eis intelligitur, scilicet, recessus à bono. Neque tamen peccatum tale malum est, quale pœna, quæ, s. à Deo est: sed est corruptio actiua, quæ nihil est. Vnde lic à Deo non est: corruptio tamen passiva effectus est peccati. Nā per ipsum anima spoliatur gratuitis, & homo in naturalibus quo ad animam & corpus vulneratur. Et per hoc cessant quorundam obiectiones, vt in textu.

D. 34. Sūma.
De peccato
actuali & ei
causa. Sco.
Ant. And. q. 1
Niiffa. tract.
3. p. 1. por. 1.
q. 2. & trac. 2
p. 2. por. 3.
q. 3.

D. 35. Sūma.
De peccato
actuali quo
ad quiditātē
eius, & sub
stantiam &
causam. Sco.
d. 42. q. 1. 2. 3
Niiffa. Trac.
3. p. 1. por. 1
q. 2.

Finitur varia sceleris substantia lege,

Quam magis hoc complet, quod laet et intus, opus.

D. 36. Sūma.
De effectu
peccati. D.
Tho. 1. 2. q.
87. ar. 2. Bo-
na. Sco. Ric.
Ant. Aud. q. 1
Niiffa. Tract.
3. p. 1. por. 2.
q. 5.

Vnius peccati pœnam esse peccatū aliud, intelligendum est de peccato, non in quantum tale: quia sic est malum nec est à Deo: sed in quantum corruptio quædam sequens peccatum. Et licet esse corruptionē omni peccato conueniat, non tamen omne est pœna peccati: sed illud tantum, quod ab alio causatur, & est effectus ipsius. Absurdum tamen non est, si quis dicat etiam alia quædam peccata pœnas esse eorum quorum effectus non sunt, sed essentialiter esse aliorum pœnas, vt de rebellionē carnis Aug. dicit. Sed & ira, inuidia, superbia & similia; spiritualem quandam pœnam annexam habent, quæ tamen peccatum non est. Cum autem Aug. dicat peccata quædam fieri ex necessitate. Hieronymus verò dicat semper in hominis esse potestate peccare uel nō peccare: non tamen intelligendi sunt tibi cōtradicerē, cum hic de venialibus ille verò de mortalibus loquatur gratiæ auxilio succurrente, vel de itatu ante peccatum vult intelligi. Sunt igitur actus aliqui, boni quidem essentia: mali autem, in quantum deordinati; vt peccata: aliqui verò boni sunt ex genere, vt opera misericordiæ: quidam etiam absolutè boni sunt ex causa & fine, & hi sunt perfectè boni.

Sæpe scelus sceleri comes in diuisus adheret,

Vt fiat sceleri pœna subinde scelus.

D. 37. D. Th.
1. 2. q. 79. art.
1. Bona. Sco.
Ric. Dur. An.
And. q. 1.

Omnium bonorum est Deus auctor Vide auctoritates in textu. Ad intelligentiam verò quorundam dicentium, Deum esse auctorem mali pœnæ & non culpæ. Doctores extra textum distinguunt inter peccatum in quantum actus, & in quantum deformitas: Secundum quam etiam distinctionē diuersæ auctoritates accipi possunt, & concordari. Porro cum dicitur, Deum mali causam non esse, quod omnes tenent, nomine mali pœna intelligenda non est, sed peccatum. Alioquin verum non esset quod dicitur. Non est malū in ciuitate quod Deus nō fecit. Et, ego sum Deus creans malum. Pœnæ enim male quidem sunt malis, in quantum autem iustæ sunt, à Deo sunt & bonæ. Sicut & Deus dicitur mortem non fecisse, id est, hoc pro quo mors infligitur, scilicet peccatum, & tamen scriptura est mortem à Deo esse, scilicet in quantum pœna est.

Nulla Deo quenquam præmit auspice culpa tametsi

Causa voluntatis fit Deus ipse malæ.

D. 38. De a-
ctibus quan-
tum ad potē-
tias à quibus
produciuntur.
D. Tho. 1. p.

Ex fine suo voluntas rectitudinem vel peruersitatem accipit, vt à bono bona fiat, & à malo mala. Est autem finis bonus, charitas, qui tamen ad ulteriorem finem ordinatur, scilicet ad Deum. Hinc bonæ voluntatis finis est charitas, beatitudo, vita æterna. & Deus ipse. Finis autem malus est delectatio in aliquo vitioso. Possunt ergo tā

bonæ

bonæ quàm malæ voluntatis esse plures fines intermedii, qui sunt quasi iter quoddam & uia ad vltimum finem perueniendi. Cui nec obstat, quod Augustinus dicit non posse duos simul fines constitui. Hoc enim uerum est, ubi vnus in alterum non ordinetur, quod tamen fit in proposito. Notandum etiam non idem esse omnino voluntatem, quæ nominat potentiam: & intentionem, quæ motus est quo ad ipsum finem tendimus, & finem in quem tendimus. An etiã idem actus sit quo quis vult finem, & ea quæ sunt ad finem, vel sint actus diuersi, Magister sub dubio relinquit. Sed doctores concedunt vtrunque sub distinctione. Potest enim in vtrunque voluntas absolute & secundum se ferri, & sic sunt duo motus voluntatis: vel in vnum propter aliud, & sic erit vnus.

Recta voluntatem profert intentio rectam.

Et probatur intenti regula finis opus.

Voluntas quidem de se bona est, in quantum; scilicet, naturalis potentia: mala tamen dicitur ob deordinationem quæ in ea contingit. Et hic quidem est modus dicendi seu sententia eorum, qui dicunt omnia esse bona in quantum sunt, sed secundum Magistrum quæritur tunc ab eis potest, cur non ita sit & in cæteris anime potentis, vt memoria, & cæteris. Vbi vterius illi dicunt, quod in actibus harum non contingit deordinatio eo modo, quo in actu voluntatis, sed ratione inordinata voluntatis actus eorum mali sunt. Quod quidem inde est, quod earundem actus non sunt eiusdem generis cum actibus voluntatis, pro eo quod ad concupiscendum vel respiciendum non ordinantur, vt actus voluntatis, quamuis actibus eorum voluntas abuti possit. Vtrum autem idem sit voluntatis motus, quo bonum eligit & malum respicit, vel diuersus, Magister refert contrarias opiniones, nec definit: doctores autem communiter sentiunt quod sint diuersi.

Sola voluntatis mala dicitur actio, quamuis

Cætera virtutum sit maculata cobors.

Actus exteriores boni sunt quidem omnes, in quantum sunt, iuxta quod supra secundum opinionem magis probatam dictum est. Moraliter autem boni aut mali, ex recta vel inordinata voluntate iudicari habent, sic, scilicet vt hi boni simpliciter dicantur, qui bonam ac rectam causam habent ex bona facti intentione, hoc est, ad bonum tendunt finem: mali vero simpliciter, quæ ex peruersa procedunt intentione. Hic & dominus voluntatem arbori, & fructibus opera comparauit. Hæc opinionibus aliis dimissis de omnibus actibus vniuersaliter intelligenda sunt, exceptis tamen eis qui de se mali sunt, vt adulterari & homicidii. Hi enim per voluntatem boni fieri non possunt: malum nempe etiam si pia intentione fieri videat-

q. 1. art. 1. &
q. 18. ar. 2. 3.
4. Dur. q. 4.
Niiffa. trac. 2
p. 2. por. 3. q.
8. & q. 6.

D. 39. Sūma.
De subiecti
ua potestate
actus. Sco.
Ric. Ant. An.
q. 1. Niiffa.
trac. 2. p. 1.
por. 3. q. 6.

D. 40. De a-
ctibus exte-
rioribus. Sco.
Ric. Ant. An.
q. 1.

tur, bonam tamen causam veraciter habere nequit. Neque enim bonum potest esse furtum, etiam si ideo fiat, ut pauperi subueniatur, neq; rapina, & sic de aliis, quamuis bonas causas habere videantur.

Præcipua commendat opus bonitate voluntas

Quamuis & propria sit ratione bonum.

D. 41. Sūma.
De actib' infidelium. D.
Tho 1. 2. q.
18. ar. 9. Be-
na. Dur. q. 2.
ar. 1. Ric. d.
40. q. 3. Sco.
Ant. And. q. 1
Niiffa. trac. 2
p. 2. por. 3.
q. 9.

Non omnis infidelium actio, peccatum est, sed multa in genere bona operari possunt etiam fide carentes, quamuis per huiusmodi vitam beatam non mereantur, utpote extra gratiam factam. Bonū nanque multipliciter dicitur: quandoque, scilicet quod est licitum, quandoque quod vtile, quandoque etiam quod est aut signum boni, aut speciem boni habet. Aliquando autem hoc bonum, dicitur, quod dignum est remuneratione vitæ, quo quidem modo licet carentes fide bonum agere non possint, præcedentibus tamen possunt modis. Vnde & opinio contraria non valet. Porro peccatum omne voluntarium est, ita quod siue actuale sit mortale, siue veniale, imò & originale, voluntas tamen aliquo modo in eo concurrat: quod cum in originali minus videatur, voluntarium tamen in voluntate primi parentis. Denique & sic voluntarium est peccatū, quod nedum actus malus peccatum dicitur, verum & ipsa voluntas qua peccatur, peccati nomine per Augustinum censeatur, seu peccatum dicatur.

Non satis est fecisse bonum, nisi feceris apte,

Is solus meritum, qui bene fecit habet.

D. 41. Sūma.
De actu peccati. Tho. 1.
2. q. 75. ar. 2.
q. 88. ar. 1. Sc.
Ric. q. 1. Niiff.
sa. trac. 3. p. 3.
por. 1. q. 1.

Voluntas mala & actus malus non sunt duo peccata, sed vnum tantum, quia ex vno sunt contemptu. Quod verò plus punitur, si quod intus conceptum est malum, opere perficiatur, quam si in sola persistat cogitatione, non ideo est, quia diuersa sunt peccata, sed quia ex pluribus hoc peccatum procedit. Nec etiam obstat quod diuersis præceptis, peccandi voluntas, & opus peccati prohibentur, ut de furto vel adulterio: quod à simili patet de charitate, quæ cum una sit, diuersis tamen mandatis est præcepta. Transeunte autem actu peccati simul & peccandi voluntate, peccatum tamē reatu ad pœnam obligante, manere dicitur. Norandum etiam quod omne peccatum si mortale est, prouenit aut ex cupiditate malè incendente, aut t. more malè humiliante, & fit aut verbo, aut facto, aut cogitatione. Et hoc aut in Deum proximum, aut seipsum. Dicitur autem peccatum à facto, delictum verò à facti omissione. Insuper peccatum in septem cap. Greg. partitur, scilicet inanem gloriam, iram, inuidiā, accediam avaritiam, gastrimargiam atque luxuriam: ex quibus mortifere corruptele omnes quasi ex fontibus quibusdam manant. Vnde & capitalia vocantur, nec tantū per hoc minus rectè ex superbia similiter & avaritia omnia mala oriri dicuntur diuerso respectu.

Qui labor externus mentis secretus ab actu est

Huic eadem sceleris noxia subesse potest.

Peccatum in Spiritum Sanctum, fit Induratae mentis obstinatio & animus pertinax in malitia, per quam homo sit impenitens vel de Dei misericordia desperatio, malitiam suam excedere putans diuinam potestatem: est omnium peccatorum grauissimū. Vt de Cayn. Vide Magistri literam & doctores.

Tunc animam vitiat terribissima culpa nocentem

Flaninis irridet cum pia dona sacri.

Scripturis contrarium est, quod quidam opinati sunt peccandi, scilicet, potentiam à Deo non esse, sed à nobis & diabolo. nō enim est potestas nisi à Deo vide literam. Neque verò per hoc malitia voluntatis, sed potestas qua malè agens volens abutitur, à Deo esse dicitur. Nec cuiusquā rei potestas aliunde esse potest nisi à Deo equo, quanuis equitas illa nos lateat. Nec valet quod obijci potest: Ergo potestati tyranni, vel diabolo non est resistendum, cum Apostolus dicat. Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Etsi potestati obediendum sit, non tamen abusive & in malo: quia tunc ipsi Deo obediendum potius.

Omnis ut eterno venit ex auctore potestas,

Patranda sceleris sic venit ipse vigor.

LIB. II. FINIS.

TERTII LIBRI SENTENTiarum locationis declaratio,

In quo 40. distinctionibus contemplatur Deum in tempore plenitudinis incarnatum, mundum sufficienter redimentem.

VM in prioribus duobus libris determinatū sit, de rebus diuinis, secundum, quod à principio egrediuntur: nunc de iisdem rebus secundum quod in Deum velut in finem redeunt agendū est. Postquam ergo venit plenitudo temporis misit Deus filium suum, in temporis plenitudine, gratiæ, scilicet & veritatis, in quo per charitatem legis fiat impletio & verificetur patribus de Salvatore facta promissio. Est enim hæc missio filii incarnatio. Quæ quidem filio magis quàm alijs personis congruebat. Vt sic quemadmodum in sapientia Patris omnia cōdita sunt,

D.43. Sūma. De grauissimo omnium peccatorum Scilicet i Spiritum. S. D. Th. 1.2. q. 11 art. 1. & 3. Sc. Ant. And. q. 1 Nulla. tra. 2. 3. p. 3. por. 1. q. 3.

D.44. Sūma. Potentia peccandi an sit à Deo Bona. Sco. Ricar. Dur. q. 1.

D. 1. Summa De incarnatione verbi, seu vnione naturarū ex parte assumētis personæ. D. Th. 3. p. q. 2. ar. 2. Ant. And. Nulla. trac. 4. p. 1. por. 1. q. 1. & sequentibus.

fic

fic & per eandem omnia restaurarentur: & ille qui est à solo patre, primo mitteretur, sicque is qui in deitate filius erat, fieret & filius hominis. Per quod tamen non abnirur, quin & pater & Spiritus Sanctus incarnari potuerint ac possint. Qui & cum filio assumptionem carnis fecerunt, sed ea ad solum finem terminata est, quæ solus homo factus est.

*Impleto tandem decreti tempore missus
Egremio patris filius ipse sui est.*

Naturam humanam, id est corpus & animam filius Dei totam assumpsit, ut sic eam totam curaret quæ protoparentis peccato tota corrupta fuit. Quod enim est in assumptibile est incurabile. Attamen carnem, ordine naturæ non temporis, mediante anima assumi congruebat ob diuinæ simplicitatis subtilitatem.

*Totum ut curares hominem Deus optime, totum,
Credere à nobis associasse tibi.*

Verbum assumpsit naturam ab omni peccato Spiritus Sancti operatione, ut reliqua virginis caro, in virgine, immunem. Patienti tamen possibilitate, non necessitate, sed libera eius voluntate, inexistente. Nam & ipsam virginem Spiritus Sanctus praueniens, à peccato sic purgauit, quod & à fomite peccati, aut ipsum totaliter auferendo, quod magis videtur: aut ipsum sic attenuando ut nullius postea peccati occasio sibi esset, eam liberauit. Sibi quæ potentiam generandi absque viri semine contulit. Quamuis autem Christus secundum corpulentam substantiam in lumbis Abrahæ sicut & Leui fuerit: tamen non in eo decimatus est ut ille, quia non ut ille secundum feminalem rationem ab eo descendit, neque secundum legem communem, sed supra naturæ vires & sine peccato. Quocirca primitias nostræ massæ rectè assumpsisse dicitur. Hinc & caro eius similis fuit carni nostræ non in culpa, sed penalitate. Quæ etiam mox in conceptionis suæ initio membrorum debita distinctione formata est, simul & animata atque assumpta, quamuis per successum temporis sumpserit corporis incrementum.

*In lumbis Abrahæ quanquam pie Christi fuisti.
Ut Leui tamen es non decimatus ibi.*

Incarnatio tribuitur Spiritui Sancto specialius, licet sit opus totius Trinitatis. Neque tamen ob id Christus filius est Spiritus Sancti. Non enim de eo sicut de patre genitus est. Virginis autem filius rectè dicitur, eo quod de ipsa genitus est ut matre. Neque verò quicquid ex alio nascitur, filius est, ut patet de pilis hominis, & baptismate renatus respectu aquæ. Dicitur autem Christus incarnatus de Spiritu Sancto, eo quod incarnatio ipsa non pro merita, ex Dei dono est, virtute videlicet Spiritus Sancti effecta. Hinc nec Spiritus

D.2. Summa.
De incarnatione ex parte nature assumptæ. Th. 3. p. q. 15. ar. 1. Nissa. trac. 4. p. 1. por. 4. q. 9.

D.3. Summa.
De conditione nature assumptæ. Th. 3. p. q. 27. ar. 2. Aut. And. q. 1. Nissa. trac. 4. p. 2. q. 2. trac. 4. p. 1. por. 5. q. 1.

D.4. Summa.
De agente quo formata est natura assumpta. D. Th. 3. p. q. 32. Nissa. trac. 4. p. 1. por. 4. q. 4.

E

F

G

H

tus Sanctus quasi feminalis materia ipsius accipi potest. Et si etiam de virgine Christus natus sit, factus tamen per Apostolum dicitur ex muliere & ex semine David, puta per virginem quæ de David femine fuit. Et hoc dicitur ad significandam eius singularem conceptionem, quæ opere Spiritus. S. facta est, quod aliis nõ competit.

Diuini status fuit incarnatio donum.

Quauis non deerant filius atque pater.

A In incarnationis mysterio nec persona assumpsit personam, nec natura personam, sed persona diuina naturã. s. humanã. An autẽ diuina natura humanã naturã assumpserit, videtur esse in auctoribus contrarietas. Concilium nanque Toletanum dicit, quòd solus filius carnem seu naturã assumpsit humanam. Auctoritates autẽ quædã aliæ dicere vidẽtur, naturam diuinam assumpsisse. Tenendum tamẽ est personam diuinam naturam assumpsisse humanã. Vnde illæ auctoritates capiẽde sunt, quod diuina natura humanæ naturæ in persona filii sit vnita, & secundum hunc intellectum diuina natura dicitur incarnata. s. in filii persona. Vnde & cũ dicitur solũ filiũ carnem assumpsisse, natura quidẽ non excluditur, sed incarnationẽ ad personã aut patris aut Spiritus. S. terminatã nõ esse, designatur. Nec tamẽ per hoc dici debet diuina natura caro facta, ne cõuersio naturę in naturã significari putetur. Neque etiã natura diuina homo facta, vel esse dicitur, quia nõ sic in vnitatẽ & singularitatẽ sui vt persona verbi, humanam assumpsit naturã. Manet enim in singularitate personæ naturarũ distincta proprietates. Porro personam hominis verbum non assumpsit, sed assumendo sibi naturam vniuit, & vniendo assumpsit, sicquẽ personalitatẽ præuenit. Quod verò August. dicit verbum assumpsisse hominem, intelligitur per hominem non persona, sed natura Quod etiam Magister dicit, animam separatam esse personam, non tenetur.

Nec credas aliam qued sumat hypostasis vna.

Etsi naturas continet vna duas.

D Prouidẽ loquendum est in expressione eorũ, quæ cõcernunt incarnationem verbi gratiosissimam. Nam de propositionibus illis, Deus factus est homo, & homo est Deus, & similibus, atq; an per hoc Deus factus sit aliquid, vel non factus: tres sunt modi dicendi seu opiniones, ad exprinendũ modũ vnionis præactæ. Quarũ prima inter alia effectualiter dicit in Christo duo esse supposita, & vnã tantũ personam, & hæc est falsa. Secunda, quòd in Christo unũ est suppositũ tantũ, ac vna tãtum persona. Nã corpus & anima Christi, simul tempore vnita fuerunt, & assumpta, atq; per hoc vnũ suppositum, seu vna persona in ipso, in duabus subsistit naturis. Hinc & propter vnionẽ duplicis ipsius naturę in vno verbi supposito, nomi-

D. 5. Summa De modo vtriusq; nature. s. assume n tis, & assumpte. D. Tho. 3 p. q. 3. art. 5. Bona. q. 1. ar. 3. Seco. Ric. Duran. May. Bac. Ant. An. q. 1.

D. 6. In qua de opinionibus & loquutionibus verbi incarnatione D. Tho. 3. p. q. 17. ar. 3. Seco. Dur. q. 2. Ant. An. Bac. q. 1. Ric. q. 3. Nissa. Traet. 3. p. 1. por. 4. q. 3.

na vtriusq; naturæ proprietates significantia, de Christo prædicari possunt, ita vt verè dicatur, Deus passus est, ac homo iste est æternus. Ex hoc quoque infertur, post incarnationem, personam verbi esse cõpositam, cum prius simplex fuerit, non quidè cõpositione, quasi ex partibus, vnde totũ resulter: sed quia persona verbi quæ antè in vna tamè subsistebat natura post incarnationem in duabus subsistit & hæc bene intellecta, habetur vera. Tertia de hinc dicit, verbum humanam naturam, vt habitum seu indumentum assumpsisse.

Sed hæc heretica a doctoribus reputatur, & abiicienda, quam tamè Magister per longum, sicut primam prosequitur: & indeterminatã tandem relinquit. Quod etiam Magister in hac distinctione animã separatam dicit esse personarum ab aliis non tenetur.

Corporis ac animæ qualis foret unio Christi,

Prendere doctores non potuere prius.

D. 7. D. Tho.
3. p. q. 16. ar.
1. Bona. Seo.
Ric. q. r. & q.
2. etiam. Ni.
sa. tract. 4. p.
1. p. or. 4. q. 1.

Locutiones illæ de quibus distinctione præcedenti dictum est, secundum tres dicendi modos similiter habitos, diuersimode determinantur. Nam iuxta primum, Deus factus est homo & econuerso, & c. eo quòd Deus substantia rationalis esse cepit, quæ antè nõ fuerat, & sic factus est aliquid: ac nã substantia cepit esse Deus, quod ex gratia habuit non ex meritis nec natura. Quod cū ab æterno præuisum fuerit, ideo Christus prædestinatus esse filius Dei dicitur. Iuxta secundum verò modum, Deus est homo & econuerso: quia in incarnatione ex duabus naturis & tribus substantiis subsistens esse cepit: ac sic, quia humanã assumpsit naturã, secundum hanc homo dicitur esse à Deo assumptus. Vnde & secundum huuc modum Christus etiã in quantum homo est aliquid, scilicet ex corpore & anima cõstitutum. Et secundum quod humana natura vnita est deitati in tẽpore, quæ unio ex gratia facta est, & ab æterno à Deo prædestinata, & sic etiã est prædestinatus cognitus. Sed iuxta tertiam, Deus homo factus dicitur, & econtra: quia Deus hominẽ accepit, & homo assumptus est à Deo, ita quod habens hominẽ, est Deus. Per hoc autè Christus nõ est aliquid secundum quod homo, sed aliquo modo se habens. Secundum quod etiam homo, prædestinatus dicitur esse filius Dei, eo quòd ab æterno præuisum sit & in tempore per gratiã collatũ, vt ipse ens homo, sit filius Dei. Neque verò Christus dicitur homo dominicus, cū & Aug. olim sic locutus, postea hoc retractauit.

Quæstio multiplici uersans ambege magistros,

Quod parte ex aliqua sectio sexta docet.

Quid veri teneat, dispectis omnibus, isthæc

Septima demonstrat satque superque tibi.

D. 8. Summa.
De cõsequẽ
tibus incar.

Concedi nõ debet natura diuina, nata de virgine, nisi in quantum persona nata de eadẽ dicitur. Nam in quantum natura stat pro essen-

tia, nec de virgine, nec de patre nata dici potest. Quo etiam modo supra dictū est diuina natura incarnata, nō nisi pro quanto in persona incarnata dicitur. Affirmatur autem Christus bis natus se duas habuisse natiuitates, diuinam, scilicet, ex patre, & temporalem ex matre, ob distinctas illarum natiuitatum proprietates.

In Christo natura Dei ne uocetur,

Ni modo personam significare uoles.

A Opinione quorundam caro vel anima Christi seu eius humanitas adoratione illa quæ latria dicitur, & diuinitati debetur, quæ in lectione cordis & sacrificiorū exhibitione, &c. cōsistit, non est adoranda, ne idololatria cōmittatur. Honoranda autē est Christi humanitas seu adoranda dulia excellenti, ac super omnē creaturam ueneranda, & diligentia, Secundū alios autem sine omni periculo eadē Christi humanitas latria rectē adoratur, nō quidem ratione sui, sed suppositi, in quantum scilicet à Deo in unitatem suppositi est assumpta, nec ab ea vnquam separata. Quæ quidem sententia vera est, & dictis sanctorum in litera confirmata.

Nunquam sacra Dei uerbum caro deserit absens,

Obque id culto pari semper honore fuit.

Non est cōcedendum Christum secundum quod homo, esse personam, alioqui uerbum non naturā, sed personam, assumpsisse sequeretur, quod supra est improbatum. Sequeretur etiam quod secundū quod homo, esset tertia in trinitate persona, quod patet esse falsum. Nec oppositū argui potest, eo quod est substantia rationalis.

C Non enim hoc sufficit ad rationē personæ, quæ dicitur quasi personæ, nec alteri coniuncta, sicut tamē est natura humana in Christo. Neque etiā vulgaris personæ definitio personis diuinis cōuenit, sed aliis. Sed & nec impedit eum secundū quod hominē, prædestinatum esse filiū Dei qui est persona. Non enim quo est, eo homo filius Dei est, sed per gratiā hoc accepit. Deniq; nec filius adoptiuus Christus dici debet, sed naturalis. Non enim prius esse cepit, & post hac in filium adoptatus est, sed semper fuit filius æterni patris. Virginis quoque filius est per naturā & gratiam, nō quidem adoptionis, sed uniois. Potest autē dici, personā quæ semper fuit, prædestinatā esse secundum hominē assumptum, ut si ipsa ens homo, esset filius Dei. Itē & naturam humanam, ut uerbo patris personaliter uniretur.

Quod Christo nomen persone conuenit, hoc sit

Ipsius haud hominis, sed ratione Dei.

D Simpliciter & absque determinatione dici nō debet Christus factus, creatus, vel creatura, quippe per quā omnia facta sunt, atq; per hoc ipse factus absolutè dici nō potest. Et alioqui ipsi euangelium prædicatū diceretur, essetque subiectus uanitati. Hæc etenim secun-

nationē. D.
Tho. 2. p. q.
35. ar. 5. Bona.
na. q. 2. ar. 2.
Ric. ubi. Sco.
Ant. And. q. 1.
Dur. q. 3. Nii
sa. tract. 4. p.
1. por. 3. q. 3.

D. 9. summa.
De iis quæ
cōueniunt na
ture humanæ
ratione natu
ræ diuinæ uni
tæ. D. Tho. 3.
p. q. 25. ar. 2.
Bona. Sco.
Ric. Ant. an.
q. 1. Dur. q. 2.
Nii sa. tract. 4.
p. 1. por. 4. q.
10.

D. 10. De iis
quæ cōueniunt
Christo rōne
naturæ hu
manæ. D. Th.
3. p. q. 25. ar.
4. Bona. q. 1.
ar. 2. Sc. Ric.
Ant. And. q. 1.
Dur. q. 2. Nii
sa. tract. 4. p.
1. por. 4. q. 5.

D. 11. De iis
quæ cōueniunt
Christo rōne
nature humanæ
nature, quan
tum ad dese

Eius q̄ natura sequitur.
Nüsa. tract. 4.
p. 1. por. 4. q.
6. & Ant. an.
q. 1. 2. & 3.

dum scripturas omni conueniunt creaturæ. At de Christo ea absolute dici est absurdum. Veruntamen cōcedi potest addita determinatione. Est enim creatura, inquantū homo: & inquantum talis, esse cepit. Per quod quidem non sequitur, eum simpliciter esse creaturam, aut cepisse. Nā hoc esset procedere tropicè à parte ad totum.

Non quit simpliciter Christus factura vocari

Quamuis hoc certa conditione queat.

D. 12. Tho.
3. p. q. 15. ar.
1. Nüsa. trac.
4 p. 1. por. 4.
q. 9. Seco. Bo.
na. scic. Ant.
And. q. 1. Du.
ran. q. 2.

Ad hanc vel similem, an ille homo. s. Christus, esse cepit, nō est sine distinctione respondendū. Nempe si ad personam respicias, verum est eum semper fuisse: si verò ad naturam humanā, conceditur eum cepisse. Per quam distinctionem & auctoritates quæ cōtrariæ videntur, vt quòd Christus est recens homo, & quòd puer iste creauit stellas, absolui possunt. Potuit autē Christus hominem aliunde assumere, quam de genere Adam: sed ita fieri, magis congruebat, vt sic diabolus vinceretur per aliquē de genere eius qui victus fuerat. Tamen si autem de genere Adā assumptus sit homo, tamen nec persona ipsius, nec natura assumpta, vt verbo vnita, peccare potuit, quamuis vt in se considerata. Nec obstat liberum eum arbitriū habuisse, cum nec in angelis confirmatis hoc peccabilitatem arguat. Quòd etiam scriptum est, qui potuit transgredi, & nō est transgressus, de membris Christi potius intelligendū est totum, aut solū pro vltima parte de Christo. Qui & sexum muliebrem assumere quidē potuit, sed virilem ex foemina eum assumere, magis erat congruū, vt sic vtriusque sexus liberatio per eum fienda ostenderetur.

Non potuit Christus quamuis committere culpam,

At potuit fieri femina, factus homo.

D. 13. sūma.
De perfectio
nibus nature
humane in
Christo rōne
vniōnis
ad verbum.
D. Tho. 3. p.
q. 7. ar. 1. Bo.
na. Scic. Ric.
dur. Ant. An.
q. 1. Nüsa.
tract. 4. p. 1.
por. 3. q. 3.

Plenus fuit sapientia, & gratia, ac omnibus donis Christus, secundum hominem, mox ab instanti, quando conceptus est, adeo quod nec amplius accipere posset. Non enim est ei datus spiritus ad mensuram, & de plenitudine ipsius, vt puta capitis, secundum quandā similitudinem omnes acceperunt. Nec contra hoc est, scripturas dicere eum in his profecisse. Nam hoc fiebat nō per augmentū talium successiuè accipiendū, sed secundum exteriorem & ampliorem manifestationem. Quo etiam modo intelligendū est, quod Ambrosius dicere videtur eum secundū sensum hominis profecisse, iuxta quod scriptura insinuat eum parentes ignorasse. i. sic se ad eos habuisse, quasi agnitionis eorum tunc expertus esset. Vel extra textum dici potest, de experimentalibus hoc scientia accipiendum.

Christum virginea quam mox conceptus in aluo est,

Sic. nihil vt supra, cuncta habuisse simul.

D. 14. De cō-
paratione sci-
entiarū Chri-

Omnia quæ Deus scit, anima Christi per sciētiam sibi collatā in verbo cognoscit: nec tamē per hoc scientiæ Dei equatur, quādo nō

ita perspicuè, vt Deus ea intelligit. Nouit igitur omnia quæ Deus, quo ad numerum scitorum, nō tamen quo ad sciendi modū. Ex hoc autem nō sequitur, eam creare quid posse. Quamuis enim creandi habeat sciētiā, agnoscens quomodo mundus est creatus, nō tamē creandi habet potentiam, cum sit creatura, quæ capax nō est omnipotentiæ, qualis in creatione requiritur. Veruntamen iuxta Ambrosium, Christus omnipotentiam quam filius Dei semper habet naturaliter, hanc dum filius hominis factus est, ex tempore accepisse dicitur, pro eo quod persona quæ verbi semper fuit, futura quoque erat persona hominis.

*Omnia Christi animam nouisse fatebimur omnes
Non tamen omnipotens ipsa fuisse datur.*

Veram hominis naturam tam quo ad corpus quàm animā passibilem Christus assumpsit cum vtriusque defectibus penālibus, non quidem omnibus, sed ijs quos ipsum suscipere decuit, & saluti nostræ expediuit: secundum quod & intelligendę sunt, si quę scripturę occurrunt, quæ eū omnes defectus præter peccatū assumpsisse asserunt. Hinc dicere dolorem in carne, & in anima tristitiā verā passionis tempore Christum nō sensisse, à veritate alienū est & hæreticum: ac si dicatur ipsum nō hominem verū, sed eius tantum similitudinē assumpsisse. Hinc verba Hilarij quæ oppositum dicere videntur, sanè intelligi oportet. Quos tamen defectus penales nō coactē assumpsit, sed voluntariē, secundum quandam pro passionem, quo scilicet mens ipsius à reſtitutione & Dei contemplatione eisdē passionibus non sit dimora.

*Suslinuit nostre Christus discrimina vita,
Quæ sibi pro nobis congrua visa pati.*

Nedum moriendi aptitudinem, verū & patiendi in anima & moriendi in corpore Christus assumpsit necessitatē, nō quidem aliqua coactione, sed spontanea voluntate. Nam nec nobis hæc necessitas prouenit ex natura, vt primò instituta est sed vt vitiata est ex peccato, quod Christus nō habuit. Accepit autē de omni statu hominis aliquid ipse Christus, vt de innocentie statu peccati immunitatē: de statu post peccatū, defectus & poenā: de statu sub gratia, eiusdē plenitudinem, & de statu glorię, impeccabilitatem & Dei contemplationem perfectam.

*Sint tua Chryste neci quamuis obnoxia membra,
Hæc tamen inuitus non capis, imò libens.*

Secundum duas in Christo naturas, plures in eo fuisse voluntates ostenditur, secundum quarum aliquam à patre petiuit quod nō impetrauit, ac non se impetraturū præsciuit, cū & nec secundum aliam hoc voluit. In eo nanque voluntas diuina erat & humana, & hæc vl-

sti ad sapien
tiā Dei. Th.
3. p. q. 10. ar.
2. & 3. Bona.
q. 3. ar. 2. Sco.
Ant. Au. q. 1.

D. 15. Chri-
stus aliquos
effectus assū-
psit cum hu-
mana natu-
ra, & aliquos
nō. Sco. Ant.
And. q. 1. Th.
3. p. q. 15. ar. 5

D. 16. Chri-
stus assūpsit
necessitatē
patiēdi. Tho
3. p. q. 14. ar.
2. Bona. q. 3.
art. 2. Sco.
pur. Ant. An.
q. 1. Nūsa.
tract. 4. p. 3.
por. 1. q. 2.

D. 17. De po-
tentijs & o-
perationib⁹
nature in
Chō. Tho.

3. p. q. 18. ar.
1. Bon. Sco.
Ric. Dur. An.
And. q. 1.

anima duplex, rationis. s. & sensualitatis, secundū quam pati & mori
refugiebat, quod tamen secundum diuinam voluntatem, & rationis
humana volebat. Nec tamen per hoc in eo rebellio carnis ad spiri-
tum erat vlla, quia nulla concupiscentia. Erat autem in eo sensuali-
tas, vt in ipso naturæ humanæ veritas comprobaretur. Hinc & ora-
uit, vt nobis orandi in necessitate exemplum relinqueret. Quanquā
autem à patre sub conditione aliquid petierit, & ob id quasi dubi-
tasse à sanctis dictus videatur, hoc tamen intelligi sanè debet: id est,
admodum dubitantis se habuisse.

*Exorasse patrem semper ne credito Christum,
Quando nec horroris transit iste calix.*

D. 18. de me-
rito Christi.
Tho. 3. p. q.
19. art. 4. Bo-
na. Sco. Ant.
And. q. 1.

Meruit Christus per passionem suam nedum nobis, vt quidam
dicebant, sed etiam sibi: nobis quidem redemptionē & regni aper-
tionem, & sibi verò corporis immortalitatem, & animæ impassibili-
tatem, ac nominis clarificationem, quam & animæ impassibilitatē
mox post ipsius à corpore separationem adeptum eum esse, quæ am-
nis Magister sub dubio relinquat, per alios tamen astruit. Hæc au-
tem prædicta nō tantum in passione, verū & à cōceptionis suæ ini-
tio meruit: quòd ita posse, ex gratiæ & virtutū habuit plenitudine.
Vnde nec in merito proficere potuit, quo ad meriti efficaciam, sed
solū quo ad numerū meritorum, idem. s. pluribus modis merendo.
Hinc & licet acceperit impassibilitatem post mortē, antè tamē ab-
solutè loquendo, non minus beatus fuit, quāuis secundū aliquid. s. se-
cundum onus miseriæ immunitatem. Hinc etiam quod Deus vocer-
tur ante mortē habuit. Et quod Apostolus hoc sibi per passionis hu-
militatem collatū dicit quo ad innotescentiā intelligi debet. Quòd
etiā Ambrosius dicit id ipsum nomen donatū sibi à Deo, Aug. au-
tem homini, diuerso id dicunt respectu. Primus nanque loquitur re-
spectu naturæ, alter gratiæ. Ea autē quæ sibi Christus meruisse dictus
est, sine merito (supposita mortalitate & passibilitate quam assump-
serat) habere non potuit: quamuis talem naturam assumere pote-
rat, vbi illa simul accepisset, & sic nec meruisset, & nomen suum ali-
ter potuerat clarificare. Sic & redemptionē nostrā intelligendum
est ipsum alia via, quā per passionem procurare potuisse, illa ta-
men videtur congruentior.

*Cum tibi, tum nobis meruisti Christe nec ortu,
Quam nece crediderim te meruisse minus.*

Dist. 19. Per
Christi pas-
sionē nō so-
lum iustifica-
mur, sed à sa-
hana tenta-
tionis atq;

Per passionem & mortē suam Christus nos à peccato, & diabolo
redemit, quo & charitatem in nobis vicissim accendi voluit, vt per
fidem passionis & mortis eius qui se sacrificium pro nobis obtulit,
diuorum malorum euasione adipiscamur. Factus enim est homo,
vt per mortem suam diabolus iustè vinceret in natura prius victa,

sicquē

sicquē & à pœna æterna nos liberauit : quia culpam pro qua pœna debetur, sua morte destruxit, temporalem quoque tandem ablaturus. Est proinde ob vsum potestatis & operis expletionem, Christus propriè humani generis redemptor, quamuis primū & patri & Spiritui. S. conueniat, qua propter vel pater vel Spiritus Sāctus redemptor quandoque nuncupatur . At mediator Dei & hominum solus ipse est, non pater nec Spiritus. S. secundum quod etiam nec Christus dicitur secundum diuinitatem , sed secundum naturam assumptam, qua & minor patre, & caput hominum esse probatur.

Cur voluit Christus soboles æterna parentis.

Factus homo, mortis vincere morte ducem.

Victa in natura superaret vt æquius hostem,

Et nobis tanto charior inde foret .

Alio quidem modo quàm per Christi passionem, Deus cuius potestati omnia subsunt, hominē liberare potuisset, sed nullus alius infirmitati nostræ sanandæ fuerat conuenientior. Hoc enim modo voluntas hominis per amorem magis in Deum dirigitur, & iustitia manifestius est obseruata in victoria diaboli, qui cum Christum occiderit nullam in eo mortis causam reperiens, potestatem usurpatā in omnes fideles iure auisit. Neque tamen etiā si Deus (quod potuit) vno nutu hominem redemisset, iniuria alicui esset illata, quippe in cuius manu vniuersa consistunt . Christus ergo hostiam & pretium redemptionis nostræ seipsum offerens , per passionem suam causa fuit effectiua & auctor reconciliationis humanæ, pro omnibus quidem sufficienter, efficienter verò pro electis tantum . Qui & cum ad passionem traditus sit à seipso , à patre , à Iuda & à Iudæis : hi tamen vltimi quamuis opus eorum operatum bonum esset, at habito respectu ad operantium intentionem, pessimum egerunt facinus, innocentissimum dominum ex iniquitate offerentes, quem pater ac ipsemet seipsum ex maxima obrulerant charitate.

Quamquam humana salus alio pacto esse valebat

(E nihilo quod enim cuncta creauit, idem

Omnia longè aliter potuit) modus haud tamen vllus

Qui magis quàm tua mors Christe quadraret, erat.

In Christi passione diuinitas ab anima ipsius siue etiam à carne separata non fuit . Quòd autem Christus in cruce derelictum se clamat à Deo, intelligēdum nō quòd vniò personalis soluta fuerit: sed quia auxilium defensionis humanitati ad tempus erat subtractum. Et hoc etiam modo capiendum est dictum Ambrosii, quod oppositum videtur sonare. Quod etiam Arhanasius dicit hominem reassumptū in resurrectione, & sic in morte depositum, dicitur nō quasi vniò personalis fuerit soluta, sed quia anima à corpore per mortem

utraq; pœna liberamur.
Th. 3. p. q. 48
ar. 1. Bona. d.
18. q. 3. ar. 2.
Sco. Ant. An.
q. 1.

d. 20. de pof
fibilitate al
terius modi
redemptio
nis, & de cō
gruitate mo
di accepti.
D. Tho. 3. p.
q. 46. ar. 3. &
4. Bona. Sco.
Ant. Aud. q. 1

D. 21. De iis
quæ ad mor
tem Christi
pertinēt . D.
Th. 4. p. q. 51
ar. 3. Sco. An.
And. q. 1.

fuit separata. Vnde & verè mortuus probatur. Hinc & filius Dei passus dicitur & mortuus, propter proprietatum vtriusq; naturæ cōmunicationem, qui tamen secundum diuinitatē impasibilis est & immutabilis. Ex quo etiam passus & non passus, mortuus & nō mortuus dici potest, diuersorum respectu.

Quaquam mors animam Christi de corpore trusit.

Ipsa tamen deitas mansit vtrique comes.

D. 22. De cō
sequentibus
mortē Chri-
sti. Tho. 3. p.
q. 50. art. 4.
Bona. Sco.
Ric. Dur. q. 1
Nūsa. traēt. 4
p. 3. por. 1.
q. 6.

In triduo mortis suę Christus secundum Magistri sententiā fuit verus homo, vera ipsius morte nō obstante: nec tamen dicendus fuit tūc homo mortalis vel imortalis, quod ipse solū in puris hominibus tenere dicit. Ex quo & concedit, quod in sepulchro & limbo Christus tunc fuit homo, quia ibi erat secundum hominem, non tamen per hoc vbicumque fuit homo, eo quod non secundū quod homo, sed secundū quod Deus, est vbique. Hęc autem vult sequi ad inseparabilem vnionem humanitatis Christi ad personam verbi, respondens ad rationes in oppositum. Sed in his non tenetur ab aliis, qui & vt veras rationes illas assumunt. f. quia Christus inquantū homo, verè mortuus erat, homo autem mortuus, nō est homo, & sic de aliis. In illo tamen triduo Christus totus fuit in sepulchro, & totus in limbo, quamuis non totum. Per ly totus enim representatur persona, per totum autem natura. Persona autem ipsius cum sit impassibilis, non fuit maior coniunctis inter se anima & corpore, quam separatis quę tamen ipsa per mortem non reliquit. Sed & filius hominis, seu ille homo. f. Christus, venit de cęlo & est vbique, & filius Dei crucifixus est, &c. per cōmunicationem idomatun, respiciēdo. f. ad personæ vnitatem. Et tantū de verbi incarnatione.

*Non tibi verum hominem persuadeat ipse Magister
Christum sub tumuli colle fuisse sacri.*

D. 23. Hęc
nus de my-
sterio verbi
f. carnati, nūc
de virtutibus
& donis qui-
bus suos illu-
strat. Vbi fi-
des rectē de-
scribit, quę
& si non ap-
rēcium sit tū
ab habēte vi-
deri pōt. th.
2. 2. q. 6. ar. 1.
Sco. Ant. An-
q. 1.

Occasione dictorum de plenitudine gratię Christi, inquirendum est de fide, spe & charitate. De quarum prima aduertendum quod ipsa est virtus qua creduntur quę non videntur: quę quidem capta vel pro credibili vel habitu in formi, non est virtus, sed dum est habitus charitate informatus, quomodo est in solis iustis. Cū etiam aliud sit, credere Deum, & credere Deo, ac credere in Deum: primis duobus modis etiam peccatoribus imò & dēmonibus credere cōpetit, & est nihilominus donum Dei. Tertio autem modo non cōpetit nisi fidem formatam habentibus. Hoc enim modo credere est per opera bona in Deum ire. At in habente fidem informem charitate superueniēte, vtrum ea maneat & formetur, vel ea depulsa alia succedat, primum magis dicendum videtur. Est autem vna tantū cōfitenda esse fides, siue pro credibili fides capiatur, siue pro habitu. Hic enim est in uno idem numero, in diuersis autem saltem idem

specie.

specie. Quamuis autem ea quę credimus, apertè non videmus, credere tamen nos intellectuualiter cognoscimus. Est enim fides (secundum Apostolum) de sperandis & non apparentibus. Quę etiam fides conuenientiam quidem aliquam habet cum spe, magis tamen ab ea differt. Vnde & definitio fidei, spei propriè non conuenit. Quod autem Magister inducit de charitate hominis, quod sit Spiritus Sanctus, non tenetur, vt & suprà in primo habitum est.

Quicquid ad æternæ spectat decreta salutis.

Hoc si oculi nequeant, iudicat alma fides.

Fides & si iuxta prædicta propriè non sit nisi de non visis, eam tamen largè sumendo, quandoque etiam credere dicimur quę videmus, quomodo Christus ait: Vt cum factum fuerit, credatis. Verum hic agitur de fide propriè dicta. Quod etiam Aug. dicit fidem esse de rebus præsentibus, accipit ipse fidem pro mercede fidei in patria accipienda. Hinc Petrus fidem passionis Christi habuit, non quia hominè mori vidit, sed quod hunc Deū esse credidit, sicut nec nobis per hoc si les meretur, quod credimus hominem crucifixum, mortuum, sed quod eum credimus esse Deum. Quamuis autè fides non sit de cognitis visu exteriori, oportet tamen credita (secundum Aug.) per intellectum aliquo modo apprehendi: quod tam de his quę sciri non possunt nisi credita, quam etiam de his quę nisi scita aliquo modo non creduntur, verum esse probatur. Creditur ergo quod ignoratur, non tamen penitus.

Credita, sint oculis quamuis incognita nostris.

Nota aliquo certum est attamen esse modo.

Omni tempore mundi, fides homini ad salutem fuit necessaria: nec sufficiebat credere Deum esse, & in se sperantium remunerationem fore, sed & mediatore fidem habere oportuit quę tamen fides articuloꝝ distincta cognitione, & credentium, constantia & deuotione creuisse probatur. Quę & de veteris testamenti hominibus intelligi debent, quorum nullus sine fide mediatoris saluari poterat, quamuis quod nos in hoc factum credimus, ipsi credebant fiendum. Veruntamen simplices implicite hoc credebant in fide maiorum, quibus hoc expressius erat reuelatum, sicut & modò maiores ea expressius credere oportet. Credi autem tunc secundum quosdam expressè oportuit mediatoris natiuitatem, mortem, & resurrectionem, & iudicium: secundum alios autem, sufficiebant primum & vltimum cum fide trinitatis. Quam fidem & Cornelius Centurio habuit: vnde & Deo acceptus erat, quamuis Christum iam venisse nesciret, pro quo & denuntiando Petrus ei missus fuit. Vbi & aduertendū, fidem, spei, & charitatem, secundum operationem interiorem in præsentem equaliter intendi: inter quas tamen charitas maior dicitur,

D. 24. De fide quātū ad eius obiectū sine materiā. Th. 1. p. 91. art. 12. Ant. And. q. 7. Nisi. tra. 5. p. 3. por. 3. q. 2.

D. 25. Hæc nus de fide quo ad eñtiam suam & obiectū, nūc de ea quoad subiectū siue credentes. Th. 2. 2. Ant. And. q. 1. Nisi. tra. 5. p. 3. por. 3. q. 3.

quia alius euacuatis in futuro, ipsa manet, & est mater aliarum. Dicuntur autem fides & spes charitatem præcedere: non quidem causa aut tempore, sed quia illa sine ipsis est, & non e contra.

*Quisquis ad æthereas sedes concederit vsquam,
Hunc mediatoris iuuat aperta fides.*

D. 26. D. Th.
2. 2. q. 17. art.
5. & 6. Ant.
And. q. Ric.
q. 2. Nufa.
tract. 5. p. 3
por. 3. q. 1.

Spes inquantū virtus est, spiritualia, & æterna respicit bona, cū sit certa expectatio futuræ beatitudinis: ex Dei gratia & meritis precedentibus proueniens. Nam sine meritis eam sperare, nō spes, sed præsumptio est. Et hæc cum fide quidem conuenit, eo quod est de inuisibilibus, de quibus tamen fides est, vt non visis: spes autem, vt nō habitis, in quo differunt, sicut & in hoc quod fides indifferenter est de bonis & malis, præsentibus, præteritis & futuris, de suis ac alienis: spes verò de bonis tantum & futuris ac ad se pertinentibus. Porrò in Christo etiam pro huius vitæ statu neutra harū fuit, cū clarissimè Deum vident, & bona æterna cōprehenderit, qua & ratione nec sunt in beatis. Christus autem quædam sperasse & credidisse dicitur quia firmiter eis assensit. Ad patres in limbo eas uirtutes habebant, quousque Deum non videbant.

*Spes sacrata fidem comitatur p:ssibus æquis
Quam de non visis rebus habere soles.*

D. 27. De caritate quantum ad eius essentiam & definitionē.
Th. 2. 2. q. 23 art. 4. Ant.
And. q. 1. Nuf. tra. 5. p. 3. por. 3. q. 1.

Cum tam eximiam & incomparabilem Christus charitatem habuerit, qua maior esse nō possit, qua & animam suam pro nobis posuit, & ad dilectionem nos prouocauit: ideo de charitate primò sciendum, quod ea est qua Deum diligimus, & proximū propter Deū: quæ quamuis vna sit, geminatur tamen ob duo dilecta, Deum. f. & hominē. vnde & duo de ea dantur præcepta, quia & duo sunt propter motum duplicem in ipsa dilecta. Hoc tamen quod Magister dicit dilectionem esse Spiritum Sanctum, accipiatur vt supra. Præcipitur autem nobis & charitas habenda, & modus ipsius seruandus insinuat, qui est vt toto corde, &c. Deum diligamus: proximū propter Deum qui licet rebellione carnis impediēte in hac vita impleri perfectè non possit, non tamen frustra datum est mandatum. Neque enim aliquis curreret, nisi sciret quod currendum esset. In patria ergo hic inchoatum implebitur. Ambo denique charitatis præcepta adeo connexa sunt, quod vnum absque altero impleri non potest. Vnde & unum pro vtrisque quandoque ponitur.

*Quæ duo præcipuè tibi sunt adamanda, doceris
Isthic, & virtus quanta sit ipsius amor.*

D. 28. De numero diligendorū. Tho.
2. 2. q. 25. art. 1. Sco. Ant.
And. q. 1.

Quicquid diligere ex charitate oportet, in dictis duobus de dilectione mandatis continetur. Quatuor enim ex ea diligenda tradit Augustinus. Quæ sunt, Deus supra nos, proximus iuxta nos, anima nostra, & corpus quod est infra nos: de quibus tamen vltimis duobus,

præ-

præcepta dari non oportuit: quia in alijs implicatur, & ipsa diligere naturaliter homini insertum est. Neq; enim viri iusti corpus macerantes, ipsum ob id, sed corruptiones ipsius odiunt. Nomine autem in proximi quilibet cui beneficium conferendum est, atque per hoc omnis homo intelligi debet, quod & ex parabola domini de semiuivoo patet. Insuper & à quo accipitur. Hinc angeli qui multa nobis bona impendunt, proximi nostri censendi sunt, ac diligendi. Quamuis autem à Deo omnia habeamus, ipse tamen proximus noster non est, sed incomparabiliter excellentior. Hinc dilectio supra nosmet ipsos, & maxima ipsi debetur. Homo etiam Christus quamuis nomine proximi contineatur, magis tamen eum quam nos pro sui excellentia diligere debemus, minus tamen quam Deum: quia in hoc eo minor est. Aduertendum quoque quod alter alterius proximus dici potest, aut. scilicet. conditione primæ originis ut sunt omnes homines: aut spe conuersionis & saluationis, ut sunt nediū ad fidē conuersi, sed etiam conuertibiles: aut propinquitate cognationis, ut sunt nobis sanguine specialiter iuncti: & ratione beneficæ subuentionis, quales sunt sancti angeli.

*Demandata foret quamuis dilectio nulla,
Corporis ac animæ certa tenenda tamen.*

Dilectionis ordo deposcit, ut diligantur diligenda, alijs posthabitis. In diligendis quoque plus diligatur quod plus diligibile est, sic quod primò & super omnia diligatur Deus, dehinc anima propria, deinde proximus, & vltimò proprium corpus. De proximis autem opinantibus quibusdam, quod affectu quidem omnes æqualiter diligendi sunt, non autem effectu: alijs vero, tam affectu quam effectu æqualiter eos diligendos, dicentibus: Magister tertiam amplectitur viam, ut. scilicet. nec affectu, nec effectu æqualiter sint diligendi, cum ordo absque inæqualitate esse non possit, & effectus affectui ceteris paribus respondere debeat. Ea autem quæ in oppositum videntur, intelligenda veniunt, pro quanto ad idem beatitudinis bonum omnes diligere debemus: non tamen equali oportet affectu id fiat, sed meliores amplius. Sunt proinde boni extranei in hac vita plus diligendi, quam parentes mali, cum vinculo charitatis sint nobis coniunctiores. Inimicos quoque dominus nos diligere iubet ob bonum naturæ, quod in omnibus diligendum est, & ut ad bonum moris conuertantur: vitium autem in eisdem, immo & in parentibus odendum. Itaque sunt hi charitatis gradus quatuor.

Quemlibet affectu simili de amare, vel equo

Quemlibet effectu, lex data nulla iubet.

Amicorū dilectio simul cum inimicorū dilectione magis est meritoria, quam ea quæ est amicorum ad vtrasq; comparata: si tamen

D. 29. De ordine diligendi respectu diligendorū.
Tho. 2. 2. q. 26. ar. 1. Nisi. fa. tra. 5. p. 3. por. 3. q. 1.

D. 30. De charitate quantum ad meri-

ti perfectio-
nem. Tho. 2.
2. q. 45. ar. 8.
& 9. Nisi ubi
supra. q. 3.

quælibet per se consideretur, magis meritoria est ea quæ est amico-
rum, quia feruentior. Quod autem Augusti. eam quæ est inimici, di-
cit esse meliorem, intelligendū est simul cum amicorum dilectione
acceptam. Nec valet opinio, qua quidam putabant charitatem ha-
beri posse absque inimicorum dilectione, occasionem sumentes ex
verbis Augustini, qui dicere videtur inimicorū dilectionē esse per-
fectiorū, &c. Præceptū enim de dilectione extendit se ad omnes ge-
neraliter. Et quod Augusti. dicit, intelligendum est de perfecta ini-
micorum dilectione, per quod non excluditur quin & alii suo mo-
do eos diligere possint & teneantur.

Maius habet meritum chari dilectio fratris,

quam tenet aduersi frigidus hostis amor.

Non est necessarium, charitatem semel habitam semper perma-
nere: sed habita amitti potest, & amissa recuperari: sicquæ à damnā-
dis quandoque habetur, & à prædestinatis quādoque temporaliter
amittitur, nō autem finaliter, quin gratia Dei recuperetur. Quæ ve-
rō ex Apostolo & aliis contra allegari possunt, intelligi debent de
charitate perfecta, & secundum finalem charitatis effectum. Licet
autem & fides & spes in patria tam quo ad habitum, quàm actum,
sint euacuandæ, sicut & sciētia quo ad actum destruetur, substantia
ipsius manente, charitas tamen quo ad vtrunque manebit. Quæ &
charitas secundum modum patriæ in Christo fuit. Vnde & modum
charitatis eorum qui sunt in patria, ipse adhuc in via seruauit, ita
scilicet, vt electos sicuti se. s. ad vitam æternam, dilexerit, eorumq;
salutem iuxta diuinam optauit voluntatem.

Sæpius in terris diuinum perdit amorem.

Quem tamen in calis perdere nescit homo.

De dilectione Dei dicere volens Magister, ponit eandē esse cha-
ritatem increatam, qua ipse Deus nos diligit, & qua nos eum diligi-
mus. s. diuinā vsiam seu essentiam: quod quidem ex parte Dei cer-
tum est, ex parte autem nostra, nisi & habitum esse cōcedat charita-
tem in mente diligentis à Spiritu Sancto infusum, nō conceditur: de
quo & suprā dictum est. Præfata autem dilectione Deus vna e-
ademquæ omnia creata ab æterno æqualiter dilexit, ipsam in se cōsi-
derādo, vtputa quæ est æterna & immutabilis Dei essentia: quæ nec
magis nec minus suscipere potest. Secundū efficientiam autē id ma-
gis ab æterno dilexisse dicitur, cui in tēpore absque sui mutatione
plus boni impartitur. Vnde & secundū effectum vnum plus vno tē-
pore quàm alio diligere dicitur. Quod autē de electis astruitur, ab-
solutè Deum eos ab æterno dilexisse, de reprobis nō conceditur, nisi
cum additione. s. in quantum opus eius erant futuri.

D. 3. de chari-
tate quædā
ad duratio-
nem Tho. 2.
2. q. 24. ar. 11
Nisi. q. 5.

D. 3. de cha-
ritate Dei
qua diligit
homines. Sc.
Kic. pur. An.
Aud. q. 1. Bo-
na. q. 3. ar. 1.

*Non est vnus amor, licet asserat ipse Magister
Quo calet omnipotens, & pius ardet homo.*

A Virtutes Cardinales seu principales, quatuor sunt, scilicet iustitia, quæ (ut August. loquitur) est in subueniendo miseris: prudētia, quæ est in præcauendis inuidijs: fortitudo, in perferendis molestijs: temperantia, in coercendis delectationibus prauis: quibus quidem in hac vita bene viuuntur, & post hanc vitā peruenitur ad æternam. Et hæc in Christo plenissimè fuerūt secundū vsū quē habent in patria, atque etiā secundum eum quē habent in via, quo ad passiones ab extrinseco illatas. Quæ etiā virtutes in patria remanebūt, quantum ad habitum, quamuis alium ibi vsū sint habituræ.

*Quatuor egregias sanctæ moderamine vitæ
Virtutes, Christum nemo habuisse negat.*

B Secundum Ambrosiū sententiam de donis Spiritus Sancti, dicendum ea virtutes esse, operationem videlicet humanā perficientes: quæ sunt septem: scilicet donum sapientiæ, intellectus, consilij, fortitudinis, scientiæ, pietatis, & timoris. Quæ & in patria nedum defitura, nō sunt, sed immo abundantius à beatis, secundum alios tamen actus quàm in via habentur. Quæ & ipsæ in Christo erāt, iuxta Isai. vaticinium, Requiescet, inquit, super eum spiritus sapientiæ. Ea autē in patria permāsura, cum de aliis minus dubij habeat, de timore specialiter ostenditur, de quo tamen & scriptura dicit, Timor domini sanctus permanens in seculum seculi. Vnde & ipse ibi erit, nedum per effectum, verū & secundum habitū. Sed est timor multiplex: Nempe alius mundanus siue humanus dicitur, & hic malus est & deuitandus. Eo enim contra Deum timentur carnis pericula, & temporalis amissio bonorum. Alius autem dicitur seruilis, quo scilicet à peccato se quis cohibet ad poenam vitandam: qui bonus quidem est, sed insufficiens. Initialis, quo quis iam amare incipit quod durū videbatur, & sic pro Deo peccata deuitat, respectum tamen & ipse ad poenam habet. Et ille est: cum charitate, quæ seruillem timorem excludit. Est deinde timor castus & filialis seu amicabile, qui de amore procedit, quo ne dilectū quoquo modo offendat, quis timet. Hæc ergo sunt quatuor timoris genera, quamuis auctores quidā pauciora distinxerint. Hinc & diuersus loquendi modus prouenit. Et si autem timor seruilis cum charitate nō sit, ei tamen locum præparat, & ei cedit, vt in simili de seta & filo apparet. Sub hac distinctione id quod Ioānes Apostolus ait timorem in charitate nō esse, Dauid autem dicit timorē in seculum permanere, aperta est ytriusque veritas, si primum de seruilis, alterum autem de casto accipiatur timore. Quorum etiam distinctio accipi potest à simili de muliere vna adulterium deuitante, ne à viro deprehendatur: & altera ne ab

D. 33. De 4.
Virtutibus
Cardinalib⁹.
Tho. 1. 2. 4.
50. ar. 5. Seco.
Aat. And. q. 1

D. 34. De 7.
Donis Spiritus
S. Nūq̄.
tract. 5. p. 3.
por. 2. q. 12.

ipso deferatur. Initialis autem timor inter hos medius est quodammodo. Nam peccare cauet partim peccati horrore, partim & virtutis amore: qui etiam vnâ cum seruilis initium sapientiæ dici potest, alio tamen respectu: quia, scilicet, cum sapientia seu charitate venit, quâ seruilis, vt tañtū est, inducit. Porro donum timoris in patriâ, vt præfatū est, permanfurū, in Christo fuit secundū actum reuerentiæ. Qui & quâuis pœnam timuerit, nō tamen per hoc mūdanus vel seruilis vel etiâ initialis in eo esse potuit, ob perfectissimam ipsius charitatem. Pœnas autem timuit ex naturali quodam timore, qui ex peccato inoleuit quem ipse sicut & alios defecit, sine tamen peccato, voluntariē pro nobis assumpsit.

*In Christo patriæ castum nituisse timorem,
Flaminis vt sacri cætera dona, reor.*

D. 35. De donis in specia-
li.

Es si tam sapiētia quæ scientia prout dona sunt Spiritus. S. diuinā humanarumq; rerū notitia dici possint, propriē tamē sapiētia diuinarū, scientia autē est rerum humanarū. Quæ etiā sapiētia theologia appellatur, est Dei cultus, quo videlicet Deū agnoscimus & amamus, scientia verò à malis abstinemus. Hinc ad superiorū contemplationē illa pertinet, ista verò ad temporalium actionē. A sapientia etiam intellectus per hoc distinguitur, quod cum hæc de rebus sit æternis, ista de rebus est tēpore ortis, quodq; sapiētia de cognitis per eam delectamur: at non sic intellectu, quo res tantum apprehendimus. Sic igitur scientia valet ad temporalium rerum rectā administrationē & ad bonam inter malos cōuersationem, intelligētia verò ad creatoris & creaturarū inuisibiliū speculationē, sapientia verò ad solius æternæ veritatis cōtemplationem ac delectationē. Quæ quidē vt dona sunt sancti spiritus, ab eis quæ à natura sunt nominibus eisdem appellatis, ex hoc ipso differunt, & ea perficiunt. Nec dicta sapientia Deus est, sed magis donum est ipsius.

Est distincta alijs præclara scientia donis.

Numine quam sacro dicimus esse datum.

D. 36. De cō-
nexionē vir-
tutū. Nihil
tract. 5. p. 3.
por 1. q. 10.
Seco. Ant. An.
Bona. q. 1.

In charitate quæ virtutum omnium mater est, & totius plenitudo legis, virtutes reliquæ, infusæ videlicet, illa cōnexæ sunt, vt qui vnā habuerit, habeat omnes: & omnibus careat, qui caret vnâ. Nec tantum hoc modo cōnexæ sunt virtutes, verum & sunt æquales, ita vt vna intēsa, & reliquæ proportionabiliter intenduntur, vt qui pares sunt in aliqua, in alijs quoque pares esse cōprobentur. Quæ tamen accipi debēt quo ad habitum in animo existentem. Ac in actu exterius hoc fieri non oportet. Hinc qd Abraham in fide, in paciētia Iob, in mansuetudine Moyses, & sic de alijs, excelluisse dicitur: quo ad usum & per cōparationē ad alios, venit intelligendū: nō autē quasi singulis singulas has virtutes intensius habuerint. Hæc tamen extra

textum

textū de æqualitate proportionis oportet intelligere: vnde per hoc nō excluditur, virtutē vnā alia esse maiorē, & charitatē omnū primā. Neq; per hoc peccata paria esse oportet, cum vnū charitati amplius cōtrarium inueniatur. Porrò ad Dei & proximi charitatē omnia decalogi præcepta reducuntur, ad quę & moralia omnia ex decalogo manantia, ceremonialia quoque legis veteris spiritualiter intellecta, referri habent.

*Iunguntur valido virtutum germina nexu,
Iam periere omnes, si perit vna tibi.*

A Decem sunt decalogi præcepta, quorum tria (scilicet primę tabule mādāta) ad Deū: reliqua verò septē (quę secūdæ tabule) ad proximū nos habent ordinare. Vnde primū primę tabule præceptum (quod de cultu vnus Dei existens, quamuis Origenes diuidat, Aug. tamen unum esse ostendit) ordinat ad patrem, in quo est vnitas & auctoritas. Alterū autem, quod est de nō assumendo in vanū nomine Dei, aliegoricē filiū patri æqualē significās, ordinat ad filium, in quo est æqualitas. Tertium verò, quod est de sabbato sanctificādo, & significat abstinentiā à vitijs fiendā profutura quiete, ordinat ad spiritum Sanctū, cuius charitate eam obtineamus, per quem & sanctificamur. Secundę verò tabule primū præceptū honorem & in casu prouisionē parentibus exhibendam indicit. Secundò prohibetur corporale & spirituale homicidium. Tertio mœchia exploditur, & omnis membrorum genitaliū abusus. Quartò cauetur furtū & rapina & omnis iniuriosa alienę rei vsurpatio. Quintò crimē mēdacij & periurij interdicitur. De duobus reliquis Magister posterius dicit.

*Nil præcepta iubent tabulis conscripta duabus
Quām tibi perpetuus ritē colatur amor.*

B Tria sunt mendacię genera: officiosum. s. quod salute aut cōmodo fit alicuius absque malignitate: quale fuit illud obstetricum & Rahab Iericuntinę. Iocosum, quod nec fallit, sed scitur causa ioci dictū. Et perniciosum, quod. s. ex malignitate & fallendi animo procedit quod omnibus modis fugiendū est. Prima autem duo etsi leuia sunt, non tamen sunt sine culpa. Quòd autē dominus obstetricibus & ipsi Rahab bene fecisse legitur, hoc nō fiebat propter mendaciū, sed ob misericordiam populo Dei exhibitā. Neq; verò idcirco hoc de alijs peccatis in consequentiam trahendum est. alioqui detestanda sequi manifestum est. Aug. autē octo mendaciorū genera discernit, quę tamen omnia ad tria reducuntur præfata. Est autem differentia inter mentiri & mendaciū dicere, cū id quidē sine falsitate, illud autem nequaquam fieri possit. Sed & quisquis mendacium loquitur, mentitur, & non e contra. Hinc falsum loquens verax esse potest, cum. s. loquitur quod cordi sibi est. Hinc & e cōtra Iudæus Chri-

D. 37. Post determinationē de habitibus virtutum & datorū, nunc de operibus mādatorū, per quę in actibus virtutū dirigimur. Tho. 1. 2. q. 100. ar. 1. & 8. Nū. tract. 5. p. 1 por. 3. q. 2.

D. 38. De de finitione Mendacij, & eius multiplicitate. Nū. tract. 3. p. 3. por. 3. q. 5. Sco. Ant. And. q. 1.

stum dicens esse Deum, mentitur quidem, quia non credit: non tamen loquitur mendacium, quia verum est quod dicit. Omne igitur mendacium peccatum est, vnum tamen altero grauius, qui grauitatis ordo per comparisonem ad id quod fit in doctrina fidei accipi potest. Ex his etiam patet, non idem esse mentiri & errare, cum hoc absque peccato quandoque esse possit.

*Impia se pandunt octo mendacia ramis
Crimine quæ semper corda ferire solent.*

D. 3. p. De pe-
riurio. Sco.
Ant. And q. 1
Nuisa. tract.
5. p. 3. por. 3.
q. 6.

Comites suos iusiurandum seu iuramentum habere debet, veritatem, si iudicium & iustitiam: qui si defuerint iuramentum sit periurium. Hinc peierare eum constat qui fallendi voluntate falsum iurat: eumque; qui iuramento falsum firmat, quamuis ipse verum putet: eum quoque, qui cum verum sit quod iurat, putat tamen falsum esse, ubi quamuis mentiatur iurans, non tamen est mendacium, ut ex supra dictis patet. Periurat autem nihilominus talis. Iuramentum enim facit fallendi intentione. Qui autem iurat se aliquid præstiturum, quod tamen non dat, periurus non est, nisi murando propositum, aut terminum transgrediendo. Quanquam autem iurare non semper sit malum seu illicitum, iurare tamen falsum est grande peccatum, nec sine peccato est, citra necessitatem etiam verum iurare. Ex necessitate autem super aliquo licito iurare, bene licet, cum innocentis probitas per hoc ostendi debet, & sic de aliis. Per creaturas autem iurare, perfectis quidem Magister dicit licitum, non autem imperfectis. Per quas tamem iurans minus obligatur, quam iurans per deum. Per falsos quoque deos etiam verum iurans infidelis peccat: quo tamem eius iuramento sine peccato ad bonum fidelis vti potest. Iuramenta autem in malum exitum vergentia, obseruanda non sunt. Neque tamen callida arte verborum deceptorie iurans, neque alterum peierare scienter cogens, a mortali excusatur: secus autem, si exigat ideo, ut fidem de re iurata habeat. Hoc enim humana est tentatio. Est autem iuxta Ecclesie decretum, ad iuramentum solenne ieiuno stomacho accedendum, nisi pro pace fit, aut periculum sit in mora.

*Qui iuramentis mendacia dicta tuetur,
Is periuro animam polluit ore suam.*

D. 40. Hactenus de præceptis que uerbo & facto implentur, nunc de aliis que animo perficiuntur. Tho. 1. 2. q. 107. art. 4. Nuisa. tract. 5. p. 1. por. 2. q. 3. Bona. q. 3. art. 1.

Sextum vltimæ tabule præceptum & ordine decalogi nonum, quod est de non concupiscenda proximi vxore, & præceptum finale de non appetenda qualibet re alterius, differunt à duobus prioribus moechiam & furtum prohibentibus. In his enim prohibita sunt opera, in illis verò concupiscentia, ac per hoc actus interiores. Quod autem lex verus manum tantum comprimere dicitur, non animam, quod ad ceremonialia intelligi potest: vel etiam quod non ita generalis sit prohibitio concupiscentie, sicut in lege noua, que & ideo vtrunque

cōprimere dicitur. Litera autē occidens lex vetus dicitur, eo quod concupiscentiā quidem mandato occasionaliter auget nec gratiam tribuit quæ per Euangelium datur abundantius. Hic & litera legis ab euangelio distare dicitur, quia in eis diuersa promissa, sacramenta diuersa, diuersa quoque non quidem moralia, sed ceremonialia inueniuntur præcepta.

Furti & adulterij prohibet lex edita factum,

Quum desiderium lex vtriusque vetat.

FINIS TERTII LIBRI.

QVARTI LIBRI SENTENTIARUM locationis declaratio,

In quo 50. distinctionibus contemplatur Deum, sub signis & sacramentis, meritum Christi in carnati, & passi distribuentem, ac demum iis adiutos efficaciter beatificantem.

QU M in hoc quarto Sententiarum libro de sacramentalibus signis tractandum sit, adiecto de finalis iudicii retributione, in primis aduertendum est, quòd sacramentum (vt sumitur) est sacrę rei signū. Neque verò omne signum, sacramentum est: sed quod ex institutione significat, gerens. s. rei signatę similitudinem, signum simul existens & causa. Est ergo inuisibilis gratiæ forma visibilis, eiusdē gratię gerens imaginem & causa existens. Ea propter & veteris legis sacramenta quæ solū significant, non dicuntur propriè sacramenta. Quāquam autem absque sacramentis Deus homini gratiam dare posset, ob humiliationem tamē hominis sub sensibilibus creaturis ac eiusdē eruditionem, qua per hęc ad inuisibilia cognoscenda proficiat, & ob ipsius exercitationē, ne. s. per otium ad peiora dilabatur, instituta sunt sacramenta in rebus & verbis consistentia. Denique cū nouę legis sacramenta à veteribus in hoc distent, quòd hęc salutem conferunt, illa autē solū promittebant, interea tamen circumcisio egit, quod modò facit baptismus, quo ad culpę deletionem, non tamen regni apertionem. Quæ data Abrahę iam adulto, octauo natiuitatis die cultro petri posterus fieri debebat: sine qua si puer ante diem octauum decessit, de eo vt modò de paruulis non baptizatis fiebat. Quamuis in casu mortis anticipare fortè circumcisionem licebat, ante eam tamen

D. I. Summa.
De signis & sacramentis.
Sco. Ant. An.
q. 2. Nüsa.
tract. 6. p. 1.
por. 1. q. 1.

datam in fide parentum pueri saluati poterant.

Quid sacramentum vel sit vel proficit, abunde

Enodat quarti sectio prima libri.

D. 2. Summa.
De sacramē
tis nouæ le-
gis. Tho. 3. p.
q. 62. ar. 5. oc.
Ant. And. q. 1
Ric. d. 2. q. 3.
ar. 4.

Septem sunt nouæ legis sacramenta: baptisimus. & cōfirmatio, eu-
charistia, penitentia, vnctio extrema, ordo, & coniugium. Quorum
quidem alia remedium contra peccatum præbent, & gratiam con-
ferunt adiutricem, vt baptisimus: alia verò in remediũ tantũ sunt,
vt coniugium: alia verò gratia & virtute nos fulciũt, vt ordo & eu-
charistia. Quæ ideo post Christi aduentum instituta sunt, quia ex
ipſius passione efficaciam sortita sunt. Coniugium tamen etiam olim
ante peccatum institutũ est, in sacramentum. s. & officium: post pec-
catũ verò, etiam in carnalis concupiscentiæ ordinatur remedium.
De baptisimo autem sacramentali notandũ q̄ ad ipſum baptisimus
Ioannis erat præparatorius: ille enim in aqua tantũ lauabat, non
autem peccata relaxabat, sicquẽ ad Christi baptisimũ homines di-
sponebat. Baptizabat autẽ Ioannes in nomine venturi. s. Christi. An
verò baptisimo illo baptizati, rebaptizandi essent, necne? Magister
de eis qui in ipſo spem non ponebãt, perfectam de diuinis personis
fidem habentes, negatiuẽ respondet, quamuis de alijs concedat. Sed
in hoc ipſe Magister non tenetur. Nam baptisimo Christi baptiza-
ri oportebat) secundũ alios doctores) omnes indifferẽter, etiã bapti-
zatos Ioannis baptisimate, qui. s. baptizabat in nomine uenturi.

Enumerat septem præsentia dona salutis:

Sacramenta nouæ legis amator homo.

D. 3. De ba-
ptisimo Chri-
sti vide Ant.
And. vsq; ad
4. d.

Baptisimus est ablutio corporis exterior, facta in aqua sub certa
verborum forma præscripta. Nam accedente verbo ad elementum,
fit sacramentum: sicquẽ in verbo & elemento baptisimus consistit,
quæ. s. sunt de eius substantia. Cætera verò ad ipſius decorem & so-
lennitatem instituta sunt, quæ si etiam omittantur, non est minus ve-
rum & sanctum sacramentũ. Quod verò apostoli in nomine Chri-
sti baptizasse in Actibus leguntur, dispensatiuẽ fiebat ad tempus ad
diuulgationem nominis Christi, in quo & tota trinitas intelligitur. s.
pater vnguens, & filius vnctus & Spiritus. S. per quem vnctus est.
Quamuis autẽ & in nomine vnus personæ; aliæ intelligantur, qua-
propter præsertim. & in mortis articulo vna persona tantũ expres-
sa, quis baptizari posset, habita intentione baptizandi: tutius tamẽ
est, omnibus expressis. Inuocando autem trinitatem, non debet di-
ci in nominibus, nam tunc sacramenti forma mutaretur: sed in no-
mine, quia tota trinitas simul ibi operatur; quæ & in Christi baptis-
mo apparuit, quãdo. s. Christus tactu mundissimæ carnis suæ vim re-
generatiuã aquis contulit, vbi & ipſum instituit. Sub prædicta etiã
forma apostolos ante passionem Christi baptizasse intelligi potest,

quamuis

quãuis scriptum nõ sit. Est autẽ huius sacramenti materia, aqua pura, in quali & Christus baptizatus est, de qua & Nicodemũ instruxit, quæ & ex ipsius latere in cruce profluxit. Et hoc conuenienter propter elementi cõmunitatem, & locutionis significatiõẽ. Potest autem baptizandus ter vel aspergi secundum inorem patriæ, licet primum melius sit, Christi significans mortem & sepulturam, in qua & legalia terminata sunt. Causa verò institutionis baptismi, est hominis à peccato (quo infectus fuit) innouatio, quã baptismus habet ex dominica passione. Quæ quidẽ innouatio est res illius sacramenti.

Peccati maculas pura detergit in vnda

Baptismus membris integer ipse suis.

Inter eos qui baptizantur, quidam simul accipiunt rem & sacramentum, vt adulti dispositi, & paruuli ritẽ baptizati. Quidam autẽ sacramentum tantum, & non rem, vt adulti, qui ficti & sine fide, & sine contritione accedunt. Consequuntur etiam quidã rem baptismi sine sacramento, vt hi qui sanguinem pro Christo in charitate fundunt, nec sacramentum habere possunt: aut cõtriti non potentes habere, decedũt. Quod autẽ Apostolus dicit, Quotquot in Christo baptizati estis, Christũ induistis, loquitur de ritẽ dispositis, quo etiam Augustini inquisitio reduci debet. Porro auctoritates quæ dicere videntur, quod sine aqua baptismi salus constare nõ possit, de contemptibus sacramentum accipiuntur. Neque hæc tantũ in fundentibus sanguinem vera sunt, sed & in aliis fidem & charitatem habentibus. In paruulis autem quibus aliena fides oportet suffragetur, secus est. Hinc nisi in aqua baptizentur, pereunt. Quod si quis ante baptismũ modo præacto gratiã, & sic peccati deletionem assecutus sit, non est per hoc baptismus frustra. Nã obligationem ad pœnam aufert, & gratiam adauget, fomitẽ quoque restringit, & in numerum fideiũ expresse ponit: immò nec sine baptismi voto gratiam quis assequeretur. Manent autem post baptismũ penalitates: tum, vt vitam futurã vbi hæc penitus cessant, studiosius inquiramus, tum etiam vt virtutis exercendæ materiã habeamus. Patet ex his, rem sacramenti. s. gratiam, id ipsum quãdoque præcedere, quod nec inconueniens reputatur, cum & quandoque longè post sequatur, vt patet in fidẽ accedẽte, postea penitente. Quanquam autem paruuli vsum arbitrij nondũ habeãt gratiã tamen in baptismo habitualẽ accipiunt: qua & vti poterunt adulti, nisi peccando eã extinguant.

Rem pius interdum, fluuiio baptismatis absque,

Martyr purpureo sanguine lotus habet.

Acquẽ verus & sanctus baptismus à bonis datur & à malis ministris, nec plus à bono, nec minus à malo. Neque enim hominis munus est baptismus, sed Dei, qui principaliter baptizat. Vnde nec

D. 4. De suscipientibus sacriũ baptismi. Sco. Ant. An. q. 1. usq; ad 8. Niisa. tract. 6. p. 3. q. 4.

D. 5. de ministro baptismi. vide An. And. q. 1. & 2. Niisa. tract. 6. p. 3. q. 11.

Petri, nec Pauli baptismus dicitur, sed Christi: qui sibi baptizandi potestatem retinuit, ministerio alius collato. De eis verò qui baptismum recipiunt, dicendum quod hereticus vel schismaticus quavis baptismum recipiat, non tamen virtutem eius potest participare. Quod si ecclesiam se coniungat, non quidem reiterandus est baptismus, sed ipse in unitate catholica effectum ipsius consequetur. Addit etiam Magister quod Christus auctoritatem siue potestatem baptizandi homini communicare potuit, si voluisset, sicut & potestatem creandi. Sed in his Magister à doctoribus communiter non tenetur.

*Quòd nihil intersit, baptizet iniquus an equus,
Fidus an infidus, masculus an mulier.*

*Dum nisi verborum seruetur iusta statutorum
Formula, dumque obstans nil aliunde fiet.*

D. 6. De usu
& solemnitate
huius sacramenti.
vide
Ant. An. à
q. 1. vsq; ad
12. q.

Extra necessitatis casum baptizare non conuenit nisi sacerdotibus. In necessitate autem permittitur etiam laicis & mulieribus. Qui si etiam extra necessitatem ad baptizandum se intromittant, seruatis alijs seruandis, verus baptismus est, nec iterandus, licet peccet sic baptizans, sicut nec rebaptizari debent, ab hereticis secundum formam ecclesie baptizati, sed sunt reconciliandi. Quod autem Cyprianus in oppositum dixit, ex ignorantia processit, quæ per martyrium in ipso expiata est. Neque est nisi vnus baptismus, qui trina fit immersione propter mysterium trinitatis. In vteris autem matris etiam si mater baptizet, puerum baptizari non contingit. Oporteret enim hominem prius nasci quam renasci. nec valet obiectio de sanctificatis in utero: quia hoc per privilegium factum est, vbi & an usus rationis acceleratus sit, in dubio relinquitur. Neque etiam baptismum impedit in congrua baptizantis locutio ex ignorantia proueniens. Quia si quis ignoraret baptizatus, sub conditione baptizari debet: nec reputandus est tunc baptismus iteratus, cum nesciatur datus. Si quis autem solo ioco tingatur, etiam prolata forma, baptismus non est secundum sapientes, cum intentio sit necessaria. Quod si paruulus spe commodi offeratur, nihilominus baptismum recipit. Potest autem baptismus dari omni tempore, licet conuenientius in sabbato Paschæ & Pentecostes. Et quidem si adulti sint baptizandi, pro se respondeant: si verò paruuli, alij respondent pro eis, at paruuli illa responsione tenentur cum adoleuerint. Ea autem quæ sunt pro baptismatis solemnitate, etiam si omittatur baptismum non impediunt.

Forma solacismo turpi lacerata inuabit,

Integra verborum dummodo sensa manent.

D. 7. De sacramento confirmationis.

Confirmationis sacramentum quod institutum est ad fidei firmitatem & gratie profectum, ab episcopis & his solis conferendum est,

& hoc

& hoc sub forma determinata. s. Consigno te signo crucis, & confirmo te chrisinate salutis, in nomine patris & filij & Spiritus Sancti. In quo quidem sacramento donatur Spiritus Sanctus, ad roborandum eos qui baptizati sunt, qui & datus est in baptismo ad peccati remissionem. Quamuis autem presbyteri confirmasse legantur, hoc tamen fuit temporaliter actum ex speciali cōcessione, nec iam ultrà fieri debet. Videtur autem hoc sacramentum baptismo maius, utpote à digniore & in potiori corporis parte, scilicet, in fronte datum, quòd & fortè maius præstat virtutum augmentum, quamuis baptismus plus valeat ad peccati remissionem. Debet autem accipi à ieiunis, si non obstat necessitas. Nec iterari debet, sicut nec baptismus, nec ordo.

vide Ant. An. q. 1. 2. 3. & 4. Nüifa. tract. 6. p. 3. q. 4.

Mirificum robur tibi confirmatio præstat.

Intrepidè Christi quo fateare fidem.

Dominici corporis & sanguinis sacramentum, quod eucharistia (hoc est, bona gratia) vocatur, per quod spiritualiter reficimur, in quo & nedum gratiæ & virtutis confertur augmentum, sed & sumitur ille, qui fons & origo gratiarū. Hoc, inquam, in lege veteri figuram habuit manna, quod in deserto patribus Deus pluit, post transitum maris rubri, per quem baptismus est figuratus, quem tamen eucharistia instituta à Christo in vltima cœna post esum agni paschalis, quā Christus præsentiam sui corporalē visibilem discipulis erat subtracturus, ut sic memoriæ discipulorum arctius infingeretur. quo & veteris legis sacramenta terminabātur. Et hoc sub certa verborum forma, ad quam fiat conuersio panis & vini in substantiam corporis & sanguinis sui. Cætera verò quæ missa dicuntur, ad laudes Dei pertinent & orationes. Etsi autē post cœnā institutū sit hoc sacramentū, ut tamen à ieiunis sumatur, ob sui reuerentiā rationabiliter ab ecclesia est ordinatum. In quo quidem sacramento tria est considerare. s. sacramentum tantum, quod est species panis & vini: sacramentum & rem, quod est corpus Christi verum: & rem tantum, quod est mysticum corpus eiusdem domini I E S V Christi.

D. 8. De sacramento Eucharistiæ. Ant. trib. q. Nüifa. trac. 6. p. 3. q. 1.

Contulit hinc abiens præcepta salubria Christus,

Corporis instituens mystica sacra sui

Duplex est huius sacramenti manducandi modus, sacramentaliter. s. & spiritualiter, duplici rei ipsius correspondens, scilicet corpori ipsius mystico & vero, de quibus distinctione præcedenti. Sumitur nanque corpus domini in hoc sacramento verè & realiter à bonis & malis: sed à malis sacramentaliter tantum, à bonis sacramentaliter simul & spiritualiter: quorum primus consistit in susceptione ipsius sub visibili sacramento, alter verò in vnione ad ipsum sub sacramento contentum. Secundum quos manducandi

D. 9. De Eucharistiæ sacramento quoad suscipientes. Sco. Ant. And. q. 1. Nüifa. tract. 6. p. 3. q. 12.

modos distinguenda sunt quædam doctorū verba, qui alio qui ambigūe loqui videntur & contrarie.

*Corpus idem cunctos a que sibi sumere Christi,
Nancisci fructus haud tamen inde pares.*

D. 10. De sacramēto Eu-
charistię quā
tum ad verit-
atē. Bona. q.
4. ar. 2. Sc.
Ant. And. q.
Niifa. trac. 6.
P. 3. q. 2.

Insana est & execranda hæresis, qua quidam iuxta sui obtusitatem in sacramento altaris dicunt verum Christi corpus realiter non contineri, sed tantum representatiuè, frustra innitentes ei quod dominus dicit: Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam. Et pauperes semper habebitis, me autem nō semper habebitis &c. Quorum primò dicit corpus suum non discerptū per partes comedendum, altero autem non visibiliter sumendum. Hi autem nō aduertunt alia, quæ dominus de huius veritate sacramenti dicit: Caro mea verè est cibus: & hoc est corpus meū, &c. Verè igitur & realiter corpus eius verum in sacramento continetur, inuisibiliter tamē & sub speciebus, panis & vini occultatum. Et qui auctor est muneris ipse est testis veritatis. Quod multis exeimplis & auctoritatibus in textu ostenditur.

*Sub specie panis sanctissima membra teguntur,
Et mutata sacro vna cruore madent.*

D. 11. Con-
uerſio que
fit in hoc sa-
cramēto, nō
est formalis,
sed substan-
tialis. May. q.
14. Niifa. tra.
6. p. 3. q. 4.

Conuerſio panis in corpus Christi, & vini in sanguinem eius, non est formalis remanentibus præexistentibus accidentibus. s. sapore, pondere, figura & colore, sed potius substantialis à quibusdam dicitur seu transubstantiatio, eo quod substantia panis & vini in corpus & sanguinem Christi conuertuntur: nec tamen hoc fit per nouam corporis formationē vel præexistentis augmentū, quia quāritas manet, nec panis se habet vt materia respectu corporis eius sic quod sub accidentibus sub quibus prius fuit substantia panis, transubstantiatione facta, est corpus Christi: quod tamen illis accidentibus non afficitur, nec panis annihilatur, sed (vt dictū est) in corpus Christi cōuertitur. Occultantur autem idem corpus & sanguis sub aliena specie: tum ad vitandum horrorem sumentium, tum irrisionem infidelium, tum etiā ob fidei meritum, quæ. s. est de his quæ non videntur. Sub duplici etiam specie conficitur, vt filium Dei corpus & animā assumplisse significetur, & vtrunque nobis ipse tueatur. Quod nec vnitatem ipsius tollit, quia sub vtraq; specie totum sumitur. Neque verò de alijs substantijs quam panis & vini confici debet aut potest. Cui tamen vino aqua miscenda est, ad vnionem populi cū capite Christo significandū. Et quidem discipulis Christus mortale & passibile adhuc corpus tradidit. Nos autem tale quale modò est, accipimus, q̄ nec intinctū in sanguinem, sed siccum populo tradi debet.

*Mirificum sermo panem demutat in artus,
Audeat vt Christi sumere corpus homo.*

Accidentia panis & vini in sacramento post consecrationē remanentia, non sunt in corpore Christi, quod videlicet eidem nō est affectum: nec sunt in pane & vino, quę tunc nec extant, sed stant sine subiecto, ex potentia sustentante diuina remanent autem ad mysterij ritum & fidei suffragiū ac oris gustū. De fractione autem (falsis referatis opinionibus) dicendum, quod vera est fractio in ipso sacramento non quidē in corpore Christi, quod impassibile est, sed in accidentibus remanentibus ad significandum diuersum statum corporis ipsius veri. In mundo, in sepulchro & in celo: atque ad significandū corporis ipsius mystici partes, quarum aliqua in beatitudine cū eo regnat, alia in mūdo ambulat, alia autem in sepulchro quiescit. Est autem totus Christus in singulis partibus fractionis, quotiescunque fractio fiat ex eodem fundamento. Denique hoc quod quotidie facit sacerdos, & sacrificium & immolatio propriē dici potest. Est. n. signū memoriale & figura immolationis pro nobis semel factę. Hinc & quotidie sumitur in charitatis augmentū & medicinā peccatorū.

Subiecto quod inesse solet, se permanet ipso.

Subiecto quę datas gliscit habere vices.

Sacerdos quilibet etiā prauus in moribus, in vnitatē ecclesię existens, eucharistię sacramentum cōficere potest, malitia sua personali non obitante. Non. n. in n̄erito cōsecrantis, sed in verbo efficitur creatoris, cuius virtus sub tegumēto visibilium rerū salutē secretius operatur. At iuxta Magistri suam hēreticus ab ecclesiā præcisus sacerdos, conficere non potest, eo quod oblatio illa fit ex persona ecclesię, à qua ille diuisus est, &c. Secundū alios autem cōsecrare potest hēreticus, sicut & errans in fide (quod vltimum & ipse Magister cōcedit) si est sacerdos, seruata forma, & intendens facere quod & alij faciunt seu ecclesiā facit. Dicit etiam Magister, à brutis animalibus corpus Christi non sumi, etiam si sumere videantur: sed nec hoc ab alijs tenetur. Hēreticum autem facit praua intentio in intelligentia scripturarū. Et incurritur hēresis ex verbis inordinate prolatis. Hinc hēreticus temporari comodi & maximē glorię principatus quę sui gratia, falsas ac nouas opiniones gignit vel sequitur.

Schismaticos placuit non consecrare Magistro

Heresis est captos quos malē suadā tenet.

Penitentia de qua nunc agendū est, necessāria est hominibus per peccatum à Deo longē separatis. Est enim secunda tabula post naufragium, sicut baptismus prima. Nam post baptismū lapsi per penitentiam reparari possunt. At baptismus est sacramentum tantum, penitentia autem est & virtus. scilicet quę est interius. A penitentia autem & Christus & Ioannes præcurator ipsius prædicationem incepterunt, quę à puniendo dicta, a timore. initiatur. Est igitur penitentia,

D. 12. Accidentia sine subiecto existunt in hoc sacramento, fractio nē & partitionē suscipientia. Nūlla. trac. 6. p. 3. q. 7. Ant. And. q. 1.

D. 13. De potestate conficendi hoc sacramentū. Nūlla. trac. 6. p. 3. q. 11. Ant. And. q. 1. & 2

D. 14. De penitentia secunda peccatū tabula. trac. 6. p. 3. q. 1. Ant. And. q. 1

præterita mala plangere, & plangēda iterum non cōmittere, quod cum similibus accipiendū est in proposito plangētis. Vnde erroneū est, quod quidam dixerunt veram penitentiam non fuisse, vbi plangentem contingit iterum peccare. Veruntamen per peccatū sequēs penitentia prior & alia bona mortificantur, attamen si peccator iterum resurgat per penitentiam, opera in charitate facta reuiuiscunt, quamuis non ea quæ in peccato facta: nunquam enim viua fuerūt, per quæ & sanus habetur intellectus eius, quod Augustinus dicit, inanem esse penitentiam quam sequens culpa coinquinat. Similiter & id quod de relapsis dicit, non eos veniā consequi, &c. Quòd etiam dicit, Penitentē dolore gaudere debere, de perfectōrū intelligitur penitentia. Quòd verò Ambrosius ait penentiā non reitrandam, de solenni penitentia accipitur. Hinc conclusiue tenēdum, penentiā toties reitrandam esse, quoties quis peccat. Nec contra est auctoritas Apostoli, cui erronei quidam imitebantur, si rectē intelligatur, vt patet intuenti.

*Quisquis pœniteat, quem iactat criminis vnda
Comprendet tabulam, qua natet ipse, leuem.*

D. 15. Pluribus irretitus peccatis nō pōt penitentiam tm̄ de vno habere.
Tho. 4. q. 3. art. 1. Ric. 9. 5. Nisa. 9. 5. de pœni.

A veritate longē deficiunt, qui putant vnum mortale sine altero dimitti, seu de vno sine altero penentiā agi posse. Quòd autē scriptura dicit Deum non punire bis in idipsum intelligendum est de his, qui ex flagellis (quæ quidē quintuplici causa infliguntur) emendationem accipiunt. Sicut & accipiendum est, quod Hieronymus adducit aliquos tēporaliter punitos ne in æternum punirētur. Nam extra textum sciendum, q̄ in non penitentibus etiam leuia æternaliter saltem per accidens puniuntur, quia sc̄cū eis simul & mortalibus decedunt. Quòd etiā dicitur, ciuitatem cōplui in vna parte & nō in alia, non est in contrarium, quia nō quo ad criminis veniam, sed alicuius peccati desertionem q̄nque hoc contingit. Sed & illud Ambrosij, Si fides desit, pœna satisfacit, intelligitur de peccato ignorato. Nam fides hic stat pro sciētia. Vnde de vno peccato mortali sine alio satisfactio fieri nō potest. Est. n. satisfacere, peccati causa excidere, & earū suggestionibus aditū non præbere: quod non facit, qui vel in vno remanet mortali. Hinc nec blandiri sibi debent de elemosynis, qui non de omnibus penitent, eo q̄ dicat dominus, Date cleemosynam, & ecce oīa munda sunt vobis. Elemosynam. n. seu misericordiā oportet sibi ipsi homo primū impendat. s. de peccatis penitendo. Bona autē in statu peccati facta, non remuneratione glorię, sed tēporali aliquo cōpensat Deus. Sed nec bona in charitate facta, per peccatū mortificata nisi per penentiā reuiuiscunt. Igitur vnū peccatū mortale sine altero non dimittitur, sicut nec Christus, hominē nisi totū aliquādo sanauit: aliās Deus inimico, & ei qui nō

habet

habet timorem, veniam daret: nec plenam, sed dimidiam, quod inconueniens esse patet. Denique & ad veram penitentiam, male ablatorum restitutionem fieri necessarium est, dummodo facultas adsit.

Nec sceleri credas, alio sine, parcer vnis,

Nec de hoc absque illo penituisse velis.

A Tres ponuntur partes perfectæ penitentiæ. scilicet cordis cōtritio, oris cōfessio, & operis satisfactio, nam & corde, & ore & operis cōsuetudine spiritualiter morimur. In cuius etiam signū tres mortuos dominus suscitauit, vnū in domo, aliū extra portam, tertium iam foetidū in sepulchro. Est autē penitentiæ necessaria discretio, vt. scilicet consideret qualitatē criminis, tempus & locum, personam, & sic de alijs circumstantijs, quæ ipsum variare & in aliud genus trahere possunt: quantumq; in eo perseverauerit, & de omnibus doleat, nec confessionem diuidat, paratusq; sit sacerdoti obedire, & tunc tandem ad cōmunionem eucharistiæ accedat. Caueat autē ea quæ veræ penitentiæ sunt impeditiua, qualia sunt ludi & spectacula & negotia vel officia, in quibus sine peccato permanere non potest. In quibus tñ existentes, aliqua bona opera facere commonēdi sunt, vt sic eos Deus ad penitentiam illustret. Est autem penitentia triplex. Quædam. n. peragitur ante baptismū ab adultis, quos veterem hominē exuere oportet, priusquam nouum induant. Alia post baptismum pro mortalibus, & alia pro venialibus: quæ etsi leuia videantur, multiplicata tamen grauant & opprimunt. Quod tamen opprimere intelligendū est, non in quantum venialia manent, sed in quantum interueniret cōtempus vel alia mortalis circumstantia.

Cor dolet os loquitur, pœnas opus irrogat aqua,

Cura salutaris crimina quando lauat.

B Sine cōfessione ore tenus facta, dum tamen nō adsit cōfessionis cōtempus, sed ea in voto habeatur, & sine operis exterioris pœna peccata deleri possunt per interiorē cordis cōtritionem. Per quod quidem cōtrariæ opiniones ad sanum intellectum reducuntur, & auctōritates quas adducūt, rectē intelliguntur. Oportet autem vt hoc ad effectū perducatur tempore opportuno. Nec soli Deo cōfiteri sufficit, dummodo copia sacerdotis haberi possit qui penitentiā imponat. Nam satisfactionis modus & peccatoris reconciliatio, ad ministros Ecclesiæ pertinent, quæ sine cōfessione fieri nō possunt. Sed & erubescencia in cōfessione est magna pars delationis pœnæ debite pro peccatis. Vnde & leprosis dictum est, q̄ ostenderent se sacerdotibus, vnde & expedit, idem peccatū pluribus cōfiteri. Quarat autem confitens sacerdotem scientem soluere & ligare. Quòd si sacerdos defuerit, socio interim confiteatur, hoc tamen non est necessarium, cū auctōritatem absoluendi ille non habeat. Quòd autem

D. 16. Penitentiæ integrat̄ cōtritione, cōfessione, & satisfactio ne. Niisa q. 8 d̄ peni. May. d. 15. q. 4. Ric. Ant. And. q. 1

D. 17. Peccata remittuntur contritocum sola cōfessione & satisfactioe sacramentali in voto. Ant. And. q. 1 Niisa. q. 10. de peni.

Petrus legitur fleuisse, non tamen legitur eum peccatū confessum esse, prædictis non obstat. Non enim omnia facta scriptis mandata sunt, Similiter & alia quæ in oppositum facere videbantur, in textu dissoluuntur. Igitur necessaria est oris confessio pars penitentiae: tum propter peccatoris erubescentiam, tum ob sacerdotis iudicium, tum ad futurorum cautelam & humilitatem.

*Tandem syncerum cordis liquet esse dolorem,
Si quis propositum ut confiteatur habet.*

D. 18. Quibus dantur claves, ad effectus pares dantur. Nii. q. 11. de pen.

Claves, quibus regnū celorū indignis clauditur, & dignis aperitur, nō corporales sunt, sed spirituales, discernēdi videlicet sciētia & potestas iudicandi, à qua. s. ecclesiasticus iudex dignos habet recipere, & indignos excludere à regno Dei; id est, ecclesia & sacramentorum perceptione. Unde & hoc non hæreticis præcisus, sed ecclesie ministris cōpetit. Claviū igitur vsus cōsistit in discernēdo ligandos & soluendo, & illa exequendo. Quāuis autem magis probabiliter solus Deus dicitur animā à peccato suscitare, & pœnā relaxare, & animam à macula purgare, quia solus charitatem infundit qua hæc fiunt: tñ & sacerdos dicitur peccatū dimittere, & peccatorē soluere: quia hæc facta vel nō facta ostendit & manifestat. Et si. n. apud Deū aliquid solutus est, non tñ in facie ecclesie talis habetur, nisi per sacerdotis iudiciū. Ligare etiā sacerdos dicitur, dum penitentiae satisfactionē imponit. Soluere autē dicitur aliquid de eadē remittendo, & cōmunionem decernendo. Item & ligare dicitur, cōtumacem excōmunicando, & soluere penitentē recōciliando. Per quam excōmunicationē gratia & Dei protectio homini subtrahitur & excōmunicatus sibi ipsi relinquitur, & diabolo potestas in ipsum datur, nec orationes ecclesie prodesse ipsi putantur. Sunt autē hæc omnia intelligenda, dum adsit discretio, & clauē nō errante. Macula autē de qua dictū est suprā, est dissimilitudo & elongatio. Tenebræ autē interiores stāt in gratiæ ablatione & naturalium debilitate, quæ fiūt per peccatū, à quibus omnibus homo per penitentiam purgatur. In qua sacerdos vices habet medici, cuius est viuentes quidem curare, nō autem mortuos suscitare. Hoc. n. Dei est per gratiam ipsius facere.

*Donat presbytero binas ecclesia claves,
Ut bene discernat, indicet utque bene.*

D. 19. Bonus sacerdos habet clauē iurisdictionis, licet nō sciētiae. Ant. And. q. 1.

Solis quidē sacerdotibus per ministeriū episcopi in promotione sua dantur claves: simul. n. cum ordine sacerdotij, & claves recipiuntur. Magistro tñ de clauē scientiæ seu discretionis videtur, quod non omnes eam recipiant. Sed hoc ab alijs non tenetur, nisi limitatum. s. ad dignā receptionem eiusdem clausis, quæ. s. est auctoritas discernēdi. Nam & illa stare sine actuali cognitione. Sed & qui scientiam habent, dictam tñ discernēdi auctoritatem nō habent nisi ordinati, et

go nec scientiæ clauem. Igitur clauēs illas ligandi & soluendi facer-
dotes omnes, dum ordinantur, accipiunt: sed soli boni eas dignè ha-
bent, & eis dignè vtuntur. Tamen autē sancti viri, non sacerdotes
benedicere alijs possint, nō tñ ea benedictione quæ est sacerdotum:
quam & quāuis omnes habeant, soli tñ boni habere dicuntur, quia
hi soli rectè ea vtuntur. Neque tñ mala quorundam sacerdotū vita
bonos lædit, dummodo in bona ipsorum doctrina ipsis obsequuntur.
A Quod autem propheta dicit cōtra sacerdotes malos, viuificare. f. eos
qui nō viuunt, & cetera intelligitur de præcis ab ecclesia. Quod
etiā dominus per Malach. dicit, Maledicā benedictionibus vestris,
quo ad ipsam sacerdotū maledictionē, seu quo ad eos, quos adulan-
do seducunt, intelligi debere dicit Gregorius. Sacerdos igitur alios
soluere volēs & ligare, iustus esse debet in vita, & discretus in sciētia.

*Sacrificij iisdem omnes donantur clauibus, etsi
sola ipsarum vsus dictio iuris habet.*

B Penitentię tempus quidē conceditur peccatori vsq; ad extremū
præsentis vitæ terminū, sed est periculolum vsq; adeo eandem dif-
ferre, pro eo q non ex timore serui, sed amore fieri debet ipsa pe-
nitentia. Hinc & Aug. serā in tantum difficultate videtur peniten-
tiā. Difficile. n. est in ultimo statu verè penitere propter multa im-
pedimenta tunc occurrētia, mundum. f. filios & vxorē, & mortis do-
lorem & similia. Possibile tñ est, & tunc hominē veraciter penite-
re: sed absq; cōdigna satisfactiōe hinc discedens, a cerbissimā pur-
gatorij pœnā se passurū, certū habeat, nisi ob vehemētiorem cōtri-
tionem in hac vita ea remittatur. Deniq; & alij qui etiā maturè pe-
nitentes, satisfactiōē in hac vita nō expleuerint, in purgatorio per-
soluant. Vnde per eleemosynas & amicorū orationes penitētię eor-
um pondus est releuandum. Neq; morientibus penitētia imponē-
da est, sed innotescēda duntaxat, quā peragant, si cōualecant. Neq;
alicui morienti reconciliationē petenti ea denegāda est, quam etiā
si tunc petere nō possit, & prius eā appetierit, sufficit. Hinc & à pu-
blico crimine sacerdos simplex in casu mortis, episcopo absente sol-
uere potest: quod tamen aliàs eo inconsulto, facere non debet sicut
nec virgines consecrare. Denique si moriens sacerdotem petat, nec
D habere possit, oblatio ipsius non venit respuenda.

*In seros dilata dies, confessio prodest,
Vltima rarò tamen, corrigit hora scelus.*

Quædam peccata, venialia. f. etiā post hanc vitam quibusdam re-
mittuntur, his. f. qui in hac vita, vt sibi remitterentur, meruerunt: in
gratia videlicet decedentes, & in hac vita lignū, fenum aut stipulā
super fundamento fidei (secundū Apostolū) edificātes: hæc tempo-
ralia plus iusto, citra tñ auersionē à Deo diligētes. Nam hi qui aurū

D. 20. Peni-
tentię tēpus
vsq; ad vlti-
mum vitę su-
spirū durat.
Sco. Ric. An.
And q. 1. Nii
sa. q. 13. de
peni.

D. 21. De re-
missiōe pec-
catorū post
mortē Tho.
2. 2. de pec-
cato veniali.
q. 9. Sco. & in

addi. 3. p. q.
19. ar. 1. q. 2.
Nūsa. d. pen.
q. 14

& argentū aut lapides pretiosos. s. charitatē Dei & proximi ac pia opera edificant, etiā ab hoc igne erūt immunes, intelligēdo de perfectis in dicta dilectione. Qui quidē ignis & si trāsitorius sit, grauis vis tñ est plurimum. In presentī. n. exhibetur misericordia, in futuro verò iustitia exercebitur. Debent autē in cōfessione omnia detegi, & singula mortalia, quorū aliquis habet memoriā, prius. s. legitimē non cōfessorum: alia autē in generali sufficit dicere, sicut & ipsa venialia, quę & utraq; per cōfessionē generalē remittuntur. Cauendū est etiā cōfidenti, q. sicut nullū mortale debet sciētē retinere, sic nec cōfiteri quod nō fecit. Neque. n. mentiendū est in cōfessione veritatis. Sacerdos quoque omnino caueat, ne cōfidentriū vllō modo peccata prodat, nec subditi propriū sacerdotem cōfiterendo dimittant. Nec sacerdos alienum ad confessionē accipiat. In casu tamen ignorantie proprii sacerdotis, alium quandoque requirere licet.

Criminis horrendi si quos obliuio cepit,

Iurgantur, tristi dummodo mente dolent.

D. 22. De remissione peccatorū ante mortē. Nūsa. de penitētia. q. 15. Ric. Duran. Ant. An. q. 1.

Per recidiuū in peccatū per penitentiā remissum, peccata priora redire dicuntur. Quod quidē quomodo vel quousq; fiat auctores diuersimodē seu sub duplici modo loquuntur, dicentibus quibusdam ea ipsa redire, nec tñ ea per hoc bis puniri, vt apparet, cū peccator pro eis nō cōdignē poenituisse videatur, & ingratus quoque existit recidiuando. Alijs verò dicētib; q. redeant, quātum ad poenā, per modū circumstantiæ aggrauātis peccata iterū cōmissa. Quod quāuis Magister sub dubio relinquat, recentioribus tñ vltimū hoc magis placet. Est autē in actione penitentię (secundū quosdam) sacramentum id quod fit exterius: res verò ipsius, est contritio penitentis. Secundum alios verò id quod fit exterius, est sacramentū tantum: cōtritio verò interior est res & sacramentum: remissio verò peccatorum, est res eius tantum.

Hoc peccatori cruciatus acerbior instat.

Crimina quo nouit plura remissa sibi.

D. 23. De sacramēto extreme vnctio nis. Tho. 4. sen. q. 1. ar. 1. May. Ric. An. And. Nūsa. q. 1.

Vnctio extrema sacramentum est exeuntium de hac vita institutum ad peccatorum remissionē & corporalis alleviationē infirmitatis, fitq; oleo per Episcopum consecrato. Nempe inter tres vnctiones quibus vtitur Ecclesia. S. charismatis & cathecumenorū, est illa tertia: quę dicitur oleū infirmorū. In quo etiā ipsa exterior vnctio, est sacramentū tantum: res verò ipsius, est interior peccatorū remissio & virtutū ampliatio. Quod ex cōtemptu vel negligētia omittere nullus debet, nec etiā reiterare, nisi & morbus redeat ac per hoc est reiterabile quo ad suscipientē, non tñ quo ad materię identitatem.

Hinc decessurus, persunditur vnguine sacro,

Vt valeat superas fortis adire domos.

Ordines Ecclesiastici sunt & quos Christus in semetipso exhibuit & Ecclesie seruandi reliquit. Quorum aliqui sunt ostiarij, alij lectores, Exorcistæ, acolythi, subdiaconi, leuitæ, insuper & aliqui presbyteri vide literam. Horum vltimi diaconatus & presbyteratus sunt sacri alij dicuntur non sacri, respectu illorum. Ordo autem est, sacrum quoddam signaculum, per quod specialis potestas traditur ordinato. Hinc & omnibus his nomen ordinis conuenit. Et quia in omnibus sacramentum significatur, ideo & omnes hoc respectu sacri dicuntur.

A Sunt insuper & alia nomina dignitatum, seu officiorum, quæ non sunt ordinum, vt Pontificatus & Episcopatus, quæ & vltius in textu distinguuntur, debent autem ordines Ecclesiasticos assecuti, conari vt eorum vita dignitati respondeat, vt sic plebs ex eis proficiat, & ipsis gratanter obtemperet, à quibus sacramenta percipiunt, & missarum solemniam audiunt. Missa quidem dicitur, vel quia missa est hostia quæ ibi commemoratur: vel quia missus celestis venit ad consecrandum corpus dominicum.

D. 24. De sacramento ordinis. Tho. d. 24. q. 1. art. 3. Bon. 2. q. 4. ar. 2. Niisa. q. 1. May. q. 2.

*Officijs sacer ordo suis discrimina sumit,
In se quæ voluit Christus obire prius.*

B An hæretici ab Ecclesia præcisi & damnati, possint tradere sacros ordines, diuersæ sunt sententiæ. Alia varijs suffulta auctoritatibus partem tenet negatiuam, alia vero affirmatiuam: quæ & tenetur, si informa Ecclesie id tradant, quamuis hoc in sui faciant perniciem. Auctoritates verò tenentium sacramenta ab hæreticis accepta, falsa esse & inania, intelliguntur quo ad effectum gratiæ inde consequendum. Qui autem pro ordinum collatione aliquid dant vel accipiunt, simoniaci dicuntur, & vtrique veniunt puniendi. Vide doctores.

C Aetas in ordinandis definita est per Con. Triden. Sess. 23. c. 11.

D. 25. De cõferendis sacramentis ordinis. Niisa. q. 2. Ant. An. q. 1.

*Si datur oblato sacer ordo numismate, dantem
Stringit & emptorem pœna Simonis atrox.*

D Matrimonij sacramenti perpetuum, indissolubilemq; nexum in paradiso ante peccatum primò institutum est pro officio generandi prolem. Nunc verò est etiam pro cauendi criminis remedio. Quæ & vltima institutio in hoc à prima differt, ac etiam quòd prima fuit necessitatis, illa autem genere humano multiplicato est voluntatis. Quarum prima facta est in paradiso, altera verò extra. Quidam autem hæretici perniciosè sentientes, nuptias cõdemnar, cum tamen & Christus sui præsentia nuptias approbauerit, & easdem Apostolus cõmendauerit. Vide Con. Triden. Sess. 24. sub Pio 4. & doctores à d. 26. vsq; ad 42. & Castrum. aduersus hæreses. verbo. Coitus. ver. Matrimonium. & ver. Nuptiæ. Significat autem hoc sacramentum coniunctionem Christi cum Ecclesia. Quòd etiam per animorum con-

D. 26. De sacramento cõiugij, Niisa. q. 1. Ant. An. Bona. Tho. q. 2. Ric. q. 3.